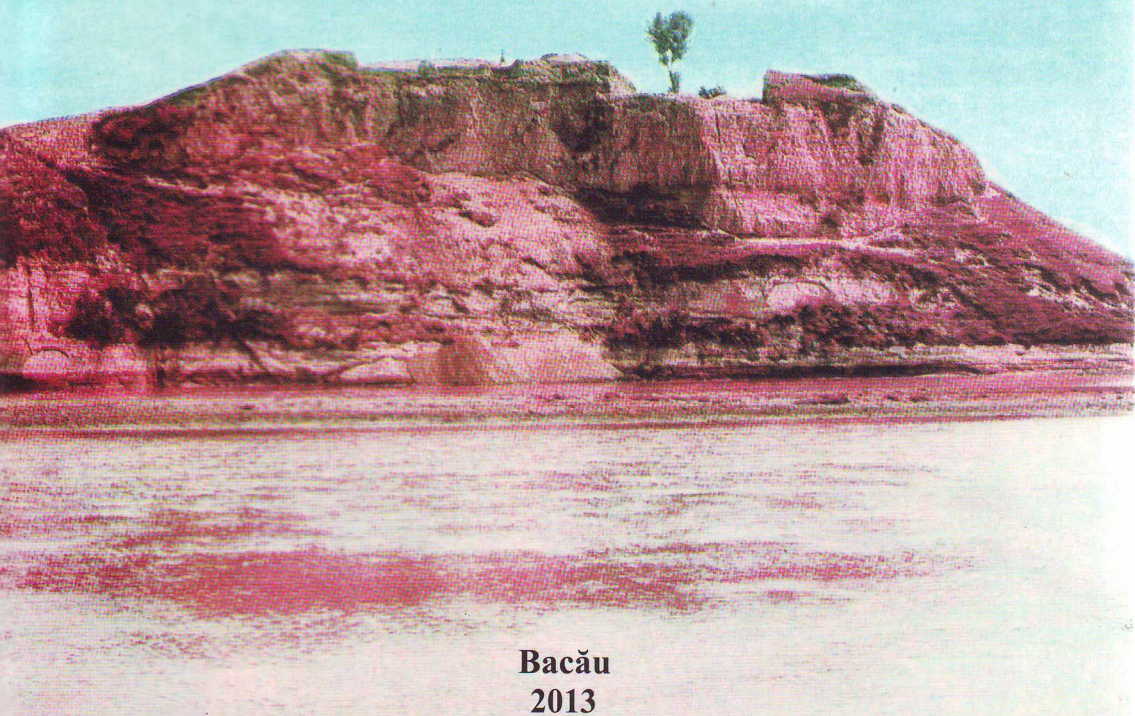

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA
FILIALA BACĂU
FUNDAȚIA CULTURAL - ȘTIINȚIFICĂ "TULIAN ANTONESCU"

ZARGIDAVA

REVISTĂ DE ISTORIE
XII

Bacău
2013

ZARGIDAVA
REVISTĂ DE ISTORIE

XII

**SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA
FILIALA BACĂU**

**și
FUNDAȚIA CULTURAL-ȘTIINȚIFICĂ
„IULIAN ANTONESCU”**

**ZARGIDAVA
REVISTĂ DE ISTORIE**

XII

**Bacău
2013**

ZARGIDAVA – Revistă de istorie

Fondator
Prof.dr. Ioan Mitrea

COLEGIUL EDITORIAL:

Prof.univ.dr. Victor SPINEI, m.c. al Academiei Române (Iași)
Prof.univ.dr. Dan Gh. TEODOR (Iași)
Prof.univ.dr. Ion AGRIGOROAIEI (Iași)
Prof.univ.dr. Alexandru BARNEA (București)
Prof.univ.dr. Bogdan Murgescu (București)
Prof.dr. Ioan Mitrea (Bacău)

*

*

*

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Prof.dr. Ioan MITREA – redactor șef;
Prof.dr. Livia Liliana SIBIȘTEANU, Prof.dr. Jeny GHIOC,
Prof.dr. Sebastian BUNGHEZ, Lăcrămioara Elena ISTINA – membri

*

*

*

Tipărirea acestui număr s-a realizat și cu sprijinul financiar al ASOCIAȚIEI CULTURALE „ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT” din Bacău – președinte prof.univ.dr.ing. Dumitru BONTAȘ

Tehnoredactare computerizată:

dr. Marius-Alexandru ISTINA

Coperta:

Cetatea dacică Zargidava. Vedere dinspre sud-vest

ISSN 1583-1353

Format 16x70x100
Bun de tipar: 01.03.2013
Tipărit la DOCUPRINT Bacău, 2013

SUMAR/ SOMMAIRE/ CONTENTS

Oameni care au fost.../ Les gens qui ont été...

Nichita Adăniloae , <i>Aniversarea a 200 de ani de la nașterea lui Eudoxiu Hurmuzaki/ Célébration des 200 ans de la naissance d' Eudoxiu Hurmuzaki</i>	7
Mircea Petrescu-Dîmbovița , <i>Unele considerații în legătură cu formarea și activitatea de arheolog a dr. Eugen Comșa/ Quelques considérations concernant la formation et l'activité d'archéologue du dr. Eugen Comșa</i>	19
Sever Dumitrașcu , <i>Amintiri despre Iulian Antonescu/ Souvenirs sur Iulian Antonescu</i>	28

Istorie/ L'Histoire/ History

Livia Liliana Sibișteanu , <i>Aerul, eterul, vântul – elemente primordiale. Reprezentări, simboluri, credințe și ritualuri/ L'Air, l'éther, le vent – éléments primordiaux. Représentations, symboles, croyances et rituels</i>	32
Ioan Vasiliu , <i>Piese de bronz preistorice din colecțiile Muzeului de Istorie Onești/ The Prehistorics Bronze Objects from the Collection of History Museum of Onești</i>	47
Sever Dumitrașcu, Florin Sfrengușu , <i>Opinii cu privire la atelierele de olărie din epoca romană/ Opinions Regarding the Pottery Kilns of Roman Period</i>	53
Alexandru Barnea , <i>Vestigii paleocreștine din secolul al IV-lea la Dunărea de Jos/ Vestiges paléochrétiens du IV-e siècle au Bas-Danube</i>	58
Ioan Mitrea , <i>Comunitatea rurală creștină din secolele V-VII de la Davideni-Neamț/ The Christian community of Davideni-Neamț in the V-VII centuries</i>	76
Ștefan Olteanu , <i>Structura social-politică a comunităților satești nord-dunărene după „retragerea aureliană”, în viziunea lui Dimitrie Cantemir și Nicolae Iorga și în lumina cercetărilor recente/ La structure socio-politique des communautés villageoises nord-danubienne après la „retraite d'Aurelianus” dans la vision de Dimitrie Cantemir et Nicolae Iorga et dans la lumière des recherches récentes</i>	88
Alexandru Zub , <i>Spiritul haretian în cultura română/ L'esprit de</i>	

<i>Haret dans la culture romaine</i>	110
Ion Agrigoroaiei , <i>Marea Unire și unificarea/ La Grande Union et l'unification</i>	116
Gheorghe I. Florescu , <i>N. Iorga și America/ N. Iorga and America</i>	137
Corneliu Ciucanu , <i>Alegerile parlamentare din decembrie 1937: rezultate, semnificații, consecințe/ The Parliamentary Election of December 1937. results, significances, consequences</i>	170
Elena Mihaela Prisacariu , <i>Parohia „St. Spiridon” în documente de arhivă/ „St. Spiridon” parish in archive documents</i>	183
Gh. Buzatu , <i>Mihai Antonescu și interesele României (1940-1944)/ Mihai Antonescu and the interests of Romania (1940-1944)</i>	192
Ioan Scurtu , <i>Mass media occidentală și diabolizarea regimului Ceaușescu/ Western media and the demonization of the Ceaușescu Regime</i>	226
Virgil Mihăilescu-Bîrliba , <i>Epistole istorice (III)/ Historical Letters (III)</i>	238
Alexandru Popa , Sergiu Musteață , Hans-Ulrich Voss , <i>Prospecțiuni magnetometrice în Republica Moldova: rezultate și perspective ale unui proiect științific moldo-german/ Geomagnetic Survey in the Republic of Moldova; Result and Perspectives of one Moldo-German Scientific Project</i>	251

Recenzii și note/ Comptes redus et notes

<i>Un monument rupestru din zona Buzăului (Alexandru Zub)</i>	264
Roxana Munteanu , <i>Începutul bronzului mijlociu în depresiunile marginale ale Carpaților Orientali (Vasile Diaconu)</i>	266
Vasile Diaconu , <i>Depresiunea Neamț. Contribuții arheologice (Lăcrămioara Elena Istina)</i>	270
Costin Croitoru , <i>Roman Discoveries in the East Carpathian Barbaricum (1st Century B.C.-5th Century A.D.) (Dan Gh. Teodor)</i>	273
Ioan Mitrea , <i>Din arheologia și istoria Moldovei în primul mileniu creștin (Vasile Diaconu)</i>	277
Ioan Mitrea , <i>În descendența lui Pârvan (Liliana Trofin)</i>	280
Ion Agrigoroaiei , <i>Basarabia în acte diplomatice 1711-1947 (Adrian Horodnic)</i>	284
<i>Abrevieri</i>	286
<i>Scrisoare de mulțumire</i>	288

ANIVERSAREA A 200 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI EUDOXIU HURMUZAKI¹

Nichita Adăniloae

Résumé: Dans cet article, l'auteur évoque la vie et l'œuvre d'Eudoxiu Hurmuzaki, tant qu'homme politique et tant que fondateur de l'historiographie roumaine moderne. L'auteur montre qu'Eudoxiu Hurmuzaki était le militant le plus ardent pour l'indépendance de la Bucovine du Galice et de les séparer, et sa lutte persistante – tenue au milieu du XIXe siècle – a été couronnée de succès.

Cependant, Eudoxiu Hurmuzaki était un chercheur avide d'archives en Autriche, en Allemagne et dans d'autres pays, où il a recueilli des documents intéressants concernant Moyen Âge roumain.

Ces documents ont été remis à l'Etat roumain, dont il a publié en 12 volumes, la plus impressionnante collection de sources externes sur l'histoire de la Roumanie.

Mots clé: *Eudoxiu Hurmuzachi, Bukovina.*

Eudoxiu Hurmuzaki, de la a căruia naștere se împlinesc 200 de ani, a fost una dintre personalitățile marcante ale istoriografiei românești din secolul al XIX-lea. De numele lui se leagă cea mai valoroasă colecție de documente externe privind istoria României. El a fost istoric, jurist, om politic și luptător neobosit pentru drepturile românilor din Bucovina.

Eudoxiu Hurmuzaki provenea dintr-o veche familie de boieri moldoveni ai căror reprezentanți au ocupat, în secolul al XVII-lea, importante dregătorii în Divanul de la Iași. Unul dintre înaintași – Matei Hurmuzaki – a ocupat, mult timp, postul de pârcălab al Cernăuților. Tatăl său, Doxachi, a fost o vreme căminar, iar apoi vornic, ori mare agă, și era unul dintre puținii boieri culți ai epocii sale.

Când austriecii au răpit Bucovina, o parte din moșiile Hurmuzăkeștilor au rămas în Moldova. În anul 1804 Doxachi Hurmuzaki s-a mutat la Cernăuți, și după căsătoria sa cu Ilinca (Elena), fiica stolnicului Iordachi Murguleț, a devenit stăpânul întregii moșii de la Cernaucă. În 1823 Doxachi a început construirea impunătorului conac de

¹ Conferință ținută în ziua de 28 noiembrie 2012 la Filiala București a Societății pentru Cultură și Literatură Română din Bucovina.

la Cernauca, și, alături de curtea boierească, a zidit și o nouă biserică. Ambele construcții fiind gata peste 2 ani, au fost sfințite de Isaia Baloșescu, episcopul Bucovinei. În jurul acestor clădiri s-a amenajat un parc frumos și întins, în care posesorii moșiei și vizitatorii să se poată bucura de toată liniștea.

Bătrânul vornic Doxachi era o fire deschisă, sociabilă, prin grai și port, ținea la obiceiurile vechi, își iubea țara și poporul. În 1835 el a refuzat titlul de baron oferit de curtea imperială austriacă. În februarie 1848, într-o epistolă către G. Barițiu, el scria că ceea ce a dat tărie revoluției din Bucovina a fost colaborarea strânsă cu conducătorii din celelalte teritorii românești, „apropierea duhurilor” și „unirea inimilor” prin care „răzlețitul trup al națiunii noastre s-au îndesit și s-au încheat”². Iar în testamentul său, din 1887, Doxachi Hurmuzaki lăsa urmașilor săi, ca poruncă sacră, îndemnul: „Să nu uitați că aveți de îndeplinit trei datorii mari și sfinte. Aceste datorii sunt: patria, limba și biserica. Românească este țara aceasta în care trăim”, iar limba română este „sufletul naționalității noastre”³. Aceleași idealuri le-a revărsat și asupra fiilor lui.

Doxachi a avut cinci fii: Constantin, Eudoxiu, Gheorghe, Alexandru și Neculaie, și două fiice: Elisabeta și Eufrosina. Toți, prin grija părinților, au căpătat o educație și o instruire aleasă. Copiii, cu excepția lui Neculaie, au făcut studii juridice la Viena; Eudoxiu a făcut și studii istorice. S-a spus, pe bună dreptate, că „numele Hurmuzăkeștilor e nedezipit de ursita Bucovinei”, că „această familie a fost în capul culturii Bucovinei”; acolo „ea a luptat în zile bune ca și în zile rele cu stăruință, cu devotament, cu iubire pentru păstrarea naționalității române”⁴.

Eudoxiu Hurmuzaki, născut la 29 septembrie 1812, a urmat liceul la Cernăuți, fiind premiant în toți anii. La 1830 a trecut la universitatea din Viena, unde a urmat, după cum am menționat, două facultăți. Pasionat de studiile istorice, după terminarea facultății, el a rămas la Viena mai mulți ani, unde, paralel cu ocuparea unor funcții, a copiat unele documente privitoare la istoria românilor din arhivele imperiale. Până atunci nici un român nu studiasse arhivele bogate ale Vienei. Documentele pe care le-a copiat se referă la tot trecutul românilor, de la

² G. Barițiu, **Familia Hurmuzaki**, în **Fragmente din istoria românilor**, de Eudoxiu Hurmuzaki, tom I, București, 1879, p. XXIII.

³ Vezi *Telegraful român*, Sibiu, nr. 32/1857.

⁴ Dimitrie A. Sturdza, **Eudoxiu Hurmuzaki**, în **Fragmente din istoria românilor**, tom I, p. VI.

Imperiul româno-bulgar al Asăneștilor până la secolul al XIX-lea.

La Viena fiind, Eudoxiu Hurmuzaki a fost prins de izbucnirea revoluției din primăvara anului 1848 și, potrivit convingerilor sale politice, cristalizate până atunci, el s-a înrolat pentru scurt timp în garda națională și în Legiunea academică, spre a lupta, ca și ceilalți revoluționari, împotriva rânduielilor anacronice din Imperiul Habsburgic.

Primind o scrisoare de la fratele său Neculaie – care-l informa despre mișcările din Bucovina – Eudoxiu s-a întors la Cernăuți în toamna anului 1848, și a participat la elaborarea și documentarea cunoscutei **Petiții a țării**. Această **Petiție**, înaintată Curții din Viena, în cele 12 puncte ale sale, conținea programul de luptă pentru emanciparea politică, economică și socială a românilor din Bucovina, asupriți de Habsburgi. În **Petiție** se cerea ca Bucovina să nu mai fie condusă de străini, ci să aibă o „conducere provincială proprie, atât administrativă, cât și politică și juridică”. Programul prevedea câteva din condițiile esențiale pentru recunoașterea, apărarea și dezvoltarea individualității și ființei naționale: pentru „păstrarea naționalității să se înființeze școli primare și o catedră de limbă și literatură română, să fie angajați în funcții oameni care cunosc perfect limba țării, ținându-se cont de pământeni, cu obligația tuturor instituțiilor provinciei să primească cereri în limba română și să le soluționeze în această limbă⁵.

Această petiție avea să fie urmată în anul 1849 de un memoriu al intelectualității românești din Bucovina, alcătuit de Eudoxiu Hurmuzaki, menit să mențină în atenția autorităților superioare austriece doleanțele populației românești pentru emanciparea politică, pentru dezlipirea de Galiția și obținerea autonomiei depline a Bucovinei.

Pentru a mobiliza la lupta națională toate clasele sociale, Eudoxiu împreună cu alți intelectuali revoluționari a preconizat înființarea unui ziar săptămânal intitulat *Bucovina*, care să apară în limbile română și germană și să aibă un caracter politic, literar și religios. Eudoxiu – deși a scris mai multe articole – a încredințat conducerea ziarului fraților săi, Gheorghe și Alexandru. Ca redactor și chiar secretar a figurat mult timp și Iracle Porumbescu. În coloanele ziarului, al cărui prim număr a apărut în octombrie 1848, au fost incluse articole care tratau problemele tuturor provinciilor românești stăpânite de austrieci, dar și ale Moldovei și

⁵ Vezi pe larg revendicările cuprinse în **Petiția țării** la Mihai Iacobescu, **Din istoria Bucovinei**, vol. I, București, Editura Academiei, 1993, p. 379-385.

Munteniei. Ziarul a luat atitudine împotriva măsurilor represive ordonate de guvernele din Moldova și Muntenia, după înăbușirea revoluției pașoptiste. Tot în coloanele acestui ziar s-a pus, în 1849, problema unirii într-un singur stat a provinciilor românești stăpânite de Habsburgi, care să formeze un „mare ducat al românilor”, pus sub suzeranitatea Austriei.

Este de subliniat că ospitalitatea familiei Hurmuzaki, oferită revoluționarilor pașoptiști români – spunea G. Barițiu – „era proverbială în cele trei țări vecine”. Tot el relatează că atât casa din Cernăuți, cât și conacul de la Cernaucă au fost „adevărat loc de azil sacru pentru mulțimea de patrioți eminenți aruncați de valurile și catastrofele anilor 1848-1849”⁶. Concretizând lucrurile, trebuie să arătăm că, după înăbușirea insurecției din Moldova, o parte din revoluționarii surghiuniți au găsit ospitalitate și sprijin din partea familiei Hurmuzaki pentru a-și continua lupta națională. Astfel, în vara anului 1848, se aflau în Bucovina, la Cernăuți și Cernaucă, aproximativ 50 de refugiați moldoveni. Dintre aceștia amintim pe: Vasile și Iancu Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Al.I. Cuza, V. Mălinescu, G. și Toader Sion, Costache Negri, Alecu Russo, Anastase Panu, Lascar Rosetti, N. Pisoschi, Manolache Costache Epureanu ș.a. Din partea revoluționarilor ardeleni a venit întâi Aron Pumnul, apoi în 1849 Timotei Cipariu, Iacob Bologa ș.a. George Barițiu a fost arestat de autoritățile habsburgice și eliberat după 10 zile, la insistențele Hurmuzăkeștilor și pe garanția lor.

La Cernăuți, M. Kogălniceanu, ajutat și finanțat de familia Hurmuzaki, a putut să tipărească broșura **Dorințele partidei naționale în Moldova**, în care se cerea unirea Principatelor, și reformele necesare pentru democratizarea țării. N. Iorga spunea că această lucrare este „Evanghelia românismului”. Tot Hurmuzăkeștii au finanțat și tipărirea programului manifest al lui V. Alecsandri, **Deșteptarea României**, și difuzarea lui.

Un capitol important al colaborării fruntașilor bucovineni cu frații lor din Transilvania l-a constituit programul și acțiunile întreprinse pentru unirea tuturor românilor din Imperiul Habsburgic într-o națiune de sine stătătoare, într-un mare ducat autonom sub sceptrul Austriei. Astfel, în februarie 1849, s-a constituit o delegație a românilor din întreg imperiul, în frunte cu episcopul Andrei Șaguna, care a prezentat împăratului Franz Josef **Memoriul națiunii române din Ardeal, Banat și Bucovina**. Din

⁶ G. Barițiu, **op.cit.**, p. XIX-XXI.

partea românilor bucovineni, din delegație au făcut parte Eudoxiu Hurmuzaki și Mihai Bodnar. În acest memoriu se cerea administrație națională de sine stătătoare în privința vieții politice și organizării bisericești, deschiderea cât mai curând a unei noi Adunări generale „a toată națiunea spre constituirea sa și anume: alegerea unui cap al nației, al unui cap al bisericii”, a unui consiliu național al administrației, organizarea școlilor, „introducerea limbii române în toate lucrările ce privesc pe români” și o adunare generală anuală spre consultare periodică a intereselor naționale. De asemenea, se cerea „reprezentarea națiunii române după numărul sufletelor în Parlamentul General al Imperiului Austriac”, iar împăratul să poată purta și titlul de „Mare Duce al Românilor”⁷.

Cabinetul imperial a respins însă **Memoriul**, iar în privința Bucovinei s-a răspuns că „prin ridicarea ei la rang de ducat i se asigură folosirea limbii române” așa cum prevede Constituția din 4 martie 1849. Este adevărat că recunoașterea autonomiei Bucovinei, pentru care a luptat mai ales Eudoxiu Hurmuzaki, era o cucerire importantă, dar această autonomie era proclamată doar în principiu. Până la realizarea ei deplină a mai trecut un deceniu și au fost necesare alte memorii convingătoare ale aceluiași luptător.

Un lucru mai puțin cunoscut este și faptul că Eudoxiu Hurmuzaki, împreună cu fratele său Constantin – care se stabilise în Moldova – și cu Ioan Maiorescu, s-au întâlnit la Viena în decembrie 1855 și au redactat un **Memoriu cu privire la drepturile Principatelor la Unire**, memoriu pe care l-au susținut în fața reprezentanților Marilor Puteri europene, sosiți la Conferință după războiul Crimeei. Tot împreună au redactat și tipărit, în limbile română și franceză, broșura **Dezvoltarea drepturilor principatelor moldo-române în Tratatul de la Paris din martie 1856**.

Cât a stat la Viena, Eudoxiu Hurmuzaki a stabilit relații amicale cu unii oameni politici austrieci, care au apelat la cunoștințele lui de specialitate. De pildă, în 1849, ministrul justiției, Al. Bach, i-a cerut părerea în privința unor decrete ce erau a se emite pentru organizarea Bucovinei. Totodată, același ministru l-a însărcinat cu traducerea în românește a codului civil și a codului penal. Peste un an, el a fost numit membru în comisia pentru elaborarea unui lexicon românesc de terminologie juridică. În anii următori s-a îngrijit de traduceri în română a legilor și „edictelor împărătești”.

⁷ Mihai Iacobescu, **op.cit.**, p. 413-414.

Dar zelul și pasiunea sa au fost mai ales pentru istorie. Timp de peste trei decenii, cu întreruperi mai mari sau mai mici, a făcut investigații majore, căutând documente referitoare la istoria românilor. Pentru aceasta a insistat până a obținut aprobările necesare să cerceteze nu numai arhivele vieneze, ci și arhive din alte orașe ale Imperiului, iar apoi și din arhivele germane, franceze, poloneze, italiene ș.a. Aceste investigații au început îndată după terminarea studiilor universitare și au continuat, cu intermitențe, și paralel cu luptele politice pentru drepturile bucovinenilor la emancipare și autonomie.

Cercetând în arhivele vieneze, Eudoxiu Hurmuzaki a descoperit dovezi documentare importante în sprijinul luptei locuitorilor câmpulungeni care se judecau de mulți ani cu fiscul imperial pentru pământurile lor. Pe baza acestor documente, el a înaintat, în 1861, Curții imperiale din Viena un memoriu intitulat **Strigătul de ajutor al comunelor ocolului Câmpulungului Moldovenesc din Bucovina**. După aprobarea memoriului de către împărat, s-a ajuns la un fel de învoială în sensul că o comisie mixtă formată din reprezentanți ai autorității și ai țăranilor câmpulungeni să facă o delimitare dreaptă la fața locului. Această delimitare s-a făcut în anii următori și reprezentantul comunelor câmpulungene, care a participat la măsurători, a fost Eudoxiu Hurmuzaki. El a fost ales de către câmpulungeni membru al Dietei provinciale, iar Dieta Bucovinei l-a desemnat ca deputat în Parlamentul de la Viena. A ajuns căpitan al Bucovinei, conducând politica acesteia mulți ani. Este de menționat și faptul că, mulțumiți de strădania lui Eudoxiu Hurmuzaki, câmpulungenii recunoscători au ridicat în memoria apărătorului lor o movilă de stâncă, căreia i-au dat numele de *Movila lui Hurmuzaki*.

Ales membru de onoare al Societății pentru Literatură și Cultură română în Bucovina, Eudoxiu Hurmuzaki a declarat: „Misiunea noastră se măsoară după scopul Societății și drept aceasta este nu numai marea și frumoasă, dar și lungă, mai lungă chiar decât viața noastră. Până ce cultura și literatura română vor ajunge la cea mai înflorită stare, până atunci scopul Societății nu-i atins, misiunea noastră nu-i îndeplinită... Deie Dumnezeuasca providență ca Societatea noastră, care acum se instalează, să aducă înmiit rodul dorit, să se arate ca un organ potrivit spre ridicarea spirituală a națiunii noastre, până la înălțimea popoarelor celor mai înaintate”⁸.

⁸ Apud Mircea Irimescu, **Societatea pentru Cultură și Literatură română în**

În 1872 Eudoxiu Hurmuzaki a fost ales membru în Societatea Academică Română. De altfel, în 1866, și fratele său Alexandru – pentru scrierile literare – fusese ales membru al înaltului for cultural românesc.

Spre deosebire de părintele său, Eudoxiu Hurmuzaki a acceptat titlul de baron ce i s-a oferit de Curtea vieneză. El era de altfel în relații bune cu guvernul austriac, de care avea nevoie să-i permită investigarea deosebitelor fonduri arhivistice.

Cercetarea arhivelor Imperiului Habsburgic – după cum am mai menționat – care l-a interesat pe Eudoxiu încă din anii de studii, a devenit mai târziu o mare pasiune, și a constituit ocupația lui principală. Pentru această cercetare a făcut sacrificii mari, inclusiv financiare. Într-o scrisoare din aprilie 1852, trimisă din Viena fratelui său Constantin, el sublinia: „ocupația mea principală este exploatarea tuturor arhivelor ministeriale... pentru a putea scrie o istorie documentată a Moldo-Vlahiei sau, mai bine zis, a națiunii românești. Zilnic lucrez multe ore în acest Staatsarchiv unde continu colectarea documentelor servindu-mă de doi copişti stabili”. Arată apoi că a descoperit aproape 600 de documente importante care „varsă o nouă lumină asupra multor probleme istorice din trecutul Principatelor Române, îndeosebi asupra relațiilor lor cu Austria. După Paști – continuă el – voi angaja, cu bani grei, probabil patru copişti, fiindcă mi s-a permis accesul atât în arhiva Ministerului de război, cât și în cea a fostei cancelarii ungurești. Afară de aceasta, voi primi după puține zile, de la Bach, autorizația să fac cercetări în arhivele din Budapesta, Sibiu, Cluj, Brașov, Lamberg și Veneția”⁹.

El s-a preocupat și de investigarea arhivelor din Grecia, de la Muntele Athos, de unde i se trimisese o listă cu documentele conținând știri privitoare la români.

În alte scrisori, Eudoxiu Hurmuzaki arată că cercetarea istoriei românești – pentru care a înțeles să se jertfească – este specialitatea lui principală, „o ocupațiune pe cât de anevoioasă și de îndelungată, pe atât de costisitoare”. A obținut aprobările de rigoare pentru accesul la arhivele din Germania, Franța, Italia și alte țări, dar pentru „atari călătorii nu sunt suficiente numai voința și un autentic pașaport, ci trebuie și altceva ce nu posed decât numai în măsură foarte redusă”, de aceea ar fi necesar și

Bucovina, Rădăuți, Editura Septemtrion, 2012, p. 45.

⁹ T. Bălan, **Eudoxiu Hurmuzaki și colecția lui de documente**, Sibiu, Tipografia Cartea Românească din Cluj, 1944, p. 11.

„sprijinul guvernelor” din Principatele Române. Se plânge familiei că are cheltuieli foarte mari cu cei trei scribi angajați, dar știe că ceea ce face „va fi folositor națiunii române”¹⁰.

Dar Eudoxiu Hurmuzaki nu s-a mărginit la a copia documente, ci a intenționat să publice, în limba germană, o istorie a românilor, pentru a aduce la cunoștința Europei, necunosătoare, ce a fost și este poporul român. A început să scrie această istorie, dar n-a terminat-o. A lăsat doar acele **Fragmente din istoria românilor**.

La capătul unei vieți de numai 62 de ani, dăruită în întregime activității politice și istorice, menite să înalțe în rândul celorlalte țări europene și poporul românesc, Eudoxiu Hurmuzaki a încetat din viață la 10 februarie 1874, la moșia părintească de la Cernauca. Fratele său Constantin, care a fost un cunoscut luptător pentru Unirea Principatelor și a ajuns ministru de justiție în timpul lui Al.I. Cuza, decedase în 1869. În 1871 murise și literatul Alexandru Hurmuzaki, membru al Societății Academice Române. La Cernauca mai trăiau numai frații Gheorghe și Neculaie.

La 5 iunie 1874, Titu Maiorescu, ministrul Cultelor și Instrucțiunii publice, roagă pe Gh. Hurmuzaki, cu care se cunoștea (și care era membru al parlamentului din Viena) să-l înștiințeze dacă familia răposatului frate Hurmuzaki „consimte a trimite manuscrisele istorice rămase în urmă-i pentru ca să fie publicate cu cheltuiala acestui Minister și sub supravegherea unei comisii ad-hoc numită din persoane de încredere, în privința cărora îmi voi face o datorie a vă consulta în prealabil.” Se știe – accentua Maiorescu – că întreaga viață „a unui bărbat așa de zelos și plin de conștiință, precum era răposatul dvs. frate a fost consacrată cercetărilor relative la istoria României în arhivele din Viena”. Publicarea rezultatului acestor cercetări „trebuie dar să fie de mare interes pentru România”¹¹.

Peste două luni (30 iulie), G. Hurmuzaki răspunde lui Maiorescu anunțându-l că familia lui Eudoxiu consimte a trimite „manuscrisurile istorice, rămase în urmă-i pentru ca să fie publicate cu cheltuiala Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice din România, și sub supravegherea unei comisii ad hoc, numită din persoane de încredere”.

¹⁰ *Ibidem*, p. 12-14.

¹¹ Arhivele Naționale București, **fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice**, dosar 243/1874, f. 1.

La aceasta „am onoarea a vă răspunde că după înțelegerea urmată între mine și ceilalți membri ai familiei răposatului meu frate Eudoxiu (doi frați și două surori de-ai defunctului)... astăzi eu singur sunt în drept a dispune liber și definitiv, după propria mea socoteală, despre manuscriptele amintite; dorința cea mai călduroasă a familiei noastre fiind de a se asigura fără întârziere, în modul cel mai potrivit, rezultatul ostenețelor răposatului și de a se scoate la lumină acea întinsă lucrare a sa: o colecțiune mare de documente istorice ce privesc țările române și sunt indispensabile pentru scrierea istoriei României”. Arată că la această colecție fratele său a lucrat „peste treizeci de ani” până în „zilele sale cele de pe urmă”. Îl înștiințează apoi pe Ministru că va trimite documentele și Ministerul Instrucțiunii va avea „dreptul de deplină proprietate” asupra manuscriselor. Totodată ține să precizeze că „va renunța și la orice fel de despăgubire pentru cedarea manuscriptelor”, fie în bani sau în exemplare tipărite¹².

La 19 august T. Maiorescu a trimis o scrisoare de mulțumire lui G. Hurmuzaki pentru donarea documentelor, precizând că „generozitatea a fost totdeauna și cu deosebire pe tărâmul științific semnul caracteristic al familiei Hurmuzaki”.

La începutul lui noiembrie, Maiorescu îi face cunoscut lui G. Hurmuzaki numirea unei comisii istorice pentru privegherea publicării documentelor, comisie din care face parte D. Sturdza, M. Kogălniceanu, Al. Odobescu, Teodor Rosetti și B.P. Hașdeu. Secretar al Comisiei și însărcinat cu „privegherea execuției tipografice” va fi I. Slavici, care va primi o diurnă lunară de 350 lei¹³. B.P. Hașdeu scrie la 23 noiembrie lui Maiorescu, precizându-i: „sunt dezolat de a nu mă putea însărcina cu misiunea cu care binevoiți a mă onora, fiind deja membru în câteva alte comisii de aceeași natură”. Ministrul pune pe scrisoarea lui Hașdeu următoarea rezoluție: „Se primește cu părere de rău”¹⁴.

Tot în noiembrie 1874, G. Hurmuzaki a adus cele 25 de pachete de documente de la Cernăuți la Dulcești, jud. Roman, de unde au fost preluate de D. Sturdza și aduse la Minister, iar Maiorescu se grăbește să confirme primirea manuscriselor.

În total au fost primite la minister circa 6000 de documente adunate

¹² *Ibidem*, f. 2 și 27.

¹³ *Ibidem*, f. 3, 6, 11.

¹⁴ *Ibidem*, f. 14.

de Eudoxiu Hurmuzaki. Subliniem că documentele au adus în circuitul științific știri cu totul noi care au lămurit o multitudine de probleme din istoria poporului nostru pe o durată de mai bine de patru secole din evul mediu (1376-1818). Amintim câteva dintre problemele importante la care se referă aceste documente: relațiile economice ale Țărilor Române cu Înalta Poartă înainte și după instaurarea dominației otomane; relațiile politice și economice ale țărilor române cu țările din răsăritul Europei, ca de exemplu cu Polonia, Ungaria și Rusia; relațiile cu puterile europene; lupta Țărilor Române împotriva dominației otomane, cu sau fără sprijinul puterilor europene; lupta diferiților domni pentru realizarea unirii celor trei țări: Moldova, Muntenia, Transilvania; locul Țărilor Române în contextul relațiilor politice europene; propaganda catolică și efectele reformei în Țările Române ș.a.

Documentele adunare de Eudoxiu Hurmuzaki au fost publicate – între anii 1876-1899 – în 12 volume, format mare. Documentele publicate nu sunt scutite de unele erori și inconsecvențe. Greșelile săvârșite cu prilejul copierii ori redactării nu diminuează însă importanța documentelor publicate, nici nu scade valoarea muncii omului care le-a adunat. Acțiunea lui, pornită din sufletul său generos, nu poate fi îndestul lăudată și deplin apreciată. Teodor Bălan conchide că Eudoxiu Hurmuzaki „a așternut temeliile celei mai mari și mai bune publicațiuni de documente privitoare la Istoria Românilor. Fără neobosita lui muncă, fără minuțioasele cercetări arhivistice, făcute cu pasiune și abnegație, istoriografie română de astăzi ar fi lipsită de cel mai important izvor de informații al ei”¹⁵.

Eudoxiu Hurmuzaki s-a impus în istoriografia noastră modernă și prin studiile sale privind trecutul poporului român, studii ce au fost publicate, după moartea sa, sub titlul **Fragmente din istoria românilor**. Acestea au fost traduse de Ioan Slavici după manuscrisul german **Fragmente zur Geschichte der Rumänen**. Din răsfoirea celor trei volume de **Fragmente din istoria românilor**, apărute începând din anul 1879, observăm că Eudoxiu Hurmuzaki – întocmai ca și Mihail Kogălniceanu – avea o concepție nouă, modernă, privind întocmirea unei sinteze de istorie națională pe care proiecta să o scrie. El n-a putut, din păcate, să-și realizeze această dorință; dar constatăm că înțelegea să redea o istorie a poporului român din toate provinciile istorice, și o bună parte

¹⁵ T. Bălan, **op.cit.**, p. 24.

din evenimentele descrise, fiind temeinic documentate, rămân și astăzi în vigoare. Și când afirmăm aceasta ne referim, în primul rând, la concluziile referitoare la începutul evului mediu românesc, la viața politică încadrată în relațiile internaționale din sud-estul Europei, precum și la cele în legătură cu viața religioasă din Transilvania în secolul al XVII-lea. Deși unele pagini despre descălecătul ce a avut loc la întemeierea Principatelor sunt discutabile, fragmentele referitoare la faptele multor voievozi români sunt frumos redată, unele sunt chiar înălțătoare.

Să urmărim puțin, după tabla de materie, câteva din titlurile capitolelor și unele paragrafe din cele trei volume conținând evenimente mai deosebite: Începuturile regatului româno-bulgar; Ivirea lui Petru și Asan; Ioanițiu primește coroana regală; Corespondența Papei cu Asan și trimiterea unei legațiuni la el¹⁶; Descălecarea, creștinarea și disparițiunea Cumanilor din țările românești; De la descălecarea principatelor românești până la pierderea neatârării lor; Valahia de la începutul existenței ei deosebite sub principii proprii; Începutul existenței de sine a Moldovei.

În volumul II, apărut în anul 1900, se tratează în special istoria bisericii române în Ardeal, presiunile catolicilor, rezistența și suferințele preoților și laicilor români; activitatea confesională și anti-iezuitică a episcopului Klein și multe alte probleme religioase. În volumul III, apărut tot în anul 1900, se tratează faptele lui Mihai Viteazul și a altor domnitori români, pentru apărarea țării, și chiar pentru unirea celor trei țări române. Se dau multe amănunte despre domnia lui Matei Basarab și Vasile Lupu, și chiar despre conflictele militare dintre cei doi domni. De asemenea, se tratează pe larg domnia lui Constantin Brâncoveanu și a Cantemireștilor din Moldova. Se dau amănunte privind atitudinea Austriei și a Rusiei în chestiunea țărilor române. Se descriu, de asemenea, presiunile și pretențiile Rusiei, Austriei și Poloniei în această problemă.

După cum am menționat, Eudoxiu Hurmuzaki redă în culori vii figurile unor voievozi și le face caracterizări laudative. De exemplu, despre Mircea cel Bătrân scrie: „Energic și cuminte, întreprinzător și viteaz, iubitor de libertate și războinic, accesibil pentru planuri mari, dispus a înfăptui lucruri înalte, el era ca amic folositor, ca aliat credincios

¹⁶ Sunt foarte multe amănunte despre Asănești.

celor de un grad cu dânsul, pentru vecini neliniștiți o spaimă și un potrivnic primejdios pe câmpul de bătălie”¹⁷.

Lui Mihai Viteazul el îi face unul dintre cele mai frumoase portrete literare: „Viața acestui bărbat, al cărui renume a strălucit cu tot dreptul în lumea întreagă, e de altminteri un exemplu din care iese cu prisos la iveală cât de mari fapte poate să săvârșească până chiar în împrejurări afară din cale de grele, în lupta cu dușmanii pe cât de numeroși, pe atât de puternici, și cu puține mijloace, puterea unui bărbat în serviciul unei idei, care îi umple cu desăvârșire sufletul”. Și tot despre marele voievod scrie: „Cu Mihai Viteazul a murit și cel mai însemnat, mai viteaz și mai cu renume dintre domnii pe care i-a scos Muntenia din mijlocul ei, un bărbat cu atât de mari destoinicii, cu atât de mare energie și atât de îndemânat, încât mai multe mari puteri au rivalizat cu tot dinadinsul să-i câștige prietenia și alianța, și dușmanii lui puternici, pe care a știut să-i pună în grele strâmtori, n-au putut niciodată să aibă succes câte unul singur, contra lui, ci numai aliați împreună”¹⁸.

În încheiere se cuvine să accentuăm că Eudoxiu Hurmuzaki – după cum scrie Teodor Bălan – „este cea mai distinsă personalitate pe care Bucovina a produs-o”¹⁹. La aceasta cred că ar trebui să adăugăm că, dacă prin lupta și izbânzile sale politice el aparține Țării Fagilor, prin vasta sa colecție de documente, care stă la temelia istoriografiei noastre moderne, el este un fiu scump al neamului nostru întreg. Pe drept cuvânt D.A. Sturdza sublinia – încă din 1877 – că, prin „laborioasele sale cercetări”, Eudoxiu Hurmuzaki „și-a ridicat sieși monumentul cel mai neperitor prin **Istoria românilor** scrisă de dânsul, și prin marea colecțiune de documente – un adevărat tezaur – privitoare la Istoria românilor pe care el le-a cules”²⁰.

¹⁷ Eudoxiu Hurmuzaki, **Fragmente din Istoria Românilor**, București, 1879, vol. I, p. 257.

¹⁸ **Ibidem**, vol III, București, 1900, p. 65-66.

¹⁹ T. Bălan, **Eudoxiu Hurmuzaki. Discurs festiv**, Cernăuți, 1924, p. 14.

²⁰ D.A. Sturdza, **Eudoxiu Hurmuzaki**, în *Columna lui Traian*, septembrie 1877, p. 488.

UNELE CONSIDERAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU FORMAREA ȘI ACTIVITATEA DE ARHEOLOG A DR. EUGEN COMȘA

Mircea Petrescu-Dîmbovița

Résumé: L'archéologue roumain dr. Eugen Comsa de réputé nationale et internationale né en 20 decembre 1923 à Chișinau et décédé à Bucarest en 2008, où il s'est réfugié avec sa famille en 1940, après l'invasion par l'URSS de la Basarabie. Ici, dans la capitale de la Roumanie il a parachevé ses études de lycée et universitaires à la Faculté de Lettres et de Philosophie de l'Université de Bucarest, où en ce temps j'étais assistant honnorifique.

Ici grâce au professeur Ioan Andrieșescu, considéré comme ctiteur de l'archéologie préhistorique en Roumanie, fonctionnait un Seminaire de Préhistoire. organisé comme un Institut de recherches scientifiques, doté avec des pièces originaux et moulages, un laboratoire pour la restauration de la céramique et avec une bibliothèque, qui ont souffert beaucoup à cause des bombardements aériens de 1944, en ce sauvant ultérieur seulement quelques pièces.

Après le décès du professeur Ioan Andriesescu la chaire a été occupé par le professeur Ioan Nestor, ancien étudiant eminent du Vasile Pârvan, avec des études en Allemagne, où il a soutenu en 1932 son doctorat à l'Université de Marburg avc le titre **Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien**. Le nouveau professeur a été aimé et estimé par les étudiants , pour l'incitation à la propre pensée. Nombre d'entre eux, entre autres et Eugen Comșa, ont continué la spécialisation par le doctorat sous son conseil, tous contribuant à la croissance de prestige de l' archéologie roumaine dans le pays et à l'étranger.

Le professeur Ion Nestor a effectué des nombreuses recherches de terrain et études de synthèse et spéciales. Toujours il avait temps de discuter avec les jeunes des problèmes scientifiques.

Dans ma qualité d'assistant honnorifique à l'Université de Bucarest, ainsi d'assistant de 1943 jusqu'à 1948 au Musée National des Antiquités j'ai eu l'occasion d'assister à ses cours, tenus toujours libres remarquables par la richesse des informations de la littérature de spécialité de nos jours, ainsi que par l'originalité des interprétations et la clarté des expositions.

Par ses recherches et études il a reporté des contributions remarquable dans le domaine importantes de l'archéologie pré- et protohistorique de la Roumanie, ainsi que dans l'archéologie médiévale, dans laquelle il a initié pour le première fois dans la Roumanie une recherche rigoureusement scientifique.

De même présente intérêt aussi aujourd'hui les chapitres écrivent par lui

dans les Traités concernant l'histoire de la Roumanie de 1960 et 1970, ainsi ses travaux de synthèse concernant la métallurgie de cuivre et du bronze dans l'espace carpato-danubien-pontique, ainsi que les liaisons de cet espace avec le Nord de l'Italie, à la fin de l'âge du bronze et le début du Hallstatt ancien et ces études de synthèse en liaison avec le problème de la formation du peuple roumain, la continuité dacique et daco-romaine dans l'espace dacique, le problème des populations en migration et les directions de recherche dans l'archéologie médiévale, le problème de la continuité du peuple roumain, l'époque du Etien le Grand dans la lumière des nouvelles découvertes archéologiques de Suceava.

En conclusion mentionnons que Ion Nestor a créé, par ses qualités de professeur et homme de science, par ses disciples, comme Eugen Comșa et autres, une école moderne d'archéologie roumaine dans les domaines de la préhistoire, de la période de formation du peuple roumain et de l'archéologie médiévale.

Ses mérites scientifiques ont été reconnus dans le pays et en étranger à l'occasion de la participation à des nombreuses participations aux symposiums et réunions dans l'Europe et les Etats Unis de l'Amérique.

Un autre archéologue roumain de prestige avec des liaisons avec Eugen Comșa a Bucarest a été Vladimir Dumitrescu (1902-1990). Il a fait les études comme lycéen et étudiant à Bucarest. Il a été dans la période 1926-1928 membre de l'École Roumaine de Roma et a soutenu en 1929 à Bucarest la thèse de doctorat **L'eta del ferro nel Picenum**, distingué avec le Prix „Vasile Pârvan”. Il a servi avec tout sa capacité de 1928 et après et comme directeur du Musée dans la période 1935-1945, période dans laquelle il a organisé l'exposition du Musée et ont parus trois tomes de la publication *Dacia* en contribuant par l'échange de publications avec l'étranger à l'enrichissement de la bibliothèque du Musée National des Antiquités.

Ses cours d'archéologie préhistoriques soutenus comme docent et puis comme maître de conférences se distinguaient par leur contenu scientifique, nouvelles données et forme claire et élevé.

Son activité scientifique était concrétisée dans des nombreuses fouilles archéologiques et dans les publications de spécialité, dont un lieu important l'occupe la monographie de l'établissement Cucuteni A de Hăbășești à laquelle j'ai collaboré près de sa femme et de le maître de conférence Nicolae Gostar.

Parallèlement se remarquent ses fouilles de la phase Cucuteni A-B sur la colline Fântânilor Vrancea, ainsi que ses études concernant quelques problèmes de la période de transition du énéolithique à l'âge du bronze et la première époque de l'âge du fer.

Enfin un rôle dans sa formation scientifique a eu aussi le professeur Dumitru Berciu, ancien membre d'honneur de la Académie Roumaine,

spécialisé à l'Université de Vienne et qui dans le période 1938-1944 était le chef de la mission archéologique roumain et secrétaire et directeur de l'Institut roumain de l'Albanie et dans le pays, a Bucarest, professeur de l'histoire ancienne de la Roumanie, chef de secteur a l'Institut Archéologique et puis directeur de l'Institut de Thracologie, en effectuant des investigations de l'âge néolithique jusqu'à celle geto-dace. Il a publié les monographies **Arheologia preistorică a Olteniei, Contribuții la problema neoliticului din Romania, Lumea celților, Contribuții la arta traco-getică** et d'autres ainsi que des nombreuses études.

Les contacts de l'archéologue Eugen Comșa avec les personnalités représentatifs de l'archéologie préhistorique roumaine ont contribué, ainsi qu'avec d'autres spécialistes roumains et étrangers sans doute à la formation et à l'activité d'archéologue du Eugen Comșa surtout dans le domaine du néo-énéolithique roumain, quand il a conduit des différents chantiers archéologiques et a investigué des différents chantiers archéologiques et a investigué des différents sites archéologiques le long du Danube, de l'Olt et du Prut Inferieur.

Ayant en vu sa prestigieuse activité dans la domaine de l'archéologie préhistorique de la Roumanie, surtout dans le domaine du néo-énéolithique, j'ai proposé à la direction de l'Institut d'Archéologie „Vasile Pârvan” de Bucarest d'analyser la possibilité de recevoir la diplôme de excellence le chercheur dr. Eugen Comșa, ayant en vue son travail compétent et continu plus que demi siècle à ce Institut.

Mots clés: *Eugen Comșa, Néolithique, L'Institut d'Archéologie „Vasile Pârvan”*

Arheologul român dr. Eugen Comșa, de renume națională și internațională, s-a născut la Chișinău, la 20 decembrie 1923, și a decedat în 2008, la București, unde s-a refugiat cu familia sa în 1940, după anexarea Basarabiei de către fosta Uniune Sovietică. Aici, în capitala României, și-a desăvârșit studiile liceale și universitare la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității, unde eram pe atunci asistent onorific al profesorului Ioan Andrieșescu, considerat ctitor al arheologiei preistorice din România, fiind binecunoscută grija sa personală pentru pregătirea cadrelor tinere în domeniul preistoriei, unele devenind mai târziu cercetători recunoscuți pe plan național și internațional. Datorită străduinței profesorului, colecțiile Seminarului de Preistorie conțineau piese originale și mulaje, fotografii și calcuri, hărți, diapozitive, precum și cărți respectiv publicații principale de preistorie generală a Sud-Estului

Europei și diferite cărți și periodice din țară și străinătate. Seminarul dispunea și de un laborator de restaurare a ceramicii. Astfel, era organizat ca un adevărat institut de cercetare științifică, fiind la vremea respectivă, în domeniul arheologiei preistorice, singurul de acest fel din țara noastră.

Din nefericire, în timpul bombardamentelor aeriene din 1944 spațiul rezervat acestui seminar a avut mult de suferit. Biblioteca și colecțiile seminarului, nefiind evacuate, au fost în mare parte distruse, salvându-se ulterior, prin investigații speciale, unele din piesele colecțiilor, printre care și acelea din argint și argint aurit din mormântul de la Agighiol din Dobrogea.

Un alt mare profesor la Facultatea de Filosofie și Litere a Universității din București care a avut un rol decisiv la formarea ca arheolog de teren a lui Eugen Comșa a fost Ion Nestor, născut în 1905 la Focșani și decedat în noiembrie 1974 la București, la vârsta de 69 de ani, datorită unei boli de scurtă durată, dar necruțătoare, fost student al magistrului Vasile Pârvan, care l-a recomandat și sprijinit pentru obținerea unei burse de stat în Germania, datorită căreia și-a desăvârșit specializarea în germană în perioada 1928-1931.

Ion Nestor a efectuat studii la Berlin și la Marburg sub îndrumarea magistrului său G. Von Merhart, unde și-a definitivat teza de doctorat privitoare la paleoliticul și neoliticul din România, obținând, în 1932, titlul de doctor în filosofie al Universității din Marburg. La îndemnul lui G. Bersu, teza a fost ulterior remaniată și completată până în epoca La Tène și a fost tipărită cu titlul **Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien** în volumul 22 al Comisiei Româno-Germane, lucrare care l-a consacrat pe Ion Nestor pe plan național și internațional. Această lucrare, care a reprezentat o cotitură în istoriografia privitoare la preistoria României, a primit premiul „Vasile Pârvan” al Academiei Române.

În continuare Ion Nestor și-a desăvârșit pregătirea la Muzeul Național de Antichități din București, transformat în 1955 în Institutul de Arheologie.

Ion Nestor, în calitate de profesor, a ținut, aproape trei decenii, cursuri de Preistorie generală și de Preistoria României, de Etnografie și de Bazele Arheologiei, precum și cursuri speciale din domeniul perioadei formării poporului roman. În aceste cursuri a pus accentul pe incitarea studenților la gândire proprie fiind mult apreciat de aceștia, care l-au iubit și stimat ca pe un mare savant și profesor. Mulți dintre aceștia, printre

care se numără și Eugen Comșa, au continuat specializarea prin doctorat sub îndrumarea sa științifică, contribuind la creșterea prestigiului arheologiei românești în țară și peste hotare.

Din punct de vedere științific, profesorul Ion Nestor a efectuat numeroase cercetări de teren și studii de sinteză și speciale. Întotdeauna își făcea timp să discute cu cei tineri probleme științifice și să-i ajute cu multă generozitate în pregătirea lucrărilor.

Pentru prestigiul de care se bucura, Ion Nestor era cel mai indicat ca după încetarea din viață a profesorului I. Andrieșescu să ocupe catedra de arheologie și preistorie de la Universitatea din București. După unele șicane și piedici, a reușit să fie profesor, în 1945, la această catedră.

În calitatea mea de asistent onorific la Universitatea din București, precum și de asistent din 1943 până în 1948, inclusiv la Muzeul Național de Antichități, am avut prilejul să asist timp de patru ani (1945-1948) la cursurile sale, ținute totdeauna liber, remarcabile prin bogăția informațiilor din izvoarele arheologice și scrise din limbile clasice, pe care le cunoaștea bine din timpul studiilor de la București, ca și din literatura de specialitate la zi din țară și din străinătate precum și prin profunzimea gândirii, originalitatea interpretărilor și claritatea expunerilor.

Din punct de vedere științific, profesorul Ion Nestor a efectuat numeroase cercetări de teren și a scris studii generale de sinteză și speciale, aducând contribuții deosebit de importante în domeniul arheologiei pre- și protoistorice a României, precum și al arheologiei medievale, în care a inițiat pentru prima dată în România o cercetare riguros științifică.

În ceea ce privește lucrările de sinteză, pe primul loc se plasează lucrarea sa de referință din 1932 cu privire la stadiul cercetărilor preistorice din România intitulată **Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien** apărută la Frankfurt and Main, lucrare care prezintă interes și astăzi. La aceasta s-a adăugat apoi capitolele din tratatele de **Istoria României** din 1960 și 1970. Apoi lucrările sale de sinteză privitoare la metalurgia aramei și bronzului în spațiul carpato-danubiano-pontic, apoi la legăturile spațiului respectiv cu civilizația miceniană, precum și legăturile acestui spațiu cu nordul Italiei la sfârșitul epocii bronzului și la începutul Hallstattului timpuriu, studiile de sinteză privitoare la problema formării poporului român, continuitatea dacică și daco-romană în spațiul Daciei, problema populațiilor în migrație, îndeosebi a slavilor, direcțiile

de cercetare în arheologia medievală, problema continuității poporului român, epoca lui Ștefan cel Mare în lumina noilor săpături de la Suceava. Lucrările respective se remarcă prin informația la zi, nivelul înalt al interpretărilor, metoda riguros științifică și spirit critic ascuțit.

În încheiere menționăm că Ion Nestor, prin calitățile de profesor și om de știință, a creat prin discipolii săi, între care se numără și Eugen Comșa, o Școală de arheologie românească modernă în domeniile preistoriei, a perioadei de formare a poporului român și al arheologiei medievale.

Meritele sale științifice au fost recunoscute în țară și peste hotare cu prilejul participării la numeroase congrese, simpozioane și reuniuni internaționale din Europa și Statele Unite ale Americii.

La 100 de ani de la nașterea sa, ca semn de recunoștință, a avut loc în 2005 la Muzeul din Buzău o sesiune comemorativă dedicată lui Ion Nestor cu participare națională și internațională.

Un alt arheolog de prestigiu care i-a fost profesor lui Eugen Comșa la București a fost Vladimir Dumitrescu (1902-1990), om de știință de mare reputație pe plan național și internațional, care și-a dedicat întreaga viață cu deosebită pasiune, mult zel și înaltă competență cercetărilor preistorice din România, domeniu în care a adus contribuții remarcabile, înscriindu-și numele printre arheologii de frunte din țara noastră și de peste hotare.

Născut la București, în 1902, și-a făcut studiile liceale și universitare în acest oraș, având profesori de mare prestigiu ca Vasile Pârvan, George Murnu, Nicolae Iorga, Simion Mehedinți ș.a. În perioada 1926-1928 a fost membru al Școlii Române din Roma. Lucrarea sa de doctorat intitulată **L'eta del ferro nel Picenum**, susținută în 1922 la București, a fost foarte bine primită de specialiști, fiind distinsă cu premiul „Vasile Pârvan”.

Vladimir Dumitrescu a fost încă ca student asistent la Muzeul Național de Antichități, o instituție de o primă importanță în cercetarea arheologică din România, pe care a servit-o cu toată capacitatea sa de muncă în calitate de conservator cu începere din 1928 și apoi ca director în perioada 1935-1945, perioadă în care a organizat, pe baze moderne, expoziția de bază a Muzeului și au apărut trei volume din publicația *Dacia*, înființată de Vasile Pârvan, contribuind prin schimburi de publicații cu străinătatea la îmbogățirea bibliotecii Muzeului Național de Antichități. În 1930 a fost încadrat, prin concurs, ca docent la Facultatea

de Filosofie și Litere a Universității din București, fiind confirmat apoi conferențiar definitiv, calitate în care a ținut cursuri de arheologie preistorică românească, care se distingueau prin conținutul lor științific, cu date noi, formă clară și elevată.

Ca membru al comitetelor de redacție ale Institutului de Arheologie din București a contribuit la ridicarea prestigiului publicațiilor de arheologie, iar prodigioasa sa activitate științifică s-a concretizat în numeroase săpături arheologice și publicații de specialitate îndeosebi din domeniul neo-eneoliticului, dintre care un loc important l-a ocupat monografia așezării Cucuteni A de la Hăbășești, la care am colaborat alături de soția sa, Hortensia Dumitrescu, și conferențiar Nicolae Gostar.

De asemenea, se remarcă săpăturile sale din fazele Cucuteni A-B de pe Dealul Fântânilor de la Traian, Neamț, efectuate cu Hortensia Dumitrescu, soție deosebită și colaboratoare ideală.

Paralel cu aceste cercetări, Vladimir Duitrescu s-a ocupat și de unele probleme ale perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului și prima epocă a fierului.

În acest mediu de înaltă ținută intelectuală s-a format și dezvoltat tânărul arheolog Eugen Comșa, a cărui activitate științifică a fost bine apreciată de specialiștii din țară și străinătate, fiind reflectată și în ediția a IV-a a tratatului **Istoria Românilor**, volumul I, **Moștenirea timpurilor îndepărtate**, din 2010.

În fine, un rol în formația sa științifică l-a avut și profesorul Dumitru Berciu, fost membru de onoare al Academiei Române, specializat la Universitatea din Viena, și fost șef al misiunii arheologice române, secretar și director al Institutului român din Albania între anii 1938 și 1944, care din 1945 a fost profesor de Istorie veche a României, consilier și apoi șef de sector la Institutul de Arheologie și apoi director al Institutului de Tracologie, făcând investigații din epoca neolitică până la cea geto-dacică. Rezultatele cercetărilor sale au fost tipărite în 14 lucrări monografice și în peste 200 de studii din țară și străinătate. Dintre lucrările tipărite menționăm **Arheologia preistorică a Olteniei, Contribuții la problema neoliticului în România în lumina noilor descoperiri, Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre, Lumea celților, Contribuții la arta traco-getică**, tradusă în franceză, germană și italiană, **Atlas pentru istoria României** ș.a.

În legătură cu activitatea de arheolog a lui Eugen Comșa, îmi amintesc că profesorul Ion Nestor cu multă generozitate mi-a cedat

conducerea săpăturilor sale de la șantierul eneolitic de la Glina, de lângă București, la care am colaborat și cu Eugenia Zaharia și Alexandrina Alexandrescu. Aici, prin săpăturile lui Ion Nestor din 1926 și 1927, s-au conturat pentru prima dată raporturile dintre culturile Boian, Gumelnița și Glina și apoi, în 1945, 1948, 1970 și 1971, de către subsemnatul și colaboratori, cu fonduri de la Academia Română, s-au confirmat rezultatele săpăturilor mai vechi și s-au adăugat alte multe noi date. Cu acest prilej am apreciat, ca și ceilalți colaboratori ai săi, spiritul fin de observație în interpretarea profilelor stratigrafice și a situațiilor mai complicate, precum și metode rigurose științifice aplicate în cercetările sale de teren ale căror rezultate au fost valorificate în rapoarte de săpături și studii, precum și în unele lucrări monografice, întocmite de profesorul Ion Nestor și de unii din colaboratorii săi.

Eugen Comșa, după terminarea studiilor universitare în 1949 a devenit asistent universitar la catedra de Istoria României, condusă de profesorul Gr. Ștefan, apoi, până în 1952, de Preistorie sub direcția profesorului Ion Nestor. În perioada 1946-1948 a fost bibliotecar la Seminarul de Preistorie al Facultății de Filosofie și Litere al Universității din București, iar din 1950 asistent la Muzeul Național de Antichități, corespunzător în continuare Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”. Din 1974, după decesul profesorului Ion Nestor, a devenit șef al secției de Preistorie al acestui institut, până în 1991, când a fost pensionat. La acest institut și-a trecut și teza de doctorat relativ la cultura Boian, sub îndrumarea profesorului Ion Nestor.

Cunoștințele căpătate la șantierul de la Glina l-au ajutat apoi la șantierele de la Zimnicea, Glăvăneștii Vechi și Corni de sub conducerea lui Ion Nestor, precum și la lucrările de pe șantierele de la Ciumești, Dudești, Boian, Gumelnița, Verbicioara, Gârla Mare și din alte localități.

Au fost cercetate așezări ale culturii Vinča, respectiv Gornea, Zorlențul Mare, Balta Sărată, Dhabe Malmic, Ruginoasa, Liubova, Parța, și Chișoda, care atestă o locuire îndelungată și o populație numeroasă. La început s-au folosit bordeie și semibordeie, apoi colibe din pari și nuiiele. Uneltele din aceste așezări erau din piatră și silex, os, lut ars și chiar din cupru, atestând o consolidare a organizării gentile. Ceramica cu impurități și luciu metalic la suprafață, are diferite forme în Vinča A₂ și este decorată cu pliseuri, incizii și triunghiuri hașurate sau punctate.

Fiind foarte bine apreciat, Eugen Comșa, cu începere din 1950, a condus șantiere arheologice, în special din neolitic, dintre care

menționăm cele de la Luncavița și Techirghiol, în Dobrogea, Drăgănești, în Moldova, Feldioara, în Transilvania, Ciumești și Oarta de Sus în nord-vestul României, Băile Herculane, Liubova și Svinița, în Banat, Giulești, Glina, Dudești, Olteni, Bogata, Boian, Ipotești și Radovanu, în Muntenia.

La acestea se adaugă numeroase situri arheologice descoperite de Eugen Comșa prin periegezele de-a lungul Dunării, Oltului și Prutului inferior, precum și din zona canalului care leagă Dunărea cu Marea Neagră. Rezultatele acestor cercetări, în special cu privire la neoeolitic, au fost valorificate de Eugen Comșa în volumele sale de sinteză, respectiv **Istoria comunităților Boian**, București, 1974 și **Neoliticul din centrul României**, București 1987, precum și în multe articole și studii relative la diferite aspecte și probleme din neoeoliticul României. Deasemenea multe dintre acestea sunt menționate și în volumul I al Tratatului **Istoria Românilor. Moștenirea timpurilor îndepărtate**, coordonat de academicienii Mircea Petrescu-Dîmbovița și Alexandru Vulpe, la Editura Enciclopedică, ediția a II a, București, 2010.

Avându-se în vedere prodigioasa activitate de cercetare științifică în domeniul arheologiei preistorice din România de către Eugen Comșa mi-am permis să propun conducerii Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București a se analiza dacă este posibil să i se acorde post-mortem diploma de excelență a acestui Institut dr. Eugen Comșa care s-a dedicat prin munca sa, competență și continuă, mai bine de o jumătate de secol.

AMINTIRI DESPRE IULIAN ANTONESCU

Sever Dumitrașcu

Résumé: L’auteur rappelle quelques scènes avec Iulian Antonescu passées dans la période où il a été employé par le Ministère de la Culture. L’auteur souligne avec insistance que Iulian Antonescu soutien inconditionnel tous collègues dans les musées de Roumanie.

Mots clés: *Iulian Antonescu, musée, Oradea*

Demult și mereu am ezitat și îmi cer iertare admirabilului coleg și prieten care este Ioan Mitrea, care mi-a cerut să scriu câteva rânduri despre Iulian Antonescu. De ce am tot amânat? Pentru că „interferențele” mele cu Domnul Domn care a fost Iulian Antonescu, să-mi permiteți să-i spun ca *pe vremuri* – Nea Iulică, au fost dintre cele mai insolite. Și mai era ceva – sincer o spun – marea lui anvergură intelectuală, El venea dintr-o mare familie de intelectuali moldavi, iar eu (fără să fiu, fiu de țărani, deși aș fi vrut!) veneam de la CAP-ul de la noi din sat, de la Siderurgia hunedoreană, dintr-o lume „pădureață” plină și ea de neprevăzut și surprize. Asta nu înseamnă că nu l-am citit pe Voltaire și pe Proust. Nu. Dar, așa stăteau lucrurile. Și nici în plus. El era directorul nostru de la București, cu faimă națională, eu eram un arheolog-muzeograf, de undeva din „vestul”, nu sălbatic, dar de departe, din provincie. Pierdeam o noapte și o jumătate de zi ca să ajungem în capitală, la rădăcina rădăcinilor. Știu, a spus-o Slavici (era, chiar dacă nu ne mai crede nimeni și el ardelean) – Soarele tuturor românilor de la București răsare.

Două-trei dintre întâlnirile mele (a nu se înțelege aici nici infatuare, nici falsă modestie – cu aceste rânduri nu doresc nici glorie, nici funcții, nici onoruri, nici premii etc., ci *prezentarea acestui intelectual și Om*, subiectiv, subiectiv, așa cum l-am înțeles eu!) cred că pot arunca o anume lumină asupra unor ani în care și despre care s-au spus *vrute și nevrute!*, tocmai, poate de cei care ar fi trebuit *să tacă*, cum spunea Noica: Țștia sunt *dăia* dragul meu?, mă întreba el mefistofelic la o întâlnire de la *Bocca del Rio*, că mai erau și pe atunci livezi cu meri și merii mai coceau și mere. Nu întotdeauna.

O întâlnire „a noastră” s-a petrecut într-o noapte, pe la ora 2. Când a sunat telefonul m-am speriat cumplit (NB: Rog a se înțelege că tot ce voi relata în rândurile ce urmează e strict real și îmi asum veracitatea celor relatate). La telefon era Nea Iulică. Îl salut și-l întreb grăbit care-i cheștiunea. Și el, sfătos, ca de obicei îmi răspunde limpede: nea Severică (așa-mi zicea, Doamne și nu meritam) ai grijă de tine să nu te omoare. Cine dracu să mă omoare pe mine că nu însemnam nimic în lumea necuprinsă și amenințătoare a acelor ani. Să știi că mi-au spus Ardeleanu și Mușat să-ți spun să ai de grijă de mata, Cabinetul 2 ți-a pus gând rău: „Să lucreze până crapă inima-n el”. Am înghețat și pentru că-mi era frică – la ora 2 noaptea – de riscul ce și-l asuma – la telefon – Nea Iulică, atenționându-mă. Doamne că mare ești Doamne, am început să nu mai știu ce să spun, dar Nea Iulică continua să mă pună în gardă, să mă protejeze. La Domnia Sa nu se gândea, nu se gândea, deloc. I-am promis că o să am de grijă și mă grăbeam – știam ce e cu telefoanele – să încheiem, să nu mai zică ceva. Riscul era uriaș și primejdia diabolică.

Ce se întâmplase de fapt? Oradea are o stradă (are mai multe, dar *una* e cea cu *baiul!*), *Republicii* (fosta Ferdinand I), de la gară la Universitate, *mobilitată* cu clădiri monumentale în stil secesion (Jugendstil, Stil 1900; elevii lui Otto Wagner), e cel mai interesant oraș, în acest sens, din centrul și sud-estul Europei, precum, să zicem, Nançi-ul din Franța. Cuiva, nu știu cui, i-a venit ideea *SISTEMATIZĂRII* și atunci doreau așa ceva. Dar clădirile NU puteau fi clintite. Sunt și azi, la locul lor. O mândrie națională. Mai aveau și ornamente vegetale (frunze verzi, flori roșii, pe fundalul, uneori pal, alb etc.). Le-am introdus – PE TOATE – în **Repertoriul monumentelor** ce îl publicasem anterior. Cei de la DSAPC (sau așa ceva) au venit la noi, în speță Inginerul Iuonaș, *să semnăm*, că nu sunt monumente. Dar erau în **Repertoriul publicat**. Ne-am întors, răsîntors două săptămâni și eu am refuzat să semnez. Colegii au mai discutat era dreptul lor. După o vreme am aflat că Inginerul Iuonaș a fost găsit mort în gara de nord. Să sperăm că de moarte bună. Dar de clădiri *nu* s-a atins nimeni. Au fost, se vede, indivizi, care nu au iertat acest lucru. *Sistematizare* ne trebuia nouă pe o stradă de la 1900!

Ehei, Nea Iulică, Nea Iulică, Dumnezeu să te odihnească în pace, că mare Om ai fost și eu îți voi fi, și dacă numai pentru asta, dar mai sunt și altele, *MEREU* recunoscător.

De altfel amintesc, în treacăt, că cele două înalte personaje aterizau pe stadionul din Oradea, cu elicopterul, stadionul e la 500 m de muzeu,

dar Muzeul, săracul, din Palatul în stil baroc – a rămas, spre norocul lui și al nostru, *nevizitat* de înaltele prezente. Să le fie țărâna ușoară, nu am omorât și nu voi vrea moartea nimănui. *Nimănui*. Dar așa a fost.

Al doilea episod e ceva mai lung. Ne-au introdus autofinanțarea (60%). I-am cerut lui Nea Iulică să nu ne pună decât, cel mult, ca instituție păstrătoare de tezaur, 30%. El a încercat, dar n-a izbutit.

Apoi, tot la Cabinetul 2, căăștia știau totul (și ceva pe deasupra) au hotărât să *refacem* (DIN NOU) expoziția de bază de istorie. Cu *Decorativa* de la București, al cărui director devenise Domnul Colonel (poate în rezervă) Mihai Fătu. Ne-am apucat de lucru, toate materialele (multe, multe!) erau *cărate* de la București cu TIR-uri uriașe, când nu aveai voie nici să ieși cu autocamionul din județ! Am uitat desigur. Și am realizat expoziția. Nu ușor, cine nu știe, și în condițiile acelea, să încerce! Supervizori erau de la București, Nea Iulică, I. Ardeleanu și M. Mușat. Dă-i și fă și fă și schimbă.

Dar a fost *gata*! N-am răsuflat, noi orădenii, așezați, că urmau previzitele, vizitele, controalele, discuțiile. Și așa au fost vitrine, panouri pe care le-am făcut și refăcut și de 10-12 ori! Și nici nu era mult. Dar așteptam cu *frică*, repet, cu *frică*, deschiderea expoziției, vizitele, chiar o vizită mai înaltă, cum doreau cei de la județ. Dar Dumnezeu a fost din nou bun cu noi, pentru că Dumnezeu lucrează prin oameni și un astfel de om era Iulian Antonescu.

Într-o dimineață, când așteptam cu înfrigurare să vedem ce-o mai fi, în curtea interioară a palatului în stil baroc au intrat mai multe mașini negre, oficiale, pline ochi de ofițeri de rang superior. Dintr-una s-a dat jos Ilie Ceaușescu (fratele și *preopinental* Cabinetului 2). L-am salutat și cu CEI TREI, Antonescu, Mușat și Ardeleanu l-am condus – roată – prin expoziție. Era o tăcere de mormânt. Când am revenit în holul de onoare al clădirii s-au oprit și au stat în jurul generalului.

- „*E bine*”, a spus el scurt. Cineva a întrebat: „Ce facem.” „Îi dăm drumul”, dacă e bine, a spus el din nou „e bine”. Cineva m-a luat de mână, pare-mi-se că Ardeleanu, că l-am văzut pe Nea Iulică mustăcind *tăcut și radios* și mi-a spus:

- Du-te la ziar și dă anunț, mâine la ora 10 se deschide Muzeul, pentru public, expoziția de istorie. Ei au plecat, a rămas numai Nea Iulică cu noi. Am plecat la redacția ziarului *Crișana*. Nici nu știu cum am alergat. Se deschisese cerul și pentru noi. Că altfel era IADUL pe pământ pentru noi, comisii și iar comisii și mai ales – Doamne – *nu* a avut loc

niciodată, vizita, vizita aceea cerută de unii. În lume sunt tot felul de oameni, să nu uităm.

Când am revenit de la redacția *Crișana* ne-am îmbrățișat cu Nea Iulică. A fost o îmbrățișare frățească, de ROMÂNI – ROMÂNI. Învinsese iarăși marele nostru OM, DOMN, INTELECTUAL, PRIETEN. Că vorba cronicarului – NASC ȘI LA MOLDOVA OAMENI, și, câteodată, CE OAMENI.

Era după masă. Nea Iulică urma să plece cu un *vicinal de Jibou* la Zalău. El făcea mereu așa ceva. Nu aveam nimic, nu aveam nimic să sărbătorim. Nici măcar o palincă de Bihor! Dar una dintre colegele supraveghetoare de la artă îmi cumpărase o bucată de parizer – pe atunci era curat, proaspăt și *bun, nu* ca azi – și fiind pe ultima treaptă a ultimului vagon a trenului de Jibou, că știam că-i e foame, i-am dat parizerul Domnului Domn Iulian Antonescu, să aibă ceva de *mas* pe drum, pe tren.

Așa erau vremurile, necuprinse și vrăjmașe. Dar OMUL lui Dumnezeu, Nea Iulică era peste tot, era cu noi, era *doar* un OM BUN și mai ales un intelectual *DE RASĂ* cum puțini a avut și are România. Dumnezeu să-l aibă MEREU în pază!

Atâta am putut scrie și rog să fiu iertat, n-am putut minți NIMIC!

AERUL, ETERUL, VÂNTUL – ELEMENTE PRIMORDIALE. REPREZENTĂRI, SIMBOLURI, CREDINȚE ȘI RITUALURI

Livia Liliana Sibișteanu

Résumé: Dans cette étude, l'auteur présente l'air, l'éther et le vent comme les éléments primordiaux, dans les concepts des philosophes, des doctrines religieuses et des croyances des peuples.

Ces éléments sont présentés aux symboles de l'alphabet, des chiffres, des animaux, des plantes et en représentations graphiques. Sont appelés dieux correspondant à ces éléments dans différentes religions (égyptienne, sumérienne, aztèque, Brahman, hindoue, dace) et leur rôle dans la création, dans certaines croyances de peuples sur eux-mêmes et sur les rituels dédiés à eux.

Mots clés: *Éléments primordiaux, symboles, croyances, rituels*

Elementele primordiale, Apa, Focul, Pământul, Aerul, Eterul, Vântul, sunt cunoscute înainte de a fi existat o cultură scrisă, după cum ne arată reprezentările grafice de pe diferite obiecte ceramice, metalice sau din os. Miturile și unele concepte filosofice pun Aerul/Vântul ca al patrulea element primordial, alte concepte filosofice pun Eterul ca al patrulea sau al cincilea element primordial. În unele mituri și concepte filosofice, nu se fac deosebiri între Aer, Vânt și Eter. Începând cu epoca modernă, științele au definit cele trei noțiuni, astfel: aerul este un amestec de gaze care alcătuiesc straturile inferioare ale atmosferei, în care predomină azotul și oxigenul¹; eterul este un compus organic de radicali hidrocarbonați² (noțiunea de eter este folosită și pentru o substanță ipotetică a cărei existență nu este admisă de fizica modernă, având proprietăți fizice contradictorii, care umplu spațiul și ale cărei oscilații ar constitui undele electromagnetice; figurativ, noțiunea de eter este folosită pentru cer, aer, văzduh)³; vântul este mișcarea orizontală (sau aproape orizontală) a maselor de aer, provocată de diferența de presiune atmosferică dintre două regiuni ale globului⁴.

¹ **Dicționar enciclopedic român**, București, Editura Politică, 1963, vol. I, p. 40.

² **Ibidem**, vol. II, p. 301.

³ **Mic dicționar enciclopedic**, București, Editura Niculescu, 2008, p. 188.

⁴ **Dicționar enciclopedic român**, vol. IV, p. 874.

Aerul apare ca al patrulea element primordial în concepția multor filosofi. Pherekydes numește cele patru elemente fundamentale ca fiind ale materiei senzoriale, alături de o mulțime de entități spirituale suprasenzoriale, invizibile, care însuflețesc cele patru elemente fundamentale ale materiei. Zeus, Cronos, Chthon sunt individualități față de care se pot folosi expresiile „spirit”, „suflet”, „materie”, care constituie cele trei „Mume primordiale” ale Universului. Prin reunirea acestor trei entități primordiale, iau naștere domeniile mai mult materiale ale lumii: Focul, Aerul, Apa și Pământul, precum și entitățile mai mult sufletești sau spirituale (suprasenzoriale). Rudolf Steiner consideră că folosindu-ne de expresii ale concepțiilor despre lume de mai târziu, Zeus ar putea fi numit „eterul-spațiu”, Cronos poate fi denumit „creatorul-timpului”, iar Chthon „producătorul materiei”.⁵ Empedocle consideră că Aerul este întruchipat în Aidoneus, după cum Focul este întruchipat în Zeus, Pământul în Hera și Apa în Nestis. Aerul se află sub puterea a două forțe: Philia (Iubirea), Neikos (Ura)⁶, fiind unificator dar și dezbinator. Sfântul Grigore din Nissa consideră, de asemenea, Aerul al patrulea element primordial, spunând că „este bun (...), prin faptul că el deține, în sine, în mod natural, puteri care îi sunt suficiente pentru a rămâne ceea ce este”⁷. Aerul ca element primar al Universului este considerat de Anaximene din Milet și de Școala milesiană. În viziunea lui Anaximene, toată Lumea este suflare, este Aerul infinit din care se naște totul și în care se dizolvă totul. Aerul are putere și susține Pământul. Prin dilatare, Aerul devine Foc, prin comprimare devine Vânt, apoi Apă, Pământ. Înșiși zeii au apărut tot din Aer. Ideile lui Anaximene au fost preluate de Hippolyte și de Diogene din Apolonia, care consideră Aerul ca pe un zeu care ordonează totul și este prezent în toate⁸. La Anaxagora, „aerul și eterul, amândouă infinite, ocupau totalitatea universului”, *Nous-ul* care rânduiește toate lucrurile imprimă mișcarea de rotație a astrilor, soarelui,

⁵ Rudolf Steiner, conferința **Concepția despre lume a gânditorilor greci**, în **Enigmele filosofiei**, Editura TRIADE Cluj-Napoca, 2004, p. 23.

⁶ Diogenes Laertios, **Despre viețile și doctrinele filozofilor**, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963, p. 415.

⁷ Pr.dr.Vasile Răducanu, **Sfântul Grigorie din Nyssa, trăitor al teologiei, filosof și mistic creștin**, pagina WEB Paraclisul Patriarhal, Așezăminte brâncovenești, Domnița Balașa, p. 2.

⁸ Petre Mareș, Cristian Mareș, **Curs de filosofie**, ediția a II-revizuită, Târgoviște, Editura Biblotecct, 2003, p. 45-46.

lunii, aerului și eterului⁹. Însă la Anaxagora, se înțelege că el consideră Eterul drept Foc, fapt pe care îl întâlnim și la Parmenide. Se pare totuși că Parmenide distinge Eterul propriu-zis – în care așază Luceafărul de dimineață identificat cu Luceafărul de seară – și o zonă de Foc pe care o numește Cer și în care plasează ceilalți aștri¹⁰. Masonii consideră Aerul element de gen masculin, activ și nematerializat, fiind asimilat „fie de vântul ce umflă velele, ce învâрте morile și ce alungă norii, fie de suflul ce poate fi un corespondent vital al Ființei subtile pranei, cosmicului ce se identifică cu Verbul. Aerul reprezintă de asemenea spațiul, calea de comunicare între pământ și cer, mijlocul propriu luminii și chiar zborul (A te ridică de la pământ prin spiritualitate înseamnă a redescoperi libertatea Ființei)”¹¹.

Al cincilea element primordial, **Eterul**, a fost introdus de Aristotel. Eterul, în viziunea filosofului, asigură existența mișcării și a schimbării în manifestare, fiind materialul corpurilor cerești, care impregnează tot Universul¹². Eterul ca al patrulea element primordial îl consideră filosofi stoici, acesta fiind, în concepția lor, Focul Demiurgic, care are asemănare cu căldura vitală răspândită în corpul animalelor¹³. La Pitagora și adepții lui, Eterul este un fel de Suflet Universal, iar Ovidiu îl consideră un Aer Superior¹⁴. În învățătura Ayurvedică, Eterul este considerat elementul primordial primar, care prin mișcări subtile a creat Aerul. Mișcarea Eterului a produs, de asemenea, căldura, rezultând Focul. Elementele eterice s-au dizolvat și s-au lichefiat, dând naștere Apei, care s-a solidificat, dând naștere Pământului. Aerul și Eterul contribuie la formarea gustului alimentelor: gustul picant este rezultatul combinației dintre Aer și Foc, gustul amar este rezultatul combinației dintre Aer și Eter, iar gustul astringent este rezultatul combinației dintre Aer și Pământ. Aerul și Eterul dau naștere lui Vata Dosha (Vânt), mișcare care în corp poate fi recunoscută ca respirație, care la nivel emoțional este în

⁹ Diogenes Laertios, **op.cit.**, p. 157.

¹⁰ **Ibidem**, p. 430

¹¹ Marian Mihăilă, **Cele trei călătorii ale inițierii sau furcile caudine ale francmasoneriei**, în *Masonic Forum Magazin, The Official Journal of the National Grand Lodge of Romania*, din 17 ianuarie 2013.

¹² **Ibidem**, p. 257.

¹³ Ștefan Lupu, **Filosofia greacă antică**, în **Din istoria gândirii filosofice**, Partea I, Universitatea de Stat Chișinău, 1999, p. 129.

¹⁴ Victor Kernbach, **Mituri esențiale**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 150.

legătură cu libertatea, creativitatea, nervozitatea, frica¹⁵. Sistemul Vaișesika consideră că cele patru elemente primordiale, alcătuite din atomi, au proprietăți specifice: Pământul are miros, Apa are gust, Focul are culoare, iar **Vântul** este **Aer** subțire¹⁶.

Vântul ca element primordial apare și în concepția lui Xenofan din Colofon, pe care-l consideră fiul „mării cu apele ei”¹⁷. După tradițiile cosmogonice hinduse, Vântul s-ar fi născut din spirit și ar fi zămislit lumina: „Spiritul îmboldit din dorința de a crea (...) zămislește spațiul. Din evoluția acestui eter s-a născut vântul (...) încărcat cu toate mirosurile, pur, puternic, având calitatea pipăitului. Dar la rândul lui, din transformarea vântului s-a născut lumina, strălucitoare, care alungă beznă, având calitatea forme”¹⁸. În calendarul aztec, pe Piatră Solară, Vântul reprezintă cea de a Doua Lume și ziua a doua din săptămână¹⁹.

1. Reprezentări și simboluri

Aerul este reprezentat grafic, în general, ca un triunghi cu vârful în sus și cu o linie orizontală prin el. Chinezii și hindușii îl reprezintă ca un cerc albastru. Din punct de vedere astrologic, el este asociat cu Balanța, Gemenii, Peștii și cu domeniul minții. Aerului îi corespund anotimpul primăvara și punctul cardinal est²⁰, la daci, sud. După Agrippa, Pitagora îi atribuie aerului octaedrul cu opt baze triunghiulare, șase unghiuri solide și douăsprezece suprafețe plane²¹. În hinduism, este reprezentat de cifra 5, specifică celor cinci elemente primordiale, simbolizând viața²², la daci este reprezentat de cifra 2, de litera A, de următoarele animale: vulpea, măgarul, vulturul, rața sălbatică, privighetoarea, ciocârlia, barza (unele dintre acestea reprezentau și Focul, cum ar fi vulturul și albina). Plantele Aerului sunt salvia și coada șoricelului, culorile sunt albul și albastrul, iar pietrele prețioase sunt cristalul și diamantul*. În ceea ce privește organele

¹⁵ Teodor Vasile, **Ayurvedica dincolo de bariera timpului**, în *Lumea lui Feng Shui*, nr. 15, 2010, PRO Editură și Tipografie, p. 45-46.

¹⁶ Dumitru Caldare, Ștefan Lupu, **Filosofia orientală antică**, în *Din istoria...*, p. 32.

¹⁷ Ștefan Lupu, **op.cit.**, p. 61.

¹⁸ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **Dicționar de simboluri**, București, Editura Artemis, 1995, vol. 3, p. 448.

¹⁹ Florica Lorent, Georgeta Moraru Popa, **Aztecii**, București, Editura Tineretului, 1969, p. 82-84.

²⁰ Rowenna și Rupert Shepherd, **1000 de simboluri**, Oradea, Editura Aquila 93, 2007, p. 26.

²¹ Solas Boncompagni, **Lumea simbolurilor**, București, Editura Humanitas, 2003, p. 178.

²² Clare Gibson, **Semne și simboluri**, Oradea, Editura Aquila 93, 1998, p. 87

* Conform zicerilor Marelui Preot, Înțelept și Rege Deceneu.

care îi corespund, acestea diferă de la o cultură la alta. Dacii considerau că ochii aparțin Aerului (probabil pentru ei, ochii văd dincolo de lucrurile fizice, ei putând să atingă sufletul și spiritul), în timp ce tradiția iudaică spune că urechea filtrează Aerul, simbol al Suflului Divin. Souzenelle explică că urechea reprezintă organul de ascultare interioară dar și de deschidere spre universalitatea Creației (prin ureche pătrunde Cuvântul-Archos). Tichia de măgar se dădea elevilor care nu știau să asculte, nu pentru a-i pedepsi, ci pentru a-i învăța să audă²³. Însă, în majoritatea culturilor, Aerului îi corespund plămânii și respirația²⁴. În cărțile de joc, pica corespunde Aerului, iar în Tarot, spadele.

Vântul este reprezentat grafic, fie prin două săgeți orizontale: săgeata de deasupra este îndreptată spre partea dreaptă și este principiul masculin, iar cea dedesubt este îndreptată spre stânga și este principiul feminin, fie printr-o linie ondulată îndreptată cu săgeată în sus, ca principiu masculin și printr-o linie ondulată îndreptată cu săgeată în jos, ca principiu feminin*. El este în legătură cu cele patru direcții (puncte cardinale) ale spațiului și cu toate anotimpurile²⁵. Este reprezentat de cifra 9, de litera U* sau de litera V (Eterul este reprezentat de litera H)²⁶, de urs, ciocănitoare, condor*, la azteci de jaguar, câine, pasăre, crocodil²⁷, de următoarele plante: arțarul, menta, cimbrisorul, mierea ursului, lichenii de munte și îi corespund din corpul uman limba și creierul. Pietrele sale sunt marmura și granitul, iar culoarea sa este verdele*. Românii folosesc sintagma „culoarea vântului turbat”, pentru o anumită nuanță de mov.

În religiile antice, nu se fac deosebiri între Eter și Aer (în unele culturi nici nu este cunoscută noțiunea Eter), în altele nu se face deosebirea între Aer și Vânt.

Aerul este un element activ și masculin (ca și Focul), este un simbol al spiritualității, reprezentând „lumea subtilă, așezată între cer și pământ, lumea expansiunii, pe care, după cum spun chinezii, o umple

²³ Annick de Souzenelle, **Simbolismul corpului uman**, Timișoara, Editura Amarcord, 1999, p. 341.

²⁴ Clare Gibson, **op.cit.**, p. 96.

²⁵ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **op.cit.**, vol. 3, p. 448.

²⁶ Ivan Evseev, **Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale**, Timișoara, Editura Amarcord, 1999, p. 30 și 27.

²⁷ Darie Novăceanu, **Precolumbia**, București, Editura Sport Turism, 1977, p. 249.

suflul (chi) necesar ființelor vii”²⁸. Este suflul vieții, înălțimilor cerului, luminii astrale, libertății, fiind asociat stihiei pure și purificatoare. „Puritatea, limpezimea și transparența Aerului nu sunt privite ca un gol glacial: Aerul este un vehicul al luminii, mediu al vibrației sunetelor și al culorilor, al elevației și al purificării”²⁹. Sfântul Martin spune că elementul Aer este un simbol sensibil al vieții nevăzute, un factor de mișcare universal și purificator³⁰. Aerul, în tradiția iudaică veche, este roăh, termen care definește și Vântul, duhul sau spiritul, suflarea. Roăh, în ipostazele de mai sus, este un termen existențial. Esența sa este exprimarea unei forțe extraordinare, misterioase, forța nevăzută, puternică a Vântului, misterul vitalității, forța exterioară care transformă totul. Este manifestarea energiei divine, fiind uneori suflarea zărilor lui Iahve. În Vechiul Testament, termenul roăh este folosit pentru puterea divină, pentru a descrie ocaziile în care oamenii par să-și depășească limitele: nu este vorba de o simplă creștere a vitalității, ci de o forță supranaturală, care pune stăpânire pe ei. Așa s-a întâmplat cu liderii carismatici din vechime: același roăh divin a produs stările de extaz și vorbirile profetice³¹. În ezoterismul ismailean, Aerul simbolizează Suflul Universal, temeiul rodirii în lume, principiul alcătuirii și al fructificării, mijlocitorul dintre Foc și Apa, primul lăm al Numelui Divin³². În religia brahmană și hindusă, Aerul și Eterul, deși apar ca două elemente distinctive, ele sunt totuna, pentru că întinderea de la începutul începuturilor Spațiul-Eterul este umplut cu Aer³³.

Vântul, datorită agitației care îl caracterizează, este un simbol de vanitate, de instabilitate, de inconstanță. În multe mituri, este totuna cu Aerul simbolizând, Suflul (în brahmatism și hinduism este Prana, unul din simbolurile lui Brahma)³⁴, Duhul. Când Vântul apare în vise, anunță pregătirea unui eveniment important: o schimbare se va produce. Când apare Divinitatea, se percepe murmurul blând al Vântului³⁵.

²⁸ **Ibidem**, vol. 1, p. 73.

²⁹ Ivan Evseev, **op.cit.**, p. 14.

³⁰ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **op.cit.**, vol. I, p. 73.

³¹ J.D. Douglas (coordonator), **Dictionar biblic**, Oradea, Editura Cartea Creștină, 1995, p. 350.

³² Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **op.cit.**, vol. I, p. 73.

³³ Paul Deussen, **Filosofia Upanișadelor**, București, Editura Herald, 2007, p. 116.

³⁴ **Ibidem**, p. 116.

³⁵ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **op.cit.**, vol. 3, p. 470.

Eterul este simbolul materiei subtile³⁶, iar în brahmanism și hinduism este Ākāśa, unul din simbolurile lui Brahma.

2. Credințe și ritualuri

Aerul, Vântul și mai rar Eterul, ca elemente de sine stătătoare, sunt prezentate în unele religii ca fenomene naturale, care de cele mai multe ori sunt fie sub protecția sau ascultarea unor zeități, fie sunt întruchipate în zeități și nu în oricare, ci în zeități primordiale. Aceste elemente primordiale iau parte la actul creației sau la cel al distrugerii și apoi la recrearea Lumii, dau și întrețin viață, asigură nemurirea și uneori au rol conducător printre zei sau printre pământeni, având un rol civilizator. Aerul și Vântul sunt duale, fiind atât creatoare sau benefice vieții și dezvoltării sau sunt malefice, distrugătoare. Ambivalența Aerului constă, pe de o parte, în mișcările și dislocările sale intense manifestate prin declanșarea vânturilor care sunt prielnice sau distrugătoare, iar pe de altă parte, prin crearea mediului prielnic deplasării spiritelor benefice (îngeri, arhangheli, sfinți. Sfântul Rafael este numit Arhanghelul Aerului, cel care îngrijește bolnavii și le aduce sănătatea)³⁷. De aceea, oamenii au săvârșit ritualuri de mulțumire sau de îmbunare, le-au respectat sărbătorile, venerându-le fiecare, după propriile credințe.

Cei mai cunoscuți zei ai Aerului sunt: Shu la egipteni, perechea Enlil și Ninlil în religiile din Mesopotamia, iar cei mai cunoscuți zei ai Vântului sunt Eol la greci și romani, Vāyu la indieni, Quetzalcoatl și Ehēcatl la azteci.

Într-o variantă târzie a cosmogonie din Heliopolis, se relatează că Soarele-Atum preexistând într-o floare de lotus, în ziua creației, s-a înălțat sub forma unui copil. El a creat o moviliță pe care s-a așezat, după care prin tuse l-a creat pe Shu-Aerul, element masculin și prin scuipat a creat-o pe Tefnut-Ploaia, element feminin. Prin unirea celor doi, au fost creați Geb-zeul Pământului și Nut-zeița Cerului, care, la rândul lor, i-au zămislit pe Osiris, Isis, Seth, Nephtys³⁸, care formează Eneada (aceasta devine o divinitate, constituind nouă persoane într-una singură)³⁹. Shu l-a despărțit pe Geb de Nut, ridicând-o pe aceasta pe brațe situând-o sus, el stabilindu-se între Cer și Pământ. Shu nu este prezentat în mitologia

³⁶ Ivan Evseev, **op.cit.**, p. 15.

³⁷ **Ibidem**.

³⁸ Guy Rachet, **Dicționar de civilizație egipteană**, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997, p. 91.

³⁹ **Ibidem**, p. 122.

egipteană doar ca unul dintre elementele primordiale creatoare, ci și ca păzitor al ultimei porți (Poarta Sălii de Judecată) prin care trebuie să treacă sufletul defunctului în drumul lui spre judecată și ca suflu dădător de viață, cel care l-a înviat pe Osiris („Eu sunt Preacuratul între Preacurați/ Eu sun zeul Shu, care în ținutul zeilor strălumiți/ Atrage spre sine Aerul Oceanului Ceresc/ Până la hotarele Cerului/ Până la hotarele Pământului/ Până la hotarele Luminii divine/ Căci acest zeu tânăr, **pe care Aerul îl reînvie**/ Se trezește”⁴⁰). Credem că rolul lui Shu la Poartă era același ca al lui Maat, în Sala de Judecată: așa cum Maat cântărea inima defunctului, la fel Shu „măsura” sufletul defunctului.

Un rol creator îl au, de asemenea, Aerul și Eterul în cosmogonia feniciană. În una dintre variantele cosmogonice feniciene, relatate de neoplatonicianul Damascius (născut în Damasc pe la anul 180), se spune că Aerul și Eterul au dat naștere lui Ukomos, zeu ce poate fi cuprins de rațiunea omului, care prin el însuși a dat naștere lui Chusor, apoi la Ou. Din Oul spart au luat naștere Cerul și Pământul⁴¹.

În miturile din Mesopotamia, „Enlil și Ninlil”, „Enlil și Sud”, Enlil numit „Stăpânul Aerului” și soția sa Ninlil (Sud) numită „Stăpâna Aerului” sunt zeii creatori, părinții lui Nimurtu-Pământul și ai lui Nanna-Luna. Alte mituri relatează că Enlil domnește peste orașul Nippur unde conduce adunarea divină care proclamă și confirmă pe regele Sumerului (Enlil este în viziunea noastră la fel de important aici ca Ra la egipteni. Probabil Aerul este vital, în concepția lor, el fiind acela care îi dădea nemurirea regelui și puterea de a-l reprezenta printre muritori, așa cum Ra îi dădea faraonului toate aceste atribute). Această autoritate, Enlil o are de la tatăl lui, Anu, conducătorul legitim al țării. El poate promova alte divinități, acordându-le Enlil-itate. În Larsa, el este cel care hotărăște soarta. Personalitatea sa este duală, fiind responsabil de toate aspectele pozitive ale vieții: prosperitate și fertilitate, fiind Stăpânul belșugului, menține pacea și rodnicia pământului, dar în același timp este responsabil de calamități⁴².

În creștinism, Sfântul Epitaf este numit și Sfântul Aer sau Plasceștița (în limba slavă), închipuind Trupul mort al Domnului, amintind punerea Lui în mormânt. La stihoavna Vinerii celei Mari alături

⁴⁰ **Cartea Egipteană a morților**, Arad, Editura Sophia, 2000, p. 87.

⁴¹ Constantin Daniel, **Gândirea feniciană în texte**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 55.

⁴² Gwendolyn Leick, **Dicționar de mitologie a Orientului Apropiat Antic**, Editura Artemis, 2005, p. 60-61.

de Evanghelie, Sfântul Aer se pune la închinare și se poartă în procesiune la Utrenia din Sâmbăta Mare, după care se îngroapă, depunându-se în mormântul lui Hristos, pe Sfânta Masă⁴³. Există și Sfântul Aer, unul dintre cele trei Acopereminte făcute pentru a acoperi Sfintele Vase în ritualul Proskomidiei (pregătirea pâinii și vinului pentru Sfânta Împărtășanie), care semnifică acoperământul harului Sfântului Duh, când preotul acoperă Darurile după pregătirea lor și semnifică giulgiurile lui Iisus Hristos, când preotul acoperă Darurile, după ce le aduce din procesiunea de la proskomidiar la altar⁴⁴.

În credința dacilor, Aerul dă viață Focului (este veriga între cele cinci elemente primordiale), fiind spirit și protector al Focului, precum este Apa pentru Pământ. El dă viață oamenilor, animalelor, plantelor și tot ce se mișcă sau nu se mișcă se datorează ciclicității zilelor Aerului*.

În credința brahmană preluată de hinduism, Vāyu, zeul Vântului, corespunzător lui Prana, unul dintre simbolurile lui Brahma (suflul vital al lumii), reprezintă partea fundamentală și statornică, între cele șaisprezece părți din care este alcătuit Omul Primordial. În Upanișade, se spune că Omul Primordial, odată cu scăpătarea Lunii, pierde câte o șaisprezecime. În noaptea de Crai Nou, este a șaisprezecea parte Prana-suflul vital, care se naște în dimineața următoare. Aceasta înseamnă că viața (Suflul, Vântul) dă viață, îngăduie viața. Astfel, rolul lui Prana, adică al lui Vāyu-zeul Vântului, este acela de a asigura nemurirea și veșnicia. De asemenea, din immurile închinare lui (Athar vav, 11.4 și Prasna 2,5-11), rezultă că acesta este principiul vital al naturii, stăpânitor al întregii Lumi. Conform acelorași mituri brahmanice și hinduiste, toate celelalte elemente primordiale și fenomene ale naturii se risipesc în Vânt și se ivesc din nou din el. Când Agni-Focul se stinge, el a fost stins de suflarea Vântului și tot în Vânt intră și Soarele și Luna când apun, cât și întunecatele regiuni ale Cerului și din Vânt, ele se nasc din nou. Omul, când se desparte de această lume, intră cu vorbirea în Foc, cu ochiul în Soare, cu manas (voința) în Lună, cu urechea în regiunile Cerului, cu Prana în Vāyu⁴⁵. În **Mitul lui Vishnu**, se relatează despre distrugerea și recrearea Universului. Distrugerea se datorează faptului că oamenii ajung

⁴³ Diacon Prof. Gabriel Firuță, **De ce Sfântul Epitaf rămâne întins pe Sfânta Masă până la odovania Paștelui?**, în **Argeșul Ortodox- Ghid Liturgic**.

⁴⁴ **Aer**, Otodox Wiki.

⁴⁵ Paul Deussen, **op.cit.**, p. 114.

să fie plini de pofte și de răutăți, ceea ce va stârni mânia lui Vishnu, care se transformă în toate elementele primordiale, distrugând prin ele Universul (de exemplu, se transformă în Vânt-răsuflarea cosmică și suge din toate creaturile Aerul, dădător de viață⁴⁶). În actul recreării Universului, Vishnu stabilește următoarea succesiune a elementelor primordiale: intrând în Apele Primordiale le agită cu blândețe, formând o mică despărțitură care este Spațiul sau Eterul, invizibil, cel mai subtil element, purtător al calității senzoriale a sunetului. Spațiul a răsunat și din sunet s-a ivit al doilea element primordial, Aerul sub formă de Vânt. Acesta ca forță motrice spontană avea la dispoziție și Spațiul în care să se poată dezvolta. El s-a năpustit cu violență, a suflat cu sălbăticie, a învolburat Apele care prin frecare au dat naștere Focului. Prin arderea unei părți a Apei, s-a făcut Pământul și un vid puternic în care a luat ființă sfera superioară a Cerului⁴⁷.

Din Biblie, se desprinde ideea că cele patru vânturi, din cele patru colțuri ale Pământului influențează climatul (Ier. 49:36; Apoc. 7). Vântul poate fi o sursă de binecuvântare sau de blestem. Puterea lui extraordinară sugerează că este suflarea lui Dumnezeu (Is. 40.7), controlat de El (Ps. 107:25; Marcu 4:41) creat de El (Amos 4;13) și folosit în mod creator, pentru scopurile Lui (Gen. 1:2; Ezec. 37:9). Vântul simbolizează caracterul trecător al omului (Ps. 78:29).

În Coran, Vântul este personificat, fiind o binecuvântare a lui Alah și făcând parte din fenomenele pe care le comandă Solomon, motiv pentru care, în anumite regiuni islamice, este numit Suleiman. În credințele islamice, Vântul este și precursor, vestitor de ploaie roditoare, alegorie a revenirii la viață și a mijloacelor de trai⁴⁸.

Miturile grecești prezintă patru vânturi principale, care pornesc din cele patru zări, pe care le stăpânește Eol, în peșterile din Insulele Eoliene, din apropierea Siciliei⁴⁹. Personificarea vânturilor puternice (vârtejuri, uragane) erau Harpiile, fiice ale lui Poseidon și ale Geei, cu trup de pasăre, aripi și gheare puternice, care aveau misiunea de a răpi sufletele

⁴⁶ Heinrich Zimmer, **Mituri și simboluri în arta și civilizația indiană**, București, Editura Humanitas, 2007, p. 48.

⁴⁷ **Ibidem**, p. 54.

⁴⁸ Malek Chebel, **Dicționar de simboluri musulmane**, Pitești, Editura Paralela 45, 2005, p. 451.

⁴⁹ Homer, **Odissea**, X, 2 și urm.

imorale pentru a le duce în Infern⁵⁰, având, în viziunea noastră ca și Shu la egipteni, un rol justițiar. Ele au fost exterminate de Heracles. Era firească o credință puternică a grecilor în forța Vântului, având în vedere că erau navigatori și Vântul putea să-i ajute sau să-i împiedice în călătoriile lor pe mare. Ei aveau o imagine aproape de realitate, considerând Vântul și ca fenomen natural. Aristotel întemeiază prima Roză a Vânturilor, cu douăsprezece direcții, iar în secolul al III-lea, la Atena se ridică un Turn al Vântului⁵¹.

Unele mituri chinezești ne relatează că Tigru Alb din Vest este creatorul Vântului, alte mituri povestesc că zeul Fet Lian a creat vânturile, eliberându-le dintr-un sac. În sistemul tradițional chinez Feng Shui („Vânt și Apă”), direcția Vântului este unul dintre elementele studiate de geomanci în orientarea clădirilor, mormintelor și altor construcții. În religia shintoistă japoneză, Vântul este considerat un Kami sau o zeitate, în timp ce unele credințe populare se referă la el ca la un Bokemono, un fel de monstru⁵².

La azteci, Quetzalcoatl, „șarpele cu pene”, zeu de origine mixtecă, apare purtând semnele distinctive ale zeului Vântului, Ehecatl (în limba nahuatl, ehēcatl înseamnă vânt), Zeul este în mod obișnuit asociat cu Quetzalcoatl, șarpele cu pene, iar combinația **Ehēcatl - Quetzalcoatl**, frecvent întâlnită, reprezenta una din aspectele tenebroase ale acestui zeu major. Ehēcatl în sine este un zeu major, făcând parte din grupul de zei care au creat lumea. Asociat și cu mișcările solare, respectiv cu ploaia, Ehēcatl s-a îndrăgostit de o femeie, Mayáhuel, iubirea sa fiind simbolizată de un arbore frumos, care a reprezentat ulterior legătura dintre Ehēcatl și Pământ. Conform mitologiei aztece, după crearea celui de „al cincilea Soare”, Ehēcatl a fost unul din fiii Cerului, egal cu Luna. Era reprezentat în mod obișnuit sub forma unei măști a unei fețe umane al cărui semn distinctiv era o gură în formă de cioc⁵³. Quetzalcoatl are însă origine pământească, a fost rege și prezintă calitățile eroului civilizator. Mitul ne relatează că mama sa a rămas însărcinată, după ce a înghițit o piatră de jad și la timpul convenit, l-a adus pe lume, fiind un copil frumos, înzestrat cu calități divine. El a trăit printre oameni,

⁵⁰ Gheorghe Lăzărescu, **Dictionar de mitologie**, București, Editura Ion Creangă, 1979, p. 199.

⁵¹ Diogenes Laertios, **op.cit.**, p. 257.

⁵² Rowenna și Rupert Shepherd, **op.cit.**, p. 28.

⁵³ Carrasco David, **Quetzalcoatl and the Irony of Empire: myths and Prophecies in the Aztec Tradition**, Chicago, University of Chicago Press, 1986, p. 123.

învățându-i multe lucruri folositoare: să ridice temple, să cultive pământul prin irigații, i-a făcut să deprindă meșteșuguri, i-a învățat artele: înfrumusețarea lucrurilor, muzica, dansul. După ce și-a terminat misiunea, a plecat spre răsărit, de acolo de unde a venit, urmând a se întoarce. Acest mit și credința aztecilor în revenirea zeului lor, i-a făcut pe azteci să creadă că venirea spaniolilor reprezenta întoarcerea lui Quetzalcoatl⁵⁴. Astfel, zeul care i-a civilizat pe azteci a contribuit indirect la distrugerea civilizației lor.

Dacii considerau Vântul ca fiind unicul element care pune în mișcare planeta, lui datorându-se ciclicitatea anotimpurilor. Locul lui era în cer, dormea pe Lună, se învelea cu stelele. Când Luna era acoperită de nori, se spunea că Vântul a tras perdeaua, era supărat pe oameni și nu voia să-i vadă. El era, în viziunea strămoșilor noștri, singurul element care se dedublează în masculin și feminin. Vântul-mamă era pozitiv, pe când Vântul-tată era și pozitiv și negativ. Dacă vara pornea vânt puternic, se spunea ca cei doi se iubesc. Se unea energia pozitivă cu energia negativă, creându-se un flux energetic puternic. Prin ruperea acestui flux, se nașteau copilașii, vânturile mici. Astfel, Vântul apărea ca o zeităate a familiei, care asigura cursul vital, el fiind viu*.

În credințele noastre populare, Vântul este atât o întruchipare masculină dar și o întruchipare feminină, prin Vântoaice și Vântoase (vedem aici, moștenirea dacică). Vântul este dușmănit de Soare, salvat de Maica Domnului, este rupt în bucăți de Dumnezeu și eliberat în lume cu măsură, fiindcă este considerat o ființă demonică. Este uneori pluralizat în doisprezece feciori ai Sfintei Duminici. Cel mai rău dintre vânturi, este Vântul Turbat, un vânt de mare altitudine, purtător ai germenilor turbării⁵⁵. Cele douăsprezece vânturi sunt menite celor douăsprezece luni ale anului și iau vârsta, temperamentul și înfățișarea lunilor din an: tinere, zglobii, capricioase sunt cele de primăvară, în floarea vârstei, puternice, pasionale, aventuroase sunt cele de vară, mature, echilibrate, calme sunt cele de toamnă și bătrâne, răutăcioase, posace sunt cele de iarnă. Vântul Turbat acționează într-o zonă pe care nu o poate controla Sfânta Duminică, de aceea pricinuieste multe rele. El controlează ultima Vamă a Văzduhului, după cum Shu controlează ultima Poartă, având și el un rol

⁵⁴ Florica Lorent, Georgeta Moraru Popa, **op.cit.**, p. 72.

⁵⁵ Victor Kernbach, **Universul mitic al românilor**, București, Editura Științifică, 1994, p. 193-194.

judiciar: sufletele celor care nu pot trece această vamă sunt prinse în vântejurile lui și sorbite de gura iadului. Numai sufletele curate pot străbate hotarele lui, fără ca el să se împotrivescă. Surorile Vântului sunt Vântoaițele, care nu trebuie confundate cu Vântoasele. Acestea sunt produse de horele aeriene ale diavolilor, pocesc oamenii, îl poartă pe Nefărtat până la Vămile Văzduhului, ridică în urma lor Volbura (tichia Necuratului, care are darul să-l facă nevăzut pe acela care o prinde din fugă și și-o pune pe cap)⁵⁶. În tradiția creștină română, Simion Stâlpnicul, prăznuit la 1 septembrie când începe calendarul creștin, este numit Stăpânul Vânturilor. El este axa care reunește Pământul și Cerul, stăpânește vânturile, cărora le dă drumul din când în când, pentru a nu provoca molime, necurătenii și boli, „căci vântul e ca o scăldătoare, curăță totul”⁵⁷.

După cum am arătat mai sus, acestor elemente primordiale, li se dedicau ritualuri, săvârșite fie de preoți, fie de vrăjitori și vrăjitoare, fie de credincioși, în anumite zile sau ori de câte ori se impunea, li se ridicau temple (s-a păstrat în Mexic, la Teotihuacan, cel mai mare templu dedicat unui zeu al Vântului: este vorba de templu lui Quetzalcoatl⁵⁸, iar în India este templul Sri Kalahasti, dedicat lui Vāyu⁵⁹). Prima preoteasă a Vântului este menționată în Cnossos. La cretani și la greci, se oficiau Vântului sacrificii și efectul așteptat era magic: se dorea oprirea lui pentru a proteja recolta sau în cazul navigației, el să fie favorabil⁶⁰. Marinarii cumpărau vânt de la vrăjitoare. Ulysse nu a cumpărat vânt dar a primit de la Eol un sac din piele plin cu vânturi. Exista și obiceiul legării vânturilor cu trei noduri. Vrăjitoarele din Laponia, Lewis, insula Man dețineau arta de a lega vânturile. În ritualurile lor, vrăjitoarele foloseau diferite obiecte pentru provocarea vânturilor, iakuții foloseau pietricelele găsite în intestinalele mamiferelor și peștilor, iar scoțienii, pentru a potoli vânturile, înmuiau în apă o cârpă, pe care o loveau de trei ori de o piatră. Potolirea vânturilor o realizau vrăjitoarele din Țara de Foc, prin aruncarea unor cochilii de scoici în vânt, iar în Groelandă se credea că o femeie însărcinată sau care a născut de câțva timp poate potoli vânturile,

⁵⁶ Romulus Vulcănescu, **Mitologie română**, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987, p. 413-415.

⁵⁷ Marcel Lutic, **Timpul sacru. Sărbătorile de altădată**, Iași, Editura Fundației Academice AXIS, 2006, p. 160.

⁵⁸ David Novăceanu, **op.cit.**, p. 202.

⁵⁹ **Sri Kalahasti**, Wikipedia.

⁶⁰ **Religiile lumii**, Oradea, Editura Aquila 93, 2008, p. 67.

inspirând aer în piept și expirându-l, în casă⁶¹. Sacrificii umane, din rândul războinicilor, le săvârșeau aztecii pe altarul templului lui Quetzalcoatl⁶². Preoții hinduși recitau în temple cânturi de proslăvire lui Vāyu și lui Ākāśa. În ceea ce privește sacrificiile, conceptele s-au schimbat de la o epoca la alta. La începuturi, cel mai înalt sacrificiu a fost cel al calului, în care se vedea Universul în care se transformă Omul primordial, pentru ca apoi să se prezinte el însuși ca ofrandă. La fel și oamenii înșiși și viața lor a fost considerată o ofrandă. A mai existat și există ritualul Agnihotram, care constă în ofranda de lapte fiert, turnat în foc, în fiecare dimineață și în fiecare seară, practicat toată viața, după întemeierea căminului. Alții consideră că nu este necesară această ofrandă, căci este materială, ei considerând că cea mai importantă este aceea prin inspirație și expirație, care este permanentă, aceasta fiind un Agnihotram launtric. De asemenea, hrănirea trupului este considerată o ofrandă, pentru că toate bucatele înghițite sunt ofranda lui Ātman și prin aceasta zeilor⁶³. Dacii oficiau ritualuri atât Aerului pe data de 1-2 martie, Vântului-Mamă pe 9 septembrie și Vântului-Tată pe 20 septembrie. Prin ritualurile dedicate Aerului, se urmărea purificarea acestuia prin întoarcerea brazdelor, care se înconjurau cu foc în cele patru puncte cardinale și prin ofrande de flori de tei, care aveau și rolul de a-l îmbălsăma. La rândul lui, Aerul purifica Pamântul și pe oameni, prin ochi și prin plămâni. Cele două ritualuri dedicate Vânturilor aveau un rol în întărirea dragostei dintre soți și în stabilirea căsătoriilor. La 9 septembrie, băieții aprindeau ruguri la porțile fetelor pe care le doreau ca soții, iar acestea, la 20 septembrie, dacă erau de acord, le răspundeau prin aranjarea rugurilor și depunerea la porțile băieților a unui aranjament din crenguțe de pin, în formă de inimă. La ambele sărbători, se aprindeau ruguri și se ridicau în Aer, cu ajutorul bășicilor de animale, crenguțe de brad legate cu panglici albastre cu semnul săgeții spre dreapta, simbolul Vântului-Mamă, pe 9 septembrie și cu semnul săgeții spre stânga, simbolul Vântului-Tată, pe 20 septembrie. De asemenea, mamele primeau pe 9 septembrie ornamente în formă de inimă realizate în interior din crenguțe de brad și în exterior cu crenguțe de arțar, legate cu panglici albastre (albastrul prin transendență devine verde), simbol al

⁶¹ James George Fraser, **Creanga de Aur**, București, Editura Minerva, 1980, p. 179-184.

⁶² Florica Lorent, Georgeta Moraru Popa, **op.cit.**, p. 72.

⁶³ Paul Deussen, **op.cit.**, p. 122-125.

dragostei dintre soți*.

Există și în zilele noastre practici de purificare a Aerului din case, grajduri, din jurul casei, prin fumigații. Prin purificarea Aerului, se purifică totul. Se fac fumigații cu tămâie sau cu diferite plante, cea mai cunoscută plantă folosită, după observațiile noastre în diferite zone, este pelinul. Acestea se realizează, în general, la schimbarea anotimpurilor sau la diferite sărbători creștine sau populare.

În cele trei practici de inițiere ale masonilor, prima călătorie a profanului este călătoria Aerului, pentru că în viziunea lor, Aerului îi corespunde culoarea albă, asociată de ei „inocenței, iluminării sau primului pas al profanului ce se ridică din morți pentru a păși spre Lumină. Din acest motiv prima călătorie este cea a aerului. În ceea ce privește zgomotele și obstacolele ce însoțesc această călătorie, acestea reprezintă tumultul și agitația lumii profane și au o legătură cu manifestarea fizică a Aerului, a Vântului care reprezintă simbolul vanității, instabilității și a inconstanței, precum și a aparițiilor, indiferent de forma pe care acestea o îmbracă. Aerul este intermediarul între apă și foc. Uniunea celor doi atomi de hidrogen și unul de oxigen formează molecula Apei. Combustia focului este de asemenea legată de prezența Aerului (Vântul întetește focul, iar absența aerului oprește combustia). Printr-o presiune puternică aplicată Aerului, acesta ia forma de lichid”⁶⁴. De aici începe la masoni a doua călătorie, și anume a Apei.

La români, mai există și astăzi practici pentru a preîntâmpina ivirea vânturilor rele, care constau în respectarea unor reguli: să respecti anumite sărbători, prin nelucrare (Dochia, Vartolomeul, Iuda, Joia după Rusalii) sau să nu ridici în sus de la pământ un șarpe mort⁶⁵.

Am observat, pe parcursul studierii elementelor primordiale, atât în concepțiile filosofice, în doctrinele marilor religii sau în credințele unor popoare, cât și în diferite practici ritualice ale acestora, din timpuri mai îndepărtate sau mai apropiate, că oamenii au constatat legăturile dintre cele cinci elemente primordiale, acordându-le fiecăruia un rol primordial în Marea Creație, în funcție de mentalitatea lor. Pe lângă rolul lor creator, oamenii, personificându-le, le-au unit într-o mare familie, ele fiind mame, tați, copii. Prin aceasta, omul și-a identificat existența cotidiană cu elementele primordiale, el fiind parte a Marii Creații și s-a organizat, precum creatorii lui.

⁶⁴ Marian Mihăilă, **op.cit.**

⁶⁵ Ivan Evseev, **op.cit.**, p. 482.

PIESE DE BRONZ PREISTORICE DIN COLECȚIILE MUZEULUI DE ISTORIE ONEȘTI

Ioan Vasiliu

Abstract: The paper presents new bronze objects from the collections of the Municipal Museum of history. First, there are a socketed axe of Transylvanian type discovered from the area of Onești. It is dated to Ha A period and present close parallels to hoards of Transylvania. Dimensions: length = 118 mm, width = 35 mm, maximum width of the blade = 53 mm, weight = 390 g (Pl. I/1 a-c).

The second is a socketed axe of Transylvanian typ discovered a Borzești. From a typological point of view, can be subsumed under the typ A – subtype A2, Eastern Transylvanian version of the socketed axe in Mircea Rusu's classifications of the Transylvanian socketed axe and may be dated to Br.D – Ha A 1 period. Dimensions: length = 125 mm, width = 43 mm, maximum width of the blade = 41 mm, weight = 410 g (Pl. I/2 a-c).

Keywords : *Moldova, Bronze Age, socketed axe.*

Municipiul Onești, este situat în depresiunea Tazlău-Cășin, cunoscută și sub denumirea de depresiunea Onești, cel mai sudic compartiment al Subcarpaților Moldovei, la confluența râului Trotuș cu Oituzul, Cășinul și Tazlăul.

Puținele vestigii arheologice cunoscute de pe actualul teritoriu administrativ al localității¹, ne determină să punem în circuitul științific o piesă din bronz, fără specificarea exactă a punctului în care a fost descoperită, donată Muzeului Municipal de Istorie în anul 1980 de către Catrințaru Ramona, la acea vreme elevă la Școala generală nr. 8 din municipiu.

Piesa pe care dorim să o prezentăm, face parte din categoria așa-numitului celt de tip transilvănean, conform tipologiei elaborată de către M. Rusu, care a stabilit trei tipuri principale, fiecare cu mai multe variante².

Celtul are formă zveltă, cu fețele înguste având marginile ridicate. Orificiul pentru fixarea cozii, oval în secțiune, are marginea dreaptă și profilată, cu o mică știrbătură, produsă probabil de către descoperitor.

¹ C. Buzdugan, **Descoperiri arheologice în depresiunea Onești**, în *Carpica* 1, 1968, p. 103, 106-107; idem, **Necropola getică de la Slobozia**, în *Carpica* 1, 1968, p. 77-94.

² M. Rusu, **Depozitul de bronzuri de la Balșa**, în *Sargeția*, 4, 1966, p. 17-40.

Este prevăzut cu o urechiușă trasă direct din buză și îndoită la mijloc. Corpul drept se lățește ușor către tăișul arcuit, cu evidente urme de întrebuintare. A fost turnat în tipar bivalv, urmele bavurii observându-se pe muchiile piesei. Sub bordura orificiului pentru fixarea cozii decorul constă dintr-o nervură orizontală din care pornesc alte trei nervuri dispuse în formă de V.

Piesa are următoarele dimensiuni: lungimea = 118 mm; lățimea la mijloc = 35 mm; lățimea la orificiul pentru fixarea cozii = 46 mm; lățimea tăișului = 53 mm; diametrul interior al orificiului pentru fixarea cozii = 35 mm; adâncimea orificiului pentru fixarea cozii = 75 mm; greutatea = 390 de grame. Inv.nr. 2.477.

În privința formei, exemplarul de la Onești poate fi atribuit tipului B, varianta 4, după tipologia întocmită de către M. Rusu³, tipul cu fațetări laterale, cu deosebirea esențială că liniile verticale nu pornesc din zona centrală, ci sunt paralele cu marginile fețelor laterale și se unesc cu acestea în unghi ascuțit în apropierea tăișului (Pl. I/1 a-c).

Pe teritoriul Moldovei descoperiri fortuite, oarecum similare ca formă, nu însă și ca decor – nervurile în formă de V fiind ușor curbate către toartă – provin de pe teritoriul județului Neamț, de la Țibucani⁴, atribuit grupului cultural Corlăteni⁵; din județul Botoșani, din localitatea Tudora, punctul *La Huci* – încadrat larg în Epoca bronzului⁶; din județul Iași, comuna Stolniceni-Prăjescu, satul Brătești, punctul *La Fântână*⁷ și din județul Vaslui, dintr – un punct necunoscut aflat în zona orașului Huși, atribuite perioadei Ha.B1⁸. Decorul de nervuri dispuse în V apare și pe exemplarul descoperit în vatra satului Siminicea din județul Suceava, însoțit de nervuri circulare⁹.

³ *Ibidem*, p. 25-26, fig. 2/B 4.

⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, **Contribuții la problema sfârșitului epocii bronzului și începutul epocii fierului în Moldova**, în *SCIV*, 4, 1953, 3-4, p. 465, 468, fig. 14/5.

⁵ A. László, **Începuturile epocii fierului la est de Carpați**, Bibliotheca Thracologica, VI, 1994, p.146, fig. 78/8.

⁶ Al. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, **Repertoriul arheologic al județului Botoșani**, I, 1976, p. 278; P. Șadurschi, **Piese metalice din epoca bronzului descoperite pe teritoriul județului Botoșani**, în *Hierasus*, 7-8, 1989, p. 172, fig. 8/3.

⁷ V. Chirica, M. Tanasachi, **Repertoriul arheologic al județului Iași**, 2, 1985, p. 376, fig. 46/5.

⁸ C. Ionomu, **Noi date arheologice despre județul Vaslui rezultate dintr-o donație**, în *ArhMold*, 23-24, 2000-2001, p. 275, fig. 3/2; 7/1.

⁹ M. Ignat, **Noi descoperiri de piese de bronz în zona Sucevei**, în *Suceava*, XX, 1993, p. 376, fig.1/5.

Cu patru nervuri în formă de V, pornind direct din marginea reliefată, a fost decorat unul dintre cele două celturi ce alcătuiau micul depozit de la Ocnița (jud. Dâmbovița), atribuit etapei Ha.A 1¹⁰.

Decorul unghiular, asemănător cu cel de pe celtul de la Onești, însă cu variații atât în privința numărului nervurilor circulare, cât și a celor dispuse în formă de V, apare în perioada Ha.A 1, seria Cincu-Suseni, în depozitele de la Bogata¹¹, Dipșa¹², Galoșpetreu¹³, Gușterița II¹⁴, Păltiniș¹⁵, Suseni¹⁶, Șpălanca II¹⁷, Uioara de Sus¹⁸. Pentru Ha.B 1, piese cu un astfel de decor sunt cunoscute în depozitele atribuite seriilor Boldești și Moigrad-Tăuteu, în depozitul de la Boldești¹⁹, Suatu²⁰, Șoarș²¹, Șpălanca I²², Zagon I²³, în Ha.B 2 sunt prezente în seria Sângeorgiu de Pădure-Fizeșu Gherlii, în depozitul de la Cămin²⁴, pentru ca în Ha.B3 să fie documentate în seria Șomartin-Vetiș, în depozitul de la Ghirișu Român²⁵.

¹⁰ I. Chicideanu, **Depozitul de bronzuri de la Ocnița (jud. Dâmbovița)**, în *SCIVA*, 30, 1979, 4, p. 607, 609, fig. 1/c-d.

¹¹ M. Petrescu-Dîmbovița, **Depozitele de bronzuri din România**, București, 1977, p. 85, pl. 121/2; M. Rusu, **op.cit.**, p. 35, nr. 17.

¹² M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 92-93, pl. 137/11-12; M. Rusu, **op.cit.**, p. 35, nr. 53; H. Ciugudean, S.A. Luca, A. Georgescu, **Depozitul de bronzuri de la Dipșa – The bronze hoard from Dipșa**, Bibliotheca Brukenthal, V, Sibiu, 2006, p. 20-21, 37, cat. 151, 153-155, 164, 169-170, pl. XXI/1, 3; XXII/1-2; XXIII/6; XXV/1-2.

¹³ M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 94-95, pl. 114/15; T. Bader, **Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică și tracică**, București 1978, p. 124-125, pl. LXXIII/4; M. Rusu, **op.cit.**, p. 36, nr. 62.

¹⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 95-97, pl. 149/2; M. Rusu, **op.cit.**, p. 36, nr. 70.

¹⁵ M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 101, pl. 169/1.

¹⁶ **Ibidem**, p. 107, pl. 188/1; M. Rusu, **op.cit.**, p. 37, nr. 125.

¹⁷ M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 111, pl. 194/11; M. Rusu, **op.cit.**, p. 37, nr. 131.

¹⁸ M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 114-117, pl. 218/7-8; M. Rusu, **op.cit.**, p. 38, nr. 143.

¹⁹ M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 139, pl. 340/1-2.

²⁰ **Ibidem**, p. 135, pl. 322/9; M. Rusu, **op.cit.**, p. 37, nr. 124; H. Ciugudean, S.A. Luca, A. Georgescu, **Depozite de bronzuri preistorice din colecțiile Brukenthal (I) – Prehistoric bronze hoards in the Brukenthal collection (I)**, Bibliotheca Brukenthal, XXXI, Sibiu 2008, p. 51, nr. 71.

²¹ **Ibidem**, p. 135, pl. 324/2; H. Ciugudean, S.A. Luca, A. Georgescu, **op.cit.**, p. 31, pl. VII/1-2.

²² M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 135-136, pl. 325/6-9; M. Rusu, **op.cit.**, p. 37, nr. 131; H. Ciugudean, S.A. Luca, A. Georgescu, **op.cit.**, p. 51, nr. 77.

²³ M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 138, pl. 336/8; H. Ciugudean, S.A. Luca, A. Georgescu, **op.cit.**, p. 52, nr. 94.

²⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 141, pl. 344/11; T. Bader, **op.cit.**, p. 121-122, LXXXII/5, 8.

²⁵ M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 145, pl. 359/7-8; H. Ciugudean, S.A. Luca, A.

V.A. Dergacev încadrează celturile având forma și decorul asemănătoare celui descoperit întâmplător la Onești, tipului Peterd, varianta Kisapati, atribuit orizontului cronologic al perioadei Ha.A 1²⁶.

Fiind descoperire întâmplătoare, informațiile referitoare la contextul în care a fost găsit, lipsesc cu desăvârșire, ceea ce îngreunează atribuirea sa din punct de vedere cronologic. Ținând cont de faptul că celtul de la Onești, după formă, poate fi încadrat în tipul B, varianta 4 și că exemplarele circumscrise acestuia se găsesc în număr mare în depozitele ce aparțin seriei Cincu-Suseni²⁷, îl putem atribui perioadei Ha.A, fiind contemporan seriei mai sus amintite.

Celtul de la Onești nu constituie o apariție izolată, în arealul din care provine, în punctul „Prundiș” de pe raza localității Borzești, punct situat pe terasa inferioară a Trotușului²⁸, fiind descoperit, în anul 1963, un alt celt²⁹.

Piesa, fără urechiușă, datorită unui viciu de turnare, are corpul zvelt, buza fiind dreaptă, ușor rotunjită la colțuri, cu marginea trasă în afară. Orificiul pentru fixarea cozii, de formă ovală, are profilul vertical și interior tronconic. Corpul este aproape dreptunghiular, tăișul, foarte puțin lățit, prezentând urme de utilizare. Pe fețele laterale, decorul constă din două triunghiuri având una dintre laturile lungi prelungită până aproape de tăiș. Corpul piesei este acoperit în întregime de patină de culoare verde închis.

Celtul are următoarele dimensiuni: lungime = 125 mm; lățimea la mijlocul piesei = 43 mm; lățimea în dreptul orificiului pentru fixarea cozii = 51 mm; lățimea tăișului = 49 mm; diametrul interior al orificiului pentru fixarea cozii = 32 mm; adâncimea orificiului pentru fixarea cozii = 80 mm; greutatea = 410 g. Inv. 1.636 (Pl. I/2 a-c).

Din punct de vedere tipologic, piesa descoperită întâmplător la Borzești, face parte din tipul A, varianta 2 după clasificarea propusă de către M. Rusu pentru celturile de tip transilvănean³⁰.

Piese cu urechiușa incompletă datorită defectelor de turnare,

Georgescu, *op.cit.*, p. 49, nr. 34 .

²⁶ V.A. Dergacev, **Piese de metal – referințe la geneza problemei culturilor Hallstattului timpuriu din regiunea carpato-danubiano-nord-pontică**, în *Thraco-Dacica*, XVIII, 1-2, 1997, p. 151, fig. 8/1-2.

²⁷ Al. Vulpe, V. Căpitanu, **Depozitul de bronzuri de la Gioseni**, în *Carpica*, XX, 1989, p. 72.

²⁸ C. Buzdugan, **Câteva culturi provenite din descoperiri fortuite**, în *MemAntiq*, 2, 1970, p. 487-488, fig. 1/1a-1b.

²⁹ Idem, **Descoperiri arheologice în depresiunea Onești**, în *Carpica*, 1, 1968, p. 106-107.

³⁰ M. Rusu, *op.cit.*, p. 24-25, fig. 1/A 1.

atribuite variantei A1, sunt documentate în depozitul de la Dipșa³¹.

Fără pretenția de a oferi o listă completă a analogiilor pentru piesa de la Borzești, le cităm pe cele din seria Râsești-Băleni, din depozitele de la Doljești³², Heleșteni³³, Negrești³⁴, Ruginoasa³⁵, din seria Drajna de Jos-Oinac, din depozitul de la Oinac³⁶, precum și pe cele din depozitele seriei Uriu – Domănești de la Aleșd³⁷, Balșa³⁸, Corund³⁹, Miercurea Ciuc⁴⁰. Paralele găsim și în seria Cincu-Suseni, în depozitele de la Iliești⁴¹, Gușterița II⁴², Șpălanca II⁴³, Uioara de Sus⁴⁴, Valea lui Mihai⁴⁵, Zlatna III⁴⁶.

Despre culturi asemănătoare celui de la Borzești, V.A. Dergacev afirmă că aparțin grupei est carpatice-transilvănene, tipului Ruginoasa, varianta Drajna de Jos, apărut în zona cursului mijlociu al Siretului, de unde se transmit în arealul culturilor Sabatinovka și Noua, iar în decursul perioadelor Bz.D – HaA 1, în Transilvania centrală și de sud-est⁴⁷.

Pe baza analogiilor, cultul de la Borzești poate fi atribuit perioadei Br.D.– Ha. A 1 și paralelizat cu depozitele aparținând seriei Uriu-Domănești.

³¹ H. Ciugudean, S.A. Luca, A. Georgescu, **op.cit.**, p. 19, 36, cat. 139-140, pl. XVII/1-2; XL/1.

³² M. Petrescu-Dîmbovița, **Date noi relativ la descoperirile de obiecte de bronz de la sfârșitul epocii bronzului și începutul Hallstatt-ului din Moldova**, în *ArhMold*, II-III, 1964, p. 255, fig. 4/1; idem, **op.cit.**, p. 75, pl. 80/1; M. Rusu, **op.cit.**, p. 36, nr. 55.

³³ I. Mitrea, **Depozitul de bronzuri de la Heleșteni**, în *MemAntiq*, III, 1971, p. 183-184, fig. 1/1; 3/1; M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 75, pl. 82/4.

³⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 76, pl. 84/1; M. Rusu, **op.cit.**, p. 36, nr. 85.

³⁵ M. Ursachi, **Depozitul de obiecte de bronz de la Ruginoasa**, în *Carpica*, 1, 1968, p. 27, 29, fig. 2/1; M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 77, pl. 849/1.

³⁶ M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 78-79, pl. 89/1-2; M. Rusu, **op.cit.**, p. 36, nr. 87.

³⁷ M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 51, pl. 21/2; M. Rusu, **op.cit.**, p. 35, nr. 3.

³⁸ M. Rusu, **op.cit.**, p. 18-19, pl. I/5-6; M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 52, pl. 23/4.

³⁹ M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 55-56, pl. 36/3-4; M. Rusu, **op.cit.**, p. 35, nr. 39.

⁴⁰ M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 63-64, pl. 54/1.

⁴¹ G. Foit, **Depozitul de obiecte de bronz de la Iliești (raionul Botoșani, regiunea Suceava)**, în *ArhMold*, II-III, 1964, p. 462, fig. 1/1-2; M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 255-256; idem, **op.cit.**, p. 119-120, pl. 279/1-2; M. Rusu, **op.cit.**, p. 36, nr. 75; P. Șadurschi, **op.cit.**, p. 159-160, fig. 1/1-2.

⁴² M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 95-97, pl. 147/9; M. Rusu, **op.cit.**, p. 36, nr. 70.

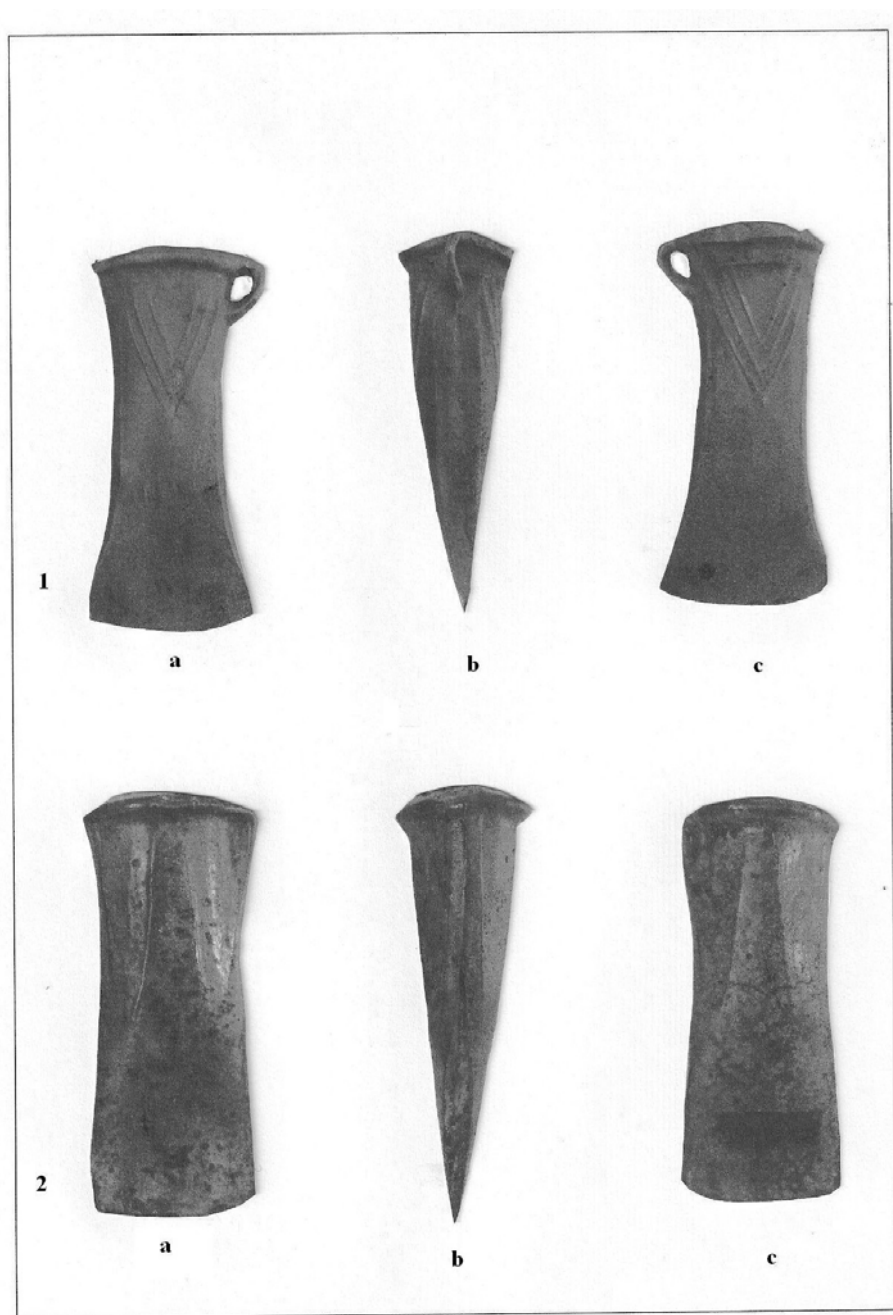
⁴³ M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 108-112, pl. 193/1; M. Rusu, **op.cit.**, p. 37, nr. 131.

⁴⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 114-116, pl. 216/5; M. Rusu, **op.cit.**, p. 38, nr. 143.

⁴⁵ M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 118-119, pl. 275/9; M. Rusu, **op.cit.**, p. 38, nr. 147.

⁴⁶ M. Petrescu-Dîmbovița, **op.cit.**, p. 119, pl. 278/1; M. Rusu, **op.cit.**, p. 38, nr. 154.

⁴⁷ V.A. Dergacev, **op.cit.**, p. 145-146, fig. 5. III/2, hărțile 8-10.

Pl. I / 1 a-c Celtul de la Onești; **2 a-c** Celtul de la Borzești.

Pl. I / 1 a-c Bronze socketed axe from at Onești; **2 a-c** Bronze socketed axe from at Borzești.

OPINII CU PRIVIRE LA ATELIERELE DE OLĂRIE DIN EPOCA ROMANĂ

Sever Dumitrașcu, Florin Sfrengeu

Abstract: The authors present the pottery workshops from the North-Western Dacia and Southern Poland in the Roman period (Medieșul Aurit, Beregsurányi, Igolomia and Nowa-Huta). They suggest their chronological placement in archaeological and historical context and their ethnocultural attribution.

Keywords: *Butovo, Micăsasa, Medieșul Aurit, Beregsurányi, Igolomia*

În cunoscuta sa lucrare **Ceramica romană din Oltenia** (Craiova, 1976, 144 p.) arheologul Gh. Popilian scria limpede: „Aproape lângă fiecare castru există un centru ceramic (Drobeta, Bumbești, Slăveni, Izbiceni), care de cele mai multe ori se află în așezarea civilă. Numai la Drobeta cuptorul de ars ceramică se găsește în interiorul castrului”. Este cunoscut, de asemenea, centrul de modelat și ars ceramică de la Micia.

Ulterior arheologul clujean I. Mitrofan a descoperit și cercetat atelierele de lucrat ceramică romană de la Micăsasa, din centrul Transilvaniei. Am avut prilejul, prin bunăvoința sa, să studiem unele dintre materialele descoperite în această importantă stațiune romană – în special *tiparele* pentru *terra sigillata* și importante tipare ale unor tăvi cu semnul *peștelui* pe fund, de factură creștină, pare-se, și care s-au răspândit și în lumea *rurală* a Daciei romane.

La nordul Dunării sunt cunoscute atelierele romane de lucrat ceramică romană *standardizată* de la Butovo, Hotnița și Pavlikeni. Cercetătorul bulgar B. Soultov, la București, într-o convorbire sinceră, mi-a mărturisit și mi-a arătat fotografiile cu *gropile* unor locuințe din aceste așezări în care s-au descoperit vase-borcan și *cești dacice* lucrate cu mâna, fapt ce atrăgea atenția asupra etnicului *olarilor* ce modelau și ardeau ceramica romană (v. și **Rei Cretariae Romanae Fautorum**).

În Muzeul de istorie a orașului Cracovia, cu bunăvoința colegilor polonezi (K. Godlowski) am putut cerceta întregul inventar al cimitirului

de la *Lipița* (Lipicka Gorna, azi în Ucraina) săpat în perioada interbelică de către arheologul polonez S. Smisko, unde, alături de urnele-vase borcan, ornamentate cu brâuri și acoperite cu cești dacice au fost descoperite și vase de tip pomeranian, modelate cu „fețe umane”, de, eventual, proveniență sau influență bastarnă. Ceramica fiind și ea o „îndrumătoare” și înțelegere a istoriei regiunilor central și sud-est europene.

Mai amintim, subliniat, că la *Aquincum* (v. și *Civitas Eraviscorum*), în cartierul *Taban* al Budapestei actuale, cercetătoarea maghiară Edit B. Thamas a descoperit cuptoare de ars ceramică, și cu olărie celtică și cu olărie dacică (v. și inscripția olarului *libert* Scorilo, din familia lui *Resatus*, autorul poate, a cunoscutului vas cu ștampile ce-i poartă numele). La cuptoarele dacice, preromane (poate și unele de epocă romană?) s-au descoperit, de asemenea vase-borcan și numeroase cești dacice, păstrate în muzeul orașului Budapesta (cf. și descoperirile de la Gomolove, în Serbia).

La Biharea, de asemenea, s-au descoperit două ateliere celtice de lucrat ceramică, numai cu inventar *celtic*, fără artefacte dacice, ceea ce permite delimitarea materialului ceramic celtic de cel dacic. Așadar nu numai interferențe ci și delimitări limpezi.

În virtutea celor amintite mai sus, ne cerem îngăduința să atragem atenția asupra unor ateliere de olărie din nord-vestul Daciei (Dacia preromană), în epoca romană, cele de la:

1. Medieșul Aurit, j. Satu Mare (România, pe Someș);
2. Beregsurányi (nord-estul Ungariei, pe Tisa);
3. Lužanka (Ucraina, pe Tisa);
4. Igolomia și Nowa-Huta (pe Vistula superioară, în Polonia).

1. *Medieșul Aurit*. În hotarul acestei comune, situată la poalele Munților Oașului, pe valea Ractei, afluent al Someșului se află trei așezări de epocă romană, după cum urmează:

A. Așezarea de la „Șuculeu”, cercetată împreună cu colegul T. Bader de la Muzeul din Satu Mare, este cea mai întinsă. Este un centru de olărie, în care au fost cercetate și publicate mai multe cuptoare de ars vase (10) și mai sunt „depistate” prin eforturile Muzeului sătmărean, cu măsurători geo-electro-magnetice, semnale, pentru încă, probabil 100 de cuptoare (?), fiind unul dintre cele mai mari centre de olărie din această parte a Europei. Deci de valoare certă europeană.

Ceramica descoperită este, grosso-modo, de patru categorii:

a. *Ceramică modelată numai cu mâna* (după opinia noastră și de factură sacră) – vase-borcan ornamentate cu brâuri alveolare, *cești dacice* și *tăvițe* mici de lut, cu margini înguste pentru, eventual, coptul lipiilor, a semințelor (mei?).

b. *Ceramică cenușie* și mai puțină gălbuie, modelată la roata olarului (cu volantă de picior), oale, străchini, căni și mari chiupuri (Krausengefässen) lucrate din mari „cununi” de lut, de câte doi sau trei olari. Sunt așa numitele *chiupuri* de tip *Medieșul Aurit*.

c. *Ceramică neagră-zgrunțuroasă* (cu nisip în pastă) de influență romană provincială, datând din secolele III-IV A.D. Acest tip ceramic a fost descoperit *numai* în așezarea de la „Șuculeu”.

d. Ceramică de tip *terra sigillata* și *terra nigra*, de import, mai puțin numeroasă, provenind din imperiu, respectiv provincia *Dacia*, la care se adugă și unele tipuri de fibule romane și o *insignă* de *BENEFICIARUS* din bronz (cf. cu descoperirea de la *Mătășaru* din Câmpia română și cu un exemplar din aria culturii *Lipița*. Analogii în acest sens, a importurilor de ceramică se găsesc și în aria culturii carpice – cf. Gh. Bichir, **Cultura carpică**, *passim*).

Acestei așezări de la „ȘUCULEU” i se atașează și necropola de incinerare din preajma ei, de la locul „La Oșanu – (Via lui I. Todincă)”, cimitir unde s-au descoperit morminte cu resturile cinerare depuse în urnă și în gropi, și câteva morminte cu arme depuse lângă sau sub vase, de factură germanică (vandali?, costoboci, daci, cf. M. Lamiova, **Zemplin**, arme de factură romană depuse în mormintele *dacice* de incinerare).

B. Așezarea de la locul „LA OȘANU”, pe malul opus al Ractei, unde au fost dezvelite trei cuptoare de ars vase și o locuință.

Ceramica este cenușie, modelată la roată, inclusiv mari *chiupuri* (Krausengefässen). Câteva fragmente sunt lucrate cu mâna. Nu s-a descoperit ceramică *neagră zgrunțuroasă* de factură romană provincială.

În timpul cercetărilor ne-a atras atenția un vas cu „gâtul etajat”, ce pare de factură „*gepidică*”(?).

C. Așezarea de la „TOGUL LUI BARANI” a fost descoperită de noi numai în urma unei periegeze prin lanurile de porumb. Au fost descoperite fragmente ceramice cenușii lucrate la roată, inclusiv *chiupuri* de tipul *Medieșul Aurit*. Proprietarii (atunci) nu ne-au permis efectuarea unui *sondajiu*.

2-3. Beregsurányi (Ungaria) și Lužanka (Ucraina) „sunt”, pare-se o singură stațiune, pe un mal și pe celălalt al Tisei, o parte în Ungaria și cealaltă parte în Ucraina. Cercetările de la Beregsurányi sunt cunoscute în temeiul studiilor efectuate de D. Csallányi. Colegii de la Muzeul din Niregyháza ne-au permis să studiem o parte din materialele arheologice de la Beregsurányi pe care le dețin în patrimoniul lor.

În ce ne privește ne-am putut da seama de următoarele realități arheologico-istorice:

1. Ceramica de la Beregsurányi datează, mai ales, din secolul IV A.D., cenușie, săpunoasă, uneori cu nisip în pastă, din care s-au lucrat și *căni ornamentate cu caneluri* și buza lobată. Sunt căni cu o toartă de „tipul Cerneahov”, fără să fie, credem noi, Cerneahov, deci germanice (herule?) fără să fie gotice!?

2. O parte din ceramica cenușie fină este *STAMPATĂ* cu diferite motive, sens în care s-au descoperit și piesele de os cu care s-au obținut stampările (*Knackenstempeln*), indicând atât o datare mai târzie, de influență „romană” (terra sigillata?) dar *stampată*, nu exclus un model, poate nu ceramic, ci *religios* (arian?).

3. Pe unele fragmente ceramice se află rune germanice (poate tot „vechi semne ariene”??)

În ce ne privește, datorită faptului că ceramica de la Beregsurányi se *deosebește* fundamental de cea din *Silezia* (vandală, cercetată de K. Tackenberg, după primul război mondial), nu este Przeworsk, este mai târzie, după opinia noastră de epocă și sorginte *herulă* (din valul doi de germani – longobarzi, rugi, heruli, skiri – v. Hunnenzeit).

4. *Igolomia* și *Nowa-Huta* cunoscutele așezări de pe valea superioară a Vistulei sunt, în prezent, și rezervații arheologice, ale căror cuptoare pot fi cercetate *in situ*. Sunt, ca dimensiuni, mai mici decât, de pildă, cele de la Medieșul Aurit, nu se pot *arde* în ele chiupuri mari de tipul *Pithoi-Dolia*.

Ceramica este modelată la roata rapidă, de culoare cenușie, uneori cu nisip în pastă. S-au lucrat numai vase mici – *străchini*, *oale*. Ca aspect sunt „*un fel*” de variantă „Cerneahov”, dar, desigur, credem noi, de atribuit gepizilor. Nu există decât – uneori, în această arie poloneză, *chiupuri* de dimensiuni mici.

O caracteristică – și colegii polonezi, cărora le mulțumim pentru deschidere și sprijin, o știu – a acestei olării este că se *deosebește*

fundamental de ceramica *Przeworsk*, de tipul „Silezia” cea studiată de K. Tackenberg. Prin amabilitatea acelorași colegi am studiat la Cracovia și Varșovia ceramica *Przeworsk*, de tipul „silezian”, dar și de tipul „venezian”, tot tip germanic (*venezii* lui Tacit; *imensa*, cum scria Iordanes, masă a populației din Polonia de dinainte de pătrunderea spre sud a „alianței sfinte” a celor cinci neamuri: burgunzi, vandali, gepizi, vizigoți, ostrogoți) sau al celui de al doilea val (longobarzi, rugi, heruli, skiri).

Prin specificul ei (uneori etnic, etnografic) ceramica ne poate ajuta să înțelegem sau să explicăm unele realități istorice, chiar și *ipotetice*, iar centrul de lucrat ceramică – prin *specific* – să urmărim arealul de răspândire a acestor produse, deosebiri, analogiile și interferențele care apar. Chiar dacă uneori *koiné-ul* demografico-cultural poate ridica, și ridică, multe semne de întrebare.

VESTIGII PALEOCREȘTINE DIN SECOLUL AL IV-LEA LA DUNĂREA DE JOS

Alexandru Barnea

Résumé: Les années du règne de Constantin le Grand présentent, pour ce qui est de l'art chrétien, des expressions encore faibles. Il y en a assez de sources épigraphiques et archéologiques qui expliquent cette évolution encore lente, qui est d'ailleurs presque la même dans l'Empire en général. La documentation archéologique montre une croissance graduelle, premièrement dans le domaine des arts mineurs, pendant et, encore plus, après le règne de Constantin, au cours du IV-e s., illustrée dans l'article présent. Dans la deuxième moitié du IV-e siècle sont enregistrés déjà plusieurs objets d'art chrétien et apparaissent les premiers bâtiments chrétiens, adaptés à l'état des pratiques liturgiques de l'époque.

Mots clés: *Constantin le Grand, IVe siècle, paléo chrétien*

Pentru prezentarea de față am ales, din repertoriile și publicațiile cele mai calificate în domeniu, piese și monumente mai sigur datate la începuturile creștinismului de pe teritoriul actual al României, din mediul provincial roman sau din afara acestuia*. Iată, pe scurt, în cele ce urmează, această selecție.

1. Gemă de cornalină provenind de la *Tomis* (Constanța) și aflată încă din secolul al XIX-lea la British Museum din Londra. Cuprinde în relief imaginea lui Iisus pe cruce, cu siluetele celor 12 apostoli, câte șase de o parte și de alta a crucii. Deasupra, de la dreapta spre stânga, pentru

* Textul de față este, cu unele modificări, varianta românească a comunicării traduse în poloneză de către dr. Adriana Panaite, fosta noastră studentă și doctorandă, actualmente colega noastră la Institutul de Arheologie „V.Pârvan” din București. Comunicarea a fost prezentată de noi la Colocviul internațional intitulat „Bătălia de Podul Milvius. Consecințe”, organizat la 26-27 octombrie 2012 de Institutul de Cultură Europeană de la Gniezno al Universității „Adam Mickiewicz” din Poznań, la inițiativa profesorului Leszek Mrozwicz, mai vechea noastră cunoștință, actualmente directorul acestei instituții noi și remarcabile. Colocviul era prilejuit de aniversarea celebrei bătălii de la 28 octombrie 312 de la Saxa Rubra, la nord de Pons Milvius, încheiată, cum se știe, cu victoria lui Constantin, iar comunicarea va apărea în limba polonă. De aceea am decis publicarea acestui text în limba română, într-o revistă românească de prestigiu (n.a.).

că gema la vremea ei era montată într-un inel folosit ca sigiliu, abrevierea IXΘYX=[Ι(η)σ(ο)ε(ς)] X(ριστός) Θ(εοῦ) Y(ιός) Σ(ωτήρ). Discuția mai veche privind datarea și proveniența gemei nu este cu totul încheiată. Aceasta datează cel mai devreme din secolul al IV-lea și este mai probabilă originea siriacă propusă cu un secol în urmă.

ACR, pl. 28.1 = **IGLR**, nr. 53 = **MCI**, p. 112-113 = **MPR**, nr. 41.

2. Opaț piriform din lut ars (L.14,2 cm, î. 8 cm), provenind de la *Tomis*, azi la MNIR. Pe disc, Iisus în costumație antică, binecuvântând cu ambele mâini, în poziție de orant. Pe marginile discului se văd busturile celor 12 apostoli separați în două grupe de câte șase de o siluetă feminină greu de distins, deasupra capului lui Iisus. În jurul Lui, pe marginea interioară a chenarului circular, inscripția *PACEM MEAM DO VOBIS* (Ioan, 14, 27). Datat în sec. IV-V. Probabil de fabricație italică; imaginea amintește de mozaicul din absida basilicii Santa Prudeniana de la Roma, datat în anul 390.

I.D. Ștefănescu, **BYZANTION**, VI, 1931, p.571-574, fig. 23 = **ACR**, pl. 28.2 = **IGLR**, nr. 54 = **MPR**, nr. 42.

3. Disc din bronz (diam. 19,5 cm, gr. 4 cm) cu monograma ajurată a lui Iisus Christos (chi-ro) și cu două inele de prindere pe axa verticală. A fost descoperit întâmplător într-un depozit de bronzuri la Biertan în 1775; se află în prezent la MNIR. Îl publicăm acum pentru prima dată fără tăblița votivă în formă de *tabula ansata* care cuprinde inscripția de asemenea ajurată *EGO ZENO/VIVS VOT/VM POSVI*. Aceasta deoarece, după cum s-a putut constata în anul 2003 prin analize izotopice, cele două piese au proveniență diferită. Pe de altă parte, câteva analogii la monogramul nostru arată, prin cartarea descoperirilor, o proveniență apuseană, probabil nord-italică. Sec. IV.

Dacien, p. 288, nr. 18; **ACR**, pl. 45 = **IGLR**, nr. 434 = **MPR**, nr. 83; **Bronzes**, unde și alte repere bibliografice mai vechi și mai noi.

4. Partea centrală spartă a unei farfurii ceramice cu decor stampat (**LRC**), descoperită la *Histria*, azi la MNIR. Diam. max. al cercului dublu în care sunt înscrise imaginile stampate, 12,5 cm. În centru este reprezentat, așa cum s-a mai scris, împăratul Constantin în picioare, în costum militar, ținând în mâna dreaptă un sceptru, iar în stânga globul. Pe cap are diademă. De o parte și de alta, două busturi de tineri cu ochi mari și păr bogat; se vede la fiecare partea superioară a tunicii. Aceste imagini îi reprezintă pe doi dintre fiii împăratului. Chiar dacă în decorația păstrată nu apare vreun simbol creștin, însăși circulația acestei imagini se leagă de

prestigiul dobândit de împărat pentru și printre creștini. Piesa a fost descoperită și publicată pentru prima dată de Scarlat Lambrino în 1931 și este cel mai probabil o producție nord-africană. Sec. IV-V.

ACR, pl. 102 = **MPR**, p. 235-236, fig. 91, unde și bibliografia anterioară.

5. Opaț piriform din lut ars de la *Tomis* (L. 8 cm) cu monograma *chi-ro* pe disc și două ramuri de măslin pe bordură. Sec. IV-V.

ACR, pl. 105.1 = **MPR**, p. 240-241, fig. 95.1.

6. Opaț piriform din lut ars de la *Dinogetia*, azi la MNIR, cu monogramul *chi-ro* în centrul discului și cu cercuri mici concentrice și simple în chenarul bordurii. Sec. IV-V.

ACR, pl. 107.1 = **MPR**, p. 241, fig. 95.4.

7. Opaț piriform din lut ars de la *Dinogetia*, azi la MNIR, cu imaginea unui păun în centrul discului, iar în jurul lui și pe bordură, păsări mai mici în zbor. Sec. IV-V.

ACR, pl. 107.2 = **MPR**, p. 241, fig. 95.3.

8. Opaț din bronz descoperit lângă Dej (î. 7,9 cm, L. 7,75 cm), azi la MNIR. Are un rezervor circular și un cioc (*rostrum*) alungit, toartă inelară deasupra căreia se înalță o cruce înscrisă într-un romb cu doi butoni laterali având deasupra imaginea unui porumbel. Sec. IV-V.

ACR, pl. 109.1 = **MPR**, p. 248, fig. 100.1.

9. Opaț piriform din lut ars (L. 12,6 cm) descoperit la *Apulum* în sec. XIX, azi la muzeul Brukenthal din Sibiu. Pe centrul discului, în relief slab, *crux latina* decorată cu romburi. Chenarul discului este decorat cu câte un șir de cinci cercuri concentrice în relief, alternând cu romburi. Are analogii în sec. IV în Africa de Nord, Italia și Pannonia și este probabil de proveniență italică. Sec. IV-V.

ACR, pl. 109.2 = **MPR**, p. 248, fig. 100.2

10. Basilica „C” de la *Histria*. Multă vreme după identificarea absidei acesteia în sondajul stratigrafic de amploare efectuat de Alexandru Suceveanu și Constantin Scorpan la finele anilor '60 ai secolului XX și publicat în *Pontica*, IV, 1971, p. 155-172, această biserică a rămas fără nume. De fapt, abia la dezvelirea marii basilici episcopale de către Alexandru Suceveanu, operațiune încheiată la începutul secolului XXI, s-a văzut mai clar cum zidul de N al acesteia tăia absida micii construcții basilicale care o precedase. Aceasta era și este până acum prima și cea mai veche biserică paleocreștină a orașului. Se datează destul de timpuriu, potrivit încă primelor observații stratigrafice din 1971, reluate

de Alexandru Suceveanu în 1982 și apoi, succesiv, la solicitarea d-sale, de Octavian Bounegru și Constantin Băjenaru. Mai exact, această biserică paleocreștină a fost construită în ultimul sfert al secolului al IV-lea, cel mai devreme, probabil din timpul lui Theodosius. A funcționat cu unele modificări greu de surprins, tăiată fiind pe axa EV de fundarea zidului de N al bisericii mari, până cel mai târziu la începutul secolului al VI-lea. Măsura 25x16 m, naosul era trinavat și precedat de narthex.

Este un caz unic de datare atât de clară stratigrafică a unei biserici de la începuturile libere, datorate lui Constantin, ale creștinismului în aria balcanică și nu numai. Cu siguranță avem în față vestigiile primei biserici construite aparte într-un oraș de la Dunărea de Jos după moartea lui Constantin.

Histria XIII; Basilica "C".

Scurtă concluzie.

Cum se poate vedea din materialul prezentat, primele elemente de artă creștină apar la mai mulți ani după moartea lui Constantin în regiunea Dunării de Jos. Există dealtfel exemple epigrafice și arheologice adăugate surselor literare care explică această creștere foarte lentă.

Abia în a doua jumătate și mai ales în ultimele decenii ale secolului al IV-lea se înmulțesc exemplele de artă creștină atât în mediul provincial, cât și dincolo de acesta. Tot atunci apar și primele construcții de cult specifice și zidite aparte în ariile urbane. Dealtfel, este semnificativ că tot din aceste arii provin în marea lor majoritate obiectele purtătoare de manifestări ale artei creștine.

Abrevieri

ACR = Ion Barnea, **Arta creștină în România**, I, București, 1979.

Basilica „C” = Constantin Băjenaru, **Histria. „Basilica C”. Rezultate preliminare**, în *SCIVA*, tomurile 54-56, 2003-2005, p. 149-165.

Bronzes = Alexandru Barnea, Sorin Bercea, **Neuf bronzes paléochrétiens**; în **The Antique Bronzes: Typology, Chronology, Authenticity. The Acta of the 16th International Congress of Antique Bronzes, Bucharest, May, 2003**, București, 2004, p. 43-47.

Ceramica = Alexandru Suceveanu, **Contribuții la studiul ceramicii romano-bizantine de la Histria**, în *SCIVA*, tom 33, 1982, 1, p. 79-107.

Dacien = J.F. Neigebauer, **Dacien aus den Ueberresten des Klassischen Altertums mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen. Topographisch zusammengestellt**, Kronstadt-Brașov, 1851.

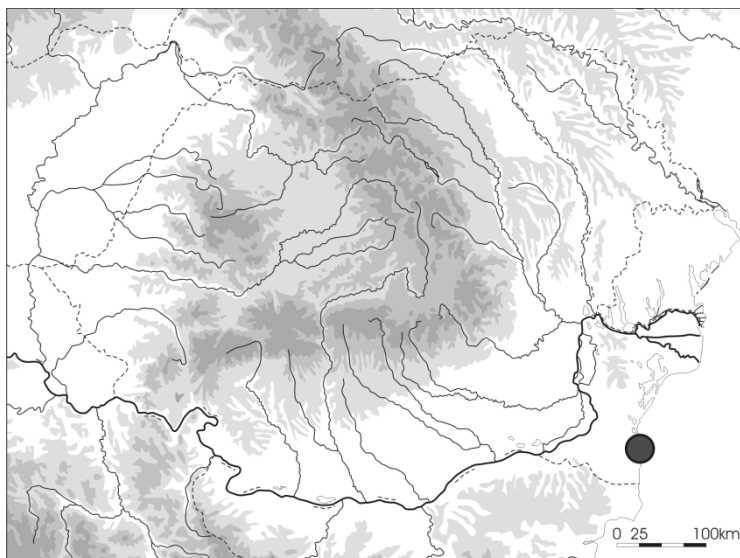
Histria XIII = Alexandru Suceveanu, **Histria XIII. La basilique épiscopale: Les résultats des fouilles**; București, 2007.

IGLR = **Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România**, culese, traduse în românește, însoțite de indici și comentate de Emilian Popescu, București, 1976.

MCI = E. Condurachi, **Monumenti cristiani nell'Ilirico**, în *Ephemeris Daco-Romana*, IX, Roma, 1940, 118 p.

MNIR = Muzeul Național de Istorie a României, București.

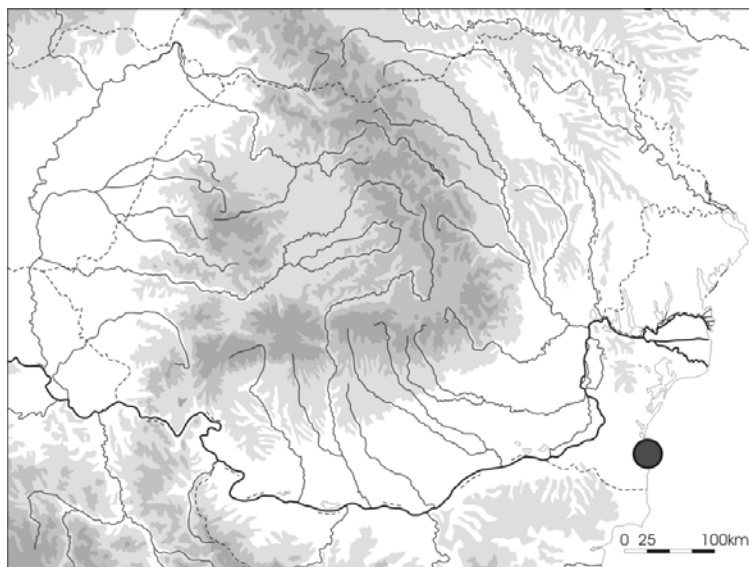
MPR = Ion Barnea, **Les monuments paléochrétiens de Roumanie**, Città del Vaticano, 1977.

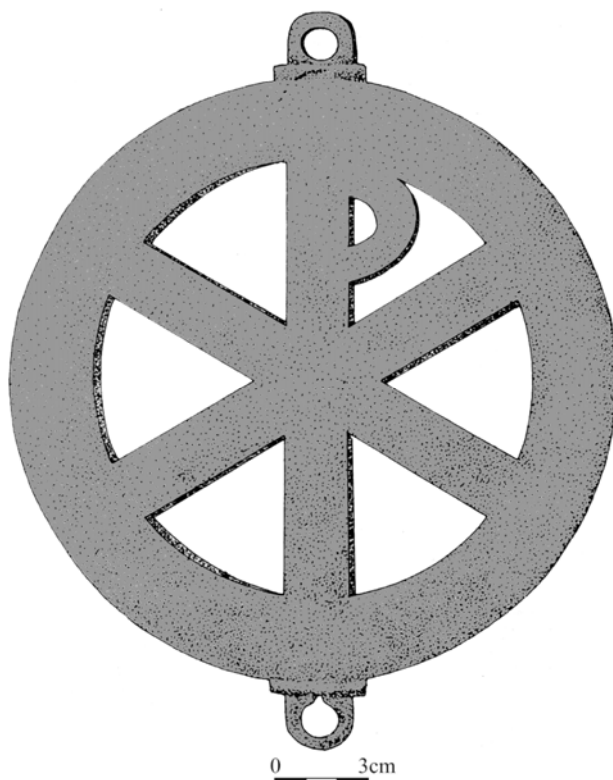

1. Gemă de cornalină, *Tomis*

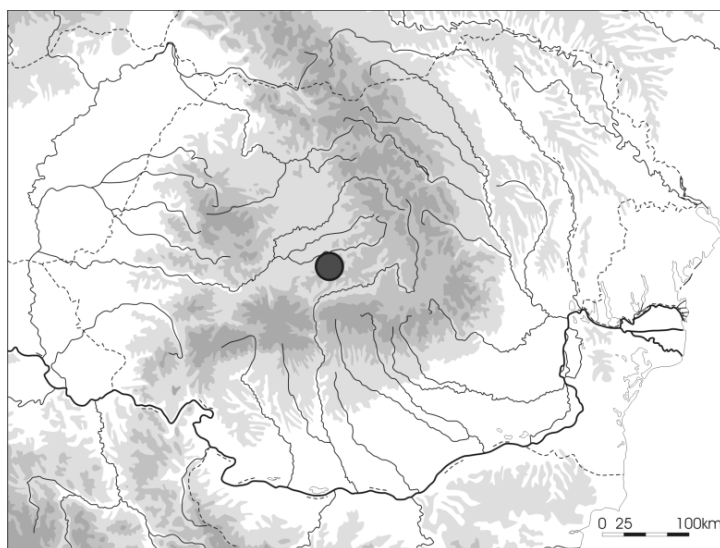

2. Opaiț din lut ars, *Tomis*.

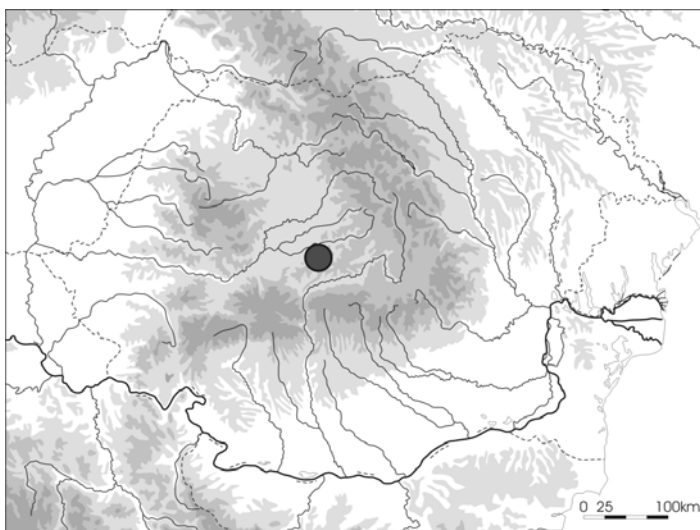

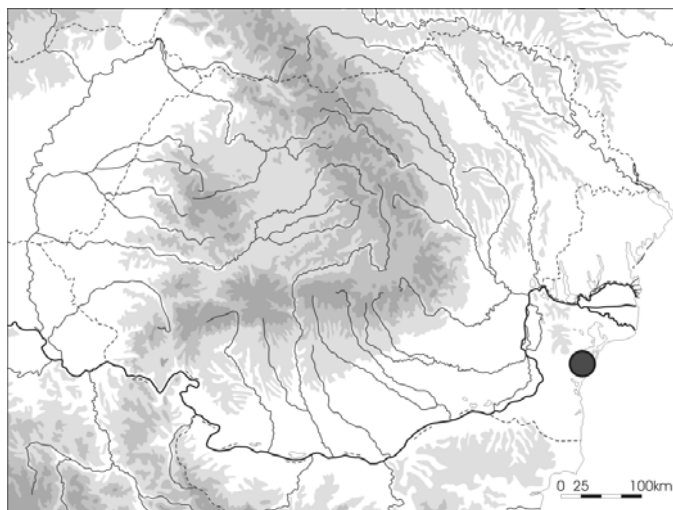
3.1. Monogram creștin din bronz, Biertan.

3.2. Monogramul creștin împreună cu *donarium* din bronz, Biertan.

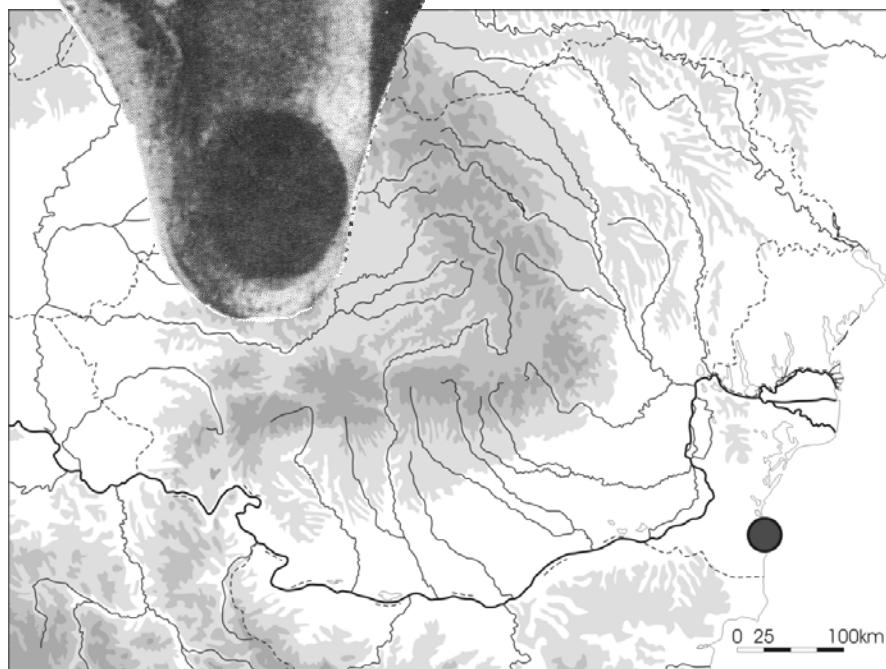

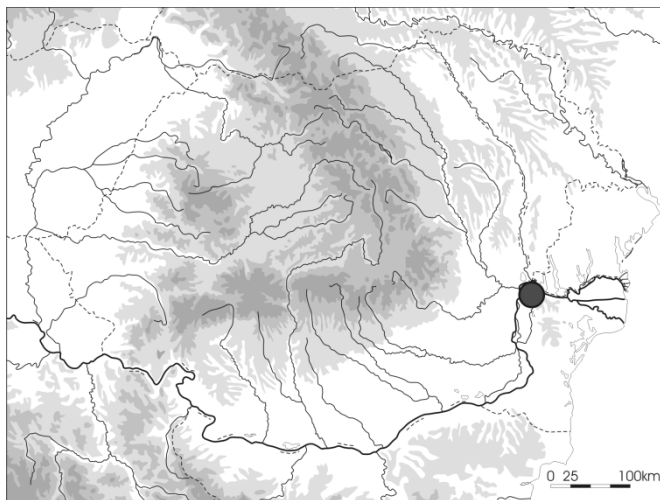

4. Fragment de
farfurie din lut ars, cu
decor stampat,
Histria.

5. Opaiț din lut ars, *Tomis*.

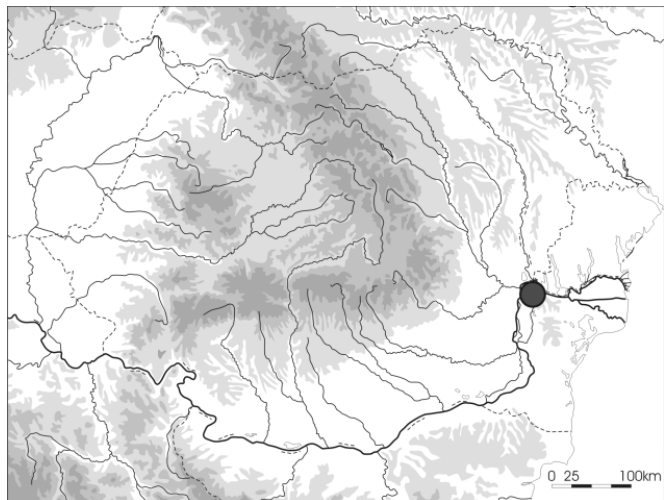

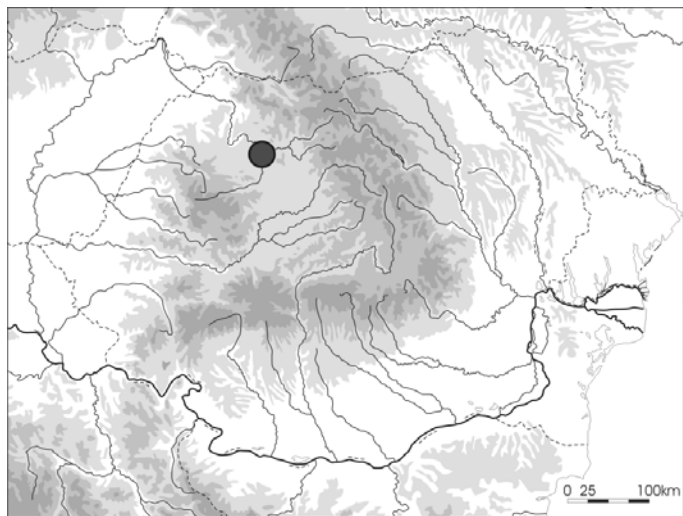
6. Opaiț din lut ars, *Dinogetia*.

7. Opaiț din lut ars, *Dinogetia*.

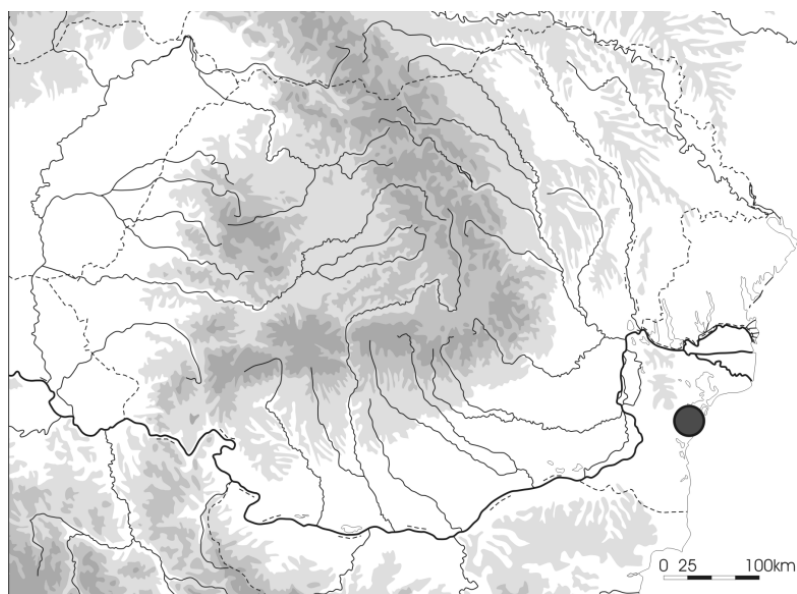
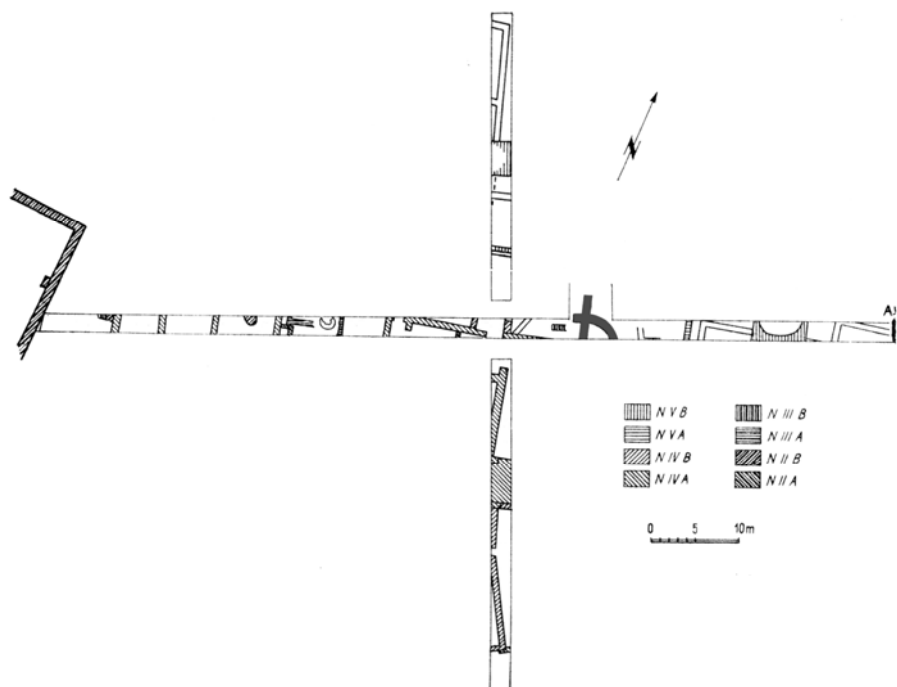

8. Opaț din bronz, Dej.

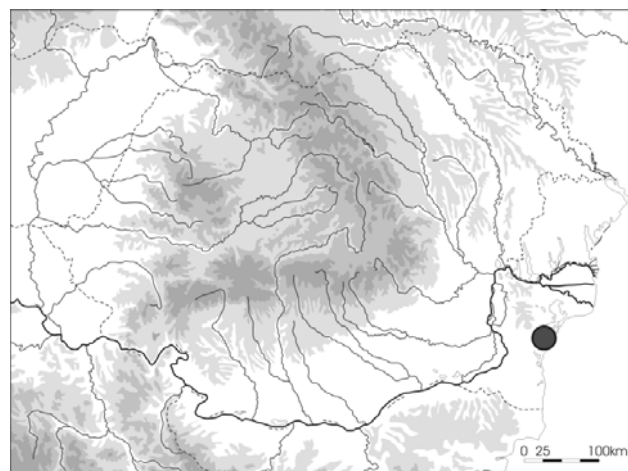
9. Opaiț din lut ars, *Apulum*.

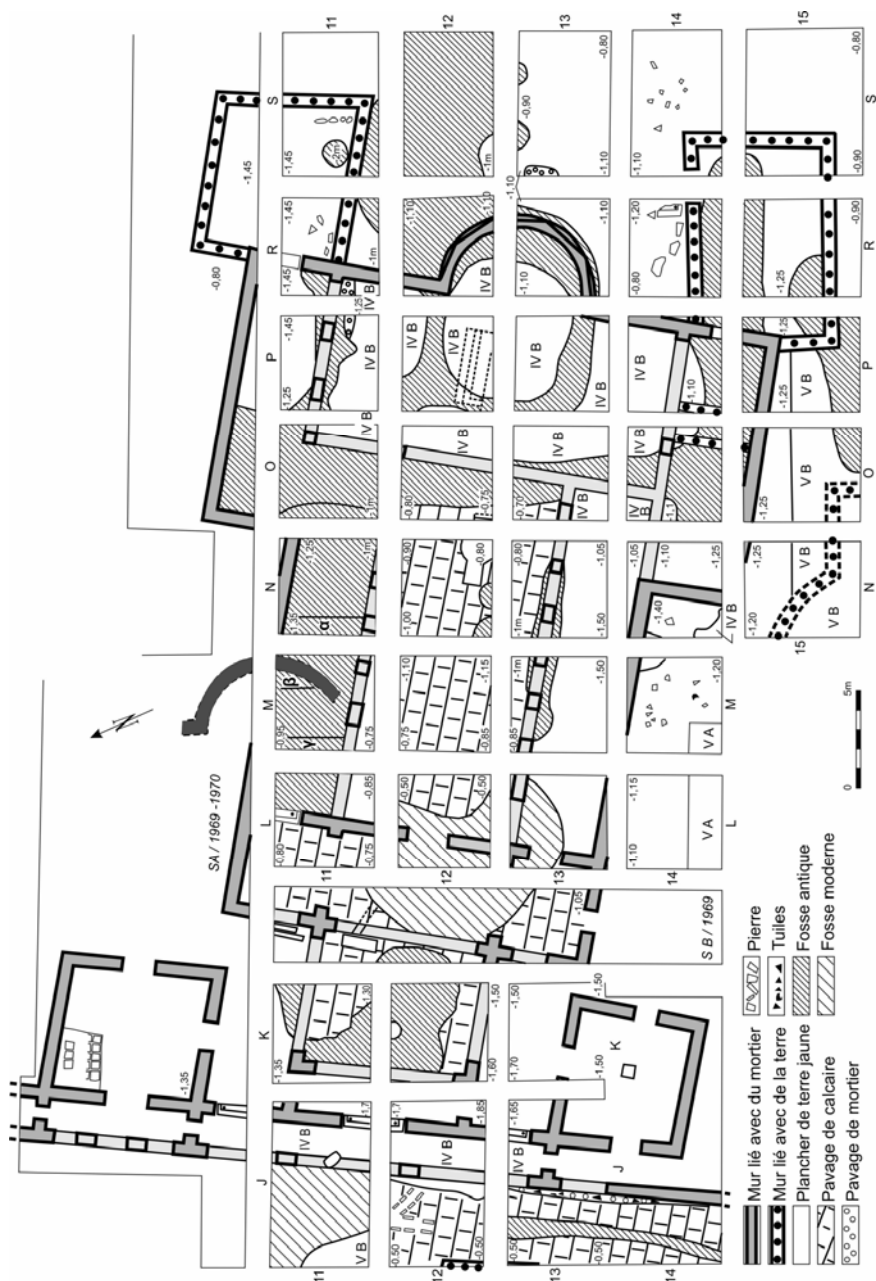
10.1. Planul secțiunilor din 1969 de la *Histria*, cu identificarea în centru a primei basilici paleocreștine.

- Muraille de la phase V A (fin du VIe s.)
- La basilique épiscopale, VIe s. niveaux IV A et IV B)
- La basilique "C", IVe - Ve s. (niveaux III A et III B)
- Murailles et pavages des IIIe - IVe s. (niveaux I C, II A, II B)

10.2. Planul primei
basilici paleocreștine de
la *Histria*.

10.3. Poziția primei basilici față de basilica episcopală care a înlocuit-o în sec. V-VI.

COMUNITATEA RURALĂ CREȘTINĂ DIN SECOLELE V-VII DE LA DAVIDENI-NEAMȚ

Ioan Mitrea

Abstract: Among the archaeological sites where the researchers have discovered the objects with Christian significances, in the V-VII centuries, we have to include and the archeological discovery in Davideni, Neamț district. In the site of Davideni, the researchers identified the larger rural sit in the V-VII centuries, from the East-Charpathian space of Romania, in fact 74 of dwellings, with many and varied Christian objects. Some of these objects are unique of their kind. These discoveries demonstrate that we identified an important village community, Christianized in mass, in the V-VII centuries.

Keywords: *Davideni, Christianity, little cross, Christ, the V-VII centuries.*

Intensificarea cercetărilor arheologice în spațiul est-carpatic al României și pe un plan mai larg din tot teritoriul est-carpatic al vechii Dacii, în ultimele cinci-șase decenii, cu privire la cunoașterea istoriei primului mileniu creștin în general și a etapei secolelor V-VII în special, la care ne referim aici în continuare, a îmbogățit mult baza documentară și a făcut posibilă apariția a numeroase lucrări științifice.

Dacă avem în vedere doar etapa secolelor V-VII, în care se încadrează și prezentul nostru demers, este de menționat faptul că au apărut nu numai rapoarte de săpături arheologice, foarte necesare ca „bancă de date documentare”, dar și lucrări de mai mare întindere, cum ar fi unele monografii de situri arheologice (TEODOR 1984; MITREA 2001), lucrări de sinteză referitoare la unele regiuni ale spațiului est-dacic (MITREA 1980; CORMAN 1998; ANDRONIC 2005; POSTICĂ 2007; HÂNCEANU 2011), sau lucrări privind în ansamblu regiunile est-carpatic (TEODOR 1978; 1981) și chiar un spațiu mai larg (TEODOR 1988; CURTA 2001).

Între multiplele aspecte privind istoria comunităților din spațiul est-dacic, în secolele V-VII, au fost cercetate și cele privind evoluția și generalizarea creștinismului. Această preocupare, privind evoluția creștinismului în spațiul și timpul la care ne referim, s-a accentuat după

1989, când a dispărut cenzura comunistă, care în timpul regimului totalitar deseori nu îngăduia referirile la descoperirile arheologice de caracter creștin, acestea fiind eliminate, de regulă, din publicațiile de specialitate. Așa se face că multe dintre acestea au rămas inedite iar o primă lucrare sistematică, a descoperirilor arheologice privind evoluția creștinismului la est de Carpați, de la origini și până în secolul al XIV-lea, a apărut abia după prăbușirea comunismului (TEODOR 1991).

Nu ne vom ocupa, în cele ce urmează, de începuturile creștinismului la est de Carpați. Vom menționa doar că prima dovadă a prezenței unui simbol creștin, în spațiul carpato-nistean, datează chiar din primul secol al erei creștine. În cetatea dacică de la Brad (antica Zargidava) s-a descoperit, în ultimul nivel dacic al așezării, ce datează din secolul I și începutul secolului al II-lea d. Chr., un fragment ceramic, dintr-un capac, care are pictat un pește, interpretat ca simbol creștin (URSACHI, 2000, p. 345-350). Dacă această ipoteză se va confirma, prin alte descoperiri, ar însemna că spațiul est-carpatic al vechii Dacii a făcut parte din aria primară a evoluției creștinismului.

Firește că pe măsura trecerii timpului, adică în secolele următoare nașterii creștinismului, și în spațiul est-carpatic numărul descoperirilor de obiecte creștine sau cu semnificație creștină a crescut (TEODOR 1991, p. 73-90). În acest proces și comunitățile din spațiul la care ne referim, ca și în alte multe regiuni, au receptat cu urmări pozitive, măsurile luate de Constantin cel Mare în secolul al IV-lea d.Chr. sau de Justinianus I, în secolul al VI-lea.

Există, în stadiul actual al cercetărilor, numeroase argumente care să susțină aprecierea că „în secolele V-VI are loc generalizarea creștinismului în spațiul carpato-dunăreano-pontic” (ZUGRAVU, 1997, 359-446), spațiu din care, evident, face parte integrantă și teritoriul carpato-nistean.

Unul dintre cele mai convingătoare argumente, de natură arheologică, privind evoluția creștinismului în spațiul și timpul la care ne referim, îl constituie semnalarea unor comunități rurale încreștinate, în mare măsură, până spre mijlocul secolului al VI-lea d.Chr. Între aceste comunități se înscrie ca fiind reprezentativă, în fapt fiind cea mai importantă cunoscută până acum, prin numărul, varietatea și semnificația pieselor arheologice descoperite, așezarea sătească din secolele V-VII de la Davideni-Neamț.

Așezarea de la Davideni, comuna Țibucani, județul Neamț (fig. 1 –

harta), este situată pe terasa de 12-15 m de pe malul drept al râului Moldova, în punctul „La izvoare – Spiești”, aflat la cca. 2 km spre nord de satul Davideni.

Prin cele 22 de campanii de cercetări arheologice, efectuate în anii 1970-1979 și 1986-1997, a fost descoperită o mare așezare din care s-au dezvelit 74 de locuințe din secolele V-VII cu o serie de anexe gospodărești și doar o singură locuință, notată L₆₂, din secolul al VIII-lea d.Chr. Prin amplele cercetări arheologice efectuate la Davideni s-a descoperit, în fapt, cea mai mare așezare rurală, din secolele V-VII, din spațiul est-carpatic al României, cunoscută până acum, cu un inventar bogat și variat (MITREA 2001).

În ansamblul descoperirilor de la Davideni-Neamț un loc important îl ocupă piesele de factură sau cu semnificații creștine nu numai ca număr, dar îndeosebi ca varietate și semnificații.

Prezentarea pieselor de factură creștină sau cu simboluri creștine dau măsura gradului de încreștinare a comunității sătești, din secolele V-VII, de la Davideni-Neamț.

Prima piesă, cu însemn creștin, din această așezare, a fost descoperită în a doua campanie de cercetări arheologice sistematice de la Davideni, din 1971. Sub pietrele prăbușite din cuptorul locuinței L₃, în apropiere de gura acestuia, în fapt pe podea, s-a găsit un fragment ceramic (fig. 1/3) care provine din gura unui vas borcan lucrat manual, destul de îngrijit, dintr-o pastă bună, cenușie, având pe umăr o cruce, cu brațele perpendiculare și egale, incizată în pasta crudă, înainte de arderea vasului (MITREA 1979, p. 154; 2001, p. 40).

Din aceeași așezare, de la Davideni, provin și alte două fragmente având imprimate cruciulițe. În groapa locuinței L₄₂, dezvelită în 1990, s-a găsit un mic fragment ceramic (fig.1/4) din corpul unui vas, lucrat manual, probabil dinspre umăr, având un decor din două linii incizate, dispuse în „X”. Este posibil ca acest decor să fie un însemn creștin, asemănător crucii Sfântului Andrei (MITREA 2001, p.85). În inventarul locuinței L₅₇, dezvelită în 1993, s-a găsit și un fragment ceramic (fig. 1/2) care provine din umărul unui vas borcan, confecționat manual, cu buza ruptă din vechime, dar după linia profilului a fost răsfrântă, având imprimată, înainte de ardere, o cruce cu brațele egale, dispuse perpendicular. Vase asemănătoare, având imprimate, de regulă pe umăr, cruciulițe, au fost descoperite în numeroase așezări din Moldova, datate în secolele V-VII, cele mai multe se pare că aparțin secolului al VI-lea (TEODOR 1978, p. 27-28; 1984, p. 59; MITREA

1979, p. 154; 2001, p. 199).

Una dintre piesele cele mai importante, din așezarea de la Davideni, este o cruciuliță din bronz, de tip Malta, descoperită în campania de cercetări din 1975. Piesa (fig. 2/2) a fost găsită în locuința L₁₆, aproape de peretele de nord-vest al cuptorului, între pietrele prăbușite, la nivelul podelei, în pământul amestecat cu cenușă și cărbuni. Din cruciuliță s-au păstrat trei brațe, al patrulea cel cu urechiușa de atârnare, fiind rupt din vechime. Piesa este din bronz realizată prin turnare având la extremități brațele ușor lățite. Ca ornament în mijlocul cruciuliței se află o proeminență, în care e posibil să fi avut fixată o piatră semiprețioasă, sau poate chiar o piatră prețioasă. Marginea brațelor este ornamentată cu o linie de pseudogranule, formând un chenar. Cruciulița are lățimea pe axul brațelor păstrate, de 3 cm și o greutate de 4,70 g (MITREA 1979, p. 152; 2001, p. 147-148). Având câteva analogii în spațiul pontic și nord-dunărean, cruciulița de la Davideni a fost atribuită primei jumătăți a secolului al VI-lea d.Chr. (MITREA 2001, p. 149). Având în vedere faptul că în așezarea de la Davideni a fost găsit și un tipar pentru turnat cruciulițe, piesa prezentată mai sus e posibil să fie rezultatul activității unui meșter local sau itinerant, în cadrul așezării la care ne referim (MITREA 2000, p. 31).

Tiparul menționat, confecționat dintr-o marnă, păstrat fragmentar (fig. 1/5) a fost descoperit în secțiunea I, săpată în 1970, în stratul arheologic atribuit secolelor V-VII, în apropierea unei fibule de tip romano-bizantin, caracteristică sfârșitului de secol V și primei jumătăți a secolului al VI-lea (MITREA 1979, p. 150; 2001, p. 137-138).

Pe tiparul fragmentar, de la Davideni, se observă modelele unor mici accesorii ornamentale, dar și brațul unei cruciulițe, ce pare asemănătoare celei descoperite în așezare și prezentată mai sus. Un tipar pentru turnat cruciulițe a fost descoperit în așezarea de la Botoșana – Suceava fiind datat în secolele VI-VII (TEODOR 1984, p. 57; 99, fig. 20/1; p. 100 fig. 21/a-c). Tiparul de la Davideni îl atribuim sfârșitului secolului al V-lea și primei jumătăți a secolului al VI-lea. Cum se observă deja, majoritatea pieselor creștine sau cu însemne creștine prezentate, aparțin secolului al VI-lea și cu precădere primei jumătăți a acestui secol (MITREA 2000, p. 27-38).

Dintre descoperirile din os de la Davideni, menționăm un pieptene găsit în secțiunea LXXXI, în una din „lentilele” de pământ cenușiu-zgrunțuros, aparținând așezării din secolele V-VII. Este un pieptene de

mici dimensiuni, cu mâner semicircular și un singur rând de dinți (fig. 2/1). A fost confecționat dintr-o singură plăcuță din os, este ornamentat cu cercuri concentrice incizate („ochi de porumbel sau pește?”), dispuse în rânduri, majoritatea unite între ele prin linii ușor incizate. Mijlocul mânerului are pe arc o cruce, cu brațele egale, lucrată din aceeași placă cu pieptenele. Pieptenele are 4,7 cm lungime și 5,4 cm înălțime (MITREA 2001, p.130). Piesa prezentată este un pieptene miniatural și se încadrează în categoria obiectelor cu însemne paleocreștine, fiind atribuită secolelor V-VI (MITREA, 2001, p. 147).

Alături de cruciulița din bronz, între piesele de cult descoperite în așezarea de la Davideni, menționăm o linguriță folosită pentru administrarea Sfintei Euharistii. A fost găsită în pământul de umplură din locuința L₅₂. A fost turnată din bronz, având lungimea de 9,5 cm și găvanul cu numeroase perforații (fig. 2/4). Brațul linguriței a fost ornamentat pe față cu o linie și pe spate cu două linii din cercuri mici incizate cu punct în mijloc (ochi? de porumbel sau pește), (MITREA 2001, p. 94, 148). Deși avem unele analogii doar în secolele IV-V, piesa de la Davideni o datăm într-o perioadă ce cuprinde sfârșitul secolului al V-lea și prima jumătate a secolului al VI-lea, având în vedere totalitatea inventarului descoperit în L₅₂ (MITREA 2001, p. 148).

Între cele opt fibule romano-bizantine descoperite în situl de la Davideni (MITREA 2001, p. 137-143) una are o semnificație aparte în ceea ce privește creștinătatea comunității, din secolele V-VII, din acest loc. Este a cincea fibulă descoperită în așezare, în pământul de umplură, aproape de podea, din locuința L₅₁. Piesa la care ne referim este de tipul fibulelor romano-bizantine turnate în întregime din bronz (fig. 2/3). Acul fibulei nu s-a găsit. Arcul și cea mai mare parte a piciorului s-au păstrat bine. Capătul piciorului este ușor deteriorat. Partea inferioară a arcului, până în dreptul barei care unește portagrafa de parte arcuită, este ornamentată cu nervuri orizontale (MITREA 2001, p. 139-140). Această fibulă se încadrează în varianta II-1a, de fibule romano-bizantine turnate din bronz, cu numeroase analogii în spațiul carpato-dunăreano-pontic (TEODOR 1988, p. 203-204; 215-218 – ilustrația).

Ceea ce face din această fibulă un unicat, pentru spațiul vechii Dacii, este imaginea unui chip uman cu nimb, realizat prin incizie pe arc, într-un cadru rectangular format din puncte granulate, sugerând o mică „metopă” sau rama unui portret miniatural, având menirea de a evidenția chipul cu nimb, dar și de a separa sacrul de profan. Pe chipul uman cu

nimb sunt figurate până la detaliu părțile anatomice componente, respectiv ochi, nas, gură și probabil „barba” (fig. 2/3, 5; fig. 3). De remarcat faptul că toate aceste detalii anatomice au fost realizate într-un spațiu foarte mic pe tiparul în care s-a turnat fibula romano-bizantină. Dacă întreaga piesă măsoară 4,8 cm, cadrul în care s-a realizat chipul uman cu nimb are dimensiunile de 0,5 x 0,7 cm, iar figura umană doar 0,3 x 0,5 cm. Meșteșugarul-artist care a realizat tiparul în care s-a turnat apoi fibula a dat dovadă de o iscusință remarcabilă. Spațiul cu chenar granulat, în care s-a realizat chipul uman cu nimb, este mărginit de două registre în care au fost realizate, tot prin turnare, motive ornamentale constând din cercuri concentrice, reprezentând probabil „ochi de porumbel/pește”, elemente simbolice creștine.

Prima certitudine este aceea că ne aflăm în fața unui chip de Sfânt, fapt atestat de prezența nimbului. Probabil o asemenea imagine a fost și pe o fibulă de la sud de Carpați (POPESCU 1945, p. 500-508). Pentru chipul uman cu nimb avem două analogii la sud de Dunăre, în aria Imperiului Bizantin. Pe un fragment ceramic dintr-un vas de import nord-african, datat în secolul al VI-lea, descoperit la Dyrrachium, apare un portret de personaj având capul nimbat (Christos?) fiind însoțit de o cruce incizată în stânga portretului (HOTI 1996, p. 174; 180, fig. 1). Pe o fibulă plată, din secolul al VI-lea, descoperită la Odarci (Dobrič), în Bulgaria, apare un cap uman cu nimb (Christos?), mărginit de patru păsări (HARALAMBIEVA 1998, p. 364, fig. 4). Este posibil ca cele patru cercuri concentrice, dispuse în jurul chipului cu nimb, de pe fibula de la Davideni, să simbolizeze tot patru păsări (porumbei?) ca și pe fibula de la Odarci. Important este că chipul uman cu nimb de pe fibula de la Davideni se regăsește atât pe fragmentul ceramic descoperit la Dyrrachium, cât și pe fibula de la Odarci. De reținut că toate cele trei descoperiri, având un chip uman cu nimb (chipul lui Christos?) sunt datate în secolul al VI-lea (MITREA 2001, p. 141).

Iconografia bizantină din epoca lui Justinianus I (527-565) este bogată în reprezentări cu chipul lui Christos. În unele cazuri chipul lui Christos este reprezentat imberb. Frecvente sunt însă și portretele în care Christos este reprezentat cu barbă. Așa de exemplu, într-o biserică construită de Justinianus I, la Muntele Sinai, spre mijlocul secolului al VI-lea, într-un frumos mozaic, portretul lui Christos este reprezentat cu barbă (DELVOYE 1976, p. 139).

Având în vedere analogiile menționate considerăm, ca foarte

probabilă, prezența chipului lui Christos pe fibula romano-bizantină de la Davideni. În acest caz am avea la Davideni-Neamț cea mai veche reprezentare a chipului lui Christos de pe teritoriul nord-dunărean al României (MITREA 2001, p. 142; 2001a, p. 61-64; 2002, p. 142-143). Cum în slava veche ikona (din grecescul Eikon) înseamnă chip (image), atunci se poate admite că pe fibula de la Davideni avem și cea mai veche icoană, miniaturală, cu chipul lui Christos, de pe teritoriul nord-dunărean (MITREA 2001, p. 200; 2001a, p. 63).

Prezența importantei comunități creștine de la Davideni, dovedită prin numărul mare de pise creștine sau cu simboluri creștine, ajunsă la o încreștinare în masă spre mijlocul secolului al VI-lea nu trebuie să surprindă. Suntem, în fapt, în vremea în care misionarismul imperial cunoaște sub Justinianus I dimensiuni nemaîntâlnite, când „latinofonii creștini nord-dunăreni trebuie să fi fost adevărați apostoli anonimi printre păgânii alături de care convețuiau” (ZUGRAVU 1997, p. 411). Foarte probabil că în epoca lui Justinianus I, Imperiul Bizantin a exercitat o protecție politico-militară și asupra regiunilor est-carpătice ale vechii Dacii (MITREA 1980, p. 113), fapt ce a favorizat răspândirea și chiar generalizarea creștinismului în aceste regiuni, dovadă apariția unor importante comunități creștine, cum este comunitatea sătească de la Davideni (MITREA 1995-1996, p. 227-231; 2012, p. 64-196). Fenomenul răspândirii și generalizării creștinismului nu s-a produs simultan în tot spațiul est-dacic, ci s-a impus treptat de la sud spre nord și dinspre Carpați spre Nistru (MITREA 1980, p. 28; 2002, p. 29-30; 2012, p. 96).

Având în vedere descoperirile de factură creștină de la Davideni, din care unele de mare valoare, prezența aici a unei importante comunități creștine în cursul secolului al VI-lea, putem afirma că avem aici unul din centrele „apostolice” (ZUGRAVU 1997, p. 418), poate cel mai puternic din spațiul est-carpatic (MITREA 2001, p. 201). Pe lângă rolul religios comunitatea sătească de la Davideni a jucat și alte rosturi. Probabil aici a fost, în secolul al VI-lea, centrul unei importante obști sătești, o „romanie populară” (IORGA 1924, p. 36) din zona Siretului Mijlociu, nucleu al unui viitor cnezat de vale.

Bibliografie

ANDRONIC 2005

Mugur ANDRONIC, **Teritoriul nord-est carpatic în a doua jumătate a primului mileniu creștin**, Brăila, 2005.

CORMAN 1998

Igor CORMAN, **Contribuții la istoria spațiului pruto-nistrean în epoca evului mediu timpuriu (sec. V-VII d.Chr.)**, Chișinău, 1998.

CURTA 2001

Florin CURTA, **The making of the slavs: history and archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700**, Cambridge University Press, 2001.

DELVOYE 1976

Charles DELVOYE, **Arta bizantină I**, București, 1976.

HARALAMBIEVA 1998

Anna HARALAMBIEVA, **Darstellungen christlicher Symbole, inschriften und Helingen auf Trachzuehör des 4-7 Jhs. aus hentingen Bulgarien**, Acta XIII Congressus Internationalis Archaeologiae Christiane, Split-Poreč, III, Citta del Vaticano-Split, 1998, p. 358-367.

HÂNCEANU 2011

George Dan HÂNCEANU, **Evoluții etno-demografice și culturale în Bazinul Bârladului (sec. VI-XI)**, Iași, 2011.

HOTI 1996

Afrim HOTI, **Të dhena arkeologjike për krishterimin e kershëm në Dyrrah (shek IV-VII)**, în *Iliria*, 1-2, p. 172- 180.

IORGA 1924

Nicolae IORGA, **La „Roumanie” danubienne et les barbares au VI-e siècle**, în *Revue belge de philologie et d'histoire*, III, 1924, p. 32-38.

MITREA 1979

Ioan MITREA, **Elemente și influențe bizantine în regiunea subcarpatică a Moldovei, în secolele VI-IX**, în *SCIVA*, t. 3, nr. 2, 1979, p. 145-162.

MITREA 1980

Ioan Mitrea, **Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpați și Siret în secolele VI-IX e.n.**, în *Carpica*, XII, 1980, p. 55-190.

MITREA 1995-1996

Ioan MITREA, **Comunități creștine din secolele V-VII în regiunea subcarpatică a Moldovei**, în *Pontica*, XXXVIII-XXXIX, 1995-1996, p. 227-231.

MITREA 2000

Ioan MITREA, **Secolul al VI-lea în istoria creștinismului la est de Carpați. Date arheologice și concluzii istorice**, în *Carpica*, XXIX, 2000, p. 27-38.

MITREA 2001

Ioan MITREA, **Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor. Așezarea de la Davideni din secolele V-VIII**, Piatra Neamț, 2001.

MITREA 2001 a

Ioan MITREA, **Cel mai vechi portret al lui Hristos din spațiul est-carpatic al vechii Dacii**, în *Mousaios*, VI, 2001, p. 61-64.

MITREA 2002

Ioan, MITREA, **Romanitate și creștinism în secolele V-VI în lumea satelor din spațiul carpato-nistrean**, în *Zargidava*, I, 2002, p. 17-44.

MITREA 2012

Ioan MITREADin **arheologia și istoria Moldovei în primul mileniu creștin**, Bacău, 2012.

NESTOR 1964

Ioan NESTOR, **Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumaine**, în *RRH*, III, 3, 1964, p. 383-423.

POPESCU 1945

Dorin POPESCU, **Fibeln aus dem Nationalmuseum für Altertümer in București**, în *Dacia*, IX-X, 1945, p. 500-508.

POSTICĂ 2007

Gheorghe POSTICĂ, **Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistrean (secolele V-XIII)**, București, 2007.

TEODOR 1978

Dan Gh. TEODOR, **Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n.**, Iași, 1978.

TEODOR 1981

Dan Gh. TEODOR, **Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI**, Iașim 1981.

TEODOR 1984

Dan Gh. TEODOR, **Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V-VII. Așezarea de la Botoșana-Suceava**, București, 1984.

TEODOR 1988

Dan Gh. TEODOR, **Considerații privind fibulele romano-bizantine din secolele V-VII e.n. în spațiul carpato-dunăreano-pontic**, în *ArhMold*, XII, 1988, p. 197-223.

TEODOR 1991

Dan Gh. TEODOR, **Creștinismul la est de Carpați. De la origini și până în secolul al XIV-lea**, Iași, 1991.

URSACHI 2000

Vasile URSACHI, **Un nouveau motif décoratif sur la poterie dace peinte**, în *SAA*, VII, 2000, P. 345-350.

ZUGRAVU 1997

Nelu ZUGRAVU, **Geneza creștinismului popular al românilor**, București, 1997.

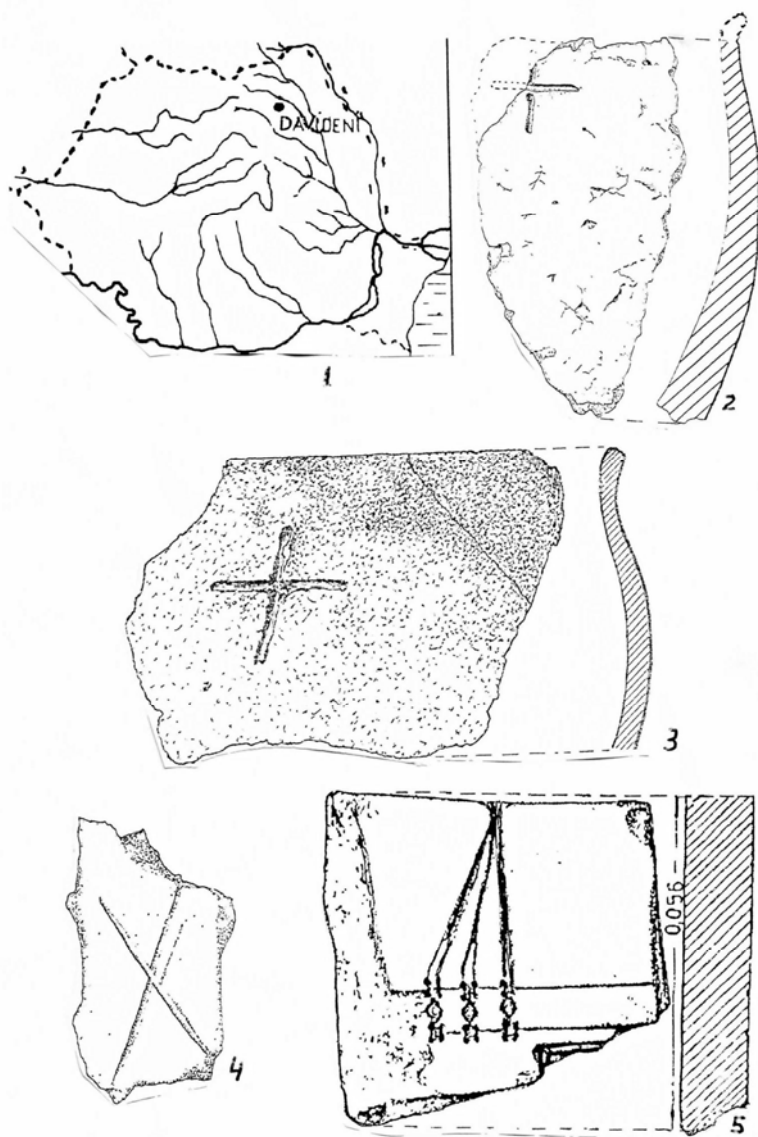

Fig. 1. Harta României cu localizarea sitului arheologic de la Davideni (1); fragmente din vase ceramice, având imprimate cruciulițe (2-4) și tipar din piatră pentru turnat cruciulițe (5).

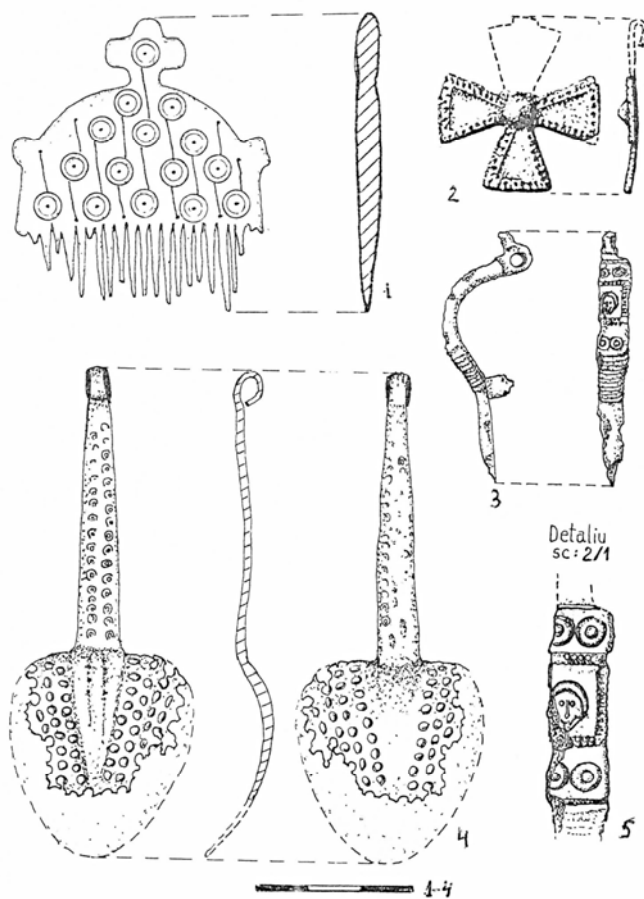

Fig.2. Davideni: pieptene din os (1), cruciuliță din bronz (2), fibulă romano-bizantină (3) și detaliu (5), linguriță din bronz pentru Sfânta Euharistie (4)

Fig.3. Davideni: fragment din fibulă romano-bizantină cu reprezentarea portretului lui Hristos (?), foto și desen (mărit de cca. 10 ori).

STRUCTURA SOCIAL-POLITICĂ A COMUNITĂȚILOR SĂTEȘTI NORD-DUNĂRENE DUPĂ „RETRAGEREA AURELIANĂ”, ÎN VIZIUNEA LUI DIMITRIE CANTEMIR ȘI NICOLAE IORGA ȘI ÎN LUMINA CERCETĂRIILOR RECENTE

Ștefan Olteanu

Résumé: Bien que différents en ce qui concerne l'époque (l'un à la fin du XVIIe siècle et au commencement du siècle suivant, l'autre en plein époque moderne), les idées exprimées dans leur oeuvres concernant la structure socio-politique des communautés nord-danubiennes, comme des principes d'identité ethnique, sont d'une coïncidence de tout surprenante, même si pour Dimitrie Cantemir ses principes sont peu de chose élaborés; mais, leurs idées sont confirmées par les recherches recentes: des documents écrits et des sources archéologiques.

Mots-clés: *communauté villageoise, continuité, ethnicité, l'identité culturelle, l'identité ethnique.*

Precum se știe, orice comunitate sau grupare etnică, desprinsă din comunitatea-mată, își menține de-a lungul existenței **identitatea** sa etnică, principiu ce se exprimă prin valori materiale și spirituale **permanente**, create de membrii comunității respective. Acest principiu de recunoaștere a valorilor materiale și spirituale, identitatea etnică, se constituie într-un ansamblu de circumstanțe laice și religioase care determină, pe de o parte, caracterul etnic al comunității umane de-a lungul anumitor perioade istorice, iar pe de alta, apartenența acestora la marile centre de cultură și civilizație ale epocii, cu moștenirile sale tradiționale, cu disparități și discordanțe care se disting printr-un pluralism construit pe diferențe culturale specifice.

Evul mediu european, această epocă „rămasă în spirit uitată și misterioasă”, după afirmația unuia dintre marii medieviști francezi, Georges Duby, coordonatorul celebrei opere **L'Histoire du Monde: Le Moyen Age**, apărută la Paris în anul 2004¹, oferă suficiente dovezi care pun în lumină acel pluralism cultural atașat prezervării identității culturii

¹ Georges Duby, **L'Histoire du Monde: Le Moyen Age**, Paris, 2004, p. VII.

materiale și spirituale, ca moșteniri tradiționale ale marilor civilizații, în care se integrează deplin și evul mediu românesc, prin creațiile sale păstrătoare ale acestor tradiții identitare.

Dimitrie Cantemir și Nicolae Iorga, două mari personalități ale istoriei noastre naționale au prezentat, în operele lor, o viziune comună asupra problemei fundamentale a poporului român, în mod special asupra structurii social-politice a comunităților sătești nord-dunărene după retragerea aureliană, evidențiind, în câmpul cercetării lor, caracteristicile principale ale identității etnice a comunităților sătești nord-dunărene, precum: **dăinuirea neîntreruptă a acestora și promovarea unității teritoriale nord-dunărene, construirea de structuri social-politice specifice, originea și latinitatea poporului român și a limbii sale, adoptarea noii religii (cea creștină), menținerea vechilor cutume și obiceiuri tradiționale.**

Înainte de a prezenta opțiunile științifice ale celor două personalități mai sus menționate în această privință, trebuie precizat că aceste valori materiale și spirituale de care am pomenit, au mai fost evocate anterior și de umaniști ai secolelor XV-XVI, precum și de cronicari români din secolele XVI-XVII. Toate aceste personalități de cultură, români și străini, au evidențiat în operele lor valori materiale și spirituale ale românilor, precum ideea unității lor etnice, originea și latinitatea limbii și poporului român etc. Așa, de pildă, istoricul bizantin Laonic Chalcocondil, arată în lucrarea sa: **Creșterea puterii turcești, căderea Împărăției bizantine și alte istorii despre felurite țări și popoare**², că românii se aseamănă cu italienii în privința limbii, obiceiurilor, armelor și modului de viață.

Interesantă, din acest punct de vedere, apare și intervenția mitropolitului Maximian al Serbiei în 1506 în ceea ce privește împăcarea dintre voievozii români Radu cel Mare și Bogdan cel Orb, pe motiv că: „sunteți creștini și de același neam <seminție>”³.

Dintre umaniștii secolelor XVI-XVII, se distinge Nicolae Olahus care arată că limba românilor a fost cândva romană, căci ei sunt o colonie, a romanilor⁴.

² Laonicos Chalcocondylas, *Expuneri istorice*, în *Scriptores Byzantini*, II, București 1958, p. 63.

³ Ion Bogdan, *Cronici inedite atingătoare de Istoria Românilor*, București, 1895, p.6, în *Gândirea social-politică despre Unire(1859)*, București, 1966, p. 9.

⁴ Nicolai Olahi, *Metropolitae Strigoniensis, Hungaria et Atila sire de originibus gentis regni Hungariae si tu, habitu, opportunitatibus et rebus dello pacequae ab*

Anton Verancici și papalitatea atrăgeau și ei atenția către mijlocul secolului XVI asupra rolului jucat de cele trei țări române ca vechi țări creștine, în apărarea creștinătății europene, idee reluată de Mihai Viteazul care considera: „Ardealul și Țara Românească <drept> bastele ce se cheamă străjile și apărătoarea a toată Creștinătatea”⁵, iar într-un **Diario** italian se menționa o proclamație a aceluiași Mihai Viteazul către oșteni în care se specifica lupta oștenilor români „pentru gloria națiunii lor, din acei romani din care descind”⁶, idee reprodusă mai înainte de Despot Vodă care, adresându-se, de asemenea, oștenilor moldoveni, îi socotește: „descendenți ai valoroșilor romani care au făcut să tremure lumea”.

Veacul al XVII-lea avea să potențeze aceste idei prin cronicari limba română, precum Grigore Ureche, Miron Costin și stolnicul Constantin Cantacuzino, într-un veac în care se realiza „biruința scrisului în limba română”⁷.

A rămas celebră sintagma cronicarului moldovean Grigore Ureche „românii cât se află locuitori la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramureș, de la un loc sunt cu moldovenii și **toți de la Râm se trag**”⁸, sintagmă care concentrează întregul proces al valorilor identitare, materiale și spirituale ale românilor.

Miron Costin, la rândul său, a amplificat dovezile referitoare la valorile identității etnice a românilor, susținând că „numele cel mai adevărat, autentic, de la primul descălecat prin Traian este rumân sau romanus, care nume acest popor l-a păstrat întotdeauna între dânșii, același nume este dat, îndeobște și muntenilor și moldovenilor și celor ce locuiesc în Țara Transilvaniei”⁹. „Biruit-au gândul – continuă același cronicar - să mă apuc de această trudă, să scot lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și semintie sunt locuitorii țării noastre, Moldovei și Țării Muntenesti și românii din țările ungurești, cum s-au pomenit mai sus, că tot un neam și odată descălecați sânt... Locul dară, acesta unde

Atila gestis, Viniobonde, MDCCLXIII, (1763), p.59, 60, 62; vezi în **Gândirea social-politică despre Unire (1859)**.

⁵ **Documente și însemnări românești din sec. XVII**, București, 1979, p. 133.

⁶ **Hurmuzaki**, III, 2, p. 529-530.

⁷ P.P. Panaitescu, **Începuturile și biruința scrisului în limba română**, București, 1965.

⁸ Grigore Ureche, **Letopisețul Țării Moldovei**, ed. II, P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 65, 66, 67, 134; **Gândirea social-politică a Unirii...**, p. 11-12.

⁹ Miron Costin, **Opere**, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 207, 212, 299, 241, 254; vezi și **Gândirea social-politică a Unirii...**, p. 15

este Moldova și Țara Muntenească este drept Dachia, cum și tot Ardealul cu Maramorașul și Țara Oltului”¹⁰.

Aceleași aprecieri avea să facă la finele secolului XVII și la începutul celui următor și cronicarul muntean Constantin Cantacuzino stolnicul: „Însă românii înțeleg nu numai aceștia de aici, ci și den Ardeal, carii încă și mai neaș sunt și moldovenii și tot câți și într-altă parte se află și au această limbă... tot unii sânt. Ce dară pe aceștia, cum zic, tot romani îi ținem, că tot aceștia dintr-o fântână au izvorât și cură”¹¹.

*

* *

Sfârșitul secolului al XVII-lea și mai cu seama, primele două decade ale secolului următor, aveau să marcheze, sub raportul promovării identității poporului român, o etapă superioară în privința documentării valorilor materiale și spirituale ale poporului nostru prin persoana lui Dimitrie Cantemir, voievod al Moldovei, dar și personalitate marcantă a culturii europene, primul român membru al Academiei de Științe din Berlin¹², care, prin modul documentar de susținere a opiniei referitoare la identitatea etnică românească depășește etapa cronicărească, doar de simpla afirmare a valorilor principiului identitar, afirmându-se ca începător al istoriografiei științifice românești și integrându-se în noul curent de idei iluministe ce pătrundea prin gândirea unor oameni de cultură din spațiul românesc, precum Dimitrie Cantemir.

Lucrările lui fundamentale, ca **Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor**, elaborat către 1715-1716 în limba latină, în timpul exilului la Sanct Petersburg în Rusia, tradus apoi, în 1717 în românește, dar și **Descriptio Moldaviae**, redactată în limba latină în anii 1714-1715 demonstrează, cât se poate de limpede, bogata documentare rezultată din consultarea unei însemnate bibliografii române și străine referitoare la problemele originii poporului căruia-i aparținea, a dăinuirilor comunităților umane de pe teritoriul nord-dunărean, a structurilor lor social-politice în perioada migrației popoarelor, a unității teritoriale a acestora în această întregă perioadă etc.

Scurtele sinteze pe care Cantemir le face la fiecare început de

¹⁰ Miron Costin, **Opere**, p. 16.

¹¹ Constantin Cantacuzino, **Istoria Țării Românești**, ed. V. Cartojan și D. Simionescu, Craiova, f. an, p. 70; vezi și **Gândirea social-politică a Unirii...**, București, 1966, p. 18.

¹² **Istoria Românilor**, vol. V, București, 2003, p. 332.

Carte sau de **Capitole** din Hronic conțin ideile fundamentale ale valorilor identitare, pe care istoriografia românească recentă le confirmă pe deplin, cum o să vedem în cele ce urmează.

Chiar din titlul **Hronicului** Cantemir afirmă cu toată certitudinea: **Hronicon a toată Țara Românească (care apoi s-au împărțit în Moldova, Muntenescă și Ardealul), din descălecatul ei de la Traian împăratul Râmului**¹³; sau: „...izvorul și începătura numelui Dachii (pe care acum Țările Moldovei, Țara Muntenescă și Ardealul stau), de unde au izvorât și au purces”¹⁴; sau „...românii din Dachia, carii astăzi sunt moldovenii, muntenii și ardelenii sunt din neamul lor hiriși romani de la Italia, de Traian împărat pre aceste locuri aduși”¹⁵; sau „...Arată-să pre scurt precum neamul moldovenilor, muntenilor și ardelenilor (care cu toții au un nume deobște, români se cheamă”¹⁶.

Așa cum aminteam mai înainte, Dimitrie Cantemir se distanțează de cronicari în problema latinității limbii romane, prin faptul nu numai că afirmă acest caracter latin, ci caută să argumenteze cu dovezi incontestabile din domeniul sintaxei și morfologiei limbii române, a regulilor care guvernează aceasta latură a gramaticii, stabilind legăturile intrinseci cu limba latină, lucru pe care-l face pentru prima oară în istoriografia noastră Dimitrie Cantemir¹⁷.

Înțelegând raportul intim dintre dăinuirea permanentă a comunităților umane pe același teritoriu și gradul de organizare social-politică al acestora, Cantemir abordează în opera sa, pentru prima oară, problema structurii social-politice a acestor comunități, pe baza realităților, în această privință, existente în vremea sa pe teritoriul Moldovei, realități care traversaseră veacuri, specifice unor vremuri cu multe secole în urmă. După ce autorul citat afirmă: „Traiul necurmat al romanilor în Dacia de la Traian până la Isac Anghelos”¹⁸, și după ce constată că: „Țările noastre pe care Românii și astăzi le țin, niciodată de dâșii nu au fost parăsite și pustiite, ci totdeauna au avut stăpâniri

¹³ Dimitrie Cantemir, **Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor**, București, 1801, ed. G. Tocilescu, p. 131; cf. **Gândirea social-politică despre Unire (1859)**, București, 1966, p. 18.

¹⁴ Dimitrie Cantemir, **op.cit.**, p. 25, cf. **Gândirea...**, p. 19.

¹⁵ **Ibidem**, p. 57; **Gândirea...**, p. 19.

¹⁶ **Ibidem**, p. 104, 109; **Gândirea...**, p. 19.

¹⁷ Dimitrie Cantemir, **Descrierea Moldovei**, București, 1976, p. 230 și urm.

¹⁸ **Ibidem**.

întemeiate”¹⁹, Cantemir argumentează aceste idei prin existența acelor organisme social-politice, ca formă de organizare a comunităților respective, pe care le socotește adevărate „Republici” în cadrul statului moldovean din vremea sa. El constată existența a trei mari forme de organizare social-politică a locuitorilor: cea a Câmpulungului din ținutul Sucevii, cea a Vrancei de la curbura Carpaților și cea a Tigheciului din județul Fălciu. Caracterul arhaic de organizare a acestora este evidențiat de Cantemir prin câteva trăsături caracteristice formei arhaice de organizarea social-politică a comunităților sătești. Locuitorii acestor „Republici”, arată autorul: „nu țin de boierime, nu sunt supuși niciunui boier, și fac la un loc un fel de republică”... „și se țin de legile lor și nu primesc nici poruncile și nici judecători de la Domnie”²⁰.

Întrebarea care se pune este aceea de a se putea defini tipul de structură social-politică a organismului pe care Dimitrie Cantemir îl denumeste „republică”, în cazul concret al celor trei zone moldovenești: a Câmpulungului sucevean, a Vrancei și a Tigheciului din ținutul Fălciu, „aflat la hotarul cu tătarii din Buceag”²¹. Potrivit aprecierii cantemiriste, caracteristicile de tip structural ale acestor „republici”, se deosebesc de cele ale „țărănilor vecini moldoveni”²², adică: „nu țin de boierime, dar nu sunt supuși niciunui boier și fac la un loc un fel de republică”²³. Pe de altă parte, același autor diferențiază cele trei zone în funcție de relieful în care acestea se situează, relief care a influențat tipul de structură social-politică existent pe vremea lui Dimitrie Cantemir. Așa, de pildă, ținutul Câmpulungului și al Vrancei se situează într-o zonă muntoasă „împresurați de piscurile unor munți foarte înalți”²⁴, în cazul Câmpulungului; iar în cazul Vrancei, acest ținut este „înconjurat din toate părțile de munții cei mai sălbatici”²⁵.

Cât privește Tigheciul, acesta se află în codru, într-o zonă periculoasă, locuitorii de aici având sarcini militare ca pavază contra tătarilor. Așadar, în cazul acestor trei structuri teritoriale existau diferențe în ceea ce privește atât al reliefului, cât și al rosturilor lor de apărare a

¹⁹ *Ibidem*, p. 187-188.

²⁰ *Ibidem*, p. 188

²¹ *Ibidem*, p. 186.

²² *Ibidem*, p. 186-187.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 187.

²⁵ *Ibidem*.

țării. Dacă comunitățile în primele două „republici”, în număr de 15 sate în cazul Câmpulungului și 12 sate în cazul Vrancei, cu un total de 200 de case (cca. 750-800 locuitori într-un sat), locuitorii Tigheciului sunt toți călărăși sau călăreți care alcătuiau o oaste de 8000 de oameni în trecut, iar acum la începutul secolului XVIII abia ajung la 2000²⁶.

Același autor ne informează și asupra ocupațiilor locuitorilor acestor ținuturi în funcție de tipul reliefului.

În cazul Tigheciului, lucrurile sunt simple, locuitorii având, cum am spus deja, sarcini militare contra tătarilor din Buceag. Ceilalți, din celelalte două ținuturi, datorită reliefului muntos, toată munca lor este păstoritul; ei „nu se pricep la mestesugul lucrării pământului cu sapa, fiindcă în munții lor nu au de fel țărini”²⁷.

Din aceasta cauză și dările lor către domnie se deosebesc de cei care își lucrează pământul, plătind o dajdie în fiecare an, „însă nu atât cât le cere domnia, ci numai cât făgăduiesc ei domniilor”²⁸. În acest context, Cantemir ține să sublinieze că, din acest punct de vedere, starea acestor locuitori era „odinioară” o deplină „slobozenie”²⁹. „...altminteri ei se țin de legile lor și nu primesc nici poruncile și nici judecări de la domnie”³⁰.

Ținând cont de particularitățile pe care le prezintă aceste structuri „republicane” și comparându-le cu instituțiile similare pe care documentele scrise ni le furnizează pentru vremurile anterioare, cum o să vedem în continuare, considerăm că suntem în fața unor structuri social-politice cunoscute în literatura de specialitate recentă ca structuri de tipul obștilor teritoriale și a uniunilor de obști, a romaniilor populare, democrațiilor țărănești, a asociațiilor defensive din epoca anterioară, cum le numește Nicolae Iorga, singurele în măsură să asigure permanența valorilor etnice ale comunităților sătești nord-dunărene în perioada marilor migrații din secolul IV d.Hr.

Totodată, nu putem să nu observăm că în această vreme a secolelor XVII (ultima treime) și la începutul secolului următor s-au produs mari transformări în societatea medievală românească, afectând și instituțiile acestor structuri social-politice de tipul obștilor și uniunilor de obști aflate acum într-o perioadă de disoluție din ce în ce mai pronunțată,

²⁶ **Ibidem**, p. 188

²⁷ **Ibidem**, p. 188.

²⁸ **Ibidem**, p. 187.

²⁹ **Ibidem**.

³⁰ **Ibidem**, p. 187-188.

moment surprins de Cantemir în a sa **Descriptio Moldaviae**. Raporturile obștilor cu domnia și cu instituțiilor judiciare au fost din plin afectate, domnia preluând controlul, aproape total, asupra vechilor înjghebări democratice ale comunităților obșteti, instituind dregători în principalele sectoare ale activității obștilor și uniunilor de obști pe care le-a subordonat până la desființare în interesul statului feudal³¹, încheindu-se, astfel, lunga perioadă de funcționare a acestor democrații țărănești medievale din istoria noastră, deloc asemănătoare cu instituții similare din istoria medievală europeană, cel puțin sub raportul dimensiunii lor temporale de existență. Instituțiile asemănătoare din societatea de pe teritoriul Franței din perioada căderii Imperiului Roman și fuziunea dintre galo-romani și francii lui Clovis, au avut drept urmare dispariția, după două secole de viețuire (sec.V-VI), a vechilor instituții obștești înghițite de marile latifundii³².

*

* *

Venirea pe lume a marelui istoric, Nicolae Iorga, în primii ani ai ultimei treimi a secolului al XIX-lea (1871) găsea lumea istoricilor români, ai acelei vremi, într-o stare de profundă iritare, indignare și chiar revoltă, stare provocată de editarea la Leipzig a lucrării lui Robert Roesler **Rumänische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Rumäniens**, lucrare în care autorul susținea teza neștiințifică potrivit căreia poporul român s-ar fi format, exclusiv, la sudul Dunării, de unde ar fi emigrat în secolele IX-X la nordul fluviului pe actualul teritoriu (teorie așa numită „imigraționistă”).

Reacția istoricilor români față de această opinie s-a produs imediat printr-o serie de articole, comentarii și lucrări prin care se lua atitudine față de opinia exprimată de istoricul german, aducând unele argumente, mai mult sau mai puțin documentate în aceea perioadă, împotriva „teoriei” lui Roesler³³.

³¹ P.P. Panaitescu, **Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova (secolele XIV-XVII)**, București, 1964; **Istoria Românilor**, vol. V, București, 2001 (Cap. respective).

³² Jacques-Henri Michel, **La trace du doit romain dans les octes prises du Haut Moyen Age**, în *Reme de L'université de Bruxelles*..., 1977 nr. 1, p. 104; și urm.; „autonomia aceasta (a comunităților obștești) se întâlnește la noi, în Balcani, în Veneția și în Roma, în Sardinia și în Italia bizantină, ca și, am văzut-o în Galia chiar; oameni buni și bătrâni conduc satul” (N. Iorga, **Prelegeri la Văleni de Munte**, volum îngrijit de Petre Țurlea), București, 2008, p. 169.

³³ A.D. Xenopol, **Teoria lui Roesler**, Iași, 1884; idem, **Une enigme historique. Les**

Era evident că implicarea în această problemă a tânărului Iorga nu era posibilă la acea vreme, mai cu seamă din lipsa unor documente istorice care să poată clarifica procesul complex al formării poporului român. Conștient de lipsa aproape totală a izvoarelor referitoare la problema menționată, „greutatea enormă pe care o întâmpină istoricul acelor timpuri, mai ales în perioada când izvoarele de arhivă sunt rare”³⁴, după cum singur recunoștea încă din 1894, N.Iorga și-a orientat preocupările științifice, în această privință, ca metodologie a cercetării, în două direcții fundamentale de investigare: depistarea și editarea izvoarelor scrise, referitoare la întreaga perioadă istorică a comunităților sătești de la nordul Dunării din tot cursul evului mediu, pe de o parte. Pe de altă parte, constatând lipsa aproape totală a știrilor scrise pentru teritoriul românesc din perioada de după retragerea aureliană la sudul Dunării, referitoare la evoluția societății din această zonă geografică, Nicolae Iorga socotea absolut necesară metoda comparativă cu evoluția istorică a celorlalte popoare care ne înconjoară și chiar a celor din Europa occidentală.

În ceea ce privește metoda comparativă a situației de la noi cu celelalte popoare, N. Iorga arăta încă din 1915 că: „prin studierea istoriilor celorlalte popoare, eu am căutat să adaug noi cunoștințe la istoria poporului român. Am încercat să concentrez asupra istoriei românilor toate razele din afară spre a o îneca pe ea în lumina reflectată asupra-i și astfel a o cunoaște în toată măreția ei”³⁵. Iar mai târziu, în 1934, același autor menționa: „Istoria națională fără orizont universal nu poate fi decât ininteligibilă, falsă și cu lipsuri importante”³⁶.

Combinând cele două metode de cercetare științifică, cea a

Roumains au Moyen Age, Paris 1885; D. Onciul, **Teoria lui Roesler, Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană**, 1885, în *Convorbiri Literare*, XIX, 1885 etc.

³⁴ N. Iorga, **Despre concepția actuală a istoriei și geneza ei** (lecție de deschidere ținută la Universitatea din București, 1 noiembrie 1894), în **Generalități cu privire la studiile istorice**, ed. IV, București 1999, p. 61; vezi și Șt. Olteanu, **Obștea satească medievală ca structură social-politică la nordul Dunării în primul mileniu, creștin, în viziunea lui Nicolae Iorga**, în **Nicolae Iorga, 1871-1940, Studii și Documente**, vol. X, București, p. 343 și urm.

³⁵ „O enormă cantitate din aceste documente, sublinia N. Iorga, a trecut prin mâinile mele în timp de peste 30 de ani de cercetări” (Cuvântare la deschiderea primului Congres internațional de studii bizantine în **Generalități...**), p. 149.

³⁶ N. Iorga, **Cum se scrie istoria românilor** (fragmente dintr-o lecție de deschidere), București, 1915, în **Generalități...**, p. 140.

izvoarelor scrise în comparație cu istoria universală, N. Iorga a reușit, în cursul vieții sale, să extindă cercetarea istorică românească și asupra unor structuri social-politice specifice identității lor etnice, existente la comunitățile sătești de pe teritoriul nord-dunărean din perioada primului mileniu creștin, perioadă în care, așa cum s-a demonstrat în cele mai recente cercetări, s-a desfășurat procesul de formare a noului popor care va apare la finele mileniului menționat cu numele de poporul român.

Structura social-politică fundamentală care a stat la baza procesului de devenire românească, obștea teritorială medievală, a fost socotită, în opera marelui nostru istoric, drept punctul de pornire al procesului de identitate românească, de organizare social-politică specifice identității lor etnice, la nivelul cnezatelor, voievodatelor și țărilor și, de aici, printr-un proces de coagulare a acestora, la constituirea statelor românești medievale la mijlocul secolelor al XIV-lea.

Studiul evoluției în timp a instituțiilor și structurilor social-politice menționate în izvoare, cât și pe bază comparativă cu instituțiile similare din istoria altor popoare, ne arată o evoluție spectaculară a gândirii istorice a lui N. Iorga de la prima sa lecție de deschidere la Universitatea din București, până la dispariția sa din viață, o imensă informație supusă unei judecăți lucide, pentru a regăsi adevărul existenței trecute³⁷, „o nouă **viziune privind istoria românilor** (S.Șt.O.) întemeiată pe unele permanente ale dezvoltării istorice”³⁸.

Așa, de pildă, N. Iorga constată existența obștii sătești la români în evul mediu exprimată în documente publicate de el în vol. VI-VII din **Studii și documente**, prin instituțiile sale menționate, precum adunarea satului, sfatul bătrânilor (oameni buni și bătrâni) al obștii, considerând că această structură social-politică a obștii țărănești „a fost constituită în obștea liberă și aceasta este străvechea formă de organizare a lui”, (a poporului nostru)³⁹.

³⁷ N. Iorga, **Istorie universală și istorie națională** (lecție de deschidere la Universitatea București, 2 noiembrie 1934) în **Generalități...**, p. 234.

³⁸ N. Iorga, **Cum se scrie istoria românilor** (fragmente dintr-o lecție de deschidere), București, 1915, în **Generalități...**, p. 9.

³⁹ Dreptul de control asupra pământului, Responsabilitatea colectivă pentru deciziile luate, Responsabilitatea juridică, Dreptul la judecată al obștii, Conducerea obștii (oameni buni și bătrâni), Adunarea satului, Jurământul de credință etc. Vezi și **Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)**, București, 1957, p. 91 și urm.; P.P. Panaitescu, **Obștea țărănească în Moldova și Țara Românească (sec.**

Evidența acestor considerații istorice ale lui N. Iorga în legătură cu existența obștii sătești medievale pe teritoriul românesc a căpătat, începând, aproximativ, de la mijlocul celei de-a doua decade a secolului al XX-lea (circa 1915), o conotație deosebită, constând în extinderea prezenței acestei structuri social-politice de tipul obștii teritoriale și la comunitățile rurale de la nordul Dunării din perioada primului mileniu creștin, folosind ca metodă de cercetare comparația istorică. Înzestrat cu o memorie fenomenală, N. Iorga a acumulat, prin cunoașterea istoriei medii universale, evoluția istoriei popoarelor din perioada secolelor IV-VIII, a formelor de organizare social-politică a acestora, cunoștințe care i-au permis să compare acest tip de structură social-politică cu cea din teritoriile românești vorbind în acest sens de secolul V și următoarele în spațiul european, N. Iorga afirmă următoarele: „Aici, printre cei care participă la această **organizare spontană pe care eu o numesc după acele cazuri în care se întâlnește numele ei, a Romaniilor, sunt și țărani. Acești rurali cineva îi descoperă pretutindeni, în mici <formațiuni> de oameni**”⁴⁰.

Numeroase asemenea aprecieri le face istoricul nostru într-o serie de alte cuvântări, articole etc, prezentate mai cu seamă în celebrele sale conferințe la Universitatea Populară din Vălenii de Munte în ultimul deceniu al vieții sale.

Sunt unele dintre cele mai concise caracterizări făcute de N. Iorga acestor structuri social-politice obștești care înseamnă „**localism**”, „**solidaritate și democrație**” în interiorul unui mic grup de săteni, care trăiesc cot la cot când se apără laolaltă, având sentimentul de a fi părtași fiecare la ceea ce stăpânesc”⁴¹.

Dar cea mai corectă definiție a obștii sătești medievale existentă la comunitățile rurale de la nordul Dunării în perioada de după retragerea armatei și administrației romane la finele sec. III d.Hr. a formulat-o N. Iorga

XIV-XVII), București, 1962.

⁴⁰ N. Iorga, **Evolution de la question rurale en Roumanie jusqu'a la reforme agraire**, București, 1929, p. 2; V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu, **Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec XIV-XVII)**, București, 1957, p. 84.

⁴¹ N. Iorga, **Ev Mediu și Antichitate** (martie 1930), în **Generalități...**, p.168; „Cei rămași în urmă după retragerea aureliană se constituie ca Romani «homines romani», (v. Roumanchi, romanici) din Retia elvețiană, din jurul Romei cu ai ei Ramagnoli... Autonomia acestora se întâlnește la noi în Balcani, în Veneția și în Roma, în Sardinia și în Italia Bizantină... oameni buni și bătrâni conduc satul; pe o vale statele supuse aceluiași jude)” (N. Iorga, **Prelegeri la Vălenii de Munte**, București, 2008, p. 169, volum îngrijit de Petre Țurlea).

cu prilejul prezentării viziunii sale asupra începuturilor evului mediu românesc, la Congresul de Istorie din Londra la 7 aprilie 1913.

Vorbind, în general, despre noua societate a evului mediu, istoricul citat afirma, cu privire la istoria medievală românească: **„Expunerea istoricului viitor va porni, deci, de la cele dintâi formațiuni locale, datorită asociațiilor defensive din timpul invaziilor, apoi părăsirii de către puterea regală a drepturilor de guvernământ, pe care Roma veche le-a păstrat totdeauna cu gelozie, drepturi de primă stăpânire asupra teritoriilor cucerite de către armata năvălitoare... Toate aceste vieți autonome rurale și urbane, sortite prin chiar faptul acesta, să se topească în formațiuni mai puternice și mai trainice, sunt elementele acelei realități teritoriale care va fi semnul deosebitor al epocii ce se va deschide în curând”**.⁴²

Abordând problema începuturilor evului mediu românesc, N. Iorga, amintea, de la început ca și Dimitrie Cantemir, de altfel, persistența populației locale pe teritoriul nord-dunărean după retragerea aureliană. După dispariția statului „tertacular”, arăta Nicolae Iorga, a avut loc regrouparea spontană a forțelor vii ale societății, potrivit cu necesitățile lor imediate, în organisme politice structurate pe trupul vechilor structuri politico-administrative ale Imperiului⁴³. Așadar, pornind de la cercetarea structurii social-politice a obștii satești medievale menționată în documentele noastre din evul mediu „proiectată” (intuitiv) la o perioadă istorică mai veche (cea a primului mileniu creștin), într-o totală comparație cu structura socială corespunzătoare a comunităților europene ale aceleiași vremi, N. Iorga, ca și predecesorul său Dimitrie Cantemir, acordă obștii satești nord-dunărene, ca structură social-politică, și ca principiu al identității etnice, rolul fundamental în organizarea vieții rurale autonome de la nordul Dunării, ca o primă etapă în procesul ulterior de apariție a cnezatelor, voievodatelor și țărilor românești și, ulterior, de constituire la mijlocul secolului XIV a statelor medievale în Țara Românească și Moldova⁴⁴.

⁴² N. Iorga, **Generalități...**, p. 169-170.

⁴³ N. Iorga, **Bazele necesare unei noi istorii a Evului Mediu (comunicare la Congresul de Istorie din Londra, 7 aprilie, 1913, în N. Iorga, Generalități...**, p. 131; vezi și Șt. Olteanu, **Problema începuturilor evului mediu în Istoria Românilor în viziunea lui Nicolae Iorga și în lumina cercetărilor recente, în N. Iorga, 1871-1940, Studii și documente**, vol. V, București, 2008, p. 475-488.

⁴⁴ N. Iorga, **Bazele necesare unei noi istorii...**, în N. Iorga, **Generalități...**, p. 131; vezi

Dispariția istoricului român în 1940 a întrerupt, pentru decenii, eforturile cercetătorilor noștri de a continua descoperirea dovezilor corespunzătoare pentru demonstrarea celor afirmate de N. Iorga în legătură cu prezența structurii obștii sătești medievale nord - danubiene în primul mileniu creștin.

Două evenimente deosebite petrecute începând, aproximativ, de la mijlocul secolului al XX-lea aveau să pună în lumină și să confirme optica autorului **Hronicului**, veritabila contribuție în legătură cu problema organizării social-politice a comunităților sătești nord-dunărene după secolul al IV-lea (d.Hr.). Este vorba de inițiativa Academiei Române de a se realiza, prin institutele sale de specialitate, o centralizare a izvoarelor scrise, străine, bizantine mai cu seamă, referitoare la teritoriul nord-dunărean în primul mileniu d.Hr., operă care s-a înfăptuit sub titlul de **Fontes historiae Daco-Romanae**, vol. II fiind cel mai important în ceea ce privește epoca la care se referă⁴⁵.

În acest fel, au apărut documente scrise de o valoare științifică de netăgăduit în privința structurii social-politice a comunităților sătești locale, a obștii sătești și a uniunilor acestora („romanice”) la care ne vom referi mai jos.

Dacă ne referim la izvoarele scrise, privitoare la existența obștii sătești nord-dunărene în sec. IV-X, izvoare nepuse suficient de bine în valoare sub raport științific, izvorul istoric scris fundamental, în această privință, îl constituie celebra scrisoare a unei comunități creștine de pe teritoriul de la Curbura Carpaților (actualul județ Buzău) adresată comunităților din Cappadocia cu prilejul trimiterii moaștelor martirului creștin Sava în anul 374 d.Hr., martirizat cu doi ani înainte de către goți, scrisoare cunoscută sub numele de **Pătimirea Sfântului Sava gotul**⁴⁶.

Istorici români și străini, într-un impresionant număr, și-au

și Șt. Olteanu, **Problema începuturilor evului mediu...**; N. Iorga, **Studii asupra evului mediu românesc**, București, 1984, p. 403.

⁴⁵ Referințe la Șt. Olteanu, în **Etapele procesului de formare a statelor feudale românești**, în *Revista de Istorie*, 30, 1977, Nr. 2, p. 315-320; Șt. Olteanu, **Problema începuturilor evului mediu...**, în N. Iorga, **1871-1940, Studii și documente**, vol. V, p. 475-488.

⁴⁶ **Fontes Historiae Daco-Romanae**, vol. II, București, 1970; sunt prezentate aici știrile străine care privesc teritoriul românesc de la anul 300 până la anul 1000.

exprimat punctul de vedere despre conținutul acestei scrisori, insistând, în cea mai mare parte, asupra fenomenului de receptare a religiei creștine pe teritoriul dintre Carpați și Dunăre.

Aproape în exclusivitate, acești istorici, români și străini, au ignorat total, cu unele excepții, textul documentului referitor la structura social-politică a comunității din care făcea parte primul creștin de pe teritoriul menționat, pomenit în izvor, considerând că izvorul se referă la societatea gotă.

Dintre istoricii români, V. Pârvan atrăgea atenția asupra predicării noii religii în limba latină de către Ulfilă și discipolul său, Auxențiu, ca o dovadă a existenței populației romanizate⁴⁷.

Lui N. Iorga nu putea să-i scape un asemenea izvor, dar, inexplicabil, ca unul care până în 1937 editase numeroase documente medievale românești în care se precizau instituțiile și principiile de bază ale obștii sătęști medievale din țările române, observă în lucrarea sa **Histoire des Roumains et de la Romanité Orientale**, următoarele: „Când goții, adresându-se lui Valens, îi cer să fie botezați, dar de către oameni de limba lor, aceasta înseamnă că exista un creștinism de o altă limbă, limba vechilor locuitori, la care forma greacă dispăruse acum”⁴⁸. Nimic despre structura socială a comunităților de la curbura Carpaților, considerând, probabil, că acea comunitate era de origine gotă, așa cum istorici străini, ca de pildă, E.A. Thompson, deși recunoștea existența, teoretic, a unei populații autohtone daco-romane pe teritoriul vechii Dacii în secolul IV, consideră izvorul din 374 o informație excelentă pentru structura societății vizigote⁴⁹.

Nu putem să nu precizăm aici, pe scurt, deși analiza științifică a acestui document a fost făcută cu peste aproape un sfert de veac în urmă, care sunt instituțiile principale ale structurii sociale a comunității locale din 374 d.Hr., precum *adunarea satului* cu *sfatul* ei (acei viitori „oameni

⁴⁷ Scrisoarea a fost cunoscută de multă vreme, numeroși istorici exprimându-și părerea cu conținutul ei istoric (Șt. Olteanu, **Cu privire la structura socială a comunităților sătęști dintre Carpați și Dunăre în secoilul al-IV-lea e.n.**, în *Revista de Istorie*, 4, 1984; aici o impresionantă bibliografie privind importanța textului scrisorii; a se vedea mai recent: Șt. Olteanu, **Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-IX. Structuri demo-economice și social-politice**, București, 1997; idem, **Istoria Românilor**, vol. III, București, 2001 (cap. respectiv).

⁴⁸ **Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman**, București, 1911, p. 151.

⁴⁹ N. Iorga, **Histoire des Roumains...**, București, 1937, p. 129.

buni și bătrâni” din documentele ulterioare) investit cu atribuții decizionale în sancționarea celor care încalcă regulile obștești (vezi, de pildă, izgonirea din sat a celor vinovați), cu excepția aplicării pedepsei capitale, depunerea de *mărturie* în problemele litigioase ale membrilor comunității, *solidaritatea* locuitorilor satului indiferent de convingerile lor religioase în raporturile cu stăpânitorul politic got. Pe de altă parte, documentul abundă în menționarea ocupațiilor agrare ale locuitorilor satului (locuri nou desțelenite pentru intrarea în circuitul agricol, elemente constructive ale caselor sătenilor) care pun în evidență o comunitate stabilă cu preocupări agricole, cu obiceiuri specifice acestora și altele asemenea, incompatibile cu structura gentilică a popoarelor (în speță vizigoților) venite în contact cu populația locală⁵⁰. Conservarea până la detalii în forme identice a acestor instituții obștești la comunitățile românești medievale reprezintă arcul peste timp între secolul al IV-lea și secolele XV-XVI al permanenței istorice a poporului român.

Dacă istorici străini, din secolul al XX-lea, mai cu seamă E.A. Thompson, considerau că scrisoarea din 374 pune în evidență organizarea comunităților vizigote pătrunse pe teritoriul Munteniei în secolul IV d.Hr., o făceau **din necunoașterea structurii sociale a comunităților locale din teritoriul nord-dunărean**. Această optică s-a schimbat în ultima vreme, datorită studiilor românești cu privire la structura social-politică a comunităților sătești teritoriale ca mijloc principal de organizare social-politică a oamenilor acelei vremi. Cea mai recentă lucrare consacrată lui Sava gotul, potrivit documentului scris din 374 d.Hr., aparține istoricului italian Mario Girardi intitulată **Saba il Goto, martire di Frontiera**, apărută la Iași, 2009. Este vorba despre editarea integrală a scrisorii din 374, text original și tradus în limba italiană, în care autorul, în comentariile făcute în introducere, precizează că lucrarea: „... **pone în luce un paradigma „propagandistico” di convivenza politico-culturale, non ultimo religioso, fra popolazioni autoctone, romani e barbari (Goti)**”⁵¹. Iar în concluzie, autorul citat

⁵⁰ E.A. Thompson, *The Visigoths in the time of Ulfila*, Oxford, 1966, p. 4 și urm.; idem, *The Passio S. Sabae and early Visigothic Society*, în *Historia*, tom. 4, 1955, p. 331-338; întreaga discuție în această privință la Șt. Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică...*, p. 228 și urm.

⁵¹ Șt. Olteanu, **Cu privire la structura...**, în *Revista de Istorie*, 4, 1984. Cel care a semnalat pentru prima oară importanța documentului din 374 pentru organizarea socială a comunităților locale din zona Buzăului a fost P.P. Panaitescu în lucrarea excepțională referitoare la structura obștească medievală în țările române (**Obștea sătească din Țara**

arată că documentul din 374: „...**presenta un resoconto narativo di innegabile valore storico-documentario, adattato al tripartito modello panegiristico di memoria martiriale e di spessore di convivenza politica e culturale, cruciale determinante sui confini danubiani dell'Impero fragoti, romani e autoctoni discendenti degli antichi sciti**”⁵².

Iată dar, ce dreptate aveau D. Cantemir și N. Iorga atunci când afirmau identitatea etnică a comunităților obștești după retragerea aureliană dar, în același timp, și teza că istoricul român trebuie să pornească expunerea sa despre istoria românilor: „**de la cele dintâi formațiuni locale, datorită asociațiilor defensive din timpul invaziilor; apoi părăsirii de către puterea regală a drepturilor de guvernământ pe care Roma veche le-a păstrat totdeauna... Toate aceste vieți autohtone rurale și urbane – continuă N. Iorga – sortite prin chiar faptul acesta să se topească în formațiuni mai puternice și mai trainice**”⁵³.

Cât privește conducerea acestor „asociații defensive”, a obștilor rurale, a uniunilor de obști sau „romanii” cum le definea istoricul român, cercetările în această privință au completat unele „previziuni” ale marelui nostru istoric, datorită izvoarelor scrise. S-a putut observa mai întâi că

Românească și Moldova. Orânduirea feudală, București, 1964, p. 64-65).

⁵² Povestind evenimentele referitoare la trecerea vizigoților în Imperiul romano-bizantin de la finele sec. III, goniți din spate de huni, Eunapis precizează, ca martor ocular, că acești vizigoți trecând Dunărea ca federați: „fiecare trib (φυλν) aducea cu sine în căruțe odoarele sfinte strămoșești luate de acasă împreună cu preoții și preotesele lor” (**Fontes Historiae Daco-Romanae**, vol. II, București, 1970, p. 245). Așadar, aceste populații germanice, în momentul pătrunderii pe teritoriul nord-dunărean nu depășiseră stadiul gentilic. A se vedea și alte studii: Șt. Olteanu, **Problema începutului evului mediu...**, în **Nicolae Iorga, Documente**, vol. V, București, 2008, p. 475 și urm.; idem, **Obștea sătească...**, în **Nicolae Iorga, Documente**, vol. X, București, 2010, p. 343 și urm.

⁵³ Detalii cu exemple semnificative în această privință, la Șt. Olteanu, **Cu privire la structura socială...**, p. 205 și urm. Justiția obștilor medievale din țările române conservă aproape inalterată această străveche structură social-politică. Documentele cancelariei voievodale evidențiază acest principiu de justiție autonomă a obștii sătești. Într-un document din 1531 se arată cum cel vinovat de moartea unui om, trebuie legat și transportat cu carul la scaunul domnesc, singurul în măsură să aplice pedeapsa capitală (**Documente privind Istoria României**, veac XVI, B, vol. II, p. 101). În alt document din 1602 se arată: „Care om va fi vinovat, să aibă judecată la bătrânii satului, pe care îi vor alege sătenii... care om va fi vinovat de moarte să-l lege bătrânii aleși ai satului, să-l trimită la curte” (**Documente...**, secolul XVII, B, vol. I, p. 43) etc. Vezi și alte documente în Șt. Olteanu, **Societatea carpato-danubiano-pontică**, p. 228 și urm.; Șt. Ștefănescu, „**Romaniile**”..., în **Drobeta**, I, 1974, p. 71-76; Henri H. Stahl, **Contribuții la studiul satelor devălmașe românești**, vol. III, București, 1965, p. 9 și urm.

acolo unde n-a existat stăpânire romană, conducerea obștii era asigurată „de acel **sfat al bătrânilor**” („sinedrion” în scrisoarea din 374), care lua decizii în ceea ce privește nerespectarea regulilor obștești mergând până la „izgonirea din sat” a celor vinovați, așa după cum se constată în cazul obștii buzoiene din secolul al IV-lea, situație confirmată, în aceleași coordonate, de documente medievale românești (secolele XIV-XVII, vezi mai sus); în acest caz, dominatorul politic, în cazul nostru vizigoții, era singurul în măsură să aplice pedeapsa capitală.

În cazul obștilor sătești aflate sub stăpânirea romană (este cazul teritoriilor dobrogene și transilvănene), conducerea era asigurată de acei „principeș locorum”, menționați în izvoare în timpul stăpânirii romane, precum la Tekirghi⁵⁴, Ulmetum⁵⁵, la Floriile⁵⁶ și pe teritoriul Daciei romane⁵⁷. După cum subliniază cercetătorii, menționarea unui „princeps loci” reprezintă o funcție tipică pentru o formațiune de tip neroman, deci autohton, prin care să se întrevadă relații de obște teritorială, „princeps loci” putând fi conducător al comunității respective⁵⁸.

În etapa ulterioară, cea a secolelor IV-VII, odată cu părăsirea de către armata și administrația romană și a teritoriului Dobrogei, această funcție de conducere a obștilor („princeps loci”) dispăre din documente⁵⁹, obștea teritorială devenind forma generală de structură social-economică și politică a comunităților sătești. Probabil că în această vreme apare funcția de conducere a obștii sub denumirea de jude (cneaz), jupan, seniores villarum, funcții întâlnite frecvent în documentele ulterioare și în cele ale cancelariei voievodale din secolele următoare⁶⁰.

⁵⁴ Mario Girardi, **Saba il Goto, Martire di frontiera**, Iași, 2009, p. 15, 60.

⁵⁵ **Ibidem**, p. 67. Nu putem să nu menționăm aici traducerea integrală a scrisorii din 374, în limba italiană, comparativ cu cea efectuată în **Fontes Historiae Daco-Romanae**, vol. II, București, 1970, unde au fost excluse pasajii întregi din textul original, cu știri extrem de importante despre comunitatea locală, drept pentru care se impune o nouă traducere în limba română a textului original (în greacă), incluzând și pasajele omise în traducerea din 1970. Pe de altă parte, mulțumesc d-lui prof.univ.dr. Nelu Zugravu care a mijlocit apariția lucrării istoricului italian în Colecția **Bibliotheca Patristica Iassiensis**, II, fondator fiind colegul amintit mai sus.

⁵⁶ **Generalități...**, p. 127.

⁵⁷ Alexandru Suceveanu, **Viața economică în Dobrogea romană**, secolele I-III e.n., București, 1977, p. 52, 68.

⁵⁸ **Ibidem**, p. 68.

⁵⁹ **Ibidem**, p. 74.

⁶⁰ **Istoria Românilor**, vol. II, București, 2001, p. 73.

Cel de-al doilea eveniment care, prin rezultatele de excepție obținute, avea să marcheze profund cercetarea istorică pe teritoriul nord-dunărean în primul mileniu creștin a fost, cum am afirmat mai sus, organizarea la mijlocul sec. XX, pe scară largă, a cercetării arheologice medievale pe întreg cuprinsul țării prin constituirea de șantiere naționale în vederea identificării așezărilor populației locale sub multiple aspecte, inclusiv sub cel al structurii social-politice a acestora. Timp de peste o jumătate de secol de cercetări sistematice, în zeci și sute de situri arheologice, au fost scoase la iveală comunități rurale a căror existență s-a desfășurat, în numeroase cazuri, pe întreaga perioadă a secolelor IV-X, procurând o bogată informație istorică asupra structurilor economice, social-politice și etnice ale acestora⁶¹. Caracteristica principală a acestor comunități o constituie concentrarea lor în mari grupări de comunități, în măsură să evidențieze structura lor social-politică de dimensiunea unor asociații sau uniuni, de obști teritoriale, organisme social-politice remarcate atât de Dimitrie Cantemir, cât mai ales de Nicolae Iorga, denumite „romanii”, „republici”, „democrații țărănești” sau „asociații defensive”.

Pe de altă parte, existența acestor comunități demonstrează viețuirea neîntreruptă a locuitorilor pe tot parcursul perioadei analizate și, de asemenea, caracterul etnic al acestora (pe baza aspectului de cultură materială și spirituală)⁶². Nu putem să nu consemnăm, în acest sens, cele circa 30 așezări din sec. IV d.Hr. descoperite și cercetate în zona de curbură a Carpaților, chiar pe teritoriul unde în sec. IV s-a consumat episodul istoric legat de prezența primului creștin de pe teritoriul nord-dunărean, menționat de documente scrise, așa cum s-a precizat mai sus⁶³. Totodată, distribuția în „cuiburi” (de câte 3-4 locuințe la un loc) într-o așezare sătească, pune în evidență existența acelor „cete de neam” din documentele medievale românești ca entități ale obștii sătești, la care

⁶¹ Alexandru Suceveanu, **op.cit.**, p. 68, 74; **Istoria Românilor**, vol. II, p. 71.

⁶² Dispariția acestei funcții este însoțită de dispariția unei alte instituții romane, cea a villae-lor; aceste două instituții, au apărut odată cu cucerirea romană și au dispărut împreună după retragerea armatei și administrației otomane de pe teritoriul întregii Dacii.

⁶³ Pentru această întreagă evoluție vezi Șt. Olteanu, **Societatea carpato-danubiano-pontică...**, p. 269 și urm.

Nicolae Iorga și alți istorici au făcut aluzie în repetate rânduri.

O sumară evidență a așezărilor și necropolelor din secolele IV-X, desigur incompletă, cercetate până acum 7-8 ani în urmă, arată un număr de peste 2500 de asemenea manifestări ale prezenței oamenilor pe întreg teritoriul țării. Aceleași cercetări au arătat că nu toate aceste sate au evoluat pe întreaga perioadă amintită. Doar puține dintre ele și-au consumat prezența pe întreaga perioadă; altele și-au schimbat vetrele de sat din motive multiple (inundații, incendii, molime, invazii ale populațiilor migratoare etc.) fiind vorba, în cazul acestora de o mare mobilitate fără să modifice structura lor etnică identitară în condițiile viețuirii temporare cu alogenii⁶⁴.

Se constată, totodată, în ultimele secole ale mileniului I Creștin, o creștere evidentă a dimensiunii grupării teritoriale, o veritabilă „explozie” demografică, prin înglobarea altora mai mici din imediata apropiere, realizându-se astfel acele structuri social-politice cunoscute în documente scrise sub numele de cnezate și voievodate românești, ca rezultate firești ale evoluției lor din aceste obști și uniuni de obști din secolele anterioare⁶⁵, pe care cele două personalități ale istoriei noastre, Dimitrie Cantemir și Nicolae Iorga le denumeau „republici”, „romanii”, „democrații țărănești”, „asociații defensive” etc. Raportând relațiile izvoarelor scrise, în special cronicile, la situația demografică concretă, se constată o deplină corespondență între conținutul documentelor scrise și rezultatele cercetării arheologice. Așa, de pildă, gruparea teritorială a satelor formată din cca. 50 unități identificată în nord-vestul Transilvaniei, datând, potrivit materialelor ceramice și emisiunilor monetare, din secolele VIII-X, corespunde organismului social-politic de sub conducerea lui Menumorut menționat de **Cronica anonimă**⁶⁶. O

⁶⁴ Una dintre cele mai recente lucrări în această privință: Șt. Olteanu și colab., **Comunitatea sătească de la Sirna, jud. Prahova (secolele II-X d.Hr.), în lumina izvoarelor arheologice**, București, 2007 (cu bibliografia existentă până acum); Șt. Olteanu, **Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-XI...**, București, 1997, p. 17 și urm. Trebuie să ținem seama de faptul că evidența numerică la care ne referim, datează cu circa 10 ani în urmă, așa încât, datele pe care le prezentăm, în această privință, ar putea fi depășite, nesemnificative, desigur, datorită unora dintre cele mai recente studii efectuate în acest sens.

⁶⁵ Șt. Olteanu și colab., **Comunitatea...**, București, 2007.

⁶⁶ Șt. Olteanu, **Cu privire la structura socială...**, în *RevIst.*, 4, 1984; vezi și Șt. Olteanu, **Societatea...**, p. 237; **Scriptores Rerum Hungaricarum**, ed. Szentpetery, vol. I, Budapesta, 1937, p. 59-64, 101-103; cf. G. Popa Lisseanu, **Izvoarele istoriei românilor**,

corespondență asemănătoare se constată și în cazul grupărilor teritoriale din centrul și sud-estul Transilvaniei, formate, de asemenea, din zeci de sate și mențiunea din cronica amintită referitoare la aceeași zonă, a voievodului lui Gelu (quidan blanchus), precum și în alte zone de la est și sud de Carpați⁶⁷.

Cât privește latinitatea și religia populației din structurile social-politice menționate și, în general, ale comunităților sătești de pe întreg teritoriul nord-dunărean în perioada primului mileniu Creștin dovezile, în acest sens, sunt numeroase, reprezentate atât prin inscripții în limba latină pe fragmente ceramice, cât și prin documente scrise, transmise de izvoare bizantine. În multe din așezările cercetate arheologic au fost scoase la lumină elemente de cultură și civilizație provincial-romană, precum ceramică specifică acestei civilizații. Pe un fragment ceramic descoperit la Vârvoru, jud. Dolj, erau scrijelate cuvintele latine: „Patel<I>” și „Marcus” datând din secolele IV-V. De asemenea, cărămizi pe care se exersase scrisul în limba latină, ca cele de la Sucidava, Drobeta, Jilava etc., precum și inscripția de la Romula din acea vreme și cea de la Ratiaria: „Anastasiana Ratiaria semper floreat⁶⁸”, la care adaugăm nume de locuri în limba latină: Caput Bubali, Pons Aluti, Aquae etc.

În legătură cu limba vorbită, izvoare scrise, precum relatarea lui Priscus din Panion menționează că la curtea lui Atila limba vorbită, în cazul delegațiilor bizantine, era limba ausonică folosită de către tălmăcii existenți acolo, deci o limbă de caracter latin⁶⁹; iar pe la anul 545, un localnic de pe teritoriul Munteniei „vorbea latinește”⁷⁰.

În secolul VII, **Stretegonul** lui Mauricius menționează faptul că unii refugiați de la nordul Dunării în Imperiul Bizantin erau folosiți de oastea bizantină drept călăuze în campania militară contra slavilor și avarilor staționați la nordul Dunării. Un fragment din textul

vol.I, București, 1934, p. 64-65; Șt. Olteanu, **Realități demografice pe teritoriul Transilvaniei în sec. VIII-XI**, în *Studii*, 1975, p. 12.

⁶⁷ H.H. Stahl, **op.cit.**, vol. III (passim).

⁶⁸ Șt. Olteanu și colab, **Comunitatea sătească de la Sirna...**; Șt. Olteanu, **Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-XI**, București, 1997, p. 19 și urm.

⁶⁹ Șt. Olteanu, **Societatea...** (cap. respective); H.H. Stahl, **op.cit.**, în special vol. III.

⁷⁰ **Scriptores Rerum Hungaricarum**, ed. Szentpetery, vol. I, Budapesta, 1937, p. 59-64, 101-103; cf. G. Popa Lisseanu, **Izvoarele istoriei românilor**, vol. I, București, 1934, p. 64-65; Șt. Olteanu, **Realități demografice pe teritoriul Transilvaniei în sec. VIII-XI**, în *Studii*, 1975, p. 12.

Strategionului arată foarte clar că oastea bizantină în lupta cu migratorii aflați acolo se folosea de relațiile date de locuitorii de la nordul fluviului, pentru a nu cădea în ambuscadă, știre pusă în evidență cu câțiva ani în urmă⁷¹.

În fine, noua religie, creștinismul de limbă latină, care a jucat un important rol în procesul de romanizare, este dovedit de numeroase inscripții cu caracter creștin descoperite pe fragmente ceramice, pe pietre și cărămizi din așezările cercetate până în prezent (însemne și simboluri creștine)⁷², informații care se adaugă la cele furnizate de izvoarele scrise analizate mai sus, toate demonstrând legătura intimă dintre romanitate și creștinism de-a lungul mileniului I Creștin pe teritoriul nord dunărean.

În încheiere se desprind câteva concluzii semnificative pentru înțelegerea procesului de devenire istorică sub raportul structurii social-politice a comunităților sătești nord-dunărene după retragerea aureliană așa cum se oglindește în opera celor două mari personalități ale istoriei noastre naționale, Dimitrie Cantemir și Nicolae Iorga.

Diferiți ca epocă, unul la finele secolului XVII și începutul secolului următor, celălalt în plină epocă modernă românească, ideile exprimate în opera lor referitoare la structura social-politică a comunităților nord-dunărene, exprimate ca principii ale identității etnice a acestor comunități, sunt de o coincidență deloc surprinzătoare, chiar dacă la Cantemir aceste principii sunt mai puțin elaborate, comparativ cu abordarea lor în opera lui Nicolae Iorga.

Dăinuirea neîntreruptă a comunităților, originea latină și religia creștină a acestora, construirea de structuri social-politice proprii, chiar dacă la Cantemir aceste structuri sunt denumite „republici”, iar la Nicolae Iorga: „romanii, democrații țărănești, asociații defensive sau obști și uniuni de obști”, ele exprimă același conținut organizatoric oglindit cu claritate în documentele medievale românești. Toate aceste idei ale celor două personalități au fost confirmate de cercetările ulterioare, mai cu seamă, în deceniile celei de-a doua jumătate a secolului XX și până astăzi, atât de izvoare scrise, cât și mai cu seama de rezultatele cercetărilor arheologice, așa cum s-a demonstrat în paginile anterioare.

Cu o informație istorică de excepție, Nicolae Iorga, considerat cel mai mare istoric român, a putut da, în etapa maturității sale științifice, o

⁷¹ Șt. Olteanu, **Societatea...**, p. 35-36.

⁷² **Istoria Românilor**, vol. II, București, 2001, p. 612-613.

nouă dimensiune începuturilor istoriei evului mediu românesc pe baza principiilor identității etnice expuse mai sus.

„Expunerea istoricului, arata Nicolae Iorga la Congresul de Istorie de la Londra din 1913, va porni deci, de la cele dintâi formațiuni locale datorită asociațiilor defensive din timpul migrațiilor..., toate aceste vieți autonome rurale și urbane, sortite chiar prin faptul acesta să se topească în formațiuni mai puternice și mai trainice, sunt elementele acestei realități teritoriale care va fi semnul deosebitor al epocii ce se va deschide în curând, adaug că urmărirea formațiunilor libere a românilor e azi pentru mine una din principalele linii ale Evului Mediu⁷³.

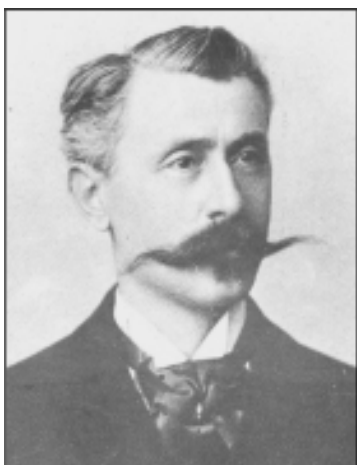
⁷³ **Fontes Historiae Daco-Romanae**, vol. II, p. 265, 277, 279.

SPIRITUL HARETIAN ÎN CULTURA ROMÂNĂ

Alexandru Zub*

Résumé: Le nom de Spiru Haret (1851-1912), précurseur de la modernisation de l'enseignement roumaine est liée, à plus grande échelle, un nouvel esprit dans la culture roumaine, connu surtout comme l'esprit de Haret.

Mots clés: *Spiru Haret, l'esprit de Haret, l'enseignement*

S-a mai scris pe această temă, în răstimpul consumat de la moartea savantului și reformistului „om al școlii”. Eu însumi am socotit oportun să evoc acest spirit, ocazional, pentru a semnaliza din mers existența unui asemenea *trend* (dacă se îngăduie formula) în învățământul românesc, cu accente noi, abia sesizabile, în vremuri de acute convulsii sociale¹. „Haretismul, conchideam într-un eseu, cu două decenii în urmă, rămâne un fenomen complex și încă plin de resurse pentru cel care caută în trecut sugestii ameliorative”².

Este o idee ce merită a fi repusă în discuție, chiar și nesistematic, într-un moment când sistemul nostru educativ se află încă în plină criză³.

Născut la Iași, în 1851, sub regimul Convenției de la Balta Liman, mort în 1912, la București, pe când România căuta să joace un rol de arbitru în noua criză orientală, Spiru Haret a traversat o epocă dintre cele

* Prelegere la Academia Română, Filiala Iași, 25 feb. 2011.

¹ Alexandru Zub, **În spirit haretian**, în vol. **Școala Normală de la Șendriceni. Evocări, 1917-1957**, București, Litera, 1978, p. 7-9 (infra: **Școala Normală**); **Înapoi la Haret!**, în vol. **Chemarea istoriei: un an de răspântie în România postcomunistă**, Iași, Junimea, 1997, p. 128-133 (din *Cronica*, 38/1990, p. 1, 2); **Spiru Haret – lecția reformatorului**, în *Dacia literară*, XXII, 3/2011.

² Idem, **Chemarea istoriei...**, p. 133.

³ Cf. Nicolae Arsenie, **Haret, criza și cota neunică**, în *Flacăra* lui Adrian Păunescu, XI, 5 (4-10 feb. 2011), p. 11; Viorel Barbu, **Un proiect care merită o șansă: legea educației naționale**, în *Ziarul de Iași*, 5 feb. 2011, p. 6.

mai demne de interes pentru istoria și cultura națională. A studiat la Dorohoi și Iași, în anii când „fierbea unirea” (după cunoscuta expresie), continuând-o în capitala noului stat extracarpatin, în anii marilor reforme, la Colegiul Sf. Sava și la Universitatea abia înființată. Moartea părinților și lipsurile materiale l-au făcut să asume de timpuriu răspunderi ce aveau să sporească mereu, până la cele de ordin ministerial, în țara ajunsă între timp independentă și pe cale de a se moderniza rapid⁴. Colaborarea cu P.S. Aurelian la societatea cooperatistă „Economia” l-a ajutat să înțeleagă mai bine realitățile unei lumi pline de convulsii, dar și gata să prospere. Stagiul de profesor la Școala normală a Societății pentru învățătura poporului român nu e mai puțin semnificativ sub latura amintită. Ajuns ministru al Instrucțiunii, în 1874, Titu Maiorescu l-a ajutat să plece la Paris, cu o bursă dedicată tinerilor studioși dar fără mijloace. La 3 iulie 1875, Haret obține acolo licența în matematici; la 9 august 1876 în fizică, iar mai apoi, la 30 ianuarie 1878, un doctorat în mecanica cerească, sub îndrumarea lui Victor Puisseux⁵. Invitat să predea la Universitatea din Grenoble, tânărul savant s-a întors totuși în patrie, devenind profesor la 27 de ani, membru corespondent al Academiei la 28, inspector general al școlilor în 1883, apoi secretar general la ministerul de resort, în 1885, iar în cele din urmă ministru (cu unele sincope) din 1897 până în 1910, ani în care a gestionat reforma educației la orice nivel⁶. Este un parcurs eminent, care l-a situat printre cele mai de seamă personalități ale epocii.

Școala românească, îndeosebi, îi datorează enorm lui Spiru Haret, matematician, astronom, profesor de elită și om politic neatins parcă de noxele politicianismului, după cum rezultă din mărturiile epocii, din studiile ulterioare și mai ales din prețioasa lui arhivă, pusă în valoare de G. Adamescu și de alți colaboratori⁷.

Ambițiile lui socio-profesionale s-au nutrit, se poate spune, din elanurile difuze ale timpului, ca și din ideile de optimizare existente în epocă. **Chestia țărănească** (folosim chiar titlul unei lucrări haretiene) se afla de mult pe tapet și constituia oarecum „nodul gordian” al societății noastre la începutul secolului XX. Ministrul instrucțiunii și cultelor era destul de bine plasat ca să-i aprecieze gravitatea. Trebuia să se asigure,

⁴ Cf. Șerban Orăscu, **Spiru Haret**, București, EȘE, 1976, p. 7-15.

⁵ **Ibidem**, p. 19-26.

⁶ **Ibidem**, p. 28-38.

⁷ **Operele lui Spiru C. Haret**, vol. I-XI, București, f.a.; Iași, Moldova, 2010 (infra: **Operele**).

de aceea, posibilitatea ca țăranii să devină proprietari, să beneficieze de școală, justiție, administrare judicioasă la toate nivelele. Respectul proprietății trebuia să se armonizeze prin urmare cu un cult al muncii bine făcute și cu valorile omologabile din trecut.

Inițiativele lui Haret de revigorare economică și culturală a satului s-au bucurat de succes în primii ani ai secolului, în pofida crizei persistente și a convulsiilor din mediul rural. Spiritul asociativ, dovedit fecund în lumea apuseană, începea să rodească și la Dunărea de Jos, unde se și vorbea de mișcarea haretiană ca de un fenomen plin de promisiuni pentru viitor, însă și periculoasă pentru ordinea existentă. Haret era adesea asociat cu poporanismul lui Stere și cu alte orientări afine din epocă. Esențial era, în viziunea sa, apostolatul în slujba lumii rurale, folosirea corpului didactic pentru a se obține progrese în orice domeniu. Marele său merit, s-a spus deja, este de „a fi introdus în societatea românească – cu autoritate și dezinteres personal – instituții de un tip nou, participativ și un alt tip de acțiuni cu caracter obștesc, solidarist și acțional”⁸.

Cum remarcam mai demult, el era convins că învățământul joacă un rol de regulator social și de remediu la numeroasele carențe, plasând-o în miezul preocupărilor de reformă, de remodelare „științifică” a statului⁹. Ca și altor intelectuali din epocă, îi repugna diletantismul în politică, improvizația legislativă, căutând să pună la temelia reformelor un sistem coerent de gândire, definit apoi ca o „mecanică socială”, în acord cu tendințele timpului său.

Deși nota critică e prezentă peste tot în discursul haretian, nu aceasta domină, ci nota constructivă, intenția de a genera un plus de bine în societatea românească. Contactul permanent cu realitatea, cu lumea concretă, asupra căreia voia să-și exercite influența melioristă rămâne caracteristic în cazul său. Tot astfel, proiectul definirii ei cât mai exacte, prin apel la concepte și formule matematice. Prin **Mécanique sociale**, el voia să rezolve problemele stabilității echilibrului social, identificând principiul minimei acțiuni, după cum singur rezuma finalitatea operei într-o misivă către Gustave Le Bon, unul dintre cei mai de seamă specialiști în domeniu¹⁰. Apelul la Auguste Comte, în chiar prefața volumului, nu e o simplă curtoazie de autor ce se voia raportat la o

⁸ Ș. Orăscu, **op.cit.**, p. 110-112.

⁹ Cf. Alexandru Zub, **Școala Normală...**, p. 8.

¹⁰ **Operele**, X, 2010, p. 293.

tradiție onorantă, ci un fel de a-și motiva demersul, disociind „*dinamica socială*” a părintelui filosofiei pozitive de „*mecanica socială*” pe care ținea el însuși să o recomande¹¹. Haret se vădea astfel un devot al „metodei științifice a problemelor sociale”, într-un moment când unii declarau știința deja falită sau anarhică¹².

Această raportare tonică la rolul științei în lumea modernă, cu aplicație la zona socialului, constituie una din cele mai prețioase moșteniri lăsate de Haret, savantul pasionat de mecanica astrelor, dar silit de împrejurări să se ocupe de rânduilele sociale *more mathematico*. „Se poate spera, conchidea autorul în prefață, că într-o zi vor fi introduse (asemenea) metode în rezolvarea multor chestiuni care azi sunt prea adesea lăsate pe seama inspirației de moment, sau a hazardului, sau a pasiunilor”¹³.

La fel aveau să gândească, peste numai un septenal, fondatorii *Asociației pentru știință și reformă socială*, însă fără a mai pune același accent pe matematizare. Politica, redusă de regulă la expediente și intrigi, dacă nu la simple infamii, trebuia să devină, în viziunea lui Haret, „o știință foarte grea, însă edificată pe baze sigure și solide”¹⁴. Sintagma însăși nu era cu totul nouă, căci o folosiseră un confrate cu ceva timp înainte¹⁵, iar un altul recomanda cvasi concomitent să se recurgă la metode matematice și „pe terenul mișcător al vieții”, deși acesta comportă un număr imens de variabile¹⁶.

Acțiunea lui Haret, definită ca atare îndeosebi pe tărâm social, a avut un corolar teoretic, prin sinteza sociologică din 1910, iar prin aceasta o posteritate mai fecundă, la care s-au raportat mereu biografii și exegeții săi. Trebuie spus însă că Haret se înscria într-un curent de gândire, pe traseul căruia, venind din domenii diferite, pot fi întâlniți P.S. Aurelian, G. Panu, Dr. C. Istrati, V. Kogălniceanu, R. Rosetti, A.D. Xenopol, N. Iorga, nume ce ar merita, fiecare în parte, să fie analizat sub unghiul amintit.

Cu unii Haret a colaborat destul de intens, în învățământ, cercetare

¹¹ *Ibidem*, p. 297.

¹² *Ibidem*, p. 298.

¹³ *Ibidem*, p. 300.

¹⁴ *Ibidem*, p. 301.

¹⁵ L. Winiarski, *Essai sur la mécanique sociale*, în *Revue internationale de sociologie*, Janvier 1899 (apud *Operele*, X, p. 292).

¹⁶ Émile Picard, *La mathématique dans ses rapports avec la physique*, Rome, 1908 (apud *Operele*, X, p. 302).

academică, dialog social, spiritele afine întâlnindu-se firesc pe linia unei demofilii de sorginte pașoptistă, însă cu nuanțe impuse de noile împrejurări. Poate că cel mai aproape, ca tip de a se raporta la realitatea socială și de a teoretiza domeniul, este A.D. Xenopol, istoric, filosof, economist și sociolog de marcă, unul care debutase cu studii despre cultura națională și civilizațiile lumii, pentru a-și încheia cariera, spectaculos, cu o teorie a istoriei¹⁷. Afinitățile evocate nu i-au împiedicat pe cei doi să se confrunte public, pe tema reformelor școlare, domeniu atât de aporetic, atunci ca și acum¹⁸. Nu e locul să căutăm nuanțele.

Același lucru se poate spune și privitor la relația cu mai tânărul Nicolae Iorga, a cărei atitudine critică față de contemporani l-a pus în nesfârșite situații conflictuale. În ultimii ani ai secolului XIX, el a publicat două studii analitice extrem de severe (**Opinii sincere**, 1899; **Opinii pernicioase ale unui rău patriot**, 1900), în care îndemna totuși „să profităm de acest secol pentru a desăvârși organizarea noastră, pentru a învia idealismul nostru, pentru a învăța să muncim, fiindcă din munca fiecăruia, adunată la un loc, se întrupează măreția unui popor”¹⁹.

În ansamblu, se poate spune că ultimii ani din secolul XIX și primii lustri din secolul următor au cunoscut, în România, o mulțime de proiecte novatoare, sub semnul unei resurecții semnificative a spiritului public. Sintagma ultimă, „spirit public”, circula intens în epocă, dar a fost investită cu prestigiu european, tocmai atunci, între alții, de un analist al influenței franceze în România²⁰. Într-un anume sens, Haret a fost, la timpul său și a rămas o chintesență a aceluși spirit, un reper de neocolit în evoluția acestuia, legat mai cu seamă de sfera educațională, însă definitoriu și pentru lumea românească modernă în ansamblu²¹. El a însemnat nu numai legislație și organizare școlară, într-o epocă de mari convulsii, ci și soluții de redresare a satului românesc, în primul rând, soluții pragmatice și mereu actuale.

¹⁷ A.D. Xenopol, **Scrieri sociale și filozofice**, București, Ed. Științifică, 1967, *passim*.

¹⁸ N.C. Enescu, **Politica școlară în polemica A. D. Xenopol – Spiru Haret**, în vol. **A.D. Xenopol. Studii privitoare la viața și opera sa**, București, Ed. Academiei, 1972, p. 337-344.

¹⁹ N. Iorga, **Opinii sincere și pernicioase ale unui rău patriot**, ed. Andrei Pippidi, București, Humanitas, 2008, p. 7.

²⁰ Pompiliu Eliade, **De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines**, Paris, Leroux, 1898; trad. rom., Univers, 1982.

²¹ Cf. Ion Bulei, **Lumea românească la 1900**, București, 1984; **Atunci când veacul se năștea**, București, 1990.

I s-a spus îndeobște spirit haretian, însă am putea găsi și alte definiții, oarecum la fel de motivate, din moment ce un asemenea spirit exista și în cercul *Junimii*, la Iași, din care făcuseră parte Maiorescu, Xenopol, Conta, Eminescu, de al căror nume e strâns legată și istoria școlii²². Nu e de mirare că *Societatea academică* din Cernăuți (1895) se numea tot *Junimea*, revendicându-se de la faimoasa înaintașă. În același spirit, s-au fondat o mulțime de asociații, cluburi, societăți, ligi culturale, ca un semn că lumea intrase în alt ciclu al istoriei, unul stând – cel puțin aparent – sub zodia solidarismului²³.

E un vast capitol de istorie, încă neexplorat cum se cuvine. Îl vom găsi acolo, mereu, în ipostaze multiple, pe Spiru Haret sau măcar spiritul său de exemplară devoțiune față de comunitatea apartenență²⁴.

²² Cf. Alexandru Zub, **Junimea, implicații istoriografice**, Iași, 1976.

²³ Cf. Petre Dan, **Asociații, cluburi, ligi, societăți. Dicționar cronologic**, București, 1983.

²⁴ Vitraliu. *Periodic al Centrului Cultural Internațional „George Apostu”*, Bacău, anul XXI, nr. 1-2 (40), aprilie 2013 (sub tipar).

MAREA UNIRE ȘI UNIFICAREA

Ion Agrigoroaiei

Résumé: La Grande Union de 1918 entraîna des augmentations importantes concernant la superficie du pays, la population, la surface cultivable et celle couverte de forêts; augmentèrent considérablement les ressources de matières premières et d'énergie, la capacité industrielle, etc. En attendant de valoriser les nouvelles possibilités, la Roumanie se confronta à de nombreuses difficultés, conséquence de sa participation à la première guerre mondiale. Il s'y ajouta les difficultés résultant du processus même de consolidation de la Grande Union, par l'unification administrative, économique, socio-politique, culturelle – effet de „l'héritage” de quatre systèmes différents: ceux du Royaume, de la Bessarabie, de la Bucovine et de la Transylvanie. Pendant la première décennie de l'après-guerre, on adopta un ensemble d'importantes mesures législatives, constituant le cadre juridique indispensable à l'unification, indissolublement lié à la modernisation de la société roumaine, sur des fondements démocratiques. La Constitution de 1923, la loi pour l'organisation de la justice, la loi pour l'unification administrative, la législation concernant l'enseignement, la loi pour le régime général des cultes, les mesures visant la vie économique jouèrent un rôle de premier ordre dans le processus d'unification, avec des résultats notables à l'époque, même si d'autres questions attendaient encore leur solution.

Mots clés: *La Grande Union de 1918, La Constitution de 1923*

Marea Unire reprezintă un eveniment de importanță capitală pentru destinul națiunii, marcând sfârșitul unei etape și, totodată, intrarea societății românești într-o nouă etapă a evoluției sale istorice, întreruptă brutal la începutul celui de-al doilea război mondial. Teritoriul – pământul românesc – și populația (71,9% români, 7,9% unguri, 4,1% germani, 4% evrei ș.a.) au reprezentat elementele esențiale ale statului întregit, stat național unitar. Unitatea românească – va sublinia marele istoric Gh.I. Brătianu, atunci când armata țării se va fi angajat în acțiunea de refacere a unității statale – unitatea „cuprinsă între limitele naturale pe care i le-au trasat, de-a lungul secolelor, condițiile geografice și sensul misiunii sale în cadrul Europei, este o realitate pe care vicisitudinile politice au putut, fără îndoială, să o umbrească uneori, dar care rămâne întreagă, ca unul din fundamentele necesare ale păcii, ale oricărei ordini

europene drepte și durabile”¹.

Hotărârile adoptate la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia au exprimat poziția națiunii în epocă; consemnând Unirea, acestea au precizat sensul democratic al evoluției societății, prevăzându-se reforma agrară, votul universal, egalitatea cetățenilor indiferent de etnie, limbă și religie, reglementarea raporturilor de muncă ș.a. Marea Unire a condus la creșteri însemnate: în ce privește suprafața țării (de la aproximativ 137.000 km², la 295.000 km²), populația (de la 7,2 mil., la 15, 5 mil. locuitori în 1920, la 18 mil. în 1930 și aproape 20 mil. în 1939), suprafața arabilă (de la 6,65 mil., la 14 mil. ha), suprafața acoperită cu păduri (de la 2,5 mil., la 7,3 mil. ha). Au sporit considerabil resursele de materii prime și energie, forța industriei a crescut cu 235% etc. România era a zecea țară din Europa (din cele 28) în ce privește întinderea și a opta după numărul locuitorilor, cu un statut de țară mijlocie pe continent.

Până a se ajunge la punerea în valoare a noilor posibilități, România a fost confruntată cu numeroase greutăți, consecințe ale desfășurării operațiilor militare pe teritoriul său, ale refugiului în Moldova, ale exploatarei economice organizată de ocupant în Oltenia, Muntenia și Dobrogea, ale pierderilor umane provocate de război și de tifosul exantematic, de pierderea tezaurului ș.a. Multe întreprinderi nu funcționau sau utilizau o capacitate redusă, producția agricolă scăzuse considerabil, căile de transport se aflau într-o stare deplorabilă. Bugetele se încheiau cu deficite de proporții, inflația era amenințătoare.

La toate aceste greutăți s-au adăugat cele izvorâte din însuși procesul de consolidare a Actului Național, de realizare a unificării administrative, economice, politico-sociale, vieții culturale. Momentele Unirii din anul 1918 nu au rezolvat, *ipso facto*, problemele unificării. De fapt, nici nu și-au propus acest obiectiv, dar în entuziasmul manifestat în acele clipe, firesc de altminteri, nu au fost evaluate la realele lor dimensiuni unele din aceste probleme. Fiecare provincie care s-a unit avusese de suferit influențe specifice, venind din direcții diferite, cunoscuse particularități care au izvorât din modul de exprimare al fiecărei stăpâniri străine. Presiunile exercitate de acele stăpâniri nu au reuși să modifice esența proprie neamului românesc și nici să-l dizloce.

În fond, și Viena, și Budapesta, și Sankt-Petersburgul au urmărit

¹ Gheorghe I. Brătianu, **Originile și formarea unității românești**, București, 1942; ediția îngrijită de I. Toderașcu, Iași, 1998, p. 304.

deznaționalizarea populației românești, contopirea acestor provincii în imperiile respective, dar mijloacele utilizate nu au fost întotdeauna aceleași și de aici moștenirea, într-o anumită măsură diferită, adusă de aceste provincii. Unificarea celor patru sisteme, procesul integrării provinciilor și al consolidării României întregite reprezenta o operație complexă, de înfăptuit cu mari eforturi materiale, mai greu de asigurat în primii ani postbelici. S-au adăugat asperitățile izvorâte din interese politice, din viziuni regionaliste etc., precum și cele generate de greșelile și abuzurile săvârșite mai ales în primii ani de după Unire; toate acestea plasate într-o situație externă instabilă până în anii 1920-1921. În ansamblu, a fost nevoie de o perioadă de aproximativ zece ani pentru a se realiza o operă pozitivă însemnată, fiind depășită, dacă nu în totalitate, o mare parte din aceste greutăți obiective și subiective.

Sub titlul **Legi noi de unificare**, Constantin Hamangiu, jurist de seamă care ne-a lasat o operă vastă, a grupat într-un volum texte de legi, regulamente, decrete, convenții și instrucțiuni adoptate în 1922-1926, măsuri care au contribuit, direct sau indirect, la consolidarea României întregite, la instituirea cadrului juridic unitar, absolut necesar desfășurării vieții publice normale într-un stat suveran.²

Asemenea măsuri au fost luate începând cu momentele Unirii, după cum altele vor fi adoptate și după 1926, chiar până în 1940. În anii guvernării liberale Ion I.C. Brătianu a existat o preocupare specială, cu rezultate însemnate în direcția consolidării Marii Uniri, a unificării, pe baza adoptării actului fundamental al Constituției în martie 1923. Aspectul unificării nu a fost și nu putea fi explicit în toate textele, dar, într-o formă sau alta, el se regăsește în marea lor majoritate, prin aplicarea acestora în întreg teritoriul României întregite și tuturor locuitorilor. Votul universal, legile de reformă agrară sau – pe alt plan – măsurile adoptate în vederea refacerii și dezvoltării economice n-au fost, explicit, legi de unificare, dar au avut – și nu numai în ultimul rând – menirea de a introduce același sistem de activitate, în domeniile respective, în întreaga Românie.

Procesul de unificare legislativă, care a stat la baza unificării instituționale, administrative, politice, economice, culturale, s-a produs

² Constantin Hamangiu, **Legi noi de unificare**, vol. XI-XII, 1922-1926, 1923 p. Volumul face parte din seria celor 30 de volume apărute sub redacția sa, cu titlul **Codul general al României**, care cuprinde o mare parte a măsurilor cu caracter legislativ emise la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea.

printr-o împletire a principiilor și modalităților de înfăptuire. Menținerea pentru un timp a unor legiuri specifice numai unor regiuni s-a interferat cu extinderea, tacită sau explicită, a unor legi din vechea Românie cu promulgarea legilor și codurilor de unificare, fără a se putea face o periodizare între aceste înfăptuiri. Unificarea legislativă a fost un proces de durată, iar exercitarea în mod deplin a activității guvernului central asupra tuturor regiunilor țării s-a înfăptuit într-o perioadă scurtă de timp, după încetarea activității organismelor provinciale înființate în provinciile respective. Așa cum s-a precizat, în funcție de principiile stabilite și de amploarea acțiunii de unificare se pot distinge două etape ale acestui proces, una până la Constituția din 1923 și a doua, după promulgarea legii fundamentale a statului român.³

Decretele legii din aprilie și decembrie 1918 de consfințire a Unirii de către rege și guvern au extins autoritatea statului român în teritoriile respective și, totodată, au permis menținerea temporară a unor legi rusești în Basarabia, a prevederilor austriece în Bucovina, a dreptului maghiar și codului civil austriac în Transilvania. Adoptarea acestor legi a însemnat naturalizarea lor; soluția aceasta, care va fi consacrată de Constituția din 1923, era în concordanță cu hotărârile de Unire, reprezentând luarea în considerare din partea statului român a unor norme tradiționale locale. În același timp, s-a urmărit înlăturarea acelor legiuri care contraveneau încadrării depline a acelor teritorii în statul național unitar român.⁴

În ce privește unificarea legislativă, Constituția din martie 1923 prevedea, între altele: „Se vor revizui toate codicele și legile existente în diferite părți ale statului român spre a se pune în armonie cu Constituția de față și asigura unitatea legislativă. Până atunci ele rămân în vigoare” (art. 137). Un Consiliu Legislativ urma „să ajute în mod consultativ la facerea și coordonarea legilor, emanând fie de la puterea executivă, fie

³ Gh. Iancu, **Unificarea legislativă. Sistemul administrativ al României (1919-1939)**, în vol. **Dezvoltare și modernizare în România interbelică 1919-1939**. Culegere de studii (Coordonatori, V. Pușcaș și V. Vesa), București, 1988, p. 42-44; Gh. Iancu, **Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național român (1918-1920)**, Cluj-Napoca, 1985, passim.

⁴ Gh. Iancu, **Unificarea legislativă...**, p. 44. Extinderea unor legi din vechea Românie va continua și după adoptarea Constituției. De pildă, Codul silvic din România din anul 1910, cu modificările ulterioare, a fost extins prin legea din 17 iunie 1923 și în teritoriile unite cu statul român. Începând cu 1 iunie 1928, s-au extins în Basarabia codurile de drept civil, cu unele excepții. În Bucovina acest lucru s-a petrecut zece ani mai târziu; abia în toamna lui 1938 s-au aplicat codurile civile din vechea Românie (**Ibidem**, p. 47).

din inițiativă parlamentară, cât și la întocmirea regulamentelor generale de aplicare a legilor” (art. 76).

Constituția promulgată la 28 martie și publicată în *Monitorul Oficial* nr. 282 din 29 martie 1923 preciza din primele articole caracterul statului român și al teritoriului său: Art. 1 – Regatul României este un stat național unitar și indivizibil, iar Art. 2 – Teritoriul României este nealienabil. Întreaga legislație trebuia să fie în acord cu prevederile noii Constituții și, așa cum am menționat, să asigure unitatea legislativă. În cadrul prelegerilor publice organizate de Institutul Social Român în 1921-1922, pe tema alcătuirii noii Constituții, s-a subliniat necesitatea unificării legislative, decurgând din caracterul național unitar și indivizibil al statului român.

Pentru Vintilă I. Brătianu, ministru de Finanțe, „primul principiu care trebuie să inspire Constituția viitoare este acel de a păstra statului român *caracterul unitar național* la care-i dă dreptul majoritatea copleșitoare a neamului nostru”. Statul modern, național și democratic, „trebuie să dea o atare îndrumare organizării de stat, încât acesta să îndemne, să coopereze și să controleze activitatea individuală pe tot teritoriul, și chiar să centralizeze pe aceea care interesează laolaltă comunitatea. Nevoia de a recâștiga timpul pierdut de vitregia vremurilor și de a reda provinciilor dezrobite libertatea de acțiune impune ca România Mare să se îngrijească și mai mult de acest rol activ al statului pe cale socială, culturală și economică.”⁵

Marele jurist Andrei Rădulescu, membru al Academiei Române, a expus, într-o amplă prelegere, probleme și principii de o deosebită însemnătate referitoare la separarea puterilor în stat, exercițiul puterii judecătorești, tribunalele administrative și tribunalele extraordinare etc. Reținem, pentru discuția noastră, unul din principiile ce trebuia să stea la baza organizării judecătorești, pe care îl putem extinde și la alte sectoare de activitate: „Un principiu, pe care îl socot absolut necesar, este cel al uniformității. Oricare ar fi normele de drept care vor fi admise, oricare ar fi instanțele care se vor crea, ele trebuiesc să fie aceleași în tot cuprinsul României. Aceasta este cerută în primul rând de interesul practic al vieții zilnice [...]. În al doilea rând, este cerută de interesul unității naționale, care impune organizare uniformă. N-avem apoi nici un interes și nu

⁵ S. Vintilă, I. Brătianu, **Nevoile statului modern și Constituția României Mari**, în **Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor**, București, 1990, p. 58-60.

există nici o rațiune să se alcătuiască ori să se păstreze organizații separate pe regiuni. Cele găsite în noile teritorii nu sunt produsul gândirii românești, ori izvorâte din trecutul neamului nostru, ci sunt organizații instituite și impuse de alții. Nimic nu ne îndreptățește să ținem morțiș la păstrarea acestor rânduieli. Desigur, se va lua din ele ce este bun și potrivit nevoilor generale ale țării, și se va utiliza pentru înjghebarea unei organizații cât mai bune, *dar aceeași pentru tot Regatul român*⁶.

Una din cele mai importante măsuri adoptate în acei ani a fost *Legea pentru unificare administrativă* din 14 iunie 1925⁷, care a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1926. Și din acest punct de vedere, România întregită este confruntată cu moșteniri diferite. Până la unire, vechiul Regat avea un anumit regim administrativ, stabilit prin legile din 1864, 1872, 1884, 1904, 1908 ș.a. (cu particularități pentru Dobrogea), în Basarabia „spiritul țarist apare din plin”, într-un sistem care sub „aspectele înșelătoare ale autonomiei locale, căuta să facă pe cetățean să suporte fără murmur un regim de guvernământ absolutist”, iar Bucovina „ne aduce organizarea arhaică de provincie a unui imperiu alcătuit dintr-o masă de naționalități, legate între ele numai prin legături artificiale” Teritoriile provinciilor de peste munti, ca de altfel întregul teritoriu al Ungariei, era împărțit în comitate sau municipii (corespunzătoare județelor din vechiul Regat) și în orașe cu drept municipal. Sistemul înbina o anumită descentralizare, prin autonomia administrativă locală în unele direcții, cu centralismul guvernului în ramuri deosebit de importante pentru populație.⁸ „Între toate aceste sisteme – remarca reputatul specialist în drept administrativ, prof. Anibal Teodorescu, în prelegerea susținută la Institutul Social Român în ziua de 23 aprilie 1922 – în afară de oarecare puncte comune tuturor legilor de organizare administrativă, nu există nici o înrudire; ele sunt sisteme juridice care, deși fuseseră aplicate în mare parte unei populații de aceeași rasă, izvorâseră însă din concepția de organizare a guvernanților unor state cu totul deosebite unele de altele. În adevăr, alte idei fundamentale, alte

⁶ Andrei Rădulescu, **Puterea judecătorească, în Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor...**, 1990, p. 291.

⁷ C. Hamangiu, **op.cit.**, p. 338-403.

⁸ Anibal Teodorescu, **Viitoarea organizare administrativă a României, în Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor...**, p. 407; Idem, **Tratat de drept administrativ**, vol.II, București, 1935, p. 324 și urm.; vezi și Ion Agrigoroaiei, **România interbelică**, vol I, Iași, 2001, p. 229-235.

scopuri, și administrative și politice, însuflăiseră guvernele din București, și altele guvernele din Petersburg, Viena sau Budapesta.”⁹

Problema organizării și unificării administrative a fost dezbătută în cercuri largi ale opiniei publice, în programele partidelor politice, în parlament, în revistele de specialitate etc., fiind alcătuite mai multe proiecte de legi. Dincolo de anumite interese de partid sau regionale, aceste dezbateri au urmărit, în esență, modernizarea organizării administrative pe baze democratice, armonizarea intereselor statului cu cele ale cetățenilor. În perioada 1918-1925 s-au mai menținut unele particularități locale, provinciale, introducându-se treptat formele noului sistem administrativ, generalizat prin legea din 1925.¹⁰

Legea pentru unificare administrativă din 14 iunie 1925 relua formularea din Constituție referitoare la împărțirea teritoriului României în județe și comune, comunele fiind rurale sau urbane, menținând și plasa, ca verigă intermediară între comună și județ¹¹. Legea preciza modul de alcătuire și funcționare a consiliilor comunale, de alegere a primarilor și a delegațiilor permanente; legea preciza și atribuțiile consiliului județean, considerând că erau de interes județean chestiunile referitoare la învățământul primar, profesional și secundar, sănătatea și ocrotirea socială, contruirea și întreținerea căilor de comunicație, lucrări publice, agricultura și creșterea vitelor, măsurile pentru sprijinirea comerțului, industriei, meseriilor și protecția monumentelor istorice.

Partidele din opoziție au criticat legea administrativă, în special pentru tendințele apreciate ca prea centraliste, greu de evitat, adăugăm noi, în cadrul unui proces de unificare de asemenea proporții. Specialiștii au acordat o atenție specială relației dintre centralizare și descentralizare. Statul este centralizat sau descentralizat, preciza Paul Negulescu, profesor de drept la Universitatea din București, „după cum serviciile publice locale sau speciale sunt direct dependente față de puterea centrală și fără drept de inițiativă sau se bucură de oarecare autonomie în rezolvarea afacerilor locale, titularii lor fiind aleși de localnici”.

Problema comportă discuții numai în ce privește organizarea

⁹ Anibal Teodorescu, **Viitoarea organizare administrativă...**, p. 408.

¹⁰ Pentru situația din Basarabia, a se vedea ampla analiză întreprinsă de Svetlana Suveică, **Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928): modernizare prin reformă**, Chișinău, 2010, p. 210 și urm.

¹¹ I. Agrigoroaiei, G. Preda, Gh. Calcan, **România interbelică. Economie-administrație-apărare**, Ploiești, 2008, p. 210 și urm.

administrativă a unui stat, neputând fi vorba despre descentralizare politică într-un stat unitar. „Or, când vorbim în dreptul administrativ de descentralizare nu înțelegem că subdiviziunile teritoriale ale statului să aibă o autonomie completă, ele nu au decât dreptul de a-și rezolva unele chestiuni de interes local. Prin centralizarea politică a unui stat nu s-ar putea înțelege decât un stat unitar, iar printr-un stat descentralizat politicește, un stat federal.” Într-un stat unitar există o singură suveranitate, pe câtă vreme într-un stat federativ, alături de suveranitatea statului, există și alte suveranități secundare ale fiecăruia din statele particulare. Atrăgând atenția asupra pericolului politicianismului care „a viciat și această încercare de autonomie comunală și județeană, întreprinsă încă din timpul lui Cuza, Paul Negulescu aduce unele critici proiectului legii, dar își exprima încrederea că „se va crea un control jurisdicțional înaintea Consiliului Superior Administrativ (organizat pe lângă Ministerul de Interne, prin legea din 12 decembrie 1925 – n.ns. I.A.) pentru toate actele și abaterile organelor administrative, comunale și județene”, situație în care „legea ar putea da rezultate foarte bune”¹².

Legea pentru unificare administrativă din anul 1925, o adevărată reformă în domeniu, a introdus același sistem de organizare pe întreg teritoriul statului român, plecând de la realitățile din vechea Românie. În urma adoptării legii a fost elaborat, la 7 octombrie 1925, decretul regal privind noua organizare administrativă a țării. Dacă într-o primă etapă, teritoriul fusese împărțit în 76 de județe, prin legea din 1925 s-a ajuns la 71 de județe, reducându-se fărâmițarea excesivă din Bucovina (de la 11 la 5 județe) și sporindu-se numărul județelor din Banat de la două la trei. S-au schimbat unele denumiri de județe și s-au mutat unele reședințe de județ; numărul comunelor era de 8879, dintre care 71 comune urbane reședințe de județ (17 fiind municipii), 94 comune urbane nereședințe, 10 comune suburbane și 8704 comune rurale.

Organizarea judecătorească a cunoscut un amplu proces de modernizare și unificare.¹³ În *Expunerea de motive* la proiectul *legii pentru organizarea și unificarea corpului de avocați* (adoptat în februarie 1923) se sublinia necesitatea reglementării moderne a acestui „corp de elită auxiliar prețios al justiției”, mai ales în noile condiții create de

¹²Cf. I. Agrigoroaiei, **op.cit.**, p. 233-234.

¹³O remarcabilă contribuție în recenta apariție: Nicolae-Cristian Ursulescu, **Organizarea judecătorească din România între anii 1918 și 1938**, Iași, 2012.

Marea Unire: „În împrejurările de față însă, în urma chemării la o viață nouă a provinciilor care s-au contopit cu noul stat al României întregite, organizarea barourilor din întreaga țară, prin adoptarea unor condițiuni comune de admitere în corp, ia caracterul unei mari necesități de unire și consolidare națională”. În baza dispozițiilor acestei legi, în mai 1923 s-a înființat Uniunea Avocaților din România care a pregătit Congresul avocaților de la Oradea, acolo unde s-a constatat că „în calea unificării sufletești [...], în harta sufletească a baroului nu mai există nici Prutul, nici Carpații, iar în raporturile noastre cu avocații minoritari putem spune că s-a rupt gheața dintre noi”.

Legea pentru organizarea judecătorească, promulgată la 25 iunie 1924 și publicată în *Monitorul Oficial* nr 136 din 26 iunie 1924, rezolva problema unificării instituțiilor sistemului judecătoresc, pornindu-se de la principiile care reglementau organizarea judecătorească din vechiul Regat, valorificându-se unele aspecte pozitive din practica înregistrată în provinciile unite. În continuare, anul 1925 a cunoscut o legiferare intensă în domeniul sistemului judecătoresc, atât pentru desăvârșirea unificării acestuia, cât și pentru corectarea unor lacune din legea de organizare judecătorească, înregistrate odată cu punerea sa în practică¹⁴.

Dintre acestea amintim aici: *Legea pentru organizarea și funcționarea Consiliului Legislativ* din 26 februarie 1925; *Legea privitoare la unificarea unor dispozițiuni de procedură civilă și comercială pentru înlesnirea și accelerarea judecăților înaintea tribunalelor și Curților de apel, precum și pentru unificarea competenței judecătorilor (accelerarea judecăților)* din 19 mai 1925; *Dispozițiunile din procedura penală română extinse în tot cuprinsul țării* de la 1 septembrie 1925; *Legea pentru Curtea de Casație și Justiție* din 20 decembrie 1925; *Legea pentru Contenciosul Administrativ* din 23 decembrie 1925 s.a.¹⁵ Odată cu adoptarea legii pentru Curtea de Casație și Justiție se definitivează unificarea instanțelor judecătorești, măsurile adoptate ulterior având menirea de a asigura buna funcționare a justiției, remediind inconveniențele constatate pe parcurs.¹⁶

Printre „legile noi de unificare” adoptate în 1922-1926, C. Hamangiu a

¹⁴ **Ibidem**, p. 150 și urm.

¹⁵ C. Hamangiu, **op.cit.**, *passim*

¹⁶ N.C. Ursulescu, **op.cit.**, p. 162. Ca urmare a opoziției energice a Baroului, „nu s-a reușit și unificarea instituției notarului public, care a continuat să funcționeze în toată perioada interbelică doar în provinciile unite”, **Ibidem**, p. 234.

inclus și *Legea pentru învățământul primar al statului (școale de copii mici, școale primare, școale și cursuri de adulți, școalele și clasele speciale pentru copii debili și anormali educabili) și învățământul normal-primar* din 26 iulie 1924.¹⁷ Legea reprezintă un moment de referință într-o amplă acțiune de dezvoltare și modernizare a învățământului de toate gradele, în care statul român s-a angajat cu multă hotărâre și cu o susținere materială substanțială. În *Expunerea de motive* la proiectul legii, ministrul Instrucțiunii Publice, dr. C. Angelescu, sublinia necesitatea reformei din acest domeniu: „Unirea deschide o eră nouă istoriei neamului nostru. Situația creată în urma ei aduce cu sine o serie de probleme izvorâte fie din trebuința înaintării statului român în viitor, fie din trebuința consolidării și unificării acestui neam. În toate ramurile noastre de activitate se ivesc necesități noi, impun probleme care cer să fie îndeplinite. În problema școlară se impune, pe de o parte, reforma învățământului potrivit cerințelor moderne și noilor stări și condițiuni de viață, iar, pe de altă parte, se impune unificarea organizațiunii școlare, ca urmare firească a situațiunii create prin Unire”. Școala era chemată „să trezească conștiința națională la cultura și viața românească și să închege unitatea sufletească a tuturor românilor”, asigurând astfel „trăinicia stăpânirii noastre în noile granițe ale Regatului.”¹⁸

S-a procedat la analiza situației învățământului primar în diferite ținuturi românești, resimțindu-se lipsa localurilor de școală, ca urmare a creșterii considerabile a numărului de copii obligați a urma școala primară. În 1923 învățământul primar avea 7,3% din totalul cheltuielilor bugetare, la care s-au adăugat creditele extraordinare, urcând substanțial cota din buget. În primii ani de după război s-au înființat mii de posturi pentru învățători, urmată de o amplă campanie de construcții școlare. În 1919/1920 s-au înființat 3.500 posturi de învățători, 1922/1923 alte 2.000 de posturi, în bugetele 1923 și 1924, încă 4.000 de posturi¹⁹. În anii 1922-1926 s-au reparat

¹⁷ C. Hamangiu, *op.cit.*, p. 525 și urm.

¹⁸ **Legea pentru învățământul primar al statului și învățământul normal primar cu Expunerea de motive prezentată Corpurilor Legiuitoare de dr. C. Angelescu, ministrul Instrucțiunii Publice**, București, 1925, p. 3-4.

¹⁹ În același an, la sumele prevăzute de buget s-au adăugat creditele extraordinare de 200 milioane pentru construcții, 50 milioane pentru burse și peste 500 milioane lemne din pădurile statului pentru construcții școlare, ajungându-se la o cotă de 12,2% din cheltuielile statului (*Ibidem*, p. 45-48).

toate școlile primare și s-au clădit sau reparat radical 5.824 localuri de școli cu 11.115 săli de clasă. Campania de construcții școlare a fost sprijinită semnificativ de țărănime, fapt consemnat de ministrul Instrucțiunii Publice într-un bilanț amplu al evoluției învățământului în perioada interbelică: „Pretutindeni populația rurală s-a ridicat cu un avânt nebănuit și din obolul și munca ei a clădit, în toate unghiurile țării, noi localuri de cultură națională, care vor rămâne pentru totdeauna mărturia vie a dorinței poporului de a se lumina, de a deschide ochii la o nouă viață.”²⁰

În acest context, numai schițat aici, a fost discutat proiectul și adoptată legea din 26 iulie 1924. Era definit învățământul primar de stat, declarat unitar în tot cuprinsul țării, obligatoriu și gratuit. În școlile statului, învățământul primar se predă în limba română; în comunele cu populație de altă limbă decât limba română, Ministerul Instrucțiunii Publice va înființa școli primare cu limba de predare a populației respective, în aceeași proporție ca și în comunele românești. În aceste școli studiul limbii române ve fi obligatoriu, în numărul de ore stabilit prin regulament²¹. Întreținerea învățământului primar era în sarcina comunelor, statul contribuind cu plata personalului didactic. În ce privește învățământul normal-primar se prevedea că „școalele normale sunt așezăminte de stat, a căror menire este de a forma corpul didactic școalelor de copii mici și al școalelor primare. Ele vor avea aceeași organizare în toată țara”. Unele prevederi ale legii se refereau la situații speciale ivite în noile provincii.²²

Legea din 1924 admitea și funcționarea școlilor particulare, reglementată prin *legea asupra învățământului particular* din 22

²⁰ C. Angelescu, *Evoluția învățământului primar și secundar în ultimii 20 de ani*, București, s.a., p. 9-12. Dr. C. Angelescu a fost titular la acest Minister (sub o denumire sau alta) în: dec. 1918-sept. 1919, ian. 1922-martie 1926, iunie 1927-nov. 1928, nov. 1933-dec. 1937.

²¹ În *Expunerea de motive* se explica necesitatea acestei prevederi. Statul pretinde ca toți cetățenii săi să cunoască limba oficială, pentru a evita izolarea concetățenilor noștri de alte limbi și a se realiza viețuirea în bună înțelegere și frățietate. „Chiar din considerațiuni practice, interesul minorităților le impune să învețe, din școală, limba țării în care vor trăi și ai cărei cetățeni vor fi. Necunoașterea acestuia pune pe cetățenii minoritari în stare de inferioritate, ca limbă, cultură și suflet, față de ceilalți cetățeni ai țării. Chiar dacă n-ar învăța-o în școală, vor fi siliți de necesitățile vieții s-o învețe mai târziu” (*Legea pentru învățământul primar...*, p. 57-58).

²² I. Agrigoroaiei, *op.cit.*, p. 251-254.

decembrie 1925. „Învățământul și educația elevilor – se stipula în art. 1 – se pot face, în afară de școalele statului, și în școalele particulare (ale confesiunilor, ale comunităților, ale particularilor), sau în familie.” Școala particulară se putea înființa numai cu aprobarea Ministerului; puteau fi școli particulare: școli de copii mici, școli primare, școli secundare cu învățământ teoretic sau practic. „Nu se pot înființa pe cale particulară școale normale și școale superioare cu caracter universitar”²³. Ministerul Instrucțiunii Publice putea transforma, „potrivit trebuințelor culturale ale populației, unele din actualele școale particulare în școale de stat, întrucât susținătorii lor sau minoritatea respectivă, prin reprezentanții ei legali, vor cere statului această sarcină”.

După ce la 8 martie 1925 a intrat în vigoare *legea pentru modificarea legii asupra învățământului secundar și superior*²⁴, care – între altele – reintroducea examenul de bacalaureat și se referea la echivalarea diplomelor și certificatelor obținute în străinătate, la 15 mai 1928 a fost promulgată *legea pentru organizarea învățământului secundar*²⁵. Dincolo de unele prevederi discutabile (reducerea claselor de la opt la șapte ș.a.) la care se va renunța în scurt timp, legea a urmărit să ridice școala secundară practică la nivelul școlii secundare teoretice, să stabilească o legătură cât mai strânsă între diferite grade și ramuri de învățământ, să elimine deosebirea între școlile secundare de băieți și cele de fete, să reducă numărul elevilor dintr-o clasă etc.

Măsurile adoptate de statul român în primul deceniu postbelic au condus la unificarea în plan național a sistemului de învățământ, au contribuit la dezvoltarea rețelei de școli pe întreg cuprinsul României și la modernizarea procesului educațional. Acest efort va fi depus și în perioada următoare, îndeosebi după depășirea dificultăților generate de criza economică din 1929-1933²⁶.

Articolul 22 din Constituția României prevedea: „Libertatea conștiinței este absolută. Statul garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate de protecțiune, întrucât exercițiul lor nu aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri și legilor de organizare a statului.” Același articol preciza: „, Biserica creștină ortodoxă și cea greco-catolică sunt

²³ C. Hamangiu, *op.cit.*, p. 582-596.

²⁴ *Ibidem*, p. 567-568.

²⁵ C. Angelescu, *op.cit.*, p.56-58.

²⁶ Vezi și Ion Agrigoroaiei, **Dr. Constantin Angelescu – omul politic**, în vol. **Constantin C. Angelescu** (editor, Genoveva Vrabie), Iași, 2006, p. 25-43.

biserici românești. Biserica ortodoxă română fiind religia mării majorități a românilor este biserică dominantă în statul român, iar cea greco-catolică are întâietate față de celelalte culte.” O lege specială urma să statornicească principiile fundamentale ale organizării unitare a B.O.R., cu participarea tuturor elementelor ei constitutive, clerici și mireni. O altă lege urma să stabilească „raporturile dintre diferitele culte de stat”.

În condițiile înfăptuirii Marii Uniri și, implicit, a creșterii numărului de credincioși (peste 13 milioane în 1930), s-a impus ca B.O.R. să fie ridicată la cea mai înaltă treaptă ierarhică. În februarie 1925 a fost adoptată *legea pentru ridicarea Scaunului Arhiepiscopal și Mitropolitan al Ungro-Vlahiei, ca Primat la României, la rangul de Scaun Patriarhal*²⁷. În baza acelei legi, mitropolitul primat Miron Cristea a devenit patriarh al B.O.R. Ceremonia investirii și încoronării a avut loc la 1 noiembrie 1925, în prezența sfântului Sinod, a reprezentanților statului, a celorlalte culte și a numeroase delegații din partea unor biserici ortodoxe surori. S-a subliniat că statul unit din punct de vedere național trebuie să meargă mână în mână cu Biserica și „înălțându-se statul politic, să se înalțe și Biserica la rangul de Patriarhie. Este, cum s-ar spune, completarea unei stări de politici interne, care își află legalitatea și semnificația deplină în ridicarea morală și religioasă a Bisericii noastre naționale”²⁸.

După adoptarea în parlament, la 6 mai 1925 a fost publicată *legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române* (cu 46 articole), împreună cu un amplu *Statut de organizare* (cu 178 articole).²⁹ În acest domeniu erau extinse principiile lui Andrei Șaguna, ținând seama de modificările intervenite pe parcurs și de condițiile României întregite. „Proiectul – preciza Al. Lepădatu, ministrul Cultelor și Artelor – nu este altceva, atât în ce privește spiritul cât și cea mai mare parte a dispozițiilor sale, decât statutul șagunian, adaptat împrejurărilor actuale, pe baza situației schimbate a Bisericii noastre, a experienței câștigate de la 1868 încoace și a necesității de armonizare a principiului constituțional cu cel ierarhic.”³⁰

²⁷ *Monitorul oficial*, nr. 44, 25 februarie 1925.

²⁸ Intervenția lui Gh. Ghibănescu în Senat, în ședința din 4 noiembrie 1925, în *Monitorul Oficial*, partea a III-a, nr. 9, 14 noiembrie 1925, p. 52-53.

²⁹ C. Hamangiu, *op.cit.*, p. 496-525.

³⁰ **Expunerea de motive**, în *Monitorul Oficial*, nr 87, 19 mai 1925, p. 2239; Al. Lepădatu, **Două cuvântări cu privire la noua lege pentru organizarea Bisericii Ortodoxe**

Legea afirmă încă o dată caracterul de Biserică dominantă în stat, fiind religia mării majorități a românilor; B.O.R. era declarată autocefală, „adică neatârnată de orice chiriarchie din afară, păstrându-și însă, în privința dogmelor, unitatea cu Biserica ecumenică a Răsăritului”. Biserica Ortodoxă Română se organiza la nivelul întregii țări; părțile constitutive ale B.O.R. erau: parohiile, protopopiatele, mănăstirile, episcopiile și arhiepiscopiile, mitropoliile (ca instituții canonice și istorice). Sub raportul orânduirii canonice și administrative, B.O.R. cuprindea cinci mitropolii, fiecare cu mai multe eparhii, episcopii sufragane. Cele cinci mitropolii erau: Mitropolia Ungro-Vlahiei, Mitropolia Moldovei și Sucevei, Mitropolia Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului, Mitropolia Bucovinei și Mitropolia Basarabiei³¹. Mitropolia Basarabiei, cu cele două eparhii, Arhiepiscopia Chișinăului și Episcopia Cetății Albe și Ismailului (cu reședința la Ismail), exista *de jure* din 1925, dar *de facto* abia din 1928, atunci când, în ziua de 28 aprilie, arhiepiscopul Chișinăului, Gurie Grosu, a fost înălțat la rangul de mitropolit.³² Episcopia Hotinului cu reședința la Bălți și Arhiepiscopia Cernăuților erau cele două episcopii sufragane ale Mitropoliei Bucovinei.

În mai 1927 s-a încheiat Concordatul cu Vaticanul, dar acesta va fi ratificat după doi ani (în iunie 1929), după ce între timp s-a trecut la discutarea și adoptarea *legii pentru regimul general al cultelor*³³, o lege de importanță fundamentală pentru societatea românească.

Române, Cernica, 1925.

³¹ De-a lungul perioadei interbelice au intervenit unele modificări, dar în linii generale s-a păstrat organizarea stabilită prin legea din 1925. Imediat după război a luat ființă un episcopat al armatei și al clerului militar. Jurisdicția B.O.R. s-a întins și afara granițelor, asupra comunităților ortodoxe române de la Paris, Viena, Sofia și Ierusalim, unde exista câte o biserică. Pentru America s-a înființat, în anul 1935, un episcopat ortodox român.

³² „S-a dorit ca acest eveniment să coincidă cu serbările naționale prilejuite de împlinirea unui deceniu de la unirea Basarabiei cu Țara și cu dezvelirea statuii lui Ștefan cel Mare de la Chișinău. Totuși, ne vine greu să credem că s-ar fi așteptat, timp de trei ani, această fericită coincidență, motivele amânării putând fi de altă natură”. Boris Buzilă, **Din istoria vieții bisericești din Basarabia (1812-1944)**, București-Chișinău, 1996, p. 161; vezi și Mircea Păcurariu, **Basarabia. Aspecte din istoria bisericii și a neamului românesc**, Iași, 1993, p. 111 și urm.

³³ Proiectul de lege a fost adoptat cu o majoritate zdrobitoare: la Senat cu 140 voturi pentru și 8 contra, iar la Adunarea Deputaților, cu 126 voturi pentru și 4 contra. P. 3607-3613; vezi I. Agrigoroaiei, **România interbelică...**, p. 260-263.

În urma Marii Uniri, tabloul cultelor a devenit deosebit de complex. „Odată cu înfăptuirea României întregite – se arăta în *Raportul* la proiectul de lege – s-au schimbat lucrurile în ce privește cultele. Deși din întreaga populație aproape 12 milioane (în realitate, peste 13 milioane, n.ns. I.A.) sunt creștini ortodocși, prin urmare marea majoritate, mai avem însă Biserica națională a fraților uniți cu Papa de la Roma; avem catolici, luterani, calvini, baptiști [...]. Și avem cultul mozaic și cultul mahomedan sau musulman. Toate aceste culte au avut un trecut sub dominațiuni străine și organizații diferite, fie în Transilvania, Banat, Maramureș, Bucovina și chiar Basarabia.”³⁴ În ce privește religia, populația României se repartiza astfel, în conformitate cu *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*: ortodoxă – 13.108.227 (72,6%), greco-catolică – 1.427.391 (7,9%), romano-catolică – 1.234.151 (6,8%), mozaică – 756.930 (4,2%), reformată-calvină – 710.706 (3,9%), evanghelică-luterană – 398.759 (2,2%), mahomedană – 185.486 (1%), unitariană 69.257 (0,4%), baptistă – 60.562 (0,3%), lipoveană – 57.288 (0,3%) și cu procente sub 0,1: adventistă – 16.102, armeano-gregoriană – 10.005, armeano-catolică – 1440, alte religii și secte – 7434, fără religie, liber-cugetători – 6.604, nedeclarată – 6.686. Tabloul confesional era și mai complex decât cel etnic deoarece, cu puține excepții, populația de același neam nu era de una și aceeași religie.

Sesizând specificul fiecărei părți din întregul numit România, Ministrul Cultelor și Artelor, Al. Lepădatu, explica, în *Expunerea de motive*, necesitatea unificării organizatorice a fiecărui cult la nivel statal: „Această caleidoscopică variație de regimuri (pe provincii – n.ns. I.A.) nu mai poate fi menținută pentru că este incompatibilă cu caracterul unitar al statului, care trebuie să fie condus și administrat după legi unitare, aceleași pretutindeni și pentru toți”³⁵. Legea stabilea situația de drept a cultelor, raportul dintre stat și culte, relațiile dintre culte etc. În ce privește raportul dintre stat și culte, legiuitorul a adoptat principiul prevalenței statului față de Biserică, numit și sistemul autonomiei bisericești, urmărind a satisface „atât pretențiunile juste ale Bisericii, cât și drepturile normale ce decurg din suveranitatea statului”. Autonomia

³⁴ **Dezbaterile parlamentare. Senatul**, ședința din 17 martie 1928, în *Monitorul Oficial*, partea a II-a, nr. 443, 28 aprilie 1928, p. 980.

³⁵ **Dezbaterile Adunării Deputaților**, ședința din 4 aprilie 1928, în *Monitorul Oficial*, partea a III-a, nr 94, 21 iunie 1928, p. 3032 și urm.

acordată cultelor trebuie să fie exercitată în cadrul statului, „căci o jurisdicție bisericească în afară sau din afară de frontierele politice ar atinge suveranitatea națională, care trebuie să rămână deplină, ea singură fiind generatoare de drepturi pe teritoriul său. O singură excepție este admisă sub acest raport, în favoarea cultului catolic, determinată de faptul că șeful lui spiritual își are sediul în străinătate”. Această situație specială s-a stabilit prin ratificarea Concordatului cu Vaticanul³⁶.

Legea prelua prevederea din Constituție referitoare la garantarea de către stat a deopotrivei libertăți și protecției tuturor cultelor și adăuga că trebuiau evitate „orice acte care ar putea aduce vreo jignire celorlalte culte sau ar constitui demonstrațiuni împotriva lor”. Cultele erau clasificate în *culte istorice*, *culte noi* și *asociații religioase*, ultimele două categorii fiind supuse unor condiții speciale de recunoaștere. În categoria cultelor istorice intrau: cultul ortodox, cultul român greco-catolic (unit), cultul catolic (de rit latin, grec-rutean și armean), cultul reformat (calvin), cultul evanghelic-luteran, cultul unitarian, cultul armean-gregorian, cultul mozaic (cu riturile sale), cultul mahomedan.

Toate cultele, cu excepția celui romano-catolic, erau autocefale, bazându-se pe principiile lor fundamentale, dogmatice și canonice. Legea intervenea pentru a împiedica legăturile cu autorități din afară ce aduceau atingere suveranității naționale: „În urma fixării noilor frontiere ale Regatului român – constata Al. Lepădatu – avem în țară episcopi care exercită jurisdicție bisericească și în alte state și avem cetățeni care depind de episcopi din străinătate. Astfel, episcopia catolică de la Oradea, care are credincioși și la noi și în Ungaria, iar cea de la Satu Mare are credincioși și la noi, și în Ungaria, și în Cehoslovacia. Pe de altă parte, cei 100.000 de catolici de rit latin din Bucovina sunt și azi supuși jurisdicției arhiepiscopiei din Lemberg. Situația aceasta nu este compatibilă cu suveranitatea și interesele superioare ale statului. Teritoriul eparhiilor din România trebuie să se termine acolo unde se termină și hotarele țării, iar cetățenii români nu pot fi supuși jurisdicției, nici chiar bisericii, a arhierilor cetățeni străini, care își au reședința pe teritoriul altor state”³⁷. Șefii cultelor, aleși sau numiți în conformitate cu statutele lor de organizare, erau recunoscuți numai după aprobarea Regelui, dată pe baza recomandării Ministerului și după depunerea

³⁶ **Legea pentru ratificarea Concordatului**, în *Monitorul Oficial*, 12 iunie 1929.

³⁷ **Dezbaterile Adunării Deputaților**, ședința din 4 aprilie 1928..., p. 3051.

jurământului de fidelitate pentru Suveran și de supunere față de Constituție și legile țării.

Legea pentru regimul general al cultelor, votată cu majoritate zdrobitoare în Parlament, inclusiv de reprezentanți ai minorităților naționale, a reprezentat o piatră de temelie în acțiunea de consolidare, pe baze democratice, a României întregite. Imediat după adoptarea legii de Senat, primul ministru, Vintilă I.C. Brătianu, a multumit pentru larga participare la dezbateri, exprimându-și încrederea că aplicarea legii „va fi o cheazășie pentru traiul liniștit și pașnic al diferiților cetățeni din tara noastră”³⁸.

Ca și în cazul altor măsuri legislative, punerea în practică a întâmpinat o serie de dificultăți, explicabile până la un punct, având în vedere complexitatea problemelor, timpul scurt avut la dispoziție, prejudecățile etc.³⁹ Ne-au interesat aici: obiectivul fundamental urmărit – consolidarea Actului Național realizat în 1918, modul democratic în care a fost conceput procesul unificării și o parte din realizările înregistrate în primul deceniu interbelic.

Așa cum s-a menționat, la sfârșitul războiului România a fost confruntată cu mari dificultăți economice. Pentru a se pune în valoare noul potențial izvorât din realizarea Marii Uniri, se cereau rezolvări urgente în direcția refacerii și alcătuirii unei economii unitare, cu accent deosebit pe refacerea și dezvoltarea căilor de comunicație, a legăturilor dintre anumite zone ale statului întregit. „În nici o altă etapă din dezvoltarea statului român – scria Virgil Madgearu la sfârșitul anului 1920 – condițiile sale de dezvoltare n-au fost atât de strâns legate de

³⁸ **Dezbaterile parlamentare. Senat**, ședința din 31 martie 1928, în *Monitorul Oficial*, partea a III-a, nr. 55, 6 iulie 1928, p. 1365.

³⁹ Astfel, de pe o poziție revizionistă s-a constituit, fără forme legale o episcopie a cultului calvin la Oradea, pe lângă cea recunoscută de statul român, de la Cluj. De pe aceeași poziție, un număr redus de parohii luterane din Ardeal s-au pronunțat pentru constituirea unei episcopii maghiare, separată de Episcopia luterană de la Sibiu, recunoscută oficial cu un nou statut organic din aprilie 1927. Probleme de altă natură s-au manifestat în Basarabia, atunci când unificarea calendaristică, prin trecerea la stilul nou, gregorian, a întâmpinat rezistența unei părți însemnate a populației; vezi și Olimp Căciulă, **Culte în România**, în *Enciclopedia României*, vol. I, București, 1938, p. 421 și urm.; Ion Agrigoroaiei, **Organizarea cultelor în România întregită**, în *Arhivele Moldovei*, nr. I-II, 1994-1995, p. 141-150; Idem, **Date referitoare la cultele din Basarabia 1918-1940**, în vol. **Basarabia de la unire la integrare**, Chișinău, 2007, p. 281-294.

politica economică ca acum. A restaura bazele producției în agricultură și industrie și, înainte de toate, a asigura circulația bunurilor prin refacerea mijloacelor de transport, însemna, a doua zi după pace, *a asigura continuitatea vieții și unitatea politică a teritoriilor alipite* (n.ns. I.A.)”. În situația dată, se sublinia necesitatea implicării profunde a statului. I.N. Angelescu, în 1921 subsecretar de stat la Ministerul Finanțelor, sintetiza astfel principala direcție în care trebuia să acționeze statul: „În nici o altă activitate publică, rolul statului nu e însă mai hotărâtor pentru destinele poporului nostru ca în opera de refacere. Pentru noi, această operă are un cuprins mai larg decât reconstrucția caselor dărâmate sau a unor părți din avuturile furate în cursul războiului; ea înseamnă *reorganizarea vieții economice în cadrele noului stat al românilor*, îndreptarea liniilor de comunicație interioară, procurarea utilajului tehnic și economic cel mai potrivit pentru noile condițiuni de viață, pregătirea pentru exploatarea și valorificarea maximă a bogățiilor țării și a situației ei geografice (n.ns. I.A.)”. În dezbaterile din acei ani se punea un accent deosebit pe valorificarea resurselor interne printr-un program de naționalizare, prin colaborarea statului cu inițiativa românească. România nu respinge ajutorul capitalului străin – afirma în Adunarea Deputaților la 18 iulie 1921 Ministrul de Finanțe, N. Titulescu – dar, „refacerea noastră trebuie să fie, înainte de toate, opera noastră însăși”. Imediat după război s-au întreprins ample acțiuni de cunoaștere, inventariere, a noilor posibilități avute la dispoziție în domenii economice fundamentale și s-au adoptat măsuri deosebit de importante, menite să accelereze refacerea, unificarea monetară și însănătoșirea financiară⁴⁰.

Asistăm la procesul de corelare a componentelor vieții economice

⁴⁰ Pe larg, I. Agrigoroaiei, **România interbelică...**, p.165-188. În februarie 1923 a fost adoptată legea contribuțiilor directe care unifica cele patru sisteme de impozite directe aplicate până atunci pe teritoriul statului. În 1922-1923 o comisie a Ministerului Industriei și Comerțului a lucrat pentru a stabili condițiile ce trebuiau îndeplinite în vederea naționalizării societăților din noile ținuturi. Guvernul Ion I.C. Brătianu a elaborat și adus în dezbaterile Parlamentului un set de măsuri economice, promulgate în 1924: *legea privind comercializarea și controlul întreprinderilor economice ale statului, legea regimului apelor, legea energiei, legea minelor*, lege ce a stârnit presiunile puternice ale unor cercuri industrial-bancare străine. **Ibidem**, p. 192-198; Marin Nedelea, **Aspecte ale vieții politice din România în anii 1922-1926**, București, 1987, p. 63-64; Ion Bitoleanu, **Din istoria României moderne 1922-1926**, București, 1981, p. 131-132.

într-un mecanism unic, funcțional. Integrarea economică a însemnat acomodarea economiei teritoriilor unite la necesitățile și posibilitățile pieței naționale mărite de peste două ori, restructurarea transporturilor și comunicațiilor, a circulației mărfurilor în conformitate cu noile structuri și dimensiuni ale bogățiilor naturale, de producția agricolă și industrială etc.

Repunerea în funcțiune a potențialului economic și valorificarea resurselor din noile provincii în cadrul organismului economic unificat s-a realizat relativ repede, în pofida consecințelor războiului și a instabilității politice. Situația se explică și prin premisele economice ale Uniri din 1918, legăturile multiple statornicite de secole între Țările Române, caracterul complementar al economiilor provinciilor intrate în componența statului întregit. Realizarea patrimoniului economic național a mărit și diversificat potențialul de producție al mării României, a pus în valoare, în condiții sporite, resursele umane, energetice și de materii prime, cele interne în primul rând. A fost abrogată legislația străină și au fost desființate instituțiile care asiguraseră dependența și subordonarea provinciilor provinciilor românești fostelor imperii, instalându-se – și în acest domeniu – autoritatea suverană a statului român. După perioada de refacere și atingere a nivelului economic antebelic în anul 1924, au urmat anii dezvoltării economice 1924-1928. La sfârșitul deceniului al doilea, România se prezenta cu o capacitate de producție, de transport și schimb de 2,2-2,5 ori mai mare în comparație cu statul român antebelic.⁴¹ Criza economică mondială din 1929-1933 s-a manifestat cu putere în unele ramuri ale economiei românești, prin reducerea substanțială a capacităților de producție, scăderea prețurilor, șomaj, reducerea veniturilor, tensiuni sociale etc. După 1933 a fost reluată dezvoltarea, înregistrându-se un avânt semnificativ în mai multe ramuri importante nu numai pentru economia națională, ci și pentru modernizarea societății românești, în ansamblul său.

În deceniul care a urmat Marii Uniri s-au reorganizat și extins întreprinderi mai vechi, s-au înființat altele, s-au făcut investiții importante în dotarea cu tehnica modernă, în sporirea forței de muncă și creșterea calității acesteia etc. În etapa de refacere și dezvoltare a economiei s-a manifestat o puternică tendință de sporire a investițiilor de

⁴¹ Victor Axenciuc, Vasile Bozga, **Evoluția economiei naționale**, în **Istoria Românilor**, vol. III, **România întregită 1918-1940** (coordonator, Ioan Scurtu) București, 2003, p. 78-85.

capital în aproape toate ramurile și „aceasta datorită cerinței fundamentale obiective, de a întări unificarea statului”. Pentru Virgil Madgearu, „procesul de industrializare a României întregite” a cuprins două faze principale și mai multe perioade. În „faza economiei mondiale din 1919 la 1932”, prima perioadă, 1919-1926 (pe care o putem extinde cu doi ani), este „de încadrare a industriei în spațiul geografic” al noului stat. În această perioadă, continua Virgil Madgearu, „industria s-a dezvoltat în cadrul pieței extinse prin întregirea teritoriului, prin nevoia excepțională de fabricate pentru împlinirea lipsurilor provenite din distrugerile și de devastările războiului și prin împrumutarea țăranilor”⁴².

Câteva date confirmă această evoluție. Între anii 1922 și 1928 valoarea producției industriale a crescut de la 29.239,7 milioane lei la 74.493,4 milioane lei, ceea ce reprezintă 254,8%. Valoarea totală a producției agricole și animaliere a sporit considerabil în urma Marii Uniri: în 1915 - 1.817,398 milioane lei aur, în 1924 - 3.740,742 milioane lei aur, în 1928 - 4.128,152 milioane lei aur. După ce în anii 1919-1921 balanța comercială s-a soldat cu mari deficite, în anii 1922-1927 s-a înregistrat un sold pozitiv, cu excepția anului 1925 (consecință a recoltei slabe din anul anterior). În anul 1927, valoarea exporturilor a atins 38.111 milioane lei, iar a importului 33.852 milioane lei, reieșind un sold activ de 4.259 milioane lei. A crescut într-un ritm rapid locul petrolului în comerțul exterior, apropiindu-se deocamdată de 40% din valoarea exportului, cu consecințe pozitive asupra veniturilor din bugetul statului. Începând cu bugetul pe anul financiar 1922/1923 și sfârșind cu cel pe anul 1927, toate bugetele ordinare ale statului s-au încheiat cu excedente, unele substanțiale: în anii 1923/1924, un excedent de 4.129 milioane lei, 1925 - 4.538 milioane lei, 1927 - 2.871 milioane lei. În 1928, s-a redus masiv exportul, într-un an în care criza se manifesta puternic în unele ramuri industriale⁴³.

Cu toate greutățile care au persistat în întreaga perioadă la care ne referim, refacerea și dezvoltarea sunt evidente în toate sectoarele productive, proces exprimat și de evoluția venitului național. Astfel în

⁴² Virgil N. Madgearu, **Evoluția economiei românești după războiul mondial**, București, 1995, p. 99.

⁴³ Mihail Rusenescu, Ioan Saizu, **Viața politică în România 1922-1928**, București, 1979, p. 11-12; I. Agrigoroaiei, **România interbelică...**, p. 165 și urm.; Gh. Iacob, **Economia României (1859-1939). Fapte, legi, idei**, Iași, 1996, p. 92 și urm.

1926 venitul național net se ridica la 266.973 milioane lei, în 1927 – 263.721 milioane lei, iar în 1928 a atins 292.568 milioane lei, din care agricultura și pădurile aduceau 165.989 milioane lei, iar industria și meseriile 104.206 milioane lei, fapt ce reflectă o participare semnificativă a acestei ramuri la realizarea venitului național⁴⁴. Economia statului național unitar român a fost în măsură să valorifice, în mare măsură, noile posibilități de după 1918, într-un proces complex de unificare și modernizare, cu participarea și în beneficiul tuturor provinciilor. Agricultura a înregistrat progrese mai lente; chiar dacă reforma agrară a avut efecte negative asupra producției agricole, trebuie subliniat că împrăștierea țăranilor a fost un remarcabil act de dreptate, meritat din plin de cei care au apărut cu eroism ființa de stat a României la Mărăști-Mărășești-Oituz, în iulie-august 1917.

Rezultatele înregistrate în primul deceniu al perioadei interbelice vor sta la baza reluării dezvoltării economice (cu efecte pozitive însemnate asupra vieții culturale, a învățământului, a sănătății, a nivelului de trai etc.) după depășirea crizei în anii 1933-1934. Avântul economic, ce a atins cota maximă în anul 1938, a influențat hotărâtor, direct sau indirect, procesul de modernizare a întregii societăți românești, atât cât a fost posibil în contextul intern și internațional al celor 22 de ani de existență a României întregite⁴⁵. Aspectele aduse de noi în discuție reprezintă o parte, semnificativă credem, din tema atât de generoasă referitoare la consolidarea Marii Uniri prin unificarea realizată, în mare măsură, în primul deceniu postbelic. Ne-am propus o abordare metodologică care sugerează posibilități de largire a perspectivei asupra Marii Uniri, a evoluției societății românești din Statul întregit.

⁴⁴ D. Iordan, Miliță Georgescu, **Venitul național**, în **Enciclopedia României**, vol. IV, București, 1943, p. 964.

⁴⁵ I. Agrigoroaiei, G. Preda, Gh. Calcan, **op.cit.**, p. 49 și urm.

N. IORGA ȘI AMERICA

Gheorghe I. Florescu

„Căci suntem în țara unde zilnic se fac minunile, unde improvizările închipuirii se prefac în realități solide și spornice. Nicăiri omul n-a fost mai creator decât aici, nicăiri n-a avut mai mult sentimentul că *el face*”.

N. Iorga

Summary: At the beginning of his scientific activity, America represented for Nicolae Iorga a space without a particular interest as a historian. However, since the first years of the twentieth century, the New World became gradually a new subject for his researches. Such a significant change of attitude was certainly caused also by the existence of a Romanian community on the over-Atlantic land. This community founded the Nicolae Iorga Club, on November 21, 1909, in Indiana Harbor, Indiana.

First of all, it is important to mention the fact that, on the eve of the First World War, the United States of America affirmed themselves as a country with uncontested power of decision in the evolution of the whole world of that period. Under such an international conjunction, the great Romanian historian understood that America will play an important role in the development of the international conflict that started in the summer of 1914. This is why Iorga was among the Romanian parliamentary members gathered on June 20, 1917, in the hall of the National Theater in Iași, in order to welcome the „American messengers” lead by General Hugh L. Scott. After the end of the WWI, a larger opening of Romania toward America became more obvious. Therefore, in 1921, Iorga drew the attention of the public to the fact that America was now representing the „entire world’s conscience”. His interest in the Romanian communities living beyond the Ocean and in the Romanians who crossed the Atlantic to work temporary in USA, grew considerably.

Iorga was a remarkable personality in that time, well known by scientific and political circles in Europe. Therefore, the fact that he accorded so much attention to America was largely noticed and it was regarded as a logical and necessary attitude in connection with the national interests of Romania. The Romanian community in Indiana Harbor decided in 1929 to invite the great historian at the events organized to celebrate two decades since the „Nicolae Iorga” Club was founded. Iorga eventually crossed the Ocean by boat and landed in New York City on January 27, 1930. He visited two days later the

headquarters of the famous *The New York Times*, and talked with Adolph S. Ochs, a very well known American mass media representative. Iorga also traveled to Washington D.C., where, on the beginning of February 1930, was welcomed by Herbert C. Hoover, the President of United States. The Romanian historian participated to the festivities held on February 10 and 11, 1930, and dedicated to the anniversary of two decades of the „Nicolae Iorga” Club in Indiana Harbor, Indiana.

A long travel in America followed the staying in Indiana Harbor. Iorga visited several Romanian communities, universities and other places, gave talks, met important American officials, and left the New World on March 20, 1930.

The American visit had a particular significance for N. Iorga, significance acknowledged more than once. After his return in Romania, he gave talks about the New World and wrote articles and books about it. He considered America a space unique from many points of view, and he thought its future will affect the entire world.

We included in the attachments the letter of August 31, 1929, addressed to the „Nicolae Iorga” Club, where he referred to his decision to visit America. We also added some articles published by *The New York Times* during his visit and after that, until 1940, articles unknown yet but very interesting even today.

Keywords: *N. Iorga, America, New York Times*

Pentru N. Iorga, Lumea Nouă a reprezentat un tărâm mirabil, prin evidenta sa propensiune inițiativă, de care s-a apropiat cu prevedere, descoperind-o, treptat, cu mult înainte de a ajunge să traverseze Atlanticul. La început, și-a imaginat-o, paradoxal sau doar părelnic, ca pe un spațiu aflat dincolo de marginile aspirațiilor sale istoriografice, preocupat fiind de explorarea Lumii Vechi, al cărei fiu era. Treptat, însă, în mintea sa a încolțit gândul de a ajunge cândva să pună piciorul pe tărâmul acela mirific, puțin cunoscut încă de mulți europeni, dar râvnit cu obstinație de cei pentru care universul acelei vremi nu se rezuma doar la aria bătrânului continent. Auzise și citise încă din copilărie despre „țărâmul de dincolo” de limitele vremelnice ale cunoașterii, care va deveni, treptat, o țință întru investigare și un termen de comparație, cu sens explorator și întregitor, deopotrivă¹.

¹ În 1890, apărea, la Botoșani, Benjamin Franklin, **Știința lui Moș Albu. Meșteșugul de a face stare (Drumul la California)**, Traduse de Avocatul Ioan N. Licu, Botoșani, Tip. „Concurența”. Vezi și Nicolae Iorga: „Cine e Benjamin Franklin?”, în Gheorghe I. Florescu, **Naufraziile întrebării. Oameni și cărți**, Iași, Editura revistei „Convorbiri

Înainte de a-și propune să elucideze ce reprezenta „*the New World*” pentru un european, N. Iorga a încercat a se apropia de America prin ceea ce se știa despre ea la un moment dat, cu intenția de a evidenția semnificația Lumii Noi pentru sfârșitul secolului XIX și începutul celui următor. În 1905, bunăoară, scriind despre Schiller, cu ocazia manifestărilor dedicate împlinirii primului veac de la dispariția aceluia care scrisese **Odă bucuriei**, N. Iorga observa că „întreg neamul german a pomenit printr-o măreață serbare, care s-a întins, se poate zice, dela un capăt al Europei la celălalt, a încălzit o parte din *America Nouă* (subl.ns.) și a găsit răsunset în atâtea puncte din alte continente [...]. Dintre câte popoare trăiesc pe lume, observa el, nu e unul care să aibă o viață mai armonică, mai echilibrată, și printr-aceea că la dânsul curentul spre bunurile materiale ale vieții e totdeauna precumpănit de iubirea statornică, în forme neconținut nouă, pentru ideal: pentru adevărul cugetării, pentru elaborarea științei, pentru îndeplinirea frumuseții. Aici nu e ca în *America de Nord* (subl. ns.), unde un biet suflet de împrumut tremură ticălos în uriașul trup, care se luptă pentru tot mai multă hrană”². Așadar, la acea dată, când nu se încheiase primul lustru al secolului XX, americanul era încă „un biet suflet de împrumut” pentru țara sa, care nu se putea compara cu Germania. Așa continuau a gândi mulți europeni, la acea dată, despre lumea de dincolo de Ocean. Doi ani mai târziu, însă, istoricul roman va nota că „America, și împreună cu dânsa, toată lumea de limbă engleză, serbează o sută de ani de la nașterea lui Henry Wadsworth Longfellow, pe care istoria literaturilor universale îl va pune foarte sus când se va judeca, în deplină siguranță, partea ce au avut-o scriitorii în crearea simțirii și moralității vremilor noi”³. Dar, spre deosebire de Schiller, care trăise în Germania – țară cu o veche tradiție în poezie –, autorul cunoscutelor **Ballads and other Poems** (1841) s-a străduit să scrie „în cea mai dulce și mai ușoară limbă engleză, de un American pentru Americani [...]. În altă țară, la un adevărat popor, în alte vremi de avânt al cugetării, el ar fi întrebât mai mult sufletul său însuși și ar fi râvnit mai sus, ar fi gândit mai bărbătește asupra tainelor”⁴.

literare”, 2010, p. 19-30.

² N. Iorga, **Serbările pentru Schiller**, în **Oameni cari au fost**, I, Studiu introductiv de Valeriu Râpeanu, Ediție critică, note și comentarii de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, Galați, Editura „Porto-Franco”, 1994, p. 83.

³ **Ibidem**, p. 164.

⁴ **Ibidem**, p. 165-166.

Fără a-i fi reproșat numaidecât ceva în mod explicit lui Longfellow, Iorga nu putea trece indiferent peste faptul că America nu era asemenea Germaniei, adică „un adevărat popor”, unde poezia ajunsese „în alte vremi de avânt al cugetării”. Deși poetul din Lumea Nouă se născuse cu o jumătate de secol mai târziu decât Schiller, poezia acestuia din urmă era superioară totuși aceleia a scriitorului de dincolo de Ocean. Dacă, vorbind azi despre America, suntem înclinați nu doar să acceptăm, ci chiar să încercăm a demonstra că ea se află înaintea Europei, din multe puncte de vedere, în 1905 sau 1907 situația nu era aceeași. Iar N. Iorga se număra printre cei care erau convinși că așa stăteau lucrurile, atunci.

Cu timpul, însă, această ierarhizare contextuală s-a modificat, evident, deoarece peste un sfert de secol sau mai devreme chiar, lumea ajunsese a arăta și mai ales a gândi altfel, fără a renunța, desigur, la nuanțările de rigoare, întru totul firești și oricând explicabile. La apropierea istoricului român de Lumea Nouă și chiar la o familiarizare treptată cu ea au contribuit, în mod firesc, progresele realizate de Statele Unite ale Americii, dar și afirmarea comunităților românești apărute în această țară, pentru care marele istoric nu era un necunoscut. Așa, bunăoară, filiala din Garrett, Indiana, a societății culturale Transilvăneana, din Indiana Harbor, Indiana, a înființat în 1909 Clubul Tineresc de Cultură „Nicolae Iorga”, care a început a edita în același an revista *Calicul American*⁵. La 21 noiembrie, același an, „un grup de tineri români, imigranți din părțile Ardealului, compus din 26 de membri”, a fondat Clubul „Nicolae Iorga”, din Indiana Harbor și East Chicago, cu intenția de a acorda „ajutor și cultură” românilor din zonă⁶. Peste aproape doi ani, adică la 19 septembrie 1911, clubul respectiv a primit „actul de încorporare, ca Persoană Morală, de la Statul Indiana”, iar la 20 decembrie 1920, același club trimitea Reginei Maria suma de 500 de dolari „pentru copiii orfani și majestatea sa mulțumește prin o scrisoare semnată de mână proprie, clubului *Nicolae Iorga*, pentru generosul dar”⁷.

Fără îndoială că la acea dată America nu-i era străină lui N. Iorga, care s-a simțit atras de o experiență unică, din multe puncte de vedere,

⁵ Aurel Sasu, *Cultura română în Statele Unite și Canada*, III, *Societățile culturale*, Cluj, Editura Limes, 2002, p. 127-128. În 1910, Clubul s-a transformat într-o societate intitulată „Ștefan cel Mare”.

⁶ *Istoria Uniunii și Ligei Societăților Române de Ajutor și Cultură din America, 1906-1931*, Cleveland, Ohio, Tipografia ziarului America, 1931, *passim*.

⁷ *Ibidem*, p. 65.

după ce, mai ales, „distanța” dintre S. U. A. și România a ajuns, treptat, a nu mai fi aceea de altădată⁸. Nu întâmplător, la 20 iunie 1917, el se afla printre parlamentarii prezenți în sala Teatrului Național din Iași, care i-au primit pe „solii americani”, aceia care „ne-au înălțat sufletește [...] și ne-au dat impresia cea mai exactă a *forței* alături de care luptăm”. În seara aceleiași zile, va consemna în jurnalul său „venirea americanilor”, după ce-l ascultase pe generalul Hugh L. Scott⁹.

Treptat, va lăsa a se înțelege că America devenise pentru el „altceva” decât fusese înainte de război, adică o țară care va avea în viitor o semnificație deosebită pentru întreaga umanitate. Scriind despre George Washington, primul Președinte al Statelor Unite ale Americii, atrăgea atenția asupra faptului că „a sosit momentul ca Noul Continent să-și fixeze locul pe care-l avea, nu numai prin muncă și avuție, dar și prin concepțiile politice și energia cu care e în stare, nu numai a le enunța prin gura elocventă a unui profesor, dar a le și împlini prin brațele vâjnoase ale unui milion de soldați în mijlocul societăților omenești viitoare, împăcate și prinse într-o tovărășie care să poată fi pentru unii o glorie, unită și cu o datorie corespunzătoare, dar pentru nimeni o robie.

Vor rămânea Statele-Unite numai creditorii, se întreba el în anul în care se va încheia războiul, sau vor reprezenta ele forța morală directivă, așa cum ambiționează așa de mult și cum atâta au să ambiționeze?”¹⁰. Atent, ca întotdeauna, cu nuanțele și propunând o înțelegere exactă a noului curs al relațiilor internaționale, când Americii i se rezervase un loc distinct și întru totul justificat în politica lumii, Iorga va continua să rămână obiectiv în judecarea unui context deosebit de complex.

Interesul său pentru America s-a amplificat, invariabil, și după încheierea războiului, când a afișat o mai mare atenție comunităților

⁸ Cf. Gheorghe I. Florescu, **Studiul relațiilor româno-americane: realizări și perspective**, în **Relații româno-americane în timpurile moderne**, Volum editat de Gheorghe I. Florescu, Iași, Editura Universității “Al. I. Cuza”, 1993, p. 19-89.

⁹ Gheorghe I. Florescu, **Raporturi româno-americane în anii primului război mondial. Misiunea Hugh L. Scott (1917)**, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol*, II, Iași, XXV, 1988, p. 283-301; vezi și **Sosirea misiunii americane în Iași**, în *Evenimentul*, Iași, 21 iunie 1917, p. 1; **America și România**, în *Mișcarea*, Iași, 22 iunie 1917, p. 1; N. Iorga, **Misiunea Americii**, în *Neamul Românesc*, Iași, 23 iunie 1917, p. 1.

¹⁰ N. Iorga, **Amintirea lui Washington**, în **Oameni cari au fost**, II, 1996, p. 328-332. Vezi și **Theodore Roosevelt**, în *Ibidem*, p. 310.

românești de dincolo de Ocean¹¹. În 1921, scriind despre acestea, atrăgea atenția asupra faptului că America reprezenta „conștiința lumii întregi”, „țara în care vă aflați voi, fraților, și căpătați cinstit răsplata ostanelilor voastre”¹².

Publicând, în același an, un articol dedicat lui Wilson, la moartea acestuia, omul politic român a trecut cu înțelegere peste vechile recriminări, evidențiate de atitudinea afișată uneori de fostul președinte al S. U. A. față de drepturile reclamate de România la Conferința de Pace, recunoscând că „a murit omul prin ale cărui idei [...] trăim noi astăzi între hotarele Statului național *aproape deplin* (subl.ns.), întemeiat prin voința însăși a mării majorității de locuitori ai lui”, considerându-l pe cel de-al 28 -lea Președinte al Americii „un binefăcător al omenirii”¹³.

La 5 ianuarie 1926, apoi, prefăcând o carte despre români și America, el, pentru care Lumea Nouă nu mai era doar un miraj ce refuza parcă orice comparație, scria că „într-o vreme când o nație trebuie să se preocupe de orice membru al ei, oriunde s-ar găsi, pentru a-l purta după puțință în comunitatea ei morală, ne gândim la grupele de Români sămănate de jur împrejurul nostru.

Și bine facem. [...]

Dar, [...] uităm prea adesea pe aceia cari, în dorința de a-și încerca puterile în marile Stadii de întrecere ale lumii, se află dincolo de Ocean.

Și aceia nu sânt numai țărani, ci, luați din toate clasele, ei formează o societate complectă”¹⁴. Sfatul său, recomandat de mai multă vreme, era acela de a nu uita că acei români reprezentau „o societate complectă”, care nu trebuia abandonată, ci ajutată.

După Primul Război Mondial mai ales, N. Iorga s-a arătat interesat

¹¹ Cf. N. Iorga, **Ziare românești din America**, în *America*, Cleveland, Ohio, 25 iunie 1919, p. 1.

¹² N. Iorga, **Scrisori către românii din America. 1921-1924**, Cleveland, Ohio, Tipografia ziarului *America*, f.a., p. 9. A continuat să colaboreze la același ziar, publicându-și scrisorile, acolo, până în 1927.

¹³ N. Iorga, **Wilson**, în *Oameni cari au fost*, III, 1997, p. 128.

¹⁴ **Românii în America**, de Șerban Drutzu în colaborare cu Andrei Popovici, cu o prefată de D-l Prof. N. Iorga, București, „Cartea Românească” S.A., 1926, p. 3. Gheorghe I. Florescu, **Românii în Statele Unite și Canada**, în *Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă*, București, Volumul II, 2003, p. 327-361. Al. Nemoianu, **Nicolae Iorga and the Romanian-American community**, în *Information Bulletin*, March-April 1995, Jackson, Michigan, p. 20; Eugene S. Raica, Al Nemoianu, **Nicolae Iorga and the Romanian-American Identity**, în Idem, April-June 2002, p. 10-12, 14-15.

din ce în ce mai mult de experiența Lumii Noi și de românii care, „în dorința de a-și încerca puterile în marile Stadii de întrecere ale lumii, se află dincolo de Ocean”, așa cum remarcă el în 1926¹⁵. Numele său a devenit la un moment dat cunoscut românilor americani, fiind citat de presa curentă și de unele publicații din S.U.A., pentru activitatea publică și, în egală măsură, pentru unele dintre realizările sale științifice. În toamna anului 1926, de pildă, Gardiner Harding îi prezenta în *The New York Times* cartea **A History of Rumania: Land, People, Civilization**¹⁶. Treptat, dialogul istoricului și omului politic român cu comunitățile românești de dincolo de Ocean a devenit o permanență, cu o tentă programatică chiar, afișată din ce în ce mai evident¹⁷.

Personalitate predominantă a epocii, cunoscut în cercurile științifice și politice ale Europei, apropierea sa de America a venit ca o exigență firească mai întâi și necesară după aceea, privită dintr-o perspectivă personală, dar mai ales din una cu accepțiune națională. Câteva dintre individualitățile politice, științifice și artistice ale țării ajunseseră să traverseze deja Oceanul, pentru a cunoaște Lumea Nouă și „a pune România pe hartă”, cum pretindea Regina Maria¹⁸. După 1918, distanța dintre București și țărmul estic al Americii nu mai părea așa de mare ca înainte de Marele Război. În mod sigur, N. Iorga ajunsesese între timp a aspira la o traversare a Atlanticului, pentru a se confrunța cu un spațiu devenit emblematic, „unde-și găsiseră de lucru atâția harnici țerani ai noștri din Ardeal, uneori și din Bucovina”, despre care recunoștea că „n-avem decât ideile vage și în mare parte false ale europenilor”¹⁹. Scrisese, până la acea

¹⁵ Cf. N. Iorga, **My Country**, Detroit, 1920; Idem, **Scrisori către Românii din America**, Cleveland, Ohio, <1924>.

¹⁶ Gardiner Harding, **Rumania's Stormy History**, Translated from the Second Enlarged Edition by Joseph McCabe, 284 p., New York, Dodd, Mead & Co., 1926, în *The New York Times*, October 24, 1926, p. 3.

¹⁷ Cf. Dumitru Vitcu, **Relațiile româno-americane timpurii (Convergențe-divergențe)**, București, Editura Albatros, 2000; **100 Years of American-Romanian Relations**, I, edited by Radu R. Florescu, Roma, Editrice Nagard, 1980; vezi și excelentul excurs întreprins pe această temă de Ion Stanciu: **În umbra Europei. Relațiile României cu Statele Unite în anii 1919-1939**, București, Silex, 1996, p. 230-186.

¹⁸ Cf. Maria, Regina României, **Însemnări zilnice (1 ianuarie – 31 decembrie 1926)**, Volumul VIII, Traducere de Sanda Ileana Racoviceanu, Îngrijire de ediție, Cuvânt înainte și note de Vasile Arimia, București, Editura Cognitia, 2010, p. 322-427.

¹⁹ N. Iorga, **O viață de om așa cum a fost**, Ediție îngrijită, note, comentarii de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu. Studiu introductiv de Valeriu Râpeanu, București, Editura

dată, despre unele personalități politice și culturale ale S.U.A., se întâlnise cu unii dintre oficialii americani ajunși în România în timpul războiului și după aceea, trezindu-i-se curiozitatea și apoi dorința de a se confrunta cu o „lume” către care se îndreptau marile așteptări și speranțe ale multor europeni. În cele din urmă, însă, în adoptarea deciziei de a vizita America, un rol important l-a avut comunitatea românilor americani, cu care era în contact și despre care scrisese de mai multe ori²⁰.

De fapt, înainte de a-și fi propus un asemenea „drum”, idea îi fusese sugerată – în mod expres chiar și nu o singură dată – de românii americani. Dacă nu s-a dat curs mai înainte unei invitații în acest sens, vina posibilă nu putea fi imputată numaidecât cuiva anume. În acea vreme, o vizită în America era mult mai complicată decât azi. O atare experiență, care, în viziunea lui Iorga, nu era în primul rând un voiaj de plăcere, presupunea o pregătire specială, atât din partea istoricului, cât și din partea comunităților românești care urmau a-l primi. Apoi, chiar dacă acordul nu avea un caracter oficial, punerea sa în practică reclama stabilirea prealabilă a unui calendar, în care trebuiau precizate acțiunile ce urmau a se consuma și maniera desfășurării lor.

După unele tatonări aleatorii, nu lipsite de sens, românii din Indiana Harbor, Indiana, au decis în 1929 a-l invita pe istoric la manifestările prilejuite de aniversarea a două decenii de la fondarea Clubului care îi purta numele²¹. Așa se explică faptul că la 31 august 1929 el se adresa Clubului „Nicolae Iorga”, precizând că „aș încerca să vin la d-voastră prin *Ianuar 1930*”, întrucât, Profesorul William A. Craigie îi scrisese că se „dorește vizita mea”. Chiar dacă tonul scrisorii părea a fi unul de atenționare fortuită, precizările ulterioare lăsaus a se înțelege că Iorga se decisese la acea dată a traversa Oceanul, recomandându-le lui Andrei

Minerva, 1984, p. 519.

²⁰ Cf. N. Iorga, **Scrisori către românii din America, 1921-1924**, *passim*. Vezi și Ion Stanciu, **În umbra Europei. Relațiile României cu Statele Unite în anii 1919-1939**, București, Silex, 1996, p. 231 și urm.; Mircea Răceanu, **Cronologie comentată a relațiilor româno-americane. De la începutul cunoașterii reciproce până la prăbușirea regimului comunist în România, 1989**, București, Silex, 2005, p. 72 și urm.; Lucian Boia, **Nicolae Iorga și Statele Unite ale Americii**, în *Revista de istorie*, București, Nr. 8, 1976, p. 1153-1173.

²¹ Cf. **Album comemorativ pentru serbările aniversare de 20 de ani a clubului „N. Iorga”**, Indiana Harbour, East Chicago, Indiana, 1930.

Rusu și Nicolae Bechea că, deja, „s-ar putea anunța conferințe”²². În cele din urmă, vizita a fost perfectată, fiind considerată un eveniment deosebit de către românii americani și de oficialitățile bucureștene²³.

N. Iorga a debarcat în New York City la 27 ianuarie 1930, fiind întâmpinat de Carol A. Davila, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Washington, D.C., George Boncescu, consilier economic, Nicolae Benchea, profesor, și Iacob Rosenthal, fost director al *Adevărului*, dar și de unii ziariști americani²⁴. În ziua următoare sosirii în America, el s-a întâlnit cu „un grup de Evrei cari vreau să știe ceva despre țară.. Șeful lor, Wolfsohn, se interesează cu de-amănuntul de împrejurările de acasă”²⁵. *The New York Times* a publicat în aceeași zi un text intitulat **Prof. Jorga here, talks of peace**²⁶.

Un moment important al sejurului său new-yorkez l-a reprezentat vizita făcută în ziua de 29 ianuarie 1930 la redacția celebrului cotidian *The New York Times*, ocazie cu care a participat și la un dejun oferit de Adolph S. Ochs, cunoscutul om de presă american, care „întreabă pe fiecare dintre oaspeți despre impresiile lor. [...] Vrând să știe ce m-a frapat mai mult pe mine aici, îi răspund că puterea morală, care mișcă această enormă mașină”²⁷. În ziua următoare, a fost invitat de Columbia

²² Ion Stanciu, *op.cit.*, p. 254. Vezi și *Album comemorativ...*, scrisoarea lui M.N. Boeriu către N. Benchea, din 8 noiembrie 1929.

²³ Ion Stanciu, *op.cit.*, p. 254-255. Vezi și Cornelia Bodea, **Corespondența lui Nicolae Iorga cu românii-americani. Despre vizita marelui istoric în Statele Unite**, în *Revista de istorie*, București, Nr. 5, mai 1983, p. 510-518; G. Stănculescu, **Vizita d-lui profesor Nicolae Iorga în America**, în *Calendarul național al ziarului „America”* 1931, p. 147-154; Nicolae Iorga, **America și românii din America. Note de drum și conferințe**, Vălenii de Munte, Așezământul tipografic „Datina Românească”, 1930.

²⁴ N. Iorga, **Pe drumuri depărtate**, Vol. III, Ediție critică îngrijită, selecția textelor, note și postfață, comentarii de Valeriu Răpeanu, București, Editura Minerva, 1987, p. 15; Ion Stanciu, *op.cit.*, p. 255; **O vizită a d-lui Iorga la „New York Times”**, în *America*, 3 februarie 1930, p. 1; **Leo Wolfson despre vizitele d-lui profesor Iorga**, în *America*, 7 februarie 1930, p. 1-4; N. Iorga, **Memorii (Agonia regală și Regenta)**, Vol. V, București, Editura „Națională” S. Ciornei, 1932, p. 379-388.

²⁵ N. Iorga, *op.cit.*, p. 379.

²⁶ *The New York Times*, January 28, 1930, p. 9.

²⁷ *Ibidem*. Vezi și **O vizită a d-lui Iorga la „New York Times”**, în *America*, 3 februarie 1930, p. 1; N. Iorga, **O viață de om așa cum a fost**, p. 519. Meyer Berger, **The Story of the New York Times. The First 100 Years. 1851-1951**, New York, Arno Press, 1970, p.v și urm.; Max Frankel, **The Times of My Life and My Life with The Times**, New York, Random House, Inc., 1999, *passim*; Edwin Diamond, **Behind the**

University, fiind primit de președintele acesteia, Murray Butler²⁸. La 2 februarie 1930 ajunsese deja în Washington, D.C., pentru ca o zi mai târziu să participe la o recepție, „cu mulți diplomați și altă lume americană”, unde a prezentat o conferință despre România²⁹. Un moment important al prezenței sale în capitala Lumii Noi l-a reprezentat primirea de către Herbert C. Hoover, Președintele S.U.A.³⁰. Apoi, la 6 februarie, a prezentat o conferință la Universitatea de Stat din Washington, D.C.³¹.

În zilele de 10 și 11 februarie 1930 a participat la programul dedicat împlinirii a două decenii de la fondarea Clubului „Nicolae Iorga”, din Indiana Harbor, Indiana, considerat o „mișcătoare manifestație națională”, deschisă de o „recepție la Primărie, cu ministrul României”, pentru ca seara „să explic – așa cum nota el – coloniei românești împrejurările de la noi.

În jurul steagurilor românești s-au adunat acelea ale coloniilor prietene”³².

După încheierea programului aniversar rezervat Clubului „N. Iorga”, vizita sa a avut în vedere contactarea comunităților românești și a diferitelor universități americane, prilej cu care s-a adresat atât românilor americani, cât și unor intelectuali ai Lumii Noi³³. „În curs de aproape două luni [...], am străbătut o foarte largă parte a Americii de Nord”, va recunoaște el, revenind „la New York, unde am stat mai multă vreme fără să am iluzia că o întreagă lume, așa de variată [...], se rezumă la uriașa cetate [...]; am cercetat uriașa improvizație de la Chicago [...], i-am cercetat suburbiile locuite de muncitorii români” etc.³⁴. „Cu această prețioasă experiență mă întorceam din America, în mart 1930”³⁵.

Pentru N. Iorga, „descoperirea Americii” a avut o semnificație greu comparabilă pentru anul 1930, întrepătrunsă fiind de o anume tentă mesianică, sugerată de o perspectivă proprie țării sale. America

Times. Inside the New York Times, Chicago, University of Chicago Press, 1995.

²⁸ N. Iorga, **Memorii**, Vol. V, p. 380.

²⁹ **Ibidem**.

³⁰ Ion Stanciu, **op.cit.**, p. 255.

³¹ N. Iorga, **Memorii**, Vol. V, p. 380.

³² **Ibidem**, p. 381. Vezi și Aurel Sasu, **Comunitățile românești din Statele Unite și Canada**, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2003, p. 250. Vezi și Mircea Răceanu, **op.cit.**, p. 113.

³³ N. Iorga, **Memorii**, Vol. V, p. 381-388.

³⁴ Idem, **O viață de om așa cum a fost**, p. 519.

³⁵ **Ibidem**, p. 524; Aurel Sasu, **op.cit.**, p. 117-125.

„desenată” de el era un tărâm așezat pe o hartă spirituală de un român, în ultimul an al celui de-al treilea deceniu al secolului XX. Și nu unul oarecare, bineînțeles. Între el și preotul Samuel Damian, acela care a traversat Atlanticul în 1748, cu intenția de a-l întâlni pe Benjamin Franklin³⁶, există o legătură tainică, pe care o uităm, adeseori, sau nu-i cunoaștem semnificația adevărată.

Să ne amintim că la 3 iulie 1917, adică într-o zi tristă din timpul Primului Război Mondial, N. Iorga l-a ascultat pe generalul Hugh L. Scott, șeful Statului Major al armatei americane, care venise la Iași pentru a-i încuraja pe români să continue lupta alături de Antantă, deci și de țara sa. Ca descendent direct al lui Benjamin Franklin, generalul american reînnoda, prin vizita sa, o legătură greu de imaginat, asociind patru personaje din epoci diferite, între care a existat o contingentă nu doar posibilă, ci prestabilită și, poate, mai mult decât atât, chiar preeminentă: Benjamin Franklin, Samuel Damian, Hugh L. Scott și N. Iorga. Fără a bănuî o asemenea punere în scenă, care nu este într-un tot o întâlnire fictivă, ci o corespondență edificatoare, deci posibilă și necesară, Iorga a acordat o atenție specială vizitei generalului Scott, readucând în actualitate, peste un secol și jumătate, „gestul” întreprins cândva de preotul Samuel Damian³⁷. Întors în țară, după încheierea periplului american, venit, din nefericire, cam târziu, ilustrul călător scria că la Youngstown, Ohio, „la o masă care mi se dă în clubul universitarilor, cu largă participare de români înstăriți, aud pentru întâia oară expresia clară și francă a sufletului american. Știam – își amintea el – câți din America au fost pe la noi, în zilele de restriște de la Iași și pe urmă. Dar aici găsesc mai mult decât atâta: amintirea simpatiilor care au întovărășit războiul nostru pentru independență, considerația pentru ce am ajuns a fi, dorința

³⁶ Cf. Demetrius Dvoichenko-Markov, **A Romanian Priest in Colonial America**, în *American Slavic and East European Review*, New York, Columbia University Press, XIV, No. 3, October 1955, p. 382-389; Gheorghe I. Florescu, **Primul român care a „descoperit” America?**, în **Romanian Studies at the Turn of the Century**, Edited by Kurt W. Treptow, Iași, Oxford, Portland, The Center of Romanian Studies, 2000, p. 165-188.

³⁷ Hugh L. Scott, **Some Memoires of a Soldier**, New York, London, The Century Co., 1928, p. 570-587; Gheorghe I. Florescu, **Raporturi româno-americane în anii primului război mondial. Misiunea Hugh L. Scott (1917)**, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, XXV, 2, Iași, 1988, p. 263-301; N. Iorga, **Memorii**, Vol. I-ii, București, Editura „Națională” S. Ciornei, «1931», p. 44; Idem, **Misiunea Americii**, în *Neamul Românesc*, Iași, 23 iunie 1917, p. 1; **Sosirea misiunii americane în Iași**, în *Evenimentul*, Iași, 21 iunie 1917, p. 1.

ca și nota noastră etnică, la aceia cari vor rămânea aici, să se amestece în sinteza *civilizației americane* (subl.ns.), care de acuma trebuie să fie”³⁸. Trei ani mai târziu, redactând **O viață de om așa cum a fost**, își va aminti încă o dată, în momentul când a ajuns la anii Marelui Război, că „acei trimeși ai luptătorilor din Vest, a căror misiune era să ne arate că nu luptam singuri pe frontul supremelor eforturi, sosiră în sfârșit. Erau de tot felul. Un general american, un grup de intelectuali de acolo, curioși, naivi, copilăroși, cu un profesor care se uita la colecția mea de monede noi, [...] împrumuta broșuri despre război de la mine [...] Oricum, te mai simțeai pe pământ la contactul cu dânșii, plecați de așa de departe; cu venirea lor intra o rază de lumină în temnița noastră îngustă și întunecată, duhnind a mormânt”³⁹. În momentul consumării acestor scene, memorialistul a trecut peste ele în grabă, deși era apăsător de nesfârșitele necazuri zilnice. De această dată, însă, consemnându-le, amintirea lor i-a trezit sentimente de sinceră și impresionantă recunoștință pentru „solii americani”.

Dacă o asemenea vizită ar fi avut loc la începutul secolului XX, *America lui N. Iorga* ar fi arătat, neîndoielnic, altfel. Probabil că și biografia sa ar fi fost diferită. Poate, chiar, și opera. Dar, avansând, azi, asemenea prezumpții, nu facem decât să sugerăm un „dacă”, atunci și acolo unde îndoiala și reprehensivea nu-și mai au locul, decât ca un gest târziu și echivoc.

Înainte de N. Iorga, ajunseseră în America, printre alții, N. Titulescu, în 1925⁴⁰, și Regina Maria, în 1926⁴¹. Dar, așa cum se recunoaște îndeobște, America se dezvăluie fiecăruia altfel, în funcție de acela care își asumă responsabilitatea de a o „descoperi”, în raport de timpul încercării și, bineînțeles, de intențiile care au determinat o asemenea chemare, care nu poate fi, nicidecum, una personală, întru totul. Fiecare poartă cu sine o „lume nouă”, pe care o numește, de un timp, „America”. Toți cei care au vizitat acest „colț” de lume înainte de 1930 au descoperit un continent anume, unul care, privit cu ochii fiecăruia și ai tuturor, se

³⁸ N. Iorga, **Pe drumuri depărtate**, vol. III, p. 58-59.

³⁹ Idem, **O viață de om așa cum a fost**, p. 361.

⁴⁰ George G. Potra, **N. Titulescu în S. U. A. și Canada**, în *Revista româno-americană*, București, Nr. XXII-XXIII, Ianuarie 2012, p. 149-244.

⁴¹ Maria, Regina României, **Însemnări zilnice (1 ianuarie-31 decembrie 1926)**, Volumul VIII, Traducere de Sanda Ileana Racoviceanu, Îngrijire de ediție, Cuvânt înainte și note de Vasile Arimia, București, Editura Cognitia, 2010, p. 314-427.

înfățișa la fel, dar, străluminat de scripuri personale, surprinse într-un moment anume, se diferenția, în funcție de mulți factori, nu lesne sesizabili. Așa cum este firesc. Conștientă de aceste particularități, care conferă Lumii Noi o aură ezoterică, ziarul *America* își informa cititorii, la 9 ianuarie 1930, că „D-l Profesor Nicolae Iorga, cel mai luminat om din Țara Românească, vine [...] să cerceteze pe Românii din Statele Unite, pe care i-a iubit și-i iubește și pentru care a scris ani îndelungați”, determinându-ne a ne întreba „cu ce ne arătăm când va veni ilustrul oaspe între noi?”⁴².

N. Iorga a ajuns în Lumea Nouă destul de târziu, atunci când ea nu mai era aceea de la sfârșitul secolului XIX, dar nici cea de după 1918, imediat. Cine îl cunoaște va înțelege și va accepta că el nu era „conchistadorul” de altădată, dar nici „descoperitorul” modern, ajuns adeseori dincolo de Atlantic cu gânduri care îl priveau doar pe el, ci intelectualul dornic, dar mai întâi destinat, de a vedea și a înțelege o altă lume, pentru a se descoperi pe sine și a-și înțelege mai bine țara și lumea sa. Avea 59 de ani atunci, deci o vârstă a deplinei înțelepciuni, când putea înțelege identitatea unei lumi considerată a se afla încă departe de aceea din care venea el. A pus piciorul pe pământul Noului Continent cu un an înainte de a se împlini secolul de când Alexis de Tocqueville a „descoperit” America sa. Fără a fi numai decît un deschizător de drumuri, în sensul inițial al acestei sintagme, el era o personalitate de talie europeană, a cărei prezență în lumea dintre cele două oceane nu a trecut neobservată, în epocă și chiar mai târziu.

Trebuie precizat că în 1930 N. Iorga nu deținea nici o funcție politică oficială, în afară de aceea că era președinte al unei formațiuni partidiste marginale. Călătoria sa în America nu a avut un caracter oficial, astfel încât dimensiunile și implicațiile ei nu au fost influențate direct de realitățile politice și de raporturile diplomatice ale momentului. Cu toate acestea, prezența sa în Lumea Nouă nu a trecut neobservată, nici în România și nici dincolo de Ocean. Nu trebuie uitat că a fost primit de Președintele Americii și că a vizitat redacția ziarului *The New York Times*, întâlnindu-l pe Adolph S. Ochs.

Înainte de toate, însă, s-a întâlnit cu mulți dintre românii americani, aflându-le doleanțele și bucuriile lor. Aceste detalii sunt în măsură să

⁴² *America*, 9 ianuarie 1930, p. 1.

evidențieze adevărata semnificație a evenimentului⁴³. De altfel, prezența sa dincolo de Ocean se datora invitației lor și de aceea ei erau deosebit de mândri de a se întâlni cu o personalitate atât de importantă și cunoscută în întreaga lume civilizată. La fel de relevant, ori poate chiar înainte de toate, a fost dialogul pe care l-a întreținut în permanență cu societatea americană, pentru a-și face cunoscută țara într-un spațiu politic și cultural unde orice afirmare reclama un efort special și permanent. De aceea, a conferențiat la atâtea mari universități americane, care pregăteau viitorul lumii de mâine. Iar onoarea de a se fi întâlnit președintele S.U.A. a conferit voiajului transatlantic al marelui român o dimensiune specială, care nu poate fi trecută cu vederea și nici minimalizată⁴⁴. Toate aceste gesturi de înaltă considerație se vor repercuta, bineînțeles, asupra României și, desigur, asupra comunităților românești din S.U.A.

Drumurile americane ale lui N. Iorga au reprezentat, atât pentru el, cât și pentru țara sa, o experiență unică, din multe puncte de vedere, care a permis depășirea unor dificultăți speciale, greu de sesizat fără o atenție anume. Fascinat de orizonturile Lumii Noi, el va recunoaște, nu mult timp după încheierea acestui periplu inițiat, că „în America eu am fost primit așa de bine, încât aceasta constituie pentru mine o datorie de conștiință”⁴⁵. Așa se explică și conferințele prezentate imediat după revenirea în țară, care trebuie privite ca o continuare și o întregire a celor ținute în America. Vorbind, la 9 aprilie 1930, despre *Pământul* dintre cele două oceane, el nu se sfia să declare că „Pentru că America a făcut foarte mult bine României, și pentru români, America *este* o țară frumoasă”⁴⁶. Dacă în America a vorbit despre România, întors în țară, el le-a împărtășit conaționalilor săi cunoștințele și impresiile adunate despre *America și românii din America*, adică ale „acelora care m-au primit cu prietenie și m-au condus în America, celor mari și celor mici, fără deosebire”⁴⁷.

⁴³ **Prof. and Mrs. Iorga honored at reception**, în *The New York Times*, March 18, 1930, p. 21. Vezi și Mircea Răceanu, **op.cit.**, p. 113.

⁴⁴ Cf. Father Vasile Hațegan, **Researching Romanian-American History**, în *Calendarul național-ilustrat al românilor americani pe anul 1999*, North Olmsted, Ohio, The Union & League of R. S. A., Inc., 1999, p. 102.

⁴⁵ N. Iorga, **Pe drumuri depărtate**, vol. III, p. 115.

⁴⁶ **Ibidem**.

⁴⁷ N. Iorga, **America și românii din America**. Vezi și **My American Lecture**, București, 1932; Ion Stanciu, **op.cit.**, p. 257-258.

*

Nu am intenționat să abordăm într-o manieră exhaustivă întreaga sferă a raporturilor lui N. Iorga cu America, ci am încercat numai să readucem în actualitate acest subiect, întrucât el continuă să suscite un interes special și azi, judecat din perspectiva unui alt secol, când lumea își reconsideră trecutul, în virtutea imperativelor proprii zilelor noastre și ale viitorului, deopotrivă.

În continuare, am reprodus scrisoarea adresată de N. Iorga lui Andrei Rusu și Nicolae Benchea, la 31 august 1929, prin care își exprima acordul de a vizita America și comunitățile românești de acolo.

Am transcris apoi unele articole apărute în *The New York Times*, în zilele prezenței sale în S.U.A., dar și după aceea, până în 1940. Toate sunt necunoscute, încă, dar interesante și azi.

Mulțumim, pe această cale, Domnișoarei Linda Seavy, Office Manager of the St. John Fisher College Lavery Library, și Domnului Grant G. Harris, Head, European Reading Room, Library of Congress, Washington, D.C., pentru ajutor și amabilitate.

Vălenii de Munte, România

D-Sale

D-Lor Andrei Rusu și N. Benchea,
Clubul „Nicolae Iorga”,
Indiana Harbor, Ind.,
P. O. Box 126.
Statele Unite din America.

31 August
1929

Domnii miei,

M'a mișcat adânc scrisoarea dvoastre, plină de atâta iubire.

De și îmi dau samă de greutatea unui asemenea drum și sufăr pe mare, aș încerca să vin la dvoastră prin *Ianuar 1930*, plecând de la Paris, unde fac lecții în orice an. M-ar întovărași soția mea, care nu mă poate lăsa fără îngrijiri.

Ar trebui să vorbiți la Biroul universitar pentru profesori străini, care, după spusa profesorului Craigie, dorește visita mea. S'ar putea anunța conferințe. Dar vorbesc englezește prost și înțeleg greu. În alte limbi nu întâmpin piedici.

Primiți, vă rog, bune salutări și calde mulțămiri.

N. Iorga

N. Iorga, **Correspondență**, 3, Ediție, note, indici de Ecaterina Vaum, București, Editura Minerva, 1991, p. 184-185

PROF. JORGA (sic!) HERE, TALKS OF PEACE

Rumanian Statesman and Head of Bucharest University Arrives on Roma

Is welcombed by Jews

Former Anti-Semitic Leader Explains Change of Views – To Lecture in America

Professor Nicholas Jorga, Rumanian historian and statesman and president of Bucharest University, arrived yesterday on the Italian liner Roma to lecture in the United States. Although a former leader in the anti-Semitic movement, Professor Jorga is now friendly to the Jews and was heartily welcomed by Jewish leaders when the liner reached her pier.

Among those who met him was Carol Davila, Rumanian Minister to Washington, who went down the bay to board the Roma at Quarantine. Others included George Boncesco and Jacob Rosenthal, advisers to the Rumanian Legation.

Professor Jorga explained his change of viewpoint on the Jewish question by saying that until the time he severed his connection with anti-Semitic groups the competition between Jews and Christians was bitter and that the Jews had almost complete control of trade. He felt, then, that he had no other course but to take a stand against them.

Now, he added, Rumania has become a greater country with opportunity for all creeds and all classes and all classes feel the need for working together toward national advancement. Above everything else, Professor Jorga said, he is for peace.

Professor Jorga, long a member of Parliament and leader of the National Democratic Party, was the tutor of Prince Carol, who renounced his rights to the Rumanian throne several years ago and is now in exile in France.

The professor will stay in New York for several days after which he will go to Chicago and Indian Harbor, Ind., where he is to lecture. He was invited there by the Nicholas Jorga Club, founded in his honor by Rumanians twenty years ago.

The New York Times, January 28, 1930, p. 9

Notes of Social Activities in New York and Elsewhere

New York

Mr. and Mrs. Elie Cristo-Loveanu (sic!) will give a reception on Monday in the small ballroom suite of the Ritz-Carlton for Dr. Nicholas Iorga, president of the

University of Bucharest.

The New York Times, March 15, 1930, p. 19

RUMANIAN EDUCATOR TO SPEAK HERE

The Department of History at Columbia University will entertain Dr. Micolae (sic!) Iorga, president of the University of Bucharest, and Mrs. Iorga at dinner Tuesday evening. After the dinner Dr. Iorga will lecture on „History and Historians at the Present Time” in the Casa Italiana, where a reception will be held later under the auspices of the Rumanian Minister, Carol A. Davila. Dr. and Mrs. Iorga will be guests at a reception given by the Rumanian portrait painter Elie Cristo-Loveanu, and Mrs. Cristo-Loveanu tomorrow afternoon from 4 to 6 o'clock at the Ritz-Carlton.

The New York Times, March 16, 1930, p. 23

Notes of Social Activities in New York and Elsewhere

New York

A reception and tea will be given this afternoon at the Ritz-Carlton by Mr. and Mrs. Elie Cristo-Loveanu for Dr. Nicholas Iorga, president of the University of Bucharest.

The New York Times, March 17, 1930, p. 27

PROF. AND MRS. IORGA HONORED AT RECEPTION

President of University of Bucharest Guests of Mr. and Mrs. E. Christo-Loveanu

Mr. and Mrs. Elie Cristo-Loveanu gave a reception yesterday in the small ballroom suite of the Ritz-Carlton for Dr. Nicholas Iorga, historian and president of the University of Bucharest, and Mme. Iorga. Professor Iorga is the leader of the National Democratic party of Rumania and for many years has been a member of Parliament. He is corresponding member of the Institut de France and of the Academie des inscriptions of Paris.

Yesterday's hosts were decorated recently by the Rumanian Government. They were assisted in receiving by Mrs. Adolf Ladenburg and Mr. and Mrs. George Washington Kavanaugh. Among the guests were:

Sir Joseph and Lady Duveen, Professor and Mrs. Henry Fairfield Osborn, Mr. and Mrs. T. Tileston Wells, Major Gen. and Mrs. William N. Haskell, Professor and Mrs.

James F. Shotwell, George Boncesco of the Rumanian Legation, Mrs. Douglas Robinson, Mr. and Mrs. William Nelson Cromwell, Mrs. William Benjamin, Miss Julia Benjamin, Mrs. Francis Rogers, Mrs. Robert W. Kelley, Mrs. James W. Dickson, Mr. and Mrs. Richard Hurd, Mrs. Charles S. Lee, Count and Countess Adolphe J. von der Palen-Klar, Mrs. Leonora Warner, and I. Rosenthal and Mr. Tarcaenu (sic!) of the Rumanian Consulate.

Also Mr. and Mrs. Ira Nelson Morris, Miss Juliana Cutting, Mrs. Benjamin Guggenheim, Mrs. John Adams Mayer, Mrs. Laurent Oppenheim, Judge and Mrs. George Bernard, Mr. and Mrs. Mathew Ritter, Mrs. M. Sartoris Hirst, Mr. and Mrs. Charles Brackett-Barkley, Mr. And Mrs Lawrence Cowen, Mrs Edward Faulks, Mrs. Charles E. Proctor, Mrs. Eugene Savidge, Mr. and Mrs. G. Drexel Steel, Mr. and Mrs. Walter Littlefield, Mme. Yvette Le Bray, Mrs. G. T. Winternitz, Mrs. Florence Foster Jenkins, Miss Vita Harrsen, Mrs. Hiram Todd, the Misses Suzanne and Mary Todd, Mr. and Mrs. James S. Cushman, Dr. George Kunz and Edmund Stone.

The New York Times, March 18, 1930, p. 27

PAPER USES PARABLE TO ASSAIL KING CAROL

Retells Story of Nebuchadnezzar – Loyal Journal Retorts That the Device Is Silly

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Jan. 28. – A serious political duel, not without its amusing side, is being conducted in the press concerning the situation in Rumania. Since King Carol's return the newspaper *Îndreptarea*, the organ of King Carol's old supporter, General Averescue (sic!), contained yesterday an article known to have been written by General Averescu himself. It was headed „Mene, Mene, Tekel Upharsin.” Under the pretense of retelling the story of the Chaldean conquest of Babylon, General Averescu gave his readers clearly to understand that the country, under King Carol, was worse administered than ever before. The article contained plain hints that if King Carol wishes to avoid Nebuchadnezzar's fate he must rule reasonably and carefully, as danger is in the air.

General Averescu's party contemplates his expulsion for writing the article.

The organ of Premier J. (sic!) Jorga, the *Nejambul* (sic!) *Romanesc*, contains a reply tonight believed to have been written by the Premier himself, concluding with the words: „It is foolish to attempt to revive Daniel's prophecies in present day Rumania. It is impossible to transfer events which occurred in the palace of Nebuchadnezzar to the palace of King Carol in Calea Victorei (sic!).”

Former Premier Maniu's audience with Carol this week at the King's request continues to arouse interest, as it is believed to foreshadow a change in the Cabinet. It is stated that M. Maniu said he would yield to Carol's wish that he return to political life only if the King decreed new elections to be conducted by him.

The New York Times, January 29, 1932, p. 20

END OF JORGA REGIME FORESEEN IN RUMANIA

Nicolas Titulescu Is Recalled From Geneva by Carol and Will Seek Cabinet

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Feb. 10. – Your correspondent learns from exclusive sources of an important political development in Rumania, presaging the end of the semi-dictatorial regime of Professor Nicolas Jorga.

King Carol has suddenly recalled Nicolas Titulescu, Rumanian Minister to London, from Geneva, where he has been representing Rumania at the disarmament conference. He is expected to reach the capital on Saturday.

Owing to the refusal of the Liberals to support the Cabinet of Professor Jorga and Constantine (sic!) Argetoianu further, the government's situation has become impossible. This refusal arose from the plan of M. Argetoianu, who is the Finance Minister, to convert to thirty-year obligations half of the agrarian debts to the banks, which furnish the main strength of the Liberal party.

It is expected that on his arrival M. Titulescu will repeat the attempt he made in April, 1931, to form a national concentration Cabinet. Since under the Jorga régime the economic situation of the country has grown steadily worse, the anticipated obstacles which then arose will be eliminated.

As M. Titulescu is already exercising the largest influence in Rumanian foreign policy, this policy would be unchanging should he succeed in forming a Cabinet. Radical changes in the home policy could be expected, however.

The New York Times, February 11, 1932, p. 5

RUMANIAN CABINET CRISIS EXPLAINED

Finance Minister Says Titulescu Is Returning From Geneva Merely for Consultation

Special Cable to The New York Times.

BUCHAREST, Feb. 12. – The news of the departure of Nicolas Titulescu from Geneva, where he has been representing Rumania at the Arms Conference for Bucharest, has turned out to be a bombshell in Rumanian politics.

Finance Minister Constantine Argetoianu has hastened to declare that the return of M. Titulescu is connected only with M. Titulescu's attitude toward foreign affairs,

which he desired to reconcile with the attitude of the government, especially in the question of relations with Russia in connection with the question of disarmament, respecting which M. Titulescu had differences with Foreign Minister Ghika (sic!).

The newspaper *Adverul* (sic!) supports this version, declaring M. Titulescu is coming to report to the King on activities behind the scenes in Geneva for revision of the peace treaties in connection with the disarmament conference.

The newspaper *Universul*, on the other hand, writes that King Carol told Premier Nicolas Jorga he was determined to see a concentration Cabinet formed, and Professor Jorga reluctantly agreed to support the plan, adding that he did not believe it possible to succeed today.

In order to make sure this Cabinet is formed, says *Universul*, M. Titulescu is coming to Bucharest.

Your correspondent learned tonight that Premier Jorga offered his resignation to King Carol today, saying he felt he had lost the King's confidence and begging his protection against the intrigues of M. Argetoianu. King Carol is said to have replied that Professor Jorga had not lost his confidence and declined to accept his resignation.

In political circles it is declared that M. Argetoianu *believes* Professor Jorga's cause is doomed and that he supports the idea of a Cabinet of Concentration under M. Titulescu.

It is not generally expected that M. Titulescu, on his arrival in Rumania, will consent to exchange his present eminent position in international affairs to head such a Cabinet as would be open for him to form.

The New York Times, February 13, 1932, p. 22

JORGA SEES PILSUDSKI

Rumanian Premier Discusses With Him Proposed Russian Pact

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Rumania, Mar. 2. — Marshal Joseph Pilsudski, Polish Minister of Military Affairs, who passed through Rumania today en route to Egypt for his health, was met at Buzeu (sic!) by Premier Jorga of Rumania.

In connection with this meeting, at which the question of signing a pact of non-aggression with Russia was discussed, Premier Jorga had been instructed by King Carol to make Rumania's attitude clear to Marshal Pilsudski in view of the Soviet refusal to include recognition of the annexation of Bessarabia in such a pact.

Two proposals for mediation have been received, one from the Polish Foreign Minister, August Zaleski, and the other from Colonel Beck, representing Marshal Pilsudski himself. These were discussed today.

The New York Times, March 3, 1932

JORGA EMPHASIZES TREATIES

BUCHAREST, Rumania, March 12 (AP). – Premier Nicholas Jorga said in the Senate today that Rumania was disposed to collaborate with the other four Danubian States only if peace treaties were left intact.

On the subject of a proposed nonaggression pact between Rumania and Soviet Russia, the Foreign Minister said that Rumania had broken off negotiations on the advice of France and Poland.

The New York Times, March 13, 1932, p. 19

KING CAROL'S TUTOR RESIGNS AS PREMIER

Dr. Jorga and Cabinet Quit Over Failure to Obtain a Loan to Bolster Rumanian Finances

Titulescu Is Summoned

Nation Hopes London Ambassador, Supporter of Ruler, Can Form a Concentration Ministry

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, May 31. – The entire Rumanian Cabinet, headed by Dr. Nicholas Jorga, resigned tonight on the heels of yesterday's denial that Finance Minister Argetoianu would withdraw. An urgent message was sent to Dr. Nicholas Titulescu (sic!), Ambassador at London, to return from Geneva.

The Cabinet's resignation, resulting from its inability to negotiate a loan abroad and to meet government salaries, came as a surprise. The Ministers had adjourned their two-hour Cabinet council, at which King Carol presided, to reassemble June 9, and Premier Jorga went into private conference with the King for half an hour.

Emerging from the royal palace, Dr. Jorga dismissed his official motor, saying, „I am no longer Premier. I am not entitled to use the car.” He walked home.

King Carol opened the Cabinet council by urging the government to find a solution for the problem of paying government servants and army officers. Dr. Jorga, on leaving the King, telephoned to Dr. Titulescu at Montreaux, Switzerland, informing him the Cabinet had resigned and asking him to return immediately. Political circles say Dr. Titulescu is likely to try to form a concentration Cabinet based on former Premier Maniu's National Peasant party and M. Duca's Liberals. The peasant leaders, however, are not enthusiastic over the prospect of pulling the chestnuts out of the fire for some one else in these troublesome times. M. Duca, while ready to participate, declared those Liberals were not prepared to enter who had State contracts.

Dr. Jorga, after his resignation, told newspaper men: „We have resigned because we were unable to find funds to pay public officials' salaries and unable to conclude a loan and yet are willing to cut government salaries 50 per cent. You will now get a Titulescu Government. I cannot obtain a loan.”

Dr. Nicholas Jorga, the aged former tutor of King Carol, president of the University of Bucharest and called by his adherents „Rumania's grand old man”, became Premier in April, 1931.

Liked or disliked, he is acknowledged as Rumania's greatest scholar, and when he led the Opposition in Parliament he was regarded as a progressive statesman. During the voluntary exile of King Carol, then Prince Carol, in Paris, Dr. Jorga repeatedly attempted to influence the heir-apparent to return to Rumania and to become reconciled with his wife, Princess Helen.

In the latter years his power has been felt in Rumania, and he was the first to advocate the necessity for Rumania of an outlet on the Adriatic, arguing that Turkey's Balkan policy would soon reduce the Black Sea to a closed lake, crippling if not destroying the value of Rumania's ports.

When Dr. Jorga assumed the Premiership it was regarded as only a preliminary to a dictatorship headed by King Carol.

Last January, while motoring between Sinaia and Bucharest, he was attacked by two men armed with knives, but the assault was frustrated.

Following student riots and general dissatisfaction among various factions of the country, mainly the peasantry, Dr. Jorga's fall was predicted as early as last February. M. Titulescu was recalled and it was thought at that time that he would be asked to form a new government.

The New York Times, June 1, 1932, p. 4

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Rumania, Nov. 24. — Former Premier Jorga sharply attacked Foreign Minister Titulescu in the Chamber of Deputies today for the breakdown of negotiations with Russia for a pact of nonaggression. He said M. Titulescu was a dangerous person who had already caused the fall of several governments. M. Titulescu replied, „It was not me but your incompetence that wrecked your Cabinet”. There was loud applause.

The New York Times, November 25, 1932, p. 8

RUMANIAN TO VISIT HELE

Ex-Premier Seeks to Reconcile Princess to King Carol

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Dec. 31. – Former Premier Professor N. Iorga is expected to go to Florence in January to meet Princess Helen, King Carol's divorced wife. It is reported he will attempt to effect a reconciliation and persuade the Princess to return to Rumania.

It is said Rumanian political parties are instigating Professor Iorga's mission. He is Carol's former tutor.

It is learned, however, that the chances of reconciliation are slight because of the royal couple's great differences of opinion. It is considered unlikely Professor Iorga can induce Princess Helen to return to Bucharest, where she suffered many humiliations.

The New York Times, January, 1, 1935, p. 1

RUMANIANS URGE CAUTION

Sharp Swing to Right or Left Is Deplored by Liberals

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Rumania, March 19. – Former Premier Nicolas Iorga in a Neamul Romanesc article urges Rumanians not to follow foreign rightist or leftist tendencies but only to seek Rumania's interests.

„Some believe that all good comes from the West,” he said, „while others act as though the Austrian change were a national success. This manner of commenting on international events presents a grave danger.”

The Liberal Viitorul also protests against the tendency of certain rightist papers to enthuse over the changes in Central Europe. It holds that such tactics certainly do not serve the great aim of the pacification of Europe.

George Bratianu, former Liberal leader, urges the necessity of a coalition of all the Danubian States, including Hungary, in order to meet the steadily growing German pressure in this part of the world. Only by such cooperation, he declares, will it be possible to ensure the sovereignty, and even the existence, of the small Danubian States.

The New York Times, March 20, 1938, p. 34

RUMANIA CONCERNED OVER INDEPENDENCE

Nation Must Heed Fate of Czechoslovakia, Iorga Asserts

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Rumania, Oct. 8. – Public opinion continues to manifest concern regarding the aftermath of the Czechoslovak partition and there are demands for a

coordinated program of measures assuring Rumanian independence, especially in view of Hungarian revisionist demands.

Professor Nicolas Iorga urges in a newspaper article that Rumania must heed the lesson of the fate that has overtaken her ally; she must not rely on outside help, but must work out her own salvation. To achieve this is essential, he says, to secure the cooperation of all nations for the decisive moment.

All political circles now believe that there is a strong probability that Hungarian revisionist claims may develop into a menace to Rumanian territory. King Carol is in constant conference with his Ministers and generals. Armament production continues to be speeded up.

With regard to Economics Minister Walther Funk's Balkan trip there is a strong feeling here against allowing Rumania to become Germany's economic vassal. It is pointed out that the country's products, especially oil, can be sold for cash in most of the world markets, whereas the German barter policy, inaugurated by Dr. Hjalmar Schacht, Reichsbank President, has only brought disappointment to exporters. But it is pointed out also that Rumania must obtain financial help from London and Paris if she is to remain economically independent.

The New York Times, October 9, 1938, p. 39

RUMANIAN ACCUSES HUNGARIANS

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Rumania, Oct. 17. – Professor Nicholas Iorga, Minister Without Portfolio, writing in today's *Neamul Romanesc*, protests that Hungarian airplanes are flying over Rumanian territory dropping manifestoes and that Hungarian gendarmes are crossing the frontier to carry on revisionist propaganda among the Hungarian minority in Rumania.

The New York Times, October 18, 1938, p. 2

RUMANIAN OPENS DRIVE FOR PRO-ITALIAN POLICY

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Rumania, Oct. 17. – Former Premier Nicolas Iorga, one of the greatest Rumanian authorities on national questions, whose influence is still felt in government circles, writing in the *Temps* explains that no country can now rely on France's support.

French steel helmets will not appear in the defense of foreign countries, he writes; nevertheless, in difficult situations Rumania will ask France's advice.

Rumania should ask Italy to forget the application of sanctions which was decided by a government not answering the nation's desires, he states.

M. Iorga's article aroused considerable interest, and well-informed circles indicate it is the opening gun in a campaign for an Italophile policy.

The New York Times, October 18, 1938, p. 2

RUMANIA BANS PARTY NEWSPAPERS

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Rumania, Dec. 19. – The inauguration of a one-party system in Rumania and the consequent outlawing of old political groups was signalized today by the closing of the newspaper *Viitorul*, for forty years the organ of the once omnipotent Liberal party. The National Peasant newspapers *Dreptatea* and *Patria* were also banned. Professor Nicholas Iorga has removed his name from his former National Democratic organ, the *Neamul Romanescu* (sic!) , which probably foreshadows its disappearance.

The New York Times, December 20, 1938, p. 14

4 SENATORS ARE BARRED

Rumanians Refuse to Wear Renascence Front Uniforms

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Rumania, June 9. – The newly elected Senate met this morning and elected Professor Nicolas Iorga president.

Four Senators „by right” – Juliu Maniu, Ion Mihalache, Nikolai Lubu (sic!) and Demteriu (sic!) Dobrescu – all prominent members of the former National Peasant party, failed to gain entrance to the Senate Chamber because they were not wearing the Renascence Front uniform.

Professor Iorga appealed to them to forget political differences and join in the Parliament's work.

The New York Times, June 10, 1939, p. 9

PACT URGED ON BULGARIA

Rumanian Minister Appeals for the Balkan Entente

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Rumania, June 12. – Professor Nicolas Iorga, Minister Without Portfolio, in a newspaper article today appeals to the Bulgarian Premier to join the Balkan Entente, but insists that Bulgaria's territorial claims cannot be countenanced by Rumania.

The article has importance, in view of the presence of the Rumanian Foreign Minister, Grigore Gafencu, in Angora, Turkey, where he is discussing with Turkish leaders the possibility of creating a united Balkan front.

The New York Times, June 13, 1939, p. 8
INSISTS SENATORS WEAR UNIFORM

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Rumania, June 12. – Nicolas Iorga, the Senate President, has sent a public letter to those Senators who have been prevented from entering the Senate chamber because they did not wear the uniform of the Renascence Front. He insists that participation in the Senate's sessions is conditioned by law on subscription to the party oath in prescribed form and wearing of the uniform.

The New York Times, June 13, 1939, p. 11.

RUMANIAN SENATORS BAR YES ROLE, OUST PRESIDENT

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Rumania, June 13. – The newly elected Senate, at its first business session, today forced the resignation of its president, Nicholas Iorga. The Senators are apparently determined not to be mere „yes-men.”

As soon as the sitting opened Professor Iorga read standing orders of his own compilation and asked for an immediate vote on them, article by article. One Senator asked time for consideration of the articles, but Professor Iorga declined. He continued reading, brushing aside all suggestions and preventing discussion. The voting was by a show of hands. At first some Senators raised hands, but when their suggestions were brushed aside they remained both silent and motionless. Meantime, sixty-one Senators signed a request for the secret ballot, which the president was compelled to accept.

The outcome was that his standing orders were rejected bz 88 to 49. His resignation followed.

The New York Times, June 14, 1939, p. 16

RUMANIANS NAME SENATE HEAD

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Rumania, June 15. – The Senate today elected Constantin Argetoianu, former Minister of Industry, as its president. Professor Nicolas Iorga, on his resignation from the office after an adverse vote, had proposed Professor Alexander Cuza, anti-Semitic leader, as his successor. All the morning newspapers, commenting on Professor Iorga's resignation in similar terms, explained that the vote was due to his intractability in trying to force the Senate to accept his presidency for a term of nine years.

The New York Times, June 16, 1939, p. 7

RUMANIAN SENATOR CHARGES LIBEL

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Rumania, June 17. – Senator Istrate Micescu has begun a libel action against Professor Nicolas Iorga and his successor as President of the Senate, Constantin Argetoianu. The suit is based on a passage in recently published Iorga memoirs. He demands damages and withdrawal of the book from circulation.

The New York Times, June 18, 1939, p. 21

RUMANIA VOTES UNIFORMS

Senators and Deputies Must Wear Renaissance-Front Raiment

Special Cable to The New York Times.

BUCHAREST, June 20. – New standing orders were adopted today by both the Senate and Chamber of Rumania. They make wearing a Renaissance Front uniform compulsory for all members not only during sessions but at all public ceremonies.

They give the Presidents of both Houses – elected for only one year instead of nine which Professor Nicholas Iorga proposed – wide disciplinary powers, including the permanent exclusion of recalcitrant members, and they limit the duration of speeches. The right of interpellation is maintained.

The New York Times, June 21, 1939, p. 9

RUMANIAN OUTLAY ON ARMS STRESSED

Calinescu Tells the Chamber That the Nation's Frontiers Will Remain 'Immovable'

Voices hopes for peace

But Declares Minority Issue Is an Internal Matter, Not a Territorial One

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Rumania, June 28. – In the Chamber of Deputies today Premier Armand Calinescu made his scheduled statement on domestic and foreign policy. It was

a long, comprehensive, businesslike exposition of the present situation.

The Premier reiterated that Rumania did not claim anything beyond her frontiers and that her chief concern was the maintenance of peace.

M. Calinescu insisted that Rumania's partial mobilization during the March crisis had been neither a threat nor a provocation, but a precaution. He indicated that this partial mobilization had enabled the general staff to remedy certain deficiencies and that consequently the country today stood ready to defend its frontiers with all its resources in men and material. [...]

The Premier stressed that the minority question remained an internal matter for Rumania and that in no case could it become a territorial problem.

In the Senate today Professor Nicolas Iorga made an appeal for a return to parliamentary government. Rumania, he said, „has never been and never will be a totalitarian State.”

The New York Times, June 29, 1939, p. 12

RUMANIAN SESSION ENDS

Parliament Fails to Set Up ‚Free Zones’ Under German Trade Pact

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Rumania, July 11. – The first session of the recently elected Parliament closed today after passing several minor government bills. The prorogation of Parliament until Fall surprised political circles. Some ascribe it to reasons of foreign policy.

In the Senate Dr. Nicolas Iorga, intervening in the debate on bill designed to assure a fair price for agricultural products, criticized severely the recent Rumanian-German trade agreement, likening it to the Turkish yoke under which Rumania lived for many years.

This agreement provides, among other things, for creation of German „free zones” in Rumanian Danubian ports. It was intended that these zones be arranged by special law. The prorogation of Parliament consequently shelves this question.

The New York Times, July 12, 1939

IORGA OF RUMANIA TO COME HERE

Wireless to The New York Times.

BUCHAREST, Rumania, Oct. 13 – Professor Nicolas Iorga, Rumanian historian and former member of the Royal Council, is arranging to go to the United States, where, it is understood, he will lecture at Columbia and Harvard Universities.

The New York Times, October 14, 1940, p. 2

NAZI TROOPS GUARD RUMANIAN CAPITAL

Iorga, Called 'Teacher of the Nation,' Slain – Michael Is Reported Ready to Flee

By The Associated Press.

BUCHAREST, Rumania, Nov. 28 – German troops garrisoned in provincial Rumania marched into this capital today as Iron Guards continued a purge of their enemies in open defiance of Premier General Ion Antonescu and their leader, Vice Premier Horia Sima.

Late in the day German troops from Pitesti, sixty-five miles north-west of Bucharest, came into the city, possibly at the request of Premier Antonescu, after the slaying of Nicolas Iorga, former Premier, in a follow-up on the assassination of former King Carol's aides. All other German soldiers in or near Bucharest were mobilized and ordered to stand ready for immediate action.

On the entire Rumanian Army division was reported en route to the capital to „assist in maintaining order.”

[Dispatches from Budapest said twenty more adherents of King Carol's regime were reported slain at the Rumanian oil center of Ploesti, and twenty-six Iron Guards involved in the Jihlava (sic!) prison purge of sixty-four prisoners were said to have committed suicide. One of those slain was identified as a prominent pharmacist accused of having sold acid used in an attempt to destroy the bones of Corneliu Zelea Codreanu, Iron Guard founder.]

An official communiqué from the Council of Ministers promised death for the killers of former Premier Iorga and former Finance Minister Virgil Madgearu – if they are caught.

During the day Premier Antonescu appealed to army officers to restore order, apparently in the face of police inability to control the situation. Iron Guards were said to have forced him to accept Radu Mironovici, extremist owner of the Iron Guard newspaper, as a new prefect of police in Bucharest.

Earlier Premier Antonescu had threatened death sentences to those responsible for the slayings of more than sixty-four former Carolists in bloody vengeance for the killing two years ago of the guard's „martyred” leader, Codreanu, and thirteen followers. M. Sima, against whose Iron Guard leadership the revolt also is directed, joined General Antonescu in an appeal for „legality, justice and order.”

The killing of Dr. Iorga, once a member of King Carol's council who had lectured in the United States, followed. He was seized in his home and his bullet-pierced body was found in a wood not far away. [Here the censor deleted thirty words.]

[How serious the situation was in Bucharest yesterday before troops arrived was hidden by the heavy censorship, after a dispatch was received telling of more than 1,000 Iron Guards pouring into the city.]

Juliu Maniu, Peasont (sic!) party leader; former Premier Ion Gigurti (sic!) and George Bratianu, former leader of the old Liberal party, were reported under heavy guard in government buildings.

BUCHAREST, Nov. 28, (UP) – The slaying of two more prominent Rumanian officials was revealed today as the government issued a stern decree designed to curb further terrorism by pro-Nazi Iron Guards who yesterday slew scores of followers of former King Carol. Two university professors, Dr. Nicolas Iorga and Dr. Virgil Madgearu, both former Cabinet members, were found shot to death near Bucharest.

Official circles said the killings occurred yesterday. They refused to say whether they were connected with the killing of sixty-four enemies of the Iron Guard at the tomb of the „martyred” Iron Guard leader, Corneliu Zelea Codreanu, and thirteen of his followers at Jihlava (sic!) prison.

The body of Dr. Iorga was found in the outskirts of the oil fields at Valenti Demunti (sic!), where he had a country home. Dr. Madgearu’s body was found in an automobile ten miles north of Bucharest. A few hours earlier he had been seen in Bucharest.

Dr. Madgearu had been Minister of Finance and of Commerce in several Peasant party governments. He was Professor of Commercial Science at the High Academy and author of works on economics.

The decrees signed today by Premier Ion Antonescu provided death penalties and swift trials for persons accused of premeditated murder and major thefts. Imprisonment at hard labor is provided for minor thefts and minor disorders.

Text of Decree

The decree follows:

Article I

Those who touch the liberty or home of any individual shall be punished by hard labor of five to ten years.

Article II

Those who violate or usurp property shall be punished by hard labor of five to ten years.

Article III

Premeditated murder shall be punished by death.

Article IV

The crime of stealing sums up to 50,000 lei shall be punished by hard labor from five to eight years. Stealing sums between 50,000 and 1,000,000 lei shall be punished by hard labor from ten to twenty-five years. Stealing sums greater than 1,000,000 lei shall be punished by death.

Trial for violations of any of above are to be given preference and a decision is obligatory within ten days after the opening of the trial.

The religious custom known in Rumania as a „black fast” has been ordered for all Iron Guards on Saturday, preceding the funeral on Sunday of Codreanu and the other Green Shirt „martyrs.” The bodies had been buried secretly, but Iron Guards found the grave. The bones of Codreanu were identified by three small crosses which he always wore around his neck, by a small ikon which he carried and by his wedding ring. Most

of the others were identified by their wedding rings or other personal objects One was identified by his dentist.

Long after midnight, this correspondent visited the ancient Orthodox church where the fourteen coffins had been placed after impressive procession from Jihlava to the capital. Powerful lights played on the entrance. Boys and girls of the Iron Guard Youth were busy hanging long strips of green cloth. Huge urns burning incense were on the landings of the stone stairway. Priests chanted solemn prayers.

Within the church, there were ten green coffins in two rows of five each. Just before the altar were three more. Between the two groups was that of Codreanu, elevated and specially decorated.

Twenty-six uniformed Iron Guard Youths stood at attention at regular intervals around the coffins, while small boys and girls stood with lighted candles.

Masses and prayers will be continued day and night by relays of priests and Iron Guards standing watch until late Saturday, when the coffins will be removed to the outskirts of the city in preparation for the funeral.

(Textul este însoțit de cunoscuta fotografie a lui N. Iorga, îmbrăcat în uniformă Frontului Renașterii Naționale).

The New York Times, November 29, 1940, p. 1, 5

IORGA HAD ACTIVE CAREER

Historian and Politician, He Had Hand in Carol's Gaining of Crown

Dr. Nicolas Iorga was very closely associated with former King Carol of Romania because he had been his tutor. An eminent historian, he played a prominent part in the negotiations preceding Carol's assumption of the throne in June, 1930, after the now-banished King's four and a half years of voluntary exile.

Dr. Iorga was born at Botosani on June 18 (sic!), 1871. He was educated in Rumania, France and Germany and started his public career as a professor of history in Bucharest in 1904 (sic!). He was President of the Rumanian Chamber of Deputies in 1919 and 1920 and President of the Ministerial Council, 1930-31 (sic!). He wrote many books, including „A History of Anglo-Rumanian Relations,” a history of the Byzantine Empire, and a history of the Crusades.

The New York Times, November 29, 1940, p. 8

KING MICHAEL MAY FLEE

Many Others Reported Quitting Rumania – Army Rule Seen

By Eugen Kovacs

By Telephone to The New York Times.

BELGRADE, Yugoslavia, Nov. 28 – Bucharest resembles a besieged town tonight, according to information received here, and Rumania has reached, following eleven weeks of Antonescu-Iron Guard regime, a position never known before.

Queen Mother Helen has fled the country, and it is expected that King Michael will follow her, since he regards himself as a prisoner in his own country. Many former political personalities are leaving by secret ways, and others are taking refuge in the provinces. Army officers, chiefly generals, are indignant, and it may easily come about that a military dictatorship will be established soon.

In Bucharest strong military patrols are circulating in the streets and all public buildings are being guarded by military forces armed with machine guns. The government does not seem to be sure of its position and still fears further disorders. The group of the Iron Guard known as the „Corpul Resletzi” (sic!) seems to be the center of the opposition movement, even though its commander is Vladimir Jashinsky (sic!), the present Minister of Labor.

Revolted by Iorga Slaying

The government has not yet arrested one of the murders. It seems that the assassination of scores of prominent men – mostly military – made no particular impression on Premier Ion Antonescu and the government. But the slayings of Professor Nicholas Iorga, Professor Virgil Madgearu and two other who could not be identified, whose bodies were lying in the woods near the Bucharest suburb of Baneasa, have disgusted Rumania's dictator.

Professor Iorga was called „the teacher of the nation”.

The Iron Guard's arrest of George Tatarescu, Constantine Argetoianu, Michael Ghelmegeanu, professor Michael Ralea and Ion Gigurtu – M. Gigurtu was released immediately following the intervention of the German Legation – was also too much for General Antonescu. His first order was to dismiss the Prefect of the Bucharest Police, Colonel Zavoianu, who made all these murders and arrests possible. The dictator appointed Colonel Palangeanu, King Michael's former Governor, who presented himself immediately at police headquarters, but Colonel Zavoianu refused to hand over his job. Long discussions commenced, and only after Vice Premier Horia Sima's intervention was Colonel Zavoianu persuaded to hand over his post to Radu Mironovici, who is the commander of the Iron Guard group known as the „Buna Vestire”.

That group, which has about 1,000 members, all armed, will now help to maintain order and try to avoid further acts of vengeance by the Corpul Resletzi group, whose members killed Premier Armand Calinescu.

No further acts are reported from the provinces today. It seems that activities of the opposition group were concentrated in Bucharest, were considerable nervous anxiety reigns. The former political personalities – not only the prominent ones but also those of secondary importance – are living in considerable fear since they cannot rely upon the protection of the legal government.

Even MM. Tatarescu, Argetoianu, Ralea and Ghelmegeanu, following their release from the hands of the police, were taken into the strongly fortified building of the Ministry of Interior and housed there, since otherwise the government could not

guarantee their safety.

The Germans have not intervened directly except in the case of M. Gigurtu. Most of those killed and arrested are known to be pro-French and anti-Nazi, and it would seem that this „purge” is pleasing to them. Professor Iorga, particularly, has made very strong anti-German statements, and the Germans are certainly not deploring his death.

The New York Times, November 29, 1940, p. 8

PROFESSOR IORGA ‚TRIED’ IN WALK THROUGH STREETS

By The Associated Press.

BUCHAREST, Rumania, Dec. 3 – The „trial” of Nicolas Iorga, 72-year-old former Premier executed last week by Iron Guards, took place as he was walked through the streets of Bucharest, Rumanian sources said today.

Professor Iorga, an old friend of former King Carol, was seized by seven green-shirted Iron Guards at Sinaia House and was hurried along by his captors as they talked. He was silent as they argued the question of death or life. For three hours they walked, debating fiercely in undertones.

At last they came to a woods. There they voted. Four were for death.

„I expected this,” Professor Iorga said wearily.

The Holy Synod of the Orthodox Church pledged its loyalty to the Iron Guard State today and called for an end of discord in a statement signed by the Patriarch.

The New York Times, December 4, 1940, p. 6

ALEGERILE PARLAMENTARE DIN DECEMBRIE 1937: REZULTATE, SEMNIFICAȚII, CONSECINȚE

Corneliu Ciucanu

Summary: The results of the parliamentary elections of December 1937 provoked a series of reactions and new approaches in Romania. The obvious crisis of the parliamentary democracy, the fall of the Gheorghe Tătărescu liberal government, the rise of the right movement and the success of the current represented by Iuliu Maniu convinced the king Carol II that the time for a new regime has come.

From the perspective of the Crown, the National-Christian government led by Octavian Goga was the last step on the way of establishment of the authoritarian regime and it wish to give a minimum of credibility for the right movement, in accordance with the sympathy showed at the elections of 20 December 1937. Also, by the imposition of Armand Călinescu, known opponent of the Legion, as Minister of Interior in the Goga government and knowing the differences between the legionnaires and the Goga-Cuza supporters, it was wished to provoke violence between the authorities and the legionnaires. The so obvious adversities between the two right political forces were subtly encouraged by the Ministry of Interior. The plans of king Carol II envisaged the radicalization of relations between the Legionary Movement and the National Christian Party which represented the means of compromising any other attempt of national government and to deepen the political crisis due to the general discrediting of the democratic system, but, especially, to allow the energetic intervention of the King view to establishing authoritarian regime, treated propagandist by the circles at Palace as the only saving solution.

Key words: *parliamentary elections, 1937, National Christian, Octavian Goga*

După o serie de evenimente politice semnificative care au marcat scena politică românească - remanierea cabinetului Tătărescu, alegerile locale, succesiunea de guvern, conflictele dintre partide, dar și disensiunile manifestate în interiorul grupărilor politice, alianțe și regroupări de forțe politice – anul 1937 a înregistrat un alt moment de o importanță covârșitoare pentru evoluția democrației parlamentare românești interbelice¹. Alegerile

¹ **Istoria Românilor**, vol. VIII, **România Întregită (1918-1940)**, (coordonator, Ioan

din decembrie 1937 au cumulat roadele unei campanii electorale desfășurate într-un climat extrem de tensionat, în care n-au lipsit atacurile la partide și la persoană, dezvăluirile în presă, manifestațiile de stradă, altercațiile, conflictele și chiar reprimările sângeroase². Alegătorii chemați în fața urnelor de vot în ziua de 20 decembrie 1937 puteau opta pentru una din cele aproximativ 30 de liste de partid înregistrate de Comisia Centrală Electorală. Fărămițarea vieții politice prin apariția unui număr mare de partide și grupări politice a fost o altă realitate dureroasă a României anilor '30. Numai în ajunul alegerilor generale din 1937, au solicitat personalitate juridică șapte formațiuni politice cu titulaturi bizare ca de pildă: Partidul Unității Naționale, Partidul Naționalist Socialist Creștin Țărănesc, Frontul Naționalist Român, grupări cu un clar caracter diversionist, constituite probabil la inițiativa Ministerului Ordinii Publice în speranța pulverizării electoratului câștigat virtualmente de mesajul politic naționalist sau țăranist. Constituirea unor astfel de grupusculi fără o bază socială consistentă, fără o ideologie bine conturată și un program bine definit, dar cu titulaturi anume, care vizează sintagma *țăranistă* sau pe cea *naționalistă*, adică exact terminologia proprie formațiunilor politice semnate ale Pactului de la 25 noiembrie, partide angrenate în lupta directă cu regele Carol al II-lea, ne indică o posibilă conexiune între activitatea apariția și activitatea acestor grupusculi și Palat. Pe de altă parte, degenerarea vieții politice românești și discreditarea noțiunii de partid este demonstrată și de faptul că, în campania electorală au cerut semne de partid o serie de organizații minuscule ca: „Uniunea foștilor luptători”, „Societatea Pensionarilor Publici”, „Uniunea Prunarilor din Țară”, „Partidul Agrarian-Viticol”, „Partidul Economic-Negustoresc”³.

Rezultatele oficiale ale alegerilor parlamentare din decembrie 1937 au fost date publicității cu o neobișnuită și agasantă întârziere⁴. Pe măsură ce se proceda la numărarea și centralizarea voturilor a devenit tot

Scurtu), București, 2003, p. 368 și urm; Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, **Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)**, București, 1999, p. 327 și urm; Florea Nedelcu, **Viața politică din România în preajma instaurării dictaturii regale**, Cluj, Editura Dacia, 1973, p. 70-74; Ioan Scurtu, Ion Bulei, **Democrația la români (1866-1938)**, București, Editura Humanitas, 1990, p. 86.

² Florea Nedelcu, **Campania electorală desfășurată în ajunul alegerilor din decembrie 1937**, (extras), în *Studii și articole de istorie*, vol. XIV, București, 1969, p. 172.

³ **Ibidem.**

⁴ Al.Gh. Savu, **Sistemul partidelor politice din România (1919-1940)**, București, Editura Științifică și Pedagogică, 1976, p. 97.

mai evidentă înfrângerea guvernului Tătărescu. În replică, Palatul și Gh. Tătărescu au încercat falsificarea alegerilor, printr-o interpretare echivocă a articolului 2 din legea electorală. Reprezentanți guvernului liberal au adresat un memorandum Comisiei Electorale Centrale prin care arătau că procentul lor de 35,92% reprezenta cel mai bun rezultat și că procentul de 40% nu trebuie distribuit la numărul total de alegători, ci numai în raport cu alegătorii celorlalte formațiuni politice participante la alegeri. După acest algoritm, liberalii ar fi obținut un procent de 56%, fapt ce le-ar fi permis continuarea guvernării. Manevra liberală s-a izbit de corectitudinea președintelui Înaltei Curți de Casație și Justiție, Gh. Lupu, care exercita și funcția de președinte al Comisiei Centrale Electorale⁵. Refuzul lui Gh. Lupu a năruit speranțele lui Carol și ale lui Tătărescu⁶.

Pe măsură ce se efectua centralizarea rezultatelor pe întreaga țară, insuccesul național-liberalilor și a blocului guvernamental devenea tot mai clar. Pe lângă alte cauze ce țin de erodarea inevitabilă a formațiunii liberale, aflate de patru ani la putere, insuccesul partidului și guvernului liberal în alegeri a fost determinat de constituirea blocului anti-guvernamental prin semnarea și aderarea la Pactul de neagresiune electorală a mai multor grupări politice⁷. Colaborarea eficientă pe timpul campaniei electorale și în ziua alegerilor a reprezentărilor din teritoriu a partidelor semnatare a redus influențarea abuzivă a electoratului și pervertirea votului prin tehnici persuasiv-coercitive, a anulat din fașă orice tentativă de falsificare a alegerilor.

Publicarea rezultatelor a constituit o surpriză totală. Pentru prima dată în anele democrației parlamentare românești și în conformitate cu legea electorală din martie 1926, guvernul era înfrânt, nereușind să-și adjudece procentul majoritar de 40%. Ba mai mult, repartitia voturilor aducea elemente inedite și alarmante pentru cercurile de la Palat. Partidul „Totul pentru Țară” ajunsese a treia forță politică a țării, iar P.N.Ț., condus de intransigentul Maniu, era îndreptățit să preia puterea deoarece era primul partid clasat după liberali și, evident, reprezenta o alternativă

⁵ Hans Cristian Maner, **Parlamentarismul în România 1930-1940**, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 188-189.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p.121; Corneliu Coposu, **Un moment de răscruce în lupta pentru apărarea libertăților democratice din istoria României: Pactul de neagresiune electorală al opoziției din noiembrie 1937**, în Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, **Radiografia Dreptei românești**, București, Editura FF Press, 1996, p. 395-397.

optimă în virtutea tradiționalei *rotative* guvernamentale. Deși *rotativa* a fost specifică perioadei antebelice și definea alternanța la putere dintre liberali și conservatori, în România interbelică, în afară de câteva *experimente* gen Blocul parlamentar, Partidul Poporului sau guvernul de tehnicieni Iorga-Argetoianu, partidele care au dus mandatele până la capăt au fost doar cel liberal și național-țărănesc (cu interstițiul aprilie 1931-iunie 1932, respectiv „guvernul de tehnicieni” Iorga-Argetoianu).

La alegeri participaseră 3.071.695 de votanți din cei 4.649.163 înscrși pe listele electorale. Din voturile exprimate fuseseră anulate 45.555, ceea ce reprezenta un procent de 1,48%⁸. În condițiile în care nici un partid n-a realizat procentul de 40%, conform legii electorale din 1926, nu se putea acorda prima majoritară. Drept urmare, mandatele pentru Camera Deputaților au fost atribuite proporțional cu procentul obținut de partidele ce trecuseră pragul de 2%, după cum stipula articolul 93 din legea electorală⁹.

Rezultatele alegerilor din decembrie 1937 au demonstrat o evidentă concentrare a voturilor spre un număr restrâns de partide. De asemenea, au reliefat eșecul cabinetului Tătărescu și a cartelului guvernamental. Corpul electoral a uzitat în mod remarcabil de al său „drept de veto” în ceea ce privește planurile autoritare ale lui Carol al II-lea și ale lui Tătărescu, fidel exponent al camarilei. Cele mai bune rezultate le-a obținut P.N.L., în cartel cu formațiunile politice amintite, în județele Buzău (dr. Constantin Angelescu), Roman (Ion Manolescu-Strunga), Vaslui (M. Negură), Gorj (Gh. Tătărescu), Bacău (Mircea Cancicov), Iași (Victor Iamandi). Observând rezultatele, ne permitem să afirmăm că liberalii au demonstrat forță electorală în județele din sudul și centrul Basarabiei, unde a acționat cu hotărâre Ion Inculeț și unde existau minoritari bulgari, găgăuzi, turci, dar au fost depășiți de național-creștini în nordul Basarabiei, unde existența minorității evreiești a suscitât reacții dure din partea populației românești, care a votat, în consecință, cu cuziștii. De asemenea, voturile obținute de P.N.L. la Sibiu pot fi explicate prin cartelul electoral încheiat de Tătărescu cu Fritz Fabricius, știindu-se faptul că sașii au votat listele guvernului¹⁰.

Eșecul guvernului Tătărescu în alegeri poate fi pus pe seama

⁸ N.N. Petrașcu, I.E. Toronțiu,, **Evoluția politică a României în ultimii douăzeci de ani (1918-1938)**, București, Editura Bucovina, 1939, p. 168 (anexa III).

⁹ Al.Gh. Savu, **op.cit.**, p. 98.

¹⁰ C. Enescu, **Semnificații alegerilor din 1937 în evoluția politică a neamului românesc**, Colecția „Drum” 1983, p. 12.

măsurilor discreționare (cenzură, stare de asediu), cu care a guvernat în perioada 1933-1937, a scumpirii prețurilor¹¹, dar mai ales datorită unor grave disensiuni interne din cadrul P.N.L., care au slăbit coeziunea și forța partidului. Aceste divergențe s-au manifestat atât la nivel central, între „bătrânii” și „tinerii” liberali, dar și la nivel local, ca frământările din sânul organizațiilor liberale din Argeș, Prahova, Covurlui, Tulcea, Vlașca¹².

Procentul obținut de P.N.L. (35,92%), nu reprezintă totuși fidel forța electorală a partidului. Din acest procent trebuie scăzută „zestrea guvernamentală”, adică voturile smulse de guvernanți prin intimidare și prin diverse ingerințe sau prin alte mijloace de persuasiune ce vizau acordarea unor eventuale avantaje votanților. Conform studiului publicat de C. Enescu în revista *Sociologia românească* a profesorului D. Gusti, voturile zestrei guvernamentale reprezintă aproximativ 50.000 voturi adică 16-17% din procentul oficial. În mod normal se apreciază că P.N.L. a obținut doar 20%¹³.

Partidul Național Țărănesc s-a clasat al doilea în topul electoral relevat de alegerile generale din 20 decembrie 1937¹⁴. După statistica realizată de C. Enescu, național-țărăniștii au înregistrat cele mai multe voturi în Bucovina (24,4%) pe baza minorității rutene. P.N.Ț. a surclasat guvernul doar în trei județe ardelenne, în Sălaj, Alba și Someș (vezi anexa). Partidul a avut două fiefuri electorale consacrate și anume județele subcarpatice unde au dominat alegătorii fideli lui Ion Mihalache și regiunea ardeleană ce cuprinde bazinul Someșului și Munții Apuseni unde electoratul a fost tributar lui Iuliu Maniu. Rezultate excelente au fost obținute și în județele Cetatea Albă, Ismail, Tulcea și Constanța, unde oamenii politici național-țărăniști s-au ocupat de nevoile curente ale populației: T. Iacobescu, M. Ghelmegeanu, N. Georgescu-Tulcea, V. Lapedatu¹⁵.

Rezultatele spectaculoase obținute de partidul „Totul pentru Țară” au reprezentat a doua mare surpriză a alegerilor. Mișcarea Legionară a

¹¹ Florea Nedelcu, **De la restaurație la dictatura regală. Din viața politică a României (1930-1938)**, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1981, p. 240.

¹² C. Enescu, **op.cit.**, p. 12.

¹³ **Ibidem**; Romul Gh. Pop, **Reforma electorală. Evoluția și proiectele de reformă ale puterii legiuitoare din România**, vol. I, Oradea, 1938, p. 104.

¹⁴ **Ibidem**.

¹⁵ C. Enescu, **op.cit.**, p. 12.

primit voturile a 478.368 alegători, adjudecându-și procentul de 15,58% din sufragiile exprimate¹⁶. Numărul considerabil de voturi poate fi explicat prin simpatia electoratului față de mesajul etico-religios al Mișcării, față de ținuta hotărâtă a activiștilor legionari din campania electorală și mai puțin față de programul afișat, care era destul de confuz și oricum nereprezentativ. Corneliu Codreanu declarase chiar, că Legiunea nu urmărea realizarea unui program special, ci crearea *omului nou* capabil să-l aplice: „Țara aceasta pierе din lipsă de oameni, nu din lipsă de programe [...]. Că deci, nu programe trebuie să creăm ci oameni, oameni noi [...]. De aceea, piatra unghiulară de la care pornește Legiunea este omul, nu programul politic. Reforma omului, nu reforma programului politic”¹⁷. Sociologul Traian Herseni, integrat în Mișcarea Legionară, alături de alți colegi din generația sa, a specificat într-o broșură scrisă încă din 1935 că „Mișcarea Legionară are credințe, nu programe”¹⁸.

Analizând rezultatele pe județe și regiuni istorice, observăm că Partidul Totul pentru Țară a obținut majoritatea voturilor în județele Arad, Covurlui, Neamț și Rădăuți, județe fără multe asemănări de natură economică și socială, fapt ce demonstrează că nu revendicările economice au determinat afluența de voturi spre Mișcare. Se pare că victoria legionarilor în aceste județe se datorează mesajului legionar, declarat împotriva corupției, afacerismului și lichelismului, racile ale vieții publice românești¹⁹. Cunoscută fiind religiozitatea locuitorilor din Neamț²⁰ și Rădăuți²¹, putem afirma că religiozitatea etalată de Mișcare în timpul campaniei electorale, discursul radical impregnat de elemente mistice a atras simpatia electoratului din aceste județe, cu o populație majoritar ortodoxă²². De asemenea, este oportună observația că județele cu puternică minoritate evreiască nu au răspuns apelului electoral al Mișcării Legionare, votând în masă cu Partidul Național Creștin²³. Un

¹⁶ N.N. Petrașcu, **op.cit.**, p. 168.

¹⁷ Corneliu Zelea Codreanu, **Pentru legionari**, Sibiu, Editura „Totul pentru Țară”, Tipografia Vestemean, 1936, p. 306-307.

¹⁸ Traian Herseni, **Mișcarea Legionară și țărănimea**, București, 1937, p. 3.

¹⁹ C. Enescu, **op.cit.**, p. 13.

²⁰ **Enciclopedia României**, vol II, p. 306-311.

²¹ **Ibidem**, p. 360-363.

²² Daniel Dieaconu, **Realitatea unui mit. Corneliu Zelea Codreanu**, Piatra Neamț, Editura Cetatea Doamnei, 2009, p.329.

²³ C. Enescu, **op.cit.**, p. 13.

raport al agenților de Siguranță demonstrează că județele Moldovei erau bine organizate încă din 1935. Astfel numărul de cuiburi era în continuă creștere, încât la finele anului, Siguranța consemna următoarea situație: În județul Neamț existau 74 de cuiburi, Covurlui – 57; Tutova – 53; Putna – 47; Suceava – 49; Fălciu – 32; Botoșani – 29; Roman – 19; Vaslui – 18; Bacău – 7²⁴.

În județele menționate (Neamț și Cernăuți), unde Partidul Totul pentru Țară a obținut majoritatea voturilor, dar și în județele în care legionarii au obținut procente serioase, trebuie subliniat activismul echipelor de propagandă, dar mai ales, candidații remarcabili recomandați de la Centru. La Arad au candidat Al. Cantacuzino, membru al echipei ce luptase în Spania, Victor Puiu Gârcineanu și avocatul Radu Budișteanu, la Covurlui, Mile Lefter – comandant al „Bunei Vestiri” – și Gh. Clime, președintele Partidului „Totul pentru Țară”, la Neamț, M. Polihroniade, cunoscut publicist și animatorul grupului „Axa”, Ion Hergheliegiu și Ion Macovei, avocați nemțeni; la Rădăuți, Vasile Iașinschi și avocatul Nelu Ionescu. De asemenea, s-au remarcat județele Severin (Ilie Gârneață – fondator al Legiunii – și Horia Sima, șeful regiunii legionare a IX-a Banat, viitorul lider al Mișcării Legionare), Cernăuți (Traian Brăileanu – profesor universitar și senator al Mișcării), Turda (Gh. Furdui – fost președintele U.N.S.C.R.), Romanați (poetul Radu Gyr, oltean de origine), Vlașca și Someș (istoricul Vasile Cristescu)²⁵. De asemenea, rezultate remarcabile au obținut legionarii în județele: Brăila – 25,60%; Arad – 32,73%; Caraș – 20,47%; Turda – 25,27%; Hunedoara – 25,13%; Dolj – 23,43%; Vlașca – 19,55%; Prahova – 23,22%, București – 22,44%; Tulcea – 21,05%²⁶. În Moldova mesajul legionar a fost bine receptat de către electorat, în special cel rural, dovedind încă odată faptul că județele moldovene – cu mici excepții – au reprezentat adevărate bastioane electorale ale Legiunii. Din punctul de vedere al procentelor obținute de gruparea politică „Totul pentru Țară”, situația se prezenta astfel: Bacău – 8,57; Botoșani – 3,69; Câmpulung – 32,85; Covurlui – 35,95; Dorohoi – 6,70; Iași – 4,50; Neamț – 20,03; Putna – 26,75; Roman – 2,63; Suceava – 23,55; Tecuci – 27,96; Tutova – 12,88; Vaslui – 2,05, Rădăuți – 32,40²⁷.

²⁴ ASRI., **fond Diverse**, dosar 15/1937, f. 112-114.

²⁵ Listele candidaților partidului „Totul pentru Țară”, în *Buna Vestire*, an. I, nr. 220, din 19 noiembrie 1937.

²⁶ *Monitorul Oficial*, an CV, Partea I, nr. 301 din 30 decembrie 1937, p. 9716-9719.

²⁷ **Ibidem**.

Din perspectivă zonală, Mișcarea Legionară o obținut mai multe voturi în Bucovina (22,8%), în Banat (20%) și în sudul Moldovei, în județele Putna, Tecuci, Covurlui. În restul Moldovei, unde s-a obținut 14%, și în Basarabia (5%), mesajul electoral al Mișcării a fost mai slab receptat, voturile fiind disputate de liberali și cuziști²⁸, iar în Ardeal, între național-tărăniști și liberali.

În urma repartizării mandatelor conform procente obținute, Partidul Totul pentru Țară a primit 66 de mandate, asigurând o reprezentanță remarcabilă a legionarilor în Parlament²⁹. Momentul decembrie 1937 este considerat apogeul activității politice a Mișcării Legionare. În alegerile parțiale din 1931, Gruparea „Corneliu Zelea Codreanu” reușise să întrunească majoritatea sufragiilor în județele Neamț și Tutova, obținând două mandate de parlamentar. În anul următor, participarea Mișcării Legionare la alegerile organizate în luna mai, se finalizează prin intrarea a 5 deputați legionari în Camera Deputaților, mandate atribuite Legiunii în virtutea procentului de 2,46% obținut³⁰. În anul 1933, pe 10 decembrie, în plină campanie electorală, Garda de Fier este interzisă de guvernul I.G. Duca, fiind oprită să se manifeste în alegerile parlamentare din 20 decembrie 1933. Saltul electoral realizat de Mișcarea Legionară, de la 5 mandate în 1932, la 66 mandate în 1937, a demontat scepticismul oamenilor politici³¹, dovedind receptivitatea opiniei publice la ideile de dreapta, la naționalismul creștin promovat de legionarism³².

Partidul Național-Creștin a înregistrat și el un scor electoral bun, obținând 9,15% din sufragii și 36 de mandate. Vechiul discurs naționalist al profesorului A.C. Cuza a fost reactivat și reactualizat cu mai multă vehemență de poetul O. Goga, devenit, după fuziunea din iunie 1935, președintele executiv al P.N.C.. În fapt, formațiunea național-creștină era întemeiată și active pe baza organizațiilor cuziste anterioare fuziunii în 1935. O. Goga și minusculul sau partid nu dispunea de mari efective de membri și simpatizanți, încât, O. Goga a contribuit la actul fuziunii din

²⁸ C. Enescu, **op.cit.**, p. 13.

²⁹ *Parlamentul românesc*, an.VIII, nr. 255-258, din 31 decembrie 1931, p. 10.

³⁰ Valeriu C. Neștian, **Perspective legionare**, Timișoara, Editura Gordian, 1995, p. 37-38.

³¹ Într-o convorbire avută cu Carol al II-lea, reputatul istoric N. Iorga preconiza doar un salt modest al Mișcării Legionare de la 5 mandate la 25. Rezultatele alegerilor aveau să răstoarne pronosticul savantului (N. Iorga, **Memorii**, vol. VI-VII, p. 437).

³² Faust Brădescu, **op.cit.**, p. 23-27.

1935, în primul rând, cu renumele său de mare luptător pentru cauza românilor din Ardeal, cu supranumele său de *poet al pătimirii noastre*, cu talentul său de orator, cu experiența ministerială și, element decisiv în ecuația fuziunii, cu relațiile suspuse de la Palat. Prin urmare, analiza noastră asupra rezultatelor obținute de gruparea național-creștină va utiliza cu precădere aspecte și elemente ce țin de manifestările și evoluția L.A.N.C. Dacă la 1926, în primele alegeri la care participase Liga cuzistă s-au obținut 124.778 de voturi, în anul următor s-a reușit *recoltarea* a doar 52.481, respectiv 1,9% din sufragii³³. *Scindarea statutarilor* a determinat diminuarea influenței politice a L.A.N.C. și a profesorului Cuza. Astfel disoluțiile și problemele interne ale grupării cuziste din anul 1927 sunt confirmate și în plan electoral prin insuccesele înregistrate la alegerile generale din 1927 (52.481 voturi, respectiv 1,90%)³⁴ și la alegerile din 1928 (32.273 voturi, adică 1,14%)³⁵. De exemplu, rezultatele electorale obținute de L.A.N.C. în circumscripțiile basarabene arată scăderea interesului populației votante pentru mesajul politic cuzist. Liga a depus liste în cinci județe, adjudecând procente precare, deși în trei județe a trecut de pragul electoral de 2%. La o primă analiză a distribuirii voturilor cuziste, în alegerile parlamentare din 1927, se observă o disproporție a voturilor acumulate de Ligă în județele din nordul și centrul Basarabiei (Bălți 3.634 și aproximativ 8%, Orhei 2.797, respectiv 6,72%, Lăpușna 1.119 adică 2,16%, Tighina 912 voturi, cu 2,12%), față de voturile adjudecate în sud, la Ismail, județ cu o configurație etnică amalgamată (389 votanți și 1,10%)³⁶. Aceeași proporție se păstrează și în anul electoral următor. Alegerile generale din decembrie 1928 reliefează o situație relativ bună a L.A.N.C. în județele nordice (Orhei cu 4,18% și Bălți cu peste 7%) în raport cu scorurile electorale, în scădere, realizate în județele Tighina (1,33%) sau Soroca (0,5%), județ cu o organizație cuzistă foarte slabă față de filiala național-țărănistă, de exemplu. De altfel, Partidul Național-Țărănesc a fost principalul beneficiar electoral al alegerilor parlamentare din 1928, obținând o majoritate de excepție în contextul luptelor electorale interbelice. Tot în 1928 are loc *defecțiunea* organizațiilor cuziste din

³³ Marcel Ivan, **Evoluția partidelor noastre politice în cifre și grafice 1919-1932**, Sibiu, Editura și tiparul Trafft&Drotleff, f. a., tabelul VII.

³⁴ *Monitorul Oficial*, nr. 153, din 14 iulie 1927.

³⁵ *Monitorul Oficial*, nr. 283, din 19 decembrie 1928.

³⁶ *Monitorul Oficial*, nr. 153, din 14 iulie 1927.

Chișinău și din județele Lăpușna și Cetatea Albă, fapt ce accentuează momentul de criză prin care trecea Liga cuzistă. Autorul sciziunii, Nicolae Negru, cel ce aderase la L.A.N.C. cu anumite rezerve, după cum arăta nota-sinteză, avea să declare, mai târziu, că oamenii de încredere din Basarabia ai profesorului Cuza au îmbrățișat antisemitismul doar „ca mijloc de căpătuială”.³⁷ În acest sens, N. Negru reconstituie Liga Creștinilor Basarabeni sub sloganul: „Jidanii în Palestina, hoții la pușcărie și nebunii la balamuc”³⁸. Diferendurile și sciziunile apar și în condițiile în care autoritățile de poliție, siguranță și jandarmerie urmăresc pas cu pas mișcarea naționalist-creștină, împiedicând-o să-și susțină activitatea de propagandă și organizare a filialelor.

Schimbările politice de anvergură de la începutul anilor '30 (revenirea pe tron a lui Carol al II-lea), dar și marea criză economică au fost de rău augur L.A.N.C.-ului, care nu a mai reușit să obțină rezultatele din 1926. Participarea la alegerile parlamentare din 1932 avea să readucă Liga într-o situație mai favorabilă pe plan electoral și parlamentar. Liga cuzistă a reușit să-și depășească rezultatele din 1926, obținând 159.107 voturi, adică 5,32%, după ce, în 1931, obținuse doar 113.863, adică 3,89% din numărul total de voturi³⁹. Cu toate aceste succese electorale, L.A.N.C. a continuat să fie o formațiune insignifiantă pe scena politică, fără o influență determinantă în societatea românească.

În urma alegerilor din 1937 s-a demonstrat că național-creștinii au fost puternici în Basarabia unde au obținut 21,3% din voturi și în Moldova unde au primit 17,1%. Un număr important de voturi a fost acordat P.N.C. de vechile bastioane cuziste din nordul Basarabiei și din Moldova, unde populația românească se confrunta cu problema evreiască. În consecință, electoratul a fost sensibilizat de mesajul naționalist al partidului condus de A.C. Cuza și O. Goga. În celelalte provincii istorice, mesajul electoral național-creștin a fost mai slab perceput de electorat, obținându-se în medie sub 10%⁴⁰.

Pe lângă formațiunile politice amintite, doar trei partide au mai reușit să depășească pragul de 2%. Partidul minorității maghiare a obținut

³⁷ Cf. *Scutul Național*, Chișinău, nr. 47, din 25 octombrie 1931.

³⁸ Vezi **Actul Constitutiv, Statutele și Programul Ligii Creștinilor Basarabeni**, Chișinău, 1928.

³⁹ Marcel Ivan, **op.cit.**, tabelul VII.

⁴⁰ C. Enescu, **op.cit.**, p. 13; Radu Florian Bruja, **Extrema dreaptă în Bucovina, Târgoviște**, Editura Cetatea de Scaun, 2012, p.286.

4,43%, recoltând voturi din județele Satu Mare, Sălaj, Cluj, Mureș și din secuime. Liberalii georgiști au obținut 3,89%, iar țărăniștii radicali ai lui Grigore Iunian, 2,25%⁴¹. Deși evreii reprezentau aproximativ 4% din populația României interbelice, Partidul evreiesc nu a trecut de pragul electoral, obținând doar 43.618 voturi, respectiv 1,42%, procent care indică disensiunile existent în cadrul minorității evreiești și faptul că mulți alegători evrei au votat cu P.N.Ț. și P.N.L.⁴²

La alegerile din 20 decembrie 1937, numărul de alegători a depășit pentru prima oară cifra de 3 milioane, fapt ce demonstrează interesul politic sporit al corpului electoral și participarea conștientă a unor pături tot mai largi ale populației⁴³.

Orientarea corpului electoral către partidele de dreapta este o altă realitate ce transpare din rezultatele înregistrate la alegerile generale din decembrie '37. Blocul formațiunilor politice de dreapta (legionarii, național-creștinii, georgiștii), au obținut în total 28,63% din sufragii. Acest procent dovedește receptivitatea electoratului pentru mesajul naționalist și apariția unei noi elite politice, care concepe altfel exercițiul guvernării decât partidele ante și interbelice⁴⁴.

Receptivitatea electoratului pentru discursul naționalist a determinat pe Carol al II-lea să încredințeze mandatul formării unui nou guvern după alegeri lui O. Goga, liderul P.N.C.⁴⁵ Manevra regală

⁴¹ N.N. Petrașcu, **op.cit.**, p. 168.

⁴² *Monitorul Oficial*, an CV, Partea I, nr. 301 din 30 decembrie 1937, pp. 9716-9719

⁴³ C. Enescu, **op.cit.**, p. 13.

⁴⁴ Aurelian Chistol, **Cronica unui eșec așteptat: Guvernarea Goga-Cuza**, Craiova, Editura Aius, 2011, p. 104 și urm; Radu Florian Bruja, **op.cit.**, p.286-287; Corneliu Ciucanu, **Dreapta românească interbelică. Politică și ideologie**, Iași, Editura Tipo Moldova, 2009, 351-354.

⁴⁵ Vezi Carol al II-lea, **Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice**, vol. I, 1904-1939, ediție Marcel-Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, București, Editura Silex, 1995, p. 234. Trecând în revistă ultimele evenimente, respectiv rezultatele electorale, regele a hotărât formarea unui cabinet național-creștin deși era conștient că „o guvernare cu aceste elemente hotărât antisemite nu va putea fi una de lungă durată și că după aceea voi fi liber să pot lua alte măsuri mai forte, măsuri care să descătușeze, atât țara cât și pe mine de tirania, adesea atât de nepatriotică a meschinilor interese de partid. Cum era de așteptat atâta așteptat Goga, era împlinirea ambițiilor sale, umflându-se ca un broscoi, primește a forma guvernul în condițiile care i le-am impus”. Aceste condiții au constat practic în introducerea în guvern a unor oameni politici fideli intereselor Palatului. Scopul acestei „infiltrațiuni democratice” era de „a obține o frână pentru anumite excese ce erau de temut”. Totodată, regele fixează cinic și rolul ce trebuia jucat de Armand

urmărea să satisfacă curentul naționalist, dar în același timp să-l învrăjbească. Valer Pop, fost cuzist, trecut la liberali evoca în cartea sa de **Amintiri politice**, rostul numirii lui O. Goga în fruntea guvernului. Regele a impus o serie de miniștri care, practic, dădeau un caracter eterogen cabinetului. Condițiile regelui au fost sintetizate de Valer Pop după cum urmează: „lichidarea legionarismului, politică de dreapta moderată în interior (garanție Armand Călinescu); politică externă neschimbată (Istrate Micescu la Externe, Cuza (senior), ministru de stat, Cuza (junior) ministru al Muncii. Deci cuzism controlat și neutralizat în interior”⁴⁶. După cum relatează și V. Pop, în cabinetul Goga a intrat și Armand Călinescu, recunoscut în toate mediile politice ca mare adversar al Gărzii de Fier⁴⁷. A. Călinescu a primit portofoliul Ministerului de Interne cu misiunea expresă de a supraveghea pe Goga⁴⁸, ce manifestase interes pentru o înțelegere politică cu Zelea Codreanu. Rolul Ministerului de Interne era capital în situația nou creată, deoarece abuzurile ale aparatului polițienesc și jandarmilor aveau rolul de a aduce Mișcarea Legionară și P.N.C. pe poziții ireconciliabile⁴⁹. În urma unei întrevederi între Goga și Codreanu⁵⁰, ultimul își retrage formațiunea politică din campania electorală⁵¹. Acordul Goga-Codreanu l-a determinat pe Carol al II-lea să ceară demisia cabinetului Goga, instaurând regimul personal autoritar prin lovitura de stat din 10 februarie 1938⁵².

În planurile Palatului, guvernul condus de O. Goga a avut rolul să compromită ideea unei guvernări naționaliste și să niveleze drumul instaurării dictaturii carliste, vizate de rege și camarilă, încă de la

Călinescu în postura de ministru de Interne: „Acuma mai este un punct important. Goga, mai ales, și Cuza sunt dușmani de moarte ai gardiștilor și hotărăți de a întreprinde orice pentru exterminare lor; în aceasta, vor fi secondăți perfect de Călinescu, care este complet de acord cu ei”.

⁴⁶ Valeriu Pop, **Amintiri politice. 1937-1945**, București, Editura Vestala, 1999, p. 218.

⁴⁷ **Ibidem**; Petre Țurlea, **Carol al II-lea și Camarila Regală**, București, Editura Semne, 2010, p. 106 și urm.

⁴⁸ Francisco Veiga, **op.cit.**, p. 191.

⁴⁹ Kurt W. Treptow, **Politica regală și alegerile din 1937-1938**, în *Europa XXI*, vol. III-IV (1994-1995), p. 182. Utilizarea pe scară largă a violenței împotriva Mișcării Legionare în timpul campaniei electorale a făcut parte din planul conceput de ministrul de interne Armand Călinescu (vezi Armand Călinescu, **op.cit.**, p. 308-373).

⁵⁰ Mihail Sturdza, **op. cit.**, p. 125.

⁵¹ **Ibidem**, p. 126.

⁵² Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, **op.cit.**, p. 337; Gheorghe.T. Pop, **op.cit.**, p. 199.

înscăunarea lui Carol al II-lea în iunie 1930. Instituirea dictaturii regale în februarie 1938, după acel scurt intermezzo de 44 zile, cât a durat guvernarea Goga-Cuza, era o consecință a degenerării democrației parlamentare interbelice, confundată din ce în ce mai mult cu politicianismul vulgar, realitate pusă pregnant în lumină de evenimentele politice desfășurate la sfârșitul anului 1937 și mai ales de alegerile parlamentare din 20 decembrie 1937. Imediat după alegeri, ca reflex al scrutinului, evenimentele anului 1938 (abrogarea Constituției din 1923, dizolvarea partidelor și instaurarea regimului autoritar) declanșează, inevitabil, și lichidarea Mișcării Legionare.

Rezultatele alegerilor parlamentare din decembrie 1937 au declanșat o serie de reacții și noi abordări la nivelul principalului factorilor de putere din România. Criza evidentă a sistemului democrației parlamentare, *tombarea* guvernului liberal condus de Gh. Tătărescu, ascensiunea mișcărilor de dreapta și succesul curentului *constituționalist* reprezentat de Iuliu Maniu au convins pe regele Carol al II-lea că a sosit timpul experimentării regimului de autoritate monarhică, preconizat încă de la 1930, concomitent cu revenirea sa pe tron.

Din perspectiva Palatului, guvernul național-creștin condus de Octavian Goga era evaluat ca o ultimă etapă în calea instaurării regimului autoritar și urmărea să ofere un minim credit politic curentului de dreapta, în concordanță cu simpatia electorală înregistrată la 20 decembrie 1937. Totodată, prin impunerea lui Armand Călinescu, adversar recunoscut al Legiunii, ca ministru de Interne în cabinetul Goga și cunoscându-se asperitățile/diferendurile dintre legionari și gogo-cușiști, s-a urmărit o escaladare a violențelor între autorități și legionari. Astfel, adversitățile și așa evidente dintre cele două forțe politice de dreapta au fost subtil alimentate prin intermediul Ministerului de Interne. În planurile regelui Carol al II-lea, radicalizarea relațiilor dintre Mișcarea Legionară și Partidul Național-Creștin avea rolul de a compromite orice altă încercare de guvernare naționalistă și de a adânci criza politică pe fondul discreditării generale a sistemului democratic, dar, mai cu seamă, să permită intervenția energetică a regelui în vederea instaurării regimului autoritar, tratat propagandistic de cercurile de la Palat, drept unica soluție politică salvatoare.

PAROHIA SF. SPIRIDON ÎN DOCUMENTE DE ARHIVĂ

Elena Mihaela Prisacariu

Summary: „St. Spiridon” parish had represented an important institution in Comănești, a town which is situated on the bank of the River Trotuș, and was a part of the Ghika-Comănești’s domain from the middle of the 19th century until the instauration of the Communism regime. The parish had continued its specific evolution between 1930 and 1940, too, through both the servants and parishioners in an epoch which was changing. Together with the other Orthodox Churches from Comănești, servants and the people of the town, generally speaking, this parish completed the history of this Romanian space. The documents from the archives reflect the community’s evolution, the new dilemmas which appeared, the financials acts having again an important role.

Key words: „St. Spiridon”, Comănești, parish

Așezată în partea de vest a județului Bacău, mai precis în „nord-vestul Depresiunii Dărmănești, pe cursul mijlociu al râului Trotuș”¹, localitatea Comănești a cunoscut de la întemeiere până în secolul al XX-lea, o evoluție asemănătoare cu a majorității așezărilor umane din țara noastră. O componentă importantă a vieții comunității comăneștene o reprezintă activitatea bisericilor creștin-ortodoxe, una dintre ele fiind parohia Sf. Spiridon.

Ca și în primele decenii ale secolului XX, parohia Sf. Spiridon a constituit o importantă instituție în cadrul comunei Comănești, atât prin slujitori cât și prin comunitatea de enoriași și în anii ’30-’40, în condițiile unei epoci aflate în schimbare. Biserica din piatră de la poalele dealului Cetățuia, construită în 1815, avându-l ca și ctitor pe căminarul Spiridon, își păstrează forma arhitectonică, cunoscând însă și unele transformări în ceea ce privește pictura, structura, dar și a altor părți din construcție.

Alături de celelalte biserici ortodoxe din Comănești, de slujitori și de comăneșteni, în general, această parohie întregește istoria acestui spațiu românesc. Documentele din arhive reflectă evoluția comunității, problemele noi care apar, un rol important avându-l, de data aceasta și

¹ Corneliu Stoica, **Dicționar istoric al localităților trotușene**, Onești, Editura Aristarc, 1998, p. 93.

documentele cu caracter financiar. În corespondența cu diferitele instituții religioase (Episcopia Romanului, Protoieria Bacău) sau civile (Prefectura Bacău, Primăria Comănești, instituțiile de învățământ din zonă, Jandarmeria, Ministerul Cultelor), predomină informațiile despre situația economică, implicarea preoților în viața socială sau educație, date cu caracter demografic, dar și aspecte care reflectă schimbările de regim politic din anii 1938 și 1940. O categorie importantă de documente pentru perioada 1930-1943 o reprezintă cele referitoare la alcătuirea și componența bugetului parohiei pe un an calendaristic, folosindu-se instrucțiunile de la Episcopia Romanului. Astfel, pentru anul 1930 preotul paroh Șt. Paraschiv enumeră veniturile și cheltuielile din cadrul parohiei, și aflăm că „în urma arendării unor terenuri bisericești, către persoanele fizice, către societatea Foresta s-au obținut 15.950 lei”², în condițiile în care un veșmânt bisericesc a fost cumpărat cu 16.000 lei³.

O altă categorie de cheltuieli sunt reprezentate de cele referitoare la „întreținerea bisericii – 650 lei, hramul bisericii – 100 lei”⁴. Structura unui astfel de document, care urma să fie completat de către preotul paroh și apoi verificat de reprezentanții episcopiei, are în componență „veniturile și cheltuielile, urmând ca sumele rămase să fie depuse la bancă, așa cum se precizează în anul 1930, când suma de 15.000 lei a rămas necheltuită”⁵.

Din documentele completate pentru anul financiar 1936-1937, aflăm că parohia Sf. Spiridon a beneficiat de fonduri din „partea Primăriei Comănești, respectiv 8.000 lei”⁶, iar la capitolul cheltuieli apar următoarele: „cheltuieli de cancelarie – 400 lei, abonamente pentru reviste și cărți pentru biserică 700 lei și pictura bisericii – 22.980 lei.”⁷ Aceste situații financiare sunt însoțite de chitanțe scrise de mână, care conțin timbre fiscale de 3 lei și 2 bani. Spre deosebire de anul 1930, se observă o „creștere a veniturilor, suma totală ajungând la 27.130 lei”⁸. Pentru perioada amintită, preotul paroh face dovada, prin ordine de plată, „cumpărării unor sfeșnice pentru Sf. Masă și a icoanei Maicii Domnului

² Arhivele Naționale Bacău, **fond Parohia Sf. Spiridon**, d. 1/1930, f. 1.

³ **Ibidem**, f. 2.

⁴ Idem, d. 1/1939, f. 1.

⁵ **Ibidem**.

⁶ Idem, d. 1/1936, f. 1.

⁷ **Ibidem**, f. 2.

⁸ **Ibidem**.

din strănă îmbrăcată în argint și aurită, ambele de la Societatea Rezistența din Bacău, sumele variind între 3.800 și 15.000 lei”⁹. În anul 1940, documentele cu aspecte financiare cuprind mai multe rubrici, sumele fiind împărțite pe mai multe capitole, așa cum o arată instrucțiunile venite de la Episcopia Romanului. În documentul cu numele **Bugetul și situația de averea mobilă și imobilă pe anul 1939-1940**, se precizau următoarele: în fiecare an, consiliul parohial trebuie să întocmească bugetul anual de venituri și cheltuieli (...) care trebuie să cuprindă: Toate veniturile fiecărei biserici pe un an financiar și cheltuielile necesare cursului aceluia an. Cap. I va cuprinde subvenții de la stat, comună sau de oriunde și se va împărți în două: articole subvenții pentru personal și subvenții pentru materiale. Cap. II va cuprinde veniturile proprii – mobiliare și imobiliare, iar cap. III va cuprinde veniturile din interiorul bisericii și veniturile întâmplătoare”¹⁰. Pentru o mai bună organizare a veniturilor se solicita ca documentul cu cele trei capitole să fie prezentat până la data de 1 octombrie a fiecărui an, însoțit de un raport din partea epitropiei¹¹.

Spre deosebire de anii trecuți, se observă o creștere a veniturilor, dar și o diversificare a cheltuielilor: „cheltuieli de cancelarie – 400, cheltuieli pentru hram – 200, acoperirea și repararea gardului la cimitir – 7000 și a modalităților prin care obțineau resursele financiare – arendarea unei părți din cimitir – 15.000 lei, din cutia bisericii – 300 lei”¹². Balanța venituri-cheltuieli pentru acest an era de 27.659 lei ca venituri și 21.496 lei ca și cheltuieli, documentul fiind semnat, conform instrucțiunilor primite de preotul paroh Gh. Hanganu și membrii consiliului parohial¹³.

Pentru anul 1940 sumele se mențin ca și valoare, o creștere semnificativă înregistrând-o „veniturile obținute prin arendarea pământului deținut de parohie care ajunge la 3.150 lei, sumă pe lângă cea obișnuită prin arendarea unei părți din cimitir, 15.000 lei”¹⁴. Printre documentele justificatoare, preotul paroh a atașat o factură prin care aflăm prețurile unor articole de papetărie, cumpărate de la negustorul Ifrim Nicolae, care deținea „coloniale și librărie în Comănești: hârtie

⁹ Idem, d. 1/1937, f. 16

¹⁰ Idem, d. 1/1939, f. 1.

¹¹ **Ibidem.**

¹² **Ibidem**, f. 2.

¹³ **Ibidem.**

¹⁴ **Ibidem.**

velină – 200, plicuri speciale – 100, cerneală – 50, penițe – 25, sugativă – 25”¹⁵. Alături de aceste documente se regăsesc altele care reflectă permanenta schimbare a bisericii, prin diferite elemente: achiziționarea de cărți pentru biblioteca parohială, pregătirea în vederea desfășurării hramului, achiziționarea de icoane sau haine bisericești. În iunie 1939, „suma de 100 lei (...) s-a plătit domnului Constantin E. Ionescu (...) pentru una icoană Buna vestire”¹⁶ și „suma de 800 lei (...) pentru un rând complet de veșminte preoțești verzi, de la Rezistența Opincaru din Bacău”¹⁷. La aceste se adaugă suma de 200 lei primită de la preotul Lunganu, pentru munca depusă la pregătirea bisericii în vederea hramului, din decembrie 1939¹⁸, de către un localnic.

Toate cheltuielile de mai sus, sunt completate cu cele din luna martie 1940, când s-au folosit 800 lei din bugetul parohiei pentru a achita cărțile procurate de la Sf. Episcopie pentru biblioteca parohială¹⁹.

Pentru situația din anul 1941, o serie de informații ne sunt oferite de o altă categorie de documente, respectiv Registrul de inspecții, care cuprinde mai multe informații despre parohia Sf. Spiridon, completându-se tabloul complex al acesteia. Astfel, în urma unei inspecții a iconomului Ioan Matei, protoiereul Circumscripției II Trotuș Tg. Ocna, efectuată în septembrie 1941, aflăm următoarele: „Curtea bisericii este împrejmuată cu gard de zid și scândură în bună stare (...), construcția bisericii datează din anul 1810-1830, având ca ctitor pe Spiridon Căminarul, biserica se află pictată în interior din anul 1936, deoarece până la aceea dată se afla numai văruiată”²⁰. Referitor la aspectele de colectare de sume, sunt precizate sumele strânse în cadrul parohiei, respectiv 19.000 lei pentru Crucea Roșie, 200 lei pentru orbi.

Pentru anul 1940 „sumele colectate au fost de 22.000 lei pentru refugiați”²¹, în contextul în care vara anului 1940 au avut loc pierderile teritoriale, ce au dus la destrămarea României Mari.

Despre preotul paroh aflăm că „este licențiat în teologie, locuiește în locuința proprie, iar cei 2 cântăreți sunt titulari. Iar între cei trei există

¹⁵ Idem, d. 1/1940, f. 1.

¹⁶ **Ibidem**, f. 25.

¹⁷ **Ibidem**, f. 20.

¹⁸ Idem, d. 1/1939, f. 15.

¹⁹ **Ibidem**, f. 13.

²⁰ Idem, d. 1/1941, f. 1.

²¹ **Ibidem**.

o bună armonie”²². Despre activitatea preotului sunt precizate următoarele: „părintele paroh slujește regulat la biserica parohială fiind singura biserică din Comănești. A predat regulat religia la școala primară de băieți. Predică regulat, are bune raporturi cu toate autoritățile civile. A activat la căminul cultural N.D. Ghika Comănești organizând toate serbările culturale, munca de folos și ajutorarea familiilor concentraților. A dat concursul la munca premilitară”²³.

Prezentarea activității preotului paroh reflectă, pe scurt, situația societății românești în anul 1941, anul intrării României în cel de-al doilea război mondial. Pe lângă aspectele ce decurg din situația participării la război (ajutorarea familiilor celor chemați pe câmpul de luptă, educația premilitară), sunt precizate acele activități care erau desfășurate de preoți pe timp de pace, în cadrul comunității locale (colaborarea cu autoritățile civile, coordonarea activităților culturale, predarea religiei în școală).

În completarea activității preotului paroh sunt precizate următoarele: „cu parohienii părintele paroh are cele mai bune raporturi (...) față de autoritățile bisericești are toată condescendența și răspunde regulat la toate ordinele. Are o ținută demnă și purtare corectă. S-a străduit mult la reparația școalei”²⁴. Raportul inspecției cuprinde și date referitoare la membrii parohiei, datele fiind relativ asemănătoare cu cele prezente în documentele datând de la începutul secolului XX.

Astfel, „starea morală și materială a parohienilor este bună, frecvența regulată. În parohie, fiind populație minieră, vițiul beției dă mult de lucru activității pastorale. Concubini sunt 3 perechi din cei străini. Sectanți 1 baptist”²⁵.

Concluziile raportului de inspecție sunt sintetizate sub calificativul „foarte bine”.

Peste 9 ani, în anul 1950, în condițiile instaurării regimului comunist, un proces verbal de inspecție prezintă aceleași elemente, în ciuda trecerii timpului și schimbării regimului politic. Sunt prezente și câteva modificări de ordin administrativ și organizatoric, cum ar fi denumirea Protopopiatului – Muntele Comănești și reprezentantul ei,

²² Idem, d. 1/1941, f. 1.

²³ **Ibidem.**

²⁴ **Ibidem.**

²⁵ **Ibidem.**

Vasile Gherasim²⁶. Efectele războiului pot fi identificate în capitolul referitor la „biblioteca parohială, care conține 73 de volume catalogate. Biblioteca a avut un număr de câteva sute de volume, iar cea mai mare parte s-au distrus din cauza războiului și s-au epurat cărțile interzise”²⁷.

Același preot inspectat în 1941, Simion Lunganu este prezentat ca „un preot paroh care slujește absolută regularitate și conștiinciozitate, predică cu râvnă cu timp și fără timp, fiind un bun misionar”²⁸. Aceleași aprecieri pozitive sunt făcute la adresa membrilor parohiei „care se bucură de o bună situație morală, frecventează în număr mare și cu drag biserica, fiind buni creștini, evidențiați ca mineri și forestieri. În plin bazin carbonier și forestier, enoriașii au ridicat atât nivelul social cât și religios. Pot fi dați ca exemplu în muncă cât și în viața creștină”²⁹. Elementele pozitive prezentate în raport, mai ales la activitatea preotului paroh au ca punct final propunerea ca preotul paroh să fie înaintat în funcție ca iconom stavrofor.

Din categoria aceluiași tip de documente, respectiv raporturi de inspecții, întocmite de reprezentanții Episcopiei Romanului, aflăm o serie de detalii despre parohia Sf. Spiridon, cum ar fi: „numărul de volume din biblioteca parohială – 127 volume, numărul de enoriași – 415, concubinajul din rândul flotanților, prezența în comunitate a unui adventist și a 3 bapțiști, necesitatea procurării de preșuri pentru interiorul bisericii și reparația acoperișului, în aprilie 1942”³⁰.

Raportul de inspecție din 19 decembrie 1943, întocmit de Ioan Matei, oferă o descriere a construcției bisericești, respectiv „existența unei singure turle la intrare, ce servește și de clopotniță. Clădirea este acoperită cu tablă, care are nevoie să fie vopsită (...) ultima adunare parohială din 5 decembrie a hotărât colectarea fondurilor pentru vopsitul acoperișurilor și introducerea luminii electrice”³¹. Este subliniat și rolul preotului paroh care predică la căminul cultural și la lucrătorii din fabrică, îndeplinind și funcția de președinte a căminului cultural. Aceleași elemente se regăsesc în raportul realizat în octombrie 1949, de către protopopul Vasile Gherasim.

²⁶ **Ibidem**, f. 6.

²⁷ **Ibidem**.

²⁸ **Ibidem**.

²⁹ **Ibidem**.

³⁰ **Idem**, d. 1/1941, f. 2.

³¹ **Ibidem**.

Ca elemente diferite amintim precizările referitoare la faptul că „biserica deservește satele Comănești, Lunca de jos, Podei și Podină, în descrierea cimitirului nu mai este menționat cavoul familiei Ghika, prezent și astăzi, existența a 2 familii de adventiști și a 5 familii de penticostali, precum și numărul mic de volume din bibliotecă – 68, la care se adaugă reviste din anul 1930”³².

Din antetul unui raport de inspecție din februarie 1951, deducem schimbările ce au avut loc în ceea ce privește ierarhia parohiilor din Comănești. Astfel, cel care realizează raportul, Vichenție Mocanu, este protoiereul Circumscripției Moinești, instituție care va avea în subordine până în anii '60, localitatea Comănești³³.

Se remarcă, de asemenea, numărul scăzut de volume din biblioteca parohială, dar și faptul că „frecvența la biserică este mulțumitoare”³⁴ în comparație cu elementele pozitive prezentate în anii '40, referitoare la enoriașii din parohie.

O imagine despre locuitorii din parohia Sf. Spiridon este realizată în anul 1943, de către preotul paroh, Simion Lunganu. Denumit **Statistica enoriașilor, suflete și capi de familie din parohie**, tabelul cuprinde o împărțire a familiilor din parohie pe categorii băștinași și flotanți. În ceea ce îi privește pe băștinași, pentru Comănești sunt precizate 1617 suflete și 191 capi de familie, iar pentru Lunca de Jos – 299 de suflete și 73 de capi de familie, pentru Podei și Podine sunt enumerate 233 de suflete și 66 capi de familie, iar în privința flotanților pentru Comănești sunt trecute 269 de suflete și pentru Lunca de Jos 186³⁵. Tabelul realizat de preotul paroh oferă informații despre numărul de membri din familiile comăneștenilor care variază de la 2 la 8, iar pentru o mică parte dintre capii de familie este precizată și ocupația. Probabil, după citirea tabelului, mulți dintre comăneșteni își vor regăsi numele, putând afirma dacă fac parte din categoria băștinașilor sau cea flotanților.

Revenind la aspectele financiare precizate în bugetele alcătuite de preotul paroh, observăm aceeași diversificare și creștere a veniturilor dar și un număr din ce în ce mai mare de acte doveditoare atașate. Se mențin

³² **Ibidem**, f. 5.

³³ **Idem**, d. 1/1941, f. 7.

³⁴ **Idem**, d. 1/1940, f. 6.

³⁵ **Idem**, d. 1/1943, f. 18, 21, 25, 26.

capitolele din bugetul recomandat de către Episcopia Romanului, subliniindu-se „obligăția consiliului parohial care va îngriji să se înscrie cât mai exact întreaga avere mobilă și imobilă, chiar și cele folosite de personalul bisericii”³⁶.

O altă precizare făcea referire la formele de arendare „acolo unde nu s-a ținut licitație pentru arendarea sau închirierea unui imobil parohial la timpul în care se alcătuiește bugetul – se va trece arenda sau chiria probabilă. Faptul că s-a prevăzut în buget arenda sau chiria unui mobil nu scutește parohia de a încheia formele de arendare sau închiriere”³⁷.

Existența unei facturi din 15 iulie 1941 ne aduce elemente noi cu privire atât la reparațiile care au loc la clădirea bisericii, cât și la diferitele prețuri din perioada respectivă. Astfel, Ion Ichim, cel care a făcut reparații la tavanul pridvorului bisericii Sf. Spiridon, primește următoarele sume: „mâna de lucru – 250 lei, 3 kg. de cuie a 70 lei kg – 210 lei, 1 kg. de praf decretă și 12 kg. Ulei – 95 lei, transport șipci de la fabrică – 65 lei”³⁸.

Pentru anul financiar 1942-1943, bugetul cuprinde printre altele și „depuneri la CEC – 11917, banii din arendă – 3150 lei, banii din arenda unei porțiuni din cimitir – 15.000 lei”³⁹. Ca element de noutate apare o sumă de bani pentru Fondul de 10 lei, în suma totală de 2.200 lei.

Pentru următorii ani, facturile justificative care însoțesc bugetele sunt cuprinse în borderouri, iar studiul acestora ne oferă o imagine și asupra cheltuielilor făcute în cadrul parohiei, cât și asupra agenților comerciali din Comăneștiul anilor '40. Identificăm astfel, Societatea Foresta italo-română, comercianții locali Ion Chiriac, Ion Paisa, precum și numele unor oameni care au realizat reparații sau alte lucrări la clădirea bisericii sau alte activități. Conform documentelor, Societății Foresta italo-română i se acordă suma de 3.585 lei, Cooperativei Comănești – 1.196 lei, Societății Valea Troțușului – 5.680 lei, iar lui Vasile Miron, care face și bate 4.600 bucăți de draniță pentru acoperirea gardului bisericii Sf. Spiridon, i se acordă suma de 10.000 lei⁴⁰.

În urma studierii documentelor referitoare la anul financiar 1944-1945, aflăm date referitoare la sumele ce erau prevăzute în buget și

³⁶ Idem, d. 1/1941, f. 1.

³⁷ **Ibidem.**

³⁸ **Ibidem.**

³⁹ Idem, d. 1/1942, f. 2.

⁴⁰ Idem, d. 2/1943, f. 14, 36.

sumele ce au fost plătite. Cheltuielile pentru cult ajung la 1.000 lei, chiar dacă era prevăzută suma de 2.000 lei, pentru biblioteca parohială sunt prevăzute 300 lei și se cheltuie 1.300 lei. Sumele prevăzute sunt depășite în cazul încălzirii bisericii 5.685 față de 5.000 lei și a construirii unei părți din gardul cimitirului – 14 700 lei față de 9.000 lei⁴¹.

Importanța acestui tip de documente este dată și de supervizarea acestora de către reprezentanții Episcopiei Romanului și a Hușilor. Informațiile oferite de documentele din arhive completează imaginea unei localități într-o perioadă de schimbări politice, economice, spirituale și sociale.

⁴¹ Idem, d. 1/1944, f. 6.

MIHAI ANTONESCU ȘI INTERESELE ROMÂNIEI (1940-1944)

Gh. Buzatu

Abstract: During the government of Ion Antonescu (1940-1944), Mihai Antonescu (1904-1946) acted and was recognized as Man no. 2 of regime. Eminent professor specializing in international law questions, he has an active role in convincing General to form the cabinet on 14 September 1940, which entered the holder to Justice (14.09-12.31.1940) and its subsequent formalization of establishment (at different times) as Vice-president of the Council of Ministers or as leader of the Departments of Foreign Affairs and National Propaganda. Moreover, in 1941-1944, during frequent trips to the front of the Marshal, Mihai Antonescu led numerous meetings of the Council of Ministers, so that the some point, „usurper” arrived to take no claim – but the will of Ion Antonescu – the name of... President of the Council of Ministers. This study is based on newly discovered archival documents, some of which are attached.

Keywords: *Mihai Antonescu, Romania, Vice-president of the Council of Ministers, Minister of Foreign Affairs*

Mareșalul Ion Antonescu nu a fost liderul politic și militar perfect. Nici nu a urmărit așa ceva, lucru imposibil, mai ales într-o țară și o zonă europeană cu nenumărate și grave probleme moștenite ori în plină prefacere. Iar aceasta, mai cu seamă, în vremea unui conflict de proporții planetare, în care ostilitățile și prefacerile n-au pornit, nu le-a determinat și nici nu le-a încheiat el. Nimeni nu i-a tăgăduit însă pregătirea profesională de excepție, inteligența superioară și curajul, dovedit până și în clipa supremă, când și-a comandat singur plutonul de execuție. Poate că România, în momentele extreme ale anilor 1940-1944, nu și-a aflat în Antonescu liderul ideal, dar așa ceva unde s-ar fi aflat, în contextul unui război al „Celor Mari”? În fond, atunci nimeni n-a avut așa ceva, iar destinul în ansamblu al Războiului Mondial din 1939-1945 a

depins decisiv de o multitudine de factori, de condiții și de „actori”. Un lucru s-a dovedit categoric în ce privește intervenția și acțiunile lui Antonescu pe scena istorică națională sau, cât a fost posibil, pe cea generală, și anume că – potrivit Cronicarului – **nu sunt vremurile sub om ci bietul om sub vremuri!**...

Ceea ce, pe de altă parte, nu diminuează culpa liderilor responsabili, a lui Antonescu în speță, dar totul rămâne încă a fi stabilit cu precizie și dreaptă măsură, cu echilibru, în baza unor studii temeinice, iar nu după inspirație ori sub imperiul patimii. În această privință, netăgăduit, numai istoricii vor avea un cuvânt hotărât de spus, mai ales că Antonescu va rămâne omul de la 22 iunie 1941, autorul și victima unui obiectiv major al anilor 1940-1944, imposibil de împlinit mai cu seamă pentru epoca sa, refacerea României Mari.

În contextul precizat, Mareșalului Ion Antonescu și principalilor săi colaboratori – Mihai Antonescu, Constantin (Piki) Z. Vasiliu și Gh. Alexianu – nu le-a fost rezervată la 1 iunie 1946 decât o singură... șansă: plutonul de execuție. Care se proiectase în fapt încă din 1940, o dată cu instalarea regimului Antonescu, dar care a devenit inevitabilă în urma loviturii de stat de la București din 23 august 1944, catastrofală pentru destinul României.

În timpul guvernării Ion Antonescu, Mihai Antonescu (1904-1946), tânărul colaborator al Conducătorului Statului, a acționat și a fost recunoscut drept **Omul nr. 2** al regimului¹. Atu-urile acestuia, eminent profesor universitar specializat în problemele dreptului internațional, care nu avea nici un grad apropiat de rudenie cu Mareșalul, s-au chemat, mai întâi, asistența juridică acordată lui Ion Antonescu și, apoi, rolul său activ în convingerea generalului de-a acționa pentru constituirea cabinetului de la 14 septembrie 1940², în care a intrat ca titular la Justiție (14.09.-31.12.1940),

¹ Gh. Buzatu, **Mareșalul Ion Antonescu. Forța destinului. O biografie**, ediția I, Iași, Editura Tipo Moldova, 2012, p. 123 și urm.

² Într-un expozeu prezentat la 25 iunie 1942, în ședința Consiliului de Miniștri pe care a prezidat-o, prof. Mihai Antonescu a precizat că, în vara-toamna anului 1940, în condițiile în care România era „complet izolată” pe plan internațional, **el și istoricul Gh.I. Brătianu** au avut un rol decisiv întru determinarea generalului I. Antonescu de-a prelua conducerea statului și de-a determina orientarea Bucureștilor spre Berlin și Roma, ca singur mijloc „să ne apărăm împotriva Rusiei” (M.D. Ciucă, ed., **Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu**, VII, mai-iulie 1942, București, 2003, p. 390).

iar ulterior oficializarea titularizării sale (la date diferite) ca vicepreședinte al Consiliului de Miniștri ori ca lider al departamentelor de Afaceri Străine și Propagandă Națională; mai mult, în 1941-1944, în cursul deselor deplasări pe front ale Mareșalului, acesta l-a lăsat la conducerea cabinetului, calitate în care a condus nenumărate ședințe ale Consiliului de Miniștri, astfel că, de la un moment-dat, „uzurpatorul” ajunsese a-și asuma fără să pretindă – dar cu voia lui Ion Antonescu – titlatura de... Președinte al Consiliului de Miniștri.

Erau poziții integral acoperite de o activitate extrem de bogată, susținută de o putere de muncă remarcabilă, mai ales în câteva domenii de mare însemnătate și relevanță – Externe, Justiție și Propagandă. Însă ascensiunea fulgerătoare s-a dovedit prea curând a-și releva părțile ei rele, căci, în funcție de evoluțiile nefericite ale situației militare pe Frontul de Est și de „problemele” Mareșalului, dar și de inițiativele diplomatice controversate, Mihai Antonescu a trebuit să accepte a plăti oalele sparte în raport cu Marii Aliați de moment – Germania și Italia, față de Rege, Biserică și – de ce nu – față de liderii partidelor istorice, care, deși sub interdicția legii, funcționau în condiții cvasi-normale. Toate astea au survenit, mai ales, în primăvara anului 1943, atunci când, *Axa* Berlin-Roma-Tokio fiind într-o fază *delicată* a desfășurării ostilităților pe toate fronturile, Adolf Hitler a decis să-l invite pe Ion Antonescu la Salzburg (Castelul Klessheim) pentru întrevederi planificate pe două zile (12-13 aprilie). Cum Berlinul deja interceptase probe concrete relativ la negocierile secrete de pace angajate de trimișii lui Mihai Antonescu cu delegații anglo-americanilor și cum, totodată, acesta se exprimase că „*politica română e independentă față de Germania*”, Hitler a declanșat în prezența Mareșalului Antonescu un atac virulent la adresa ministrului de Externe al României³. Mareșalul n-a scăpat asaltului decât dându-i Führerului asigurări de „loialitate” sau promițându-i în mod ferm că „*nu va lua niciodată vreo inițiativă [în purtarea războiului] fără a-i da anterior de știre*”⁴. Cu toate acestea, „cazul” Mihai Antonescu avea să revină pe agenda convorbirilor Hitler-Antonescu de la Klessheim și în ziua următoare⁵, liderul român

³ Vezi Ion Calafeteanu, ed., **Români la Hitler**, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 185-189.

⁴ **Ibidem**, p. 190-191.

⁵ **Ibidem**, p. 195-197.

exprimând partenerului garanții în sensul că principalul său colaborator „a munci prea mult și nu s-a menajat deloc”, fiind, mai mult decât sigur, „obosit și surmenat”⁶.

De asemenea, Conducătorul Statului Român l-a rugat pe Hitler să admită că nu se putea despărți **imediat** de Mihai Antonescu, întrucât „*l-ar dura și ar avea puternice remușcări*”, mai ales că persoana vizată „*și-a pus viața în joc alături de Mareșal*”⁷. În consecință, Hitler a cedat, dar nu fără a preciza că „*statele sunt reprezentate de oameni*”, iar, pentru el, România însemna Mareșalul, care continua a se bucura „*de încrederea sa totală și necondiționată*”. „*Fără această încredere absolută în Mareșal – a continuat Hitler – el (Führerul) nu și-a fi îndreptat niciodată atenția asupra României. Regele [Mihai I] e un copil, dar și copiii pot deveni periculoși când ajung pe mâini rele...*”⁸ Era o sumbră premoniție, împlinită la 23 august 1944, dar, pe moment, Mareșalul, și în consecință Mihai Antonescu, au scăpat de furia Führerului...

Interesant este că toate reproșurile și neliniștile lui Hitler în ceea ce-l priveau pe Mihai Antonescu erau întemeiate! Cercetările istoricilor români și străini au dezvăluit că liderul diplomației Bucureștilor, în adevăr, întreprinsese unele sondaje, mai mult ori mai puțin concrete, pentru o pace separată cu anglo-americanii⁹. De altfel, nu a fost deloc straniu că, a doua zi după discuțiile Hitler-Antonescu, ministrul Italiei la București, Renato Bova Scoppa, a aflat detalii pe marginea reuniunii de la Salzburg, astfel că în **Memorii** avea să consemneze: „*În aprilie 1943, Mareșalul Antonescu a făcut o altă călătorie la MCG German. Hitler l-a primit cu o anume răceală și l-a interogat asupra tratativelor de pace pe care guvernul român le-a întreprins în ultima vreme în diverse direcții. Hitler a dramatizat mult lucrurile și i-a spus Mareșalului: 1) că ministrul român la Madrid, [Nicolae Gr.] Dimitrescu, se oferise față de «corpul diplomatic» (sic!) de acolo să trateze pacea în numele Axei; 2) că ministrul român la Berna, [Nicolae Enric] Lahovary, luase contact cu nunțul apostolic Bernardini, în același scop; 3) că tratative similare au fost făcute de ministrul [Victor] Cădere la Lisabona, la Salazar; 4) că*

⁶ **Ibidem**, p. 197.

⁷ **Ibidem**.

⁸ **Ibidem**.

⁹ Cf. Mihai Pelin, **Diplomație de război. România-Italia, 1939-1945**, București, Editura Elion, 2005, *passim*; Gh. Buzatu, **România și Marile Puteri, 1939-1947**, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 251 și urm.

germanii descifraseră o telegramă transmisă de Cordell Hull la Lisabona, în care se dădeau instrucțiuni ministrului american în Portugalia «să susțină» eventualele inițiative ale d-lui [Mihai] Antonescu. Hitler a declarat sec Mareșalului Antonescu: nimeni nu putea să vorbească în numele Axei; că el nu intenționa să discute despre pace atunci când războiul trebuia considerat ca îndreptându-se spre victorie, grație mai ales campaniei submarine [...] Întâlnirea [Hitler-Antonescu] s-a încheiat printr-un comunicat bătător la ochi, în care se vorbea despre «lupta împotriva plutocrației anglo-saxone» și despre «război până la victorie, fără compromisuri». Tânărul [Mihai] Antonescu a simțit tot ridicolul situației. Mi-a spus textul: «L-am întrebat pe Mareșal cum a putut să accepte un comunicat atât de emfatic și muștrări netede contra suveranilor noștri și dacă era normal ca, după toate sacrificiile făcute de România pentru cauza comună, să fim tratați ca niște funcționari subalterni, cărora li se dă un blam public»...¹⁰

Că Hitler nu se înșela, deducem categoric din recunoașterile proprii ale lui Mihai Antonescu relativ la declarațiile ce i-a făcut lui Manfred von Killinger, la București în 16, 22 și 26 februarie 1943, despre necesitatea contactelor sale diplomatice cu Alianții anglo-americani, prin mijlocirea Ankarei și Lisabonei. „I-am arătat d-lui von Killinger – se explică liderul Externelor de la București – preocuparea pe care o am de a vedea cum războiul ajunge să epuizeze forțele Europei, în timp ce Rusia își conservă rezerve mari industriale și militare, și mai are și sprijinul anglo-americanilor și i-am spus că acțiunea mea diplomatică, atât la Ankara, cât și la Lisabona, va tinde tocmai să arate primejdia rusă și subestimarea pericolului slav în fața civilizației Europei. Dl. von Killinger a împărtășit punctul meu de vedere”¹¹.

Tot pe atunci, mai precis la 19 februarie 1943, într-un raport diplomatic trimis nou ministrul italian de Externe, Bova Scoppa surprindea că, la București, „dezacordul dintre cei doi Antonești se agrava pe măsura agravării situației militare”¹², expeditorul având, bineînțeles, cuvinte de laudă pentru prietenul său, prof. Mihai Antonescu, care, „tânăr, dinamic, chinuit de marile responsabilități pe care și le-a

¹⁰ Apud Mihai Pelin, **op. cit.**, p. 142-143.

¹¹ Apud J.C. Drăgan, ed., **Antonescu. Mareșalul României și războaiele de reîntregire**, III, Cannaregio/Veneția, Editura Nagard, p. 354.

¹² Mihai Pelin, **op.cit.**, p. 129.

asumat, neliniștit de destinul națiunii, convins fiind că nu mai există speranțe de victorie” ar fi făcut eforturi „pentru a încerca să găsească o cale de ieșire onorabilă [din războiul alături de Axă] pentru țara sa”; el s-ar strădui „să se opună prin toate mijloacele intenției Conducătorului de a trimite alte divizii pe frontul rusesc. Mai mult, vrea să recheme forțele dispersate și, simțind că uraganul se apropie de frontierele lor, intenționează să se gândească la apărarea citadelei românești”¹³. Asemenea intenții, atribuite lui Mihai Antonescu, erau mai mult ca sigur, exagerate, singura realitate ce se impunea fiind aceea că tizul Mareșalului – cu sau fără știința acestuia?! – încerca „ceva”...

Nu mai târziu decât la 1 aprilie 1943, înregistra același Bova Scoppa în **Memoriile** sale, „[Mihai] Antonescu mi-a spus – și eu am referit totul, în aceeași zi, la Roma – că «pericolul rus, epuizarea progresivă a Europei în ceea ce privește mijloacele și rezistența morală, amenințarea anglo-saxonă care se profila în dimensiuni mereu mai formidabile, îl făceau să considere necesar să acționeze pentru a ști care puteau să fie intențiile inamicilor noștri și dacă nu era posibil să se pună bazele unei păci de compromis cu America și Anglia. Cu ocazia vizitei lui [Paul Otto] Schmidt la București, Ribbentrop mi-a făcut cunoscut – a continuat Antonescu – că el consideră inoportună o asemenea activitate.

¹³ **Ibidem.**

Însă eu aş ignora datoriile mele de om responsabil faţă de istoria ţării mele dacă ar trebui numai să mă supun. După cum nu vrem ca România să fie o feudă germană după încheierea păcii, tot aşa nu dorim să fie în timpul războiului. Noi dăm soldaţii şi petrolul, dar trebuie să ştim până unde se vrea să se meargă...»¹⁴.

Informaţiile de care dispunem confirmă integral derularea de-acum cunoscută a evenimentelor diplomatice şi tentativele lui Mihai Antonescu. În context, avem în vedere un document, descoperit recent în fondul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri de la Arhivele Naţionale din Bucureşti, reprezentând stenograma conversaţiilor din 16 martie 1943 din cabinetul lui Mihai Antonescu cu principalii săi colaboratori din cadrul Ministerului Propagandei Naţionale:

- Prof. Alexandru Marcu, subsecretar de stat;
- Al. Bădăuţă, Secretar General;
- Mircea Grigorescu, Directorul Presei;
- Radu Teodorescu, şeful Contenciosului¹⁵.

Dintre problemele dezbătute, colaboratorii prof. Mihai Antonescu au insistat asupra reclamaţiilor sosite pe atunci la adresa prof. Sextil Puşcariu, reputat filolog, membru al Academiei Române, directorul în exerciţiu al Institutului Cultural Român din Berlin. Mihai Antonescu n-a aflat – în afara termenului de „fanariot” – un alt cuvânt mai potrivit pentru a califica comportamentul filologului, iar, în continuare, a făcut o cuprinzătoare declaraţie privind chiar tema aflată în atenţia noastră:

„[...] N-a învăţat nimic Neamul Românesc.

Trei veacuri ne-am dat peste cap, de la epoca voievodală, cea mai măreaţă şi frumoasă din istoria noastră, trei veacuri n-am existat, am fost nişte râme în pământ, expuşi la toate invaziile şi nu am învăţat nimic, tot slugi, ticăloşi, fanarioţi.

Eu îndrăznesc să-i spun lui Hitler: sunt contra Imperialismului în Europa şi voi fi cel dintâi să-l combat, fiindcă este cea mai mare greşeală.

Eu spun ce cred şi nu s-a născut omul care să mă înveţe să fac altfel şi să lupt împotriva intereselor ţării mele.

Şi găsesc ticăloşi de aceştia, care se duc să lucreze contra noastră.

¹⁴ **Ibidem**, p. 137-138.

¹⁵ Arhivele Naţionale ale României, Arhivele Istorice Centrale (ANIC), **fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri (PCM)**, Bucureşti, dosar 307/1940, f. 326 şi urm.

*Atunci când a fost vorba de interesele țării mele, când a fost vorba să semnez cu d-l Ribbentrop un act, am spus: dacă acel act nu marchează semne de onoare și de respect față de țara noastră, refuz să semnez [...]*¹⁶.

Este greu de crezut că avertismentul transmis de Hitler lui Mihai Antonescu, prin Mareșalul Antonescu, ar fi fost cumva luat serios în seamă la Ministerul Afacerilor Străine din București. Dimpotrivă, șeful diplomației române, prin oamenii săi de încredere, și-a intensificat contactele cu sursele aliate, ritmul și seriozitatea lor sporind pe măsură ce situația militară a tuturor statelor *Axei* se deteriora iremediabil. Fapt pe care Mihai Antonescu, foarte bine informat, nu putea să-l negligeze. Așa, de pildă, la numai o lună de zile după Salzburg, deci la 12 mai 1943, întâlnindu-se cu Bova Scoppa, Mihai Antonescu l-a înștiințat despre revenirea momentană la București a generalului Ion Gheorghe, atașatul nostru la Berlin, care a dezvăluit intențiile ofensive ale Reichului nazist, deși „*potențialul războinic german este mult diminuat*”. În ceea ce-l privea însă Mihai Antonescu a precizat fără nici un fel de ezitare: „*Acum, informațiile noastre ne spun că rușii au încă mari resurse; aceștia atacă în condițiile unui lux de mijloace și de trupe. Nu există vreun dubiu că Germania, în acest an, va face un efort gigantic. Dar de ce trebuie să excludem faptul că un efort tot atât de gigantic vor face și inamicii noștri? Și, dacă în această iarnă [1943-1944] rușii vor declanșa o altă ofensivă, ca aceea din acest an [1942-1943], ce se va întâmpla cu armatele noastre în cazul când, în același timp, vom trebui să facem față amenințării anglo-saxone din Vest? Problema începea să se pună în termeni dramatici și chiar pe Conducător îl neliniștea foarte mult. Eu cred că față de aceste aspecte foarte grave ale situației generale ar fi mai mult decât urgent ca Italia și România să se consulte pentru a stabili o identitate de acțiune, care ar putea să fie de o importanță decisivă pentru viitorul țărilor noastre*»¹⁷. Împrejurările fiind serioase, Mihai Antonescu se decise a trece la acțiune și, în acest sens, la 27 iunie 1943, urmat a doua zi de Bova Scoppa, a plecat la Roma pentru a discuta personal cu Benito Mussolini problema constituirii unei „*Axe latine*” italo-române care să preia inițiativa unor negocieri de pace separată cu Aliații anglo-

¹⁶ *Ibidem*, f. 331-335.

¹⁷ Apud Mihai Pelin, *op.cit.*, p. 145.

saxoni¹⁸. Ministrul român de Externe avea să fie primit la **1 iulie 1943** de către Mussolini, care însă îi va recomanda o așteptare de două luni, după care *Ducele* se angaja să-l provoace personal pe Hitler. Iar, dacă acesta refuza, Mussolini a promis să acționeze. N-a mai fost cazul, evident, în condițiile în care *Ducele*, în urma complotului de la 25 iulie 1943, a fost înlăturat de la putere¹⁹.

Ceea ce n-a constituit un motiv pentru ca Bucureștii să sisteze contactele diplomatic separate cu Aliații. După cum se cunoaște foarte bine, ele au continuat, fără a fi nicicum finalizate, context care a precipitat lovitura de stat din 23 august 1944²⁰, astfel că Antoneștii au împărțășit soarta lui Benito Mussolini.

În acest fel, negocierile de pace separată ale Antoneștilor cu Aliații (îndeosebi cei anglo-americani) au eșuat ca finalitate. În privința semnificației lor, nu se poate afirma însă că ele n-au avut vreun rost, de vreme ce, imediat după 23 august 1944, raporturile între București și Marile Puteri Aliate au continuat dincolo de limitele și cadrul stabilite de MIHAI ANTONESCU.

*

* *

Valorificarea informațiilor relativ la viața și opera lui Mihai Antonescu este departe de a se fi încheiat. Excepție făcând documentele privind activitatea lui la conducerea Ministerului Afacerilor Străine al României ori ca vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, investigate în diverse studii și cărți, fără însă ca monografia și biografia de referință să fi văzut lumina tiparului, arhivele române și cele străine deopotrivă (de exemplu, cele de la Moscova) adăpostesc materiale importante și semnificative. În multe privințe, de o relevanță deosebită pentru confruntarea evoluției României în anii celui de-al doilea război mondial. Potrivit cercetărilor noastre, documentele aflate în depozitele Bibliotecii Naționale a României - BNR (Colecția Al. Saint Georges) și, mai cu seamă, ale Arhivelor Naționale ale României/Arhivele Istorice Centrale (ANIC) pot prezenta un interes aparte. Cu titlu de exemplu, vom menționa că, nu demult, la Arhivele Istorice Centrale din București s-a

¹⁸ **Ibidem**, p. 160. În context, Mihai Antonescu a avut în vedere și reconstituirea unei *Mici Înțelegeri*, reunind – potrivit lui Petre Otu – România, Slovacia și Croația.

¹⁹ Mihai Pelin, **op.cit.**, p. 160 și urm.

²⁰ Gh. Buzatu, Dana Beldiman, **23 august 1939-1944. România și proba bumerangului**, București, Editura Mica Valahie, 2003, p. 23-77.

dat în cercetare completă fondul Președinția Consiliului de Miniștri (PCM), Cabinetul Civil Mihai Antonescu întrunind câteva sute de dosare. Se impune să precizăm, de asemenea, că nici fondurile date de mai mulți ani în cercetare nu au fost epuizate, noi descoperiri importante fiind posibile. Sub acest aspect, reținem că deja în 2005 cercetătorul Dumitru Paraschiv a valorificat **Mihai Antonescu – adevărul din culisele istoriei**²¹, punând la dispoziția cititorului materiale din fondul PCM al ANIC – dosarele 1092/1943, 1120/1943-1944 sau 1343/1943-1944. În comparație cu ceea ce reține cercetătorul menționat, care a elaborat și o teză de doctorat pe tema România anilor 1934-1944, documentele indicate sunt mai numeroase și semnificative, fiind vorba de: însemnări ale lui Mihai Antonescu din 13 mai 1944 și 23 iunie 1944 pentru **Memoriul** proiectat (dosar 1120, f. 20, respectiv vezi fila 26); aflăm, de asemenea, note dictate la 3. 04. 1943, 25. 05. 1943, 2. 06. 1943, 18. 09. 1943 (dosar nr. 1092, f. 18-31) sau cuvântarea din 5. 12. 1941 la Liceul Sf. Sava (**ibidem**, f. 32-35), nota pentru Manfred von Killinger din 31. 12. 1943 (**ibidem**, f. 42-43) ori nota din 1943, **Situație în 1940** (**ibidem**, f. 44), capitolele din **Cursul de Drept Constituțional** (**ibidem**, f. 45-48). De un real interes sunt cuvântările sau articolele lui Mihai Antonescu pentru ziarul *Crez Românesc* datând din perioada 3 septembrie 1943-6 martie 1944 (dosar nr. 1343/1943-1944, ff. 1-106). Reținem din argumentele Ministrului:

- La 3. 09. 1943: „Istoria nu este o cronologie a faptelor noastre, ci o lege immanentă a formațiunilor vii. Istoria este un suveran nevăzut cu legi atât de implacabile că acela care nu le respectă dărmă, ci nu clădește, sinucigându-se. Permanențele istorice nu sunt postulate abstracte ale imaginației, ci sinteze neiertătoare ale vieții, formațiuni stăpânitoare tot atât de imuabile ca gravitația universală sau echilibrul cosmic [...] Istoria este mai curând viziunea largă a viitorului decât imaginea strâmtă și seacă a trecutului” (f. 1); „Politica este știința permanențelor istorice și arta adaptării la realitatea socială” (f. 5); „Omul de stat fără intervenția politică este ca un cântăreț fără ureche muzicală” (f. 3); la 20. 09. 1943: „... Neamul nostru este nepieritor” (f. 34); la 30. 09. 1943 - despre generația sa: „Noi am fost copiii războiului și nu ai vieții” (f. 37); la 27. 01. 1944: „Comunismul este o lipsă de idei, ci nu o idee” (f. 88); la 15. 03. 1944: „Azi popoarele își torc istoria pe câmpul de bătaie” (f. 106); la

²¹ Vezi *Lumea*, nr. 9/2005, p. 34-36.

11.01.1942, Mihai Antonescu declara lui Hermann Neubacher la Predeal că, dacă Germania nu va face dreptate României, „Germania nu va putea câștiga pacea, chiar dacă va câștiga războiul” (Cabinetul Civil Mihai Antonescu, dosar nr. 343, f. 14).

Realitatea s-a adevărit, cum este știut, mai crudă: ambele state (Germania și România) au pierdut, și una și alta – atât pacea, cât și războiul!

Un loc distinct în fondul Cabinetul Civil Mihai Antonescu îl constituie *corespondența* primită de titular de la personalități ale anilor 1940-1944. Menționăm din dosarele valorificate parțial de noi din Arhiva Cabinetului Civil Mihai Antonescu (dosarele 362 și 456): I. Găvănescul, I. Gigurtu, A.C. Cuza, G. Enescu, Manfred von Killinger, Hermann Goering, Gh.I. Brătianu, Nicolae, Mitropolitul Ardealului, Nicodim, Patriarhul României, I. Lupaș, Al. Marcu, Vlad Dumitrescu, C. Marinescu, Fr.I. Rainer, Mircea Cancicov, P. Pandrea, I. Mocsony-Styrcea, dr. N. Lupu, N. Mareș ș.a. A nu se ignora, în context, telegramele de felicitare primite la 10.05.1944 de Ion și Mihai Antonescu de la Hitler, Mussolini, Tiso, Salazar, Regele Mihai I și Regina Elena (PCM, Cabinetul Civil Mihai Antonescu, dosar 348).

Fără a detalia, subliniem semnificația unor materiale: conferința din 4 mai 1941 la Florica despre I.C. Brătianu, cel care – prin tot ceea ce a înfăptuit – trăiește „în veșnicia neamului”²²; lecția de deschiderea cursurilor Facultății de Drept din București (4.11.1943) cu titlul **Criza civilizației și dreptul internațional**²³ din care se degajă că: „Distrugem, nu numai prezentul [...], distrugem și trecutul”²⁴; la 21 aprilie 1941, distingem **Un cuvânt de închinare Romei eterne**, destinat în fapt lui Benito Mussolini²⁵; la 9 iunie 1942, decorându-l pe ministrul Spaniei la București, M. Antonescu a omagiat „veacurile latinității” și lupta comună împotriva comunismului, relevând că, în final, „luptăm azi împotriva dușmanului de ieri al Spaniei”²⁶; la 12.11.1941 i-a adresat lui Manfred von Killinger un mesaj despre Transilvania, asigurându-l că provincia nu-i „un pământ, un teritoriu, cu atât mai puțin o proprietate”, căci „Ardealul este cetatea în care am trăit și am suferit 2000 de ani”, dictatul

²² ANIC, **fond PCM**, dosar nr. 143/1941.

²³ ANIC, **fond PCM**, Cabinetul Civil Mihai Antonescu, dosar nr. 338.

²⁴ **Ibidem**, f. 5.

²⁵ Idem, **fond PCM**, dosar nr. 143/1941.

²⁶ ANIC, **fond PCM**, Cabinetul Civil Mihai Antonescu, dosar nr. 421, f. 227.

de la Viena reprezentând „pumnalul înfipt în trupul românesc”²⁷; tot lui Manfred von Killinger, la 23.06.1942, Mihai Antonescu i-a destinat un lung mesaj insistând pentru anularea dictatului din 30.08.1940²⁸; dintre diplomați, după M. von Killinger, italianul Bova Scoppa i-a fost un bun partener de dialog în 1942-1943²⁹. Se impune să reținem că, în orice moment al activității sale diplomatice, Mihai Antonescu a acționat pentru **cauza Transilvaniei**. Ne referim îndeosebi la strălucitul discurs **Ardealul nostru** ținut la Universitatea din Cluj-Sibiu la 31 mai 1942 în care a stăruit asupra drepturilor istorice ale neamului și și-a reafirmat convingerile, în sensul că „*Ardealul nu este pentru noi un pământ, un teritoriu, o provincie. Ardealul este istoria națională însăși [...] Ardealul suntem noi toți, este istoria noastră, este sufletul nostru însuși. Iubim Ardealul [...] Noi nu participăm la istorie prin cuvinte, ci prin fapte, prin jertfă și prin sânge. De aceea, misiunea noastră, destinul nostru în acest ceas românesc... stă în mâna ostașului român*”³⁰.

În documentele Ministerului Afacerilor Străine al României și ale PCM sunt extrem de bine reflectate activitățile privind constituirea și rosturile *Biroului Păcii*, patronat de Mihai Antonescu și cu rezultate concrete remarcabile. După cum se știe istoricul Petre Otu i-a consacrat un volum special³¹, iar noi spații distincte în mai multe lucrări, inclusiv în biografia menționată a Mareșalului Ion Antonescu³². Este motivul pentru care nu vom insista asupra *Biroului Păcii*, remarcabil în 1942-1943, cu consecințe ulterioare pentru prezența României la Conferința Păcii de la Paris din 1946.

În acest fel, ajungem la cele mai semnificative și cuprinzătoare note lăsate de M. Antonescu, evident pentru proiectatele sale **Memorii**, în fond **Gânduri** pe marginea unor multiple probleme la ordinea zilelor de război, purtând diverse titluri, așa precum:

- **Noi, Românii – Destin românesc în civilizație**³³;
- **Destin românesc și politică externă**³⁴;

²⁷ Idem, dosar nr. 298, f. 1-3.

²⁸ Idem, dosar nr. 301.

²⁹ Idem, dosar nr. 308; idem, dosar nr. 314.

³⁰ Apud Vasile V. Haneș, **Antologia oratorilor români**, ediție anastatică, Iași, Editura Tipo Moldova, 2012, p. 283-284.

³¹ Vezi **Pacea de mâine. Documente**, București, Editura Militară, 2006.

³² Gh. Buzatu, **Mareșalul Ion Antonescu**, p. 501 și urm.

³³ ANIC, **fond PCM**, dosar nr. 127/1941, f. 1.

- **Basarabia, pământ al Europei. Adeziunea României la Pactul Tripartit. Sensul războiului nostru**³⁵;

- **Criză și destin european. Datoria popoarelor noastre: respectul independenței și teritoriilor naționale**³⁶;

- **Grupările regionale internaționale. Solidaritatea de rasă**³⁷;

- **Dreptul nostru de comandă în Sud-Estul Europei**³⁸.

Unele formulări, precum îndeosebi ultimul text despre „dreptul” României la „comandă” în treburile sud-estului vechiului continent, sunt (ca să spunem astfel) nefericite, nesustenabile, în epocă și mai apoi, deși autorul însuși, după susținerea unor „avantaje” ale României: poziția și rolul geopolitic, bogății, tradiții etc.³⁹, prezintă considerații și principii care-l contrazic așa după cum rezultă din asemenea recunoașteri cu valoare de maxime: „n-am cotropit nici un pământ străin”, „noi nu jucăm pe toate tablourile internaționale” ori îndeosebi această precizare conclusivă: „Noi nu suntem un popor de răspundere mondială”⁴⁰.

A fost firesc, considerăm, ca șeful diplomației bucureștene să propună definirea politicii externe a României în contextul războiului mondial. Mai întâi, a formulat această definiție: „Politica externă a unui neam trebuie să fie întemeiată pe permanente nu pe oportunități”⁴¹. Lucru de care a ținut mai rar seama în mandatul din 1941-1944, ceea ce nu înseamnă că definiția nu-i corectă, mai ales că el a surprins laturile esențiale ale „permanențelor românești”, și anume: „independența națiunii și unitatea pământului românesc”, iar pentru Europa, ca o datorie, „libertatea tuturor popoarelor și jocul de forțe care [...] să asigure națiunilor mici și mijlocii viața și independența”⁴². Iar, în continuare, M. Antonescu aprofundează problema esenței politicii externe a neamului românesc în termeni atât de plastici: „...[ea] însemnează stăpânirea propriului nostru destin”, căci „noi nu trăim pentru ca să oferim sistemelor internaționale pământuri de echilibru, ci

³⁴ **Ibidem**, f. 2 și urm.

³⁵ **Ibidem**, f. 18 și urm.

³⁶ **Ibidem**, f. 34 și urm.

³⁷ **Ibidem**, f. 48 și urm.

³⁸ **Ibidem**, f. 56-75.

³⁹ **Ibidem**, f. 58-61.

⁴⁰ **Ibidem**, f. 65-75.

⁴¹ **Ibidem**, f. 4.

⁴² **Ibidem**.

trăim pentru ca noi, prin lupta și jertfa noastră, să dăm istoriei onoare și sistemelor internaționale reazim”⁴³. Mai ales că „poporul român are instinctiv conștiința unității sale, fiindcă pământul său a fost întotdeauna o cetate de munți și de ape născută în vadurile civilizației dace”, iar el – poporul nostru – „trebuie înțeles și întărit, iar nu judecat și lovit, fiindcă acela care lovește în pământurile și ființa noastră, lovește în zidurile văzute și nevăzute ale Europei de azi și de mâine”⁴⁴. Același lucru se reafirmă câteva pagini mai jos: „Pământul românesc de azi, pământul dacic de ieri, a avut întotdeauna această funcțiune de pază în fața năvălitorilor care veneau din Răsărit, ca lava unui vulcan care – din veac în veac – apără pământul Europei”⁴⁵. În epocile medievală și modernă, susține autorul, în acord cu rezultatele studiilor istorice consacrate, „masele” năvălitoare din Est „au amenințat Europa, de la Genghis Khan până la Ivan cel Groaznic și de la Petru cel Mare la Stalin”⁴⁶. În situația dată, Basarabia – „pământul de margine al neamului nostru” – a suportat cu prioritate năvălirile și cotropirea barbarilor din Est”, de unde se deduce rostul provinciei „pentru întreaga civilizație a Europei”⁴⁷. Scopul lui Antonescu este nedisimulat, el justificând, finalmente, orientarea României spre Germania în 1940 și meritul generalului Ion Antonescu în asigurarea „direcției” – căci el a „rezemat existența noastră națională și continuitatea istorică a rostului nostru european pe *singura putere europeană* (subl. ns.) care reprezenta, în împrejurările din 1940, un baraj împotriva expansiunii din Răsărit”⁴⁸. „Aceasta este – se destăinuie, fără reținere, memorialistul – semnificația adeziunii României la Pactul Tripartit în împrejurările din 1940”⁴⁹. Alianța cu Germania a fost „însuși sensul voinței noastre”, egal cu „un act de consacrare politică a independenței naționale [atât] pentru noi, dar și pentru Sud-Estul continentului și în Balcani, pe care se reazimă echilibrul Europei și al lumii”⁵⁰. Știm în prezent, cu siguranță, că în 1946 la „Procesul” așa-zisei „mari trădări naționale” asemenea recunoașteri nu au putut să-l ajute cu

⁴³ **Ibidem**, f. 5.

⁴⁴ **Ibidem**, f. 7-8.

⁴⁵ **Ibidem**, f. 12.

⁴⁶ **Ibidem**, f. 14.

⁴⁷ **Ibidem**, f. 21.

⁴⁸ **Ibidem**, f. 26.

⁴⁹ **Ibidem**.

⁵⁰ **Ibidem**, f. 27.

ceva pe Mihai Antonescu, dimpotrivă, dar, remarcând faptele, trebuie să constatăm că aprecierile fostului demnitar conțineau atâtea elemente reale. După cum și consecințele alinierii României la politica Germaniei – angajarea în războiul împotriva URSS la 22. 06. 1941, despre care a afirmat categoric și cu temei: „... Și nici unui român nu-i trece prin minte că lupta de azi [Războiul din Est, 1941-1944] este un război de agresiune pe care România îl duce împotriva cuiva ...”⁵¹. Mai mult: „Războiul nostru, politica noastră externă *nu sunt acte de agresiune și de imperialism, ci de conservare națională și de apărare a instituțiilor noastre. Politica noastră externă este politica pământului și unității noastre veșnice. În războiul nostru este o luptă națională* care respectă legea strămoșească și împlinește, prin generația de azi, tradiția lui Ștefan cel Mare și a lui Mihai Viteazul, datoria noastră de popor de margine, care are de apărut în Carpați și la Dunăre latinitatea noastră, civilizația Europei, familia și proprietatea”⁵². Era o obligație, căci Europa „trebuie să trăiască” – eliminarea pericolului de la Răsărit, lichidarea comunismului amenințător și a jugului „slavilor cotropitori” context în care ostilitățile au prins și caracterul unui „conflict al raselor”⁵³. O afirmație lipsită de temei științific, dar care a putut avea un efect decisiv în „procesul” din mai 1946, în stabilirea sentinței de condamnare la moarte a celor doi Antonești, o dată cu Constantin (Piki) Z. Vasiliu și Gh. Alexianu. Deși, faptul trebuie numaidecât reținut, „Tribunalul Poporului” n-a cunoscut cu precizie documentele folosite de noi, dar „a intuit” sensul și spiritul lor... care trebuiau – și au fost! – sancționate la 1 iunie 1946 prin execuția numiților *criminali de război*, în cadrul și în spiritul „noii ordini” comuniste dictate de Kremlin.

⁵¹ **Ibidem**, f. 29.

⁵² **Ibidem**, f. 30.

⁵³ **Ibidem**, f. 35-36. Din alt loc aflăm că „afirmarea rasei, procesul rasial, [...] se așează la baza civilizației, așa cum naționalitatea se afirmase în veacul trecut” (f. 35); discursul nu excludea nici alte afirmații – într-un totu bizar pentru diplomatul de excepție care era Mihai Antonescu, dar în ... spiritul epocii - de genul „războiul acesta este un război de rase, nu război de clase, nu război de mase” (f. 45). De altfel, în întrevvedere cu Adolf Hitler din 27 noiembrie 1941 de la Berlin, Mihai Antonescu a dezbătut cu Führerul unele aspecte din perspectiva „problemei raselor” (vezi minuta din **anexă**).

ANEXE

Din toate punctele de vedere este preferabil ca un personaj precum Mihai Antonescu să fie discutat prin prisma documentelor purtând semnătura lui. Se înțelege că, în calitatea lui de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri ori de titular, simultan ori succesiv, la Justiție, Afaceri Străine sau Propagandă, ilustrul personaj să fi lăsat o extrem de bogată arhivă. Nu am ales, pentru a-l confrunța pe om cu faptele sau declarațiile sale, decât un singur exemplu – minuta convorbirii cu Adolf Hitler din 27 noiembrie 1941, atunci când șeful diplomației Bucureștilor s-a deplasat la Berlin pentru a asista și semna acordurile inițiate de Germania, Italia și Japonia (24 noiembrie 1936) privind prelungirea **Pactului Anticomintern** pentru un nou termen de cinci ani (cf. Gh. Buzatu, **Hitler, Stalin, Antonescu**, I, Ploiești, 2005, p. 422 și urm.). Cu același prilej, Mihai Antonescu a acordat diverse declarații presei române și străine, iar la 26 noiembrie 1941 a fost primit de Hermann Goering, Reichsmareșalul Reichului, și de Joachim von Ribbentrop, ministrul de Externe al Reichului (*ibidem*, p. 425-430, 431-435). Minuta întrevederii Hitler-Antonescu, din ziua următoare, a fost deja valorificată prin tipărire de istoricii Andreas Hillgruber și Ion Calafeteanu, care au publicat simultan și nota oficială germană întocmită, precum de obicei în anii războiului mondial din 1939-1945, de celebrul Paul Schmidt (vezi Ion Calafeteanu, **Români la Hitler**, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 102-106). Textul anexat (1) provine din setul documentelor selectate în 1945-1946 la Ministerul Regal al Afacerilor Străine al României pentru a fi utilizate de acuzare în cursul faimosului „Proces al Marii Trădări Naționale” înscenat la București în 6-17 mai 1946 ex-mareșalului Ion Antonescu și foștilor membri ai cabinetelor sale din 1940-1944. Fondul respectiv este în prezent depozitat și poate fi investigat în integralitatea sa (148 de volume) în Arhiva Consiliului Național pentru Studiul Arhivelor Securității din București.

Din aceste volume am selectat celelalte anexe pe care le punem la dispoziția cititorului excelentei reviste de istorie „ZARGIDAVA”, coordonată de reputatul nostru coleg și istoric – prof.univ.dr. **Ioan MITREA**.

*

*

*

ANEXA 1

Berlin, 27 noiembrie 1941

AUDIENȚA LA FÜHRER-UL CANCELAR
A DOMNULUI PROFESOR MIHAI ANTONESCU,
VICEPREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINISTRI

Führerul Cancelar m-a primit într-o audiență de o oră și jumătate.

Contrar obiceiului său în asemenea ocazii, Führerul Cancelar mi-a dat cuvântul să expun eu cel dintâi dorința noastră.

I-am arătat Führerului situația financiară și economică a României.

I-am arătat soluțiile pe care le-am propus.

I-am vorbit de necesitatea de a ne pune la dispoziție aur și devize imediat, fără de care exporturile române spre Germania nu pot fi îndeplinite.

De necesitatea reducerii efectivelor germane din România, spre a reduce finanțarea lor.

De o reglementare precisă a schimburilor ca și a operațiilor economice germane în România, pentru ca aceasta să se efectueze în ordine și fără a agrava situația economică și financiară a României.

I-am vorbit despre efortul de război al României și despre contribuția pe care a dat-o România, arătându-i că va rămâne meritul Mareșalului Antonescu de a fi putut, în timpul unui război și într-o perioadă atât de scurtă să poată să realizeze atât de mult, să efectueze un război în ordine și să pună ordine într-un timp atât de scurt și având de luptat cu atâtea dificultăți.

Că aceasta arată în același timp sănătatea Poporului Român și capacitatea lui de ridicare, pe care am rugat pe Führerul Cancelar s-o aprecieze ca atare.

I-am cerut Führerului ca să se dea dispoziții urgente pentru reducerea efectivelor și pentru evitarea oricăror nereguli în viața noastră economică, pentru că altfel, opoziția Mareșalului Antonescu ar fi slăbită și tot ceea ce s-a făcut până azi ar fi primejduit.

I-am vorbit apoi Führerului Cancelar despre raporturile dintre România și Ungaria.

I-am arătat că situația este intolerabilă.

Că față de discuția ce am avut cu Reichsmareșalul [Hermann] Göring și cu Dl. [Joachim] von Ribbentrop, îmi dau seama că este greu să cerem Germaniei ca să ne aducă o soluție de fond imediată, întrucât toată atenția Germaniei este concentrată la Răsărit.

Îmi fac însă datoria să vorbesc deschis Führerului care are în mâini marea răspundere a viitorului Europei că dacă România tace în aceste împrejurări, când toată atenția trebuie concentrată la Răsărit, aceasta nu înseamnă însă că România nu înțelege ca să considere deschisă problema raporturilor cu Ungaria care devine în fiecare zi mai gravă.

Tratamentul la care sunt supuși românii în Transilvania de Nord este atât de sălbatic, cu biserici distruse și acte de violență și impietate repetate, încât chiar dacă Guvernul Român înțelege să nu pună problema unei soluții de fond în raporturile cu

Ungaria și de îndată, pentru că Dl. von Ribbentrop mi-a arătat că aceasta ar fi imposibil în împrejurările actuale, Guvernul Român înțelege, în orice caz, să-și facă datoria, cerând Guvernului Reichului să intervină la Budapesta pentru ca asemenea situații să înceteze. Astfel, opinia publică românească ar fi exasperată iar Guvernul Mareșalului Antonescu n-ar mai putea să stăpânească consecințele provocațiilor maghiare.

Îmi dau seama, i-am spus Führerului, că pentru Dvs. care duceți o luptă atât de grea, o luptă pentru marea istorie a Europei, poate să pară prea mic conflictul româno-ungar.

Dar, Europa de mâine va trebui să fie așezată pe baze sănătoase și realiste. Și pentru această Europă de mâine Poporul Român aduce sănătatea unei țărârimi înțelepte și care și-a făcut proba loialității și a luptei în război, ci nu o societate veche și compromisă, incompatibilă cu nevoile de mâine ale Continentului.

De aceea, Poporul Român așteaptă cu încredere momentul când să vă puteți ocupa de problema româno-ungară și să-i aduceți o soluție dreaptă.

I-am vorbit apoi Führerului Cancelar de necesitatea de a împiedica Ungaria să facă acte potrivnice rosturilor de mâine prin asocierea Croației și Slovaciei la o ordine spirituală comună, fără tendințe de agresiune sau de repetițiune banală a Micii Antante.

L-am rugat apoi pe Führer să-mi precizeze punctul său de vedere în chestiunea ucraineană, întrucât în Bucovina sunt unele elemente ale armatei germane care favorizează pe ucrainenii iar Guvernul Român va trebui, în scurtă vreme, să ia o atitudine față de problema ucraineană din România.

Și spun deschis, această atitudine nu poate să fie decât potrivnică elementului ucrainean.

I-am explicat Führerului că aceasta nu este o atitudine de ordine internă ci o concepție de ordine generală, pe care-mi fac datoria să i-o prezint.

Pentru mine marea problemă a reconstrucției Europei la pacea de mâine, este soluționarea problemei slave.

Problema slavă se pune pentru Europa de azi mult mai acut și mai primejdios decât s-a pus pentru Richelieu și Mazarin în epoca Westfalică, presiunea Poporului German asupra Europei.

Poporul German aparține civilizației Europei.

Poporul German era în miezul Europei cu instituții compatibile cu civilizația Europei; și cu toate acestea concepția Westfalică a fost de a imobiliza blocul germanic, de a-l separa în state și monarhii ostile pentru a-i împiedica unitatea și a-i asigura, prin jocuri de contra-forțe, imposibilitatea lui de expansiune.

Masa slavă, de sute de ani nu face decât să se transforme și să înainteze, total incompatibilă cu spiritul european, cu civilizația Europei, comunismul nefiind decât o expresiune spirituală a rasei slave.

Numeroasă și primitivă, masa slavă constituie pentru Europa, nu o problemă politică sau spirituală, ci o gravă problemă biologică față de natalitatea europeană.

Acestei probleme trebuie să i se găsească soluțiuni radicale și serioase și cred că toate statele Europei trebuiesc asociate la această acțiune, fiindcă astfel nu se va putea face, în Europa, decât o pace trecătoare și se va lucra pentru slavi.

Conjugarea latinității, ca idee de rasă, în acțiunea germanismului împotriva slavilor mi se pare o necesitate de prim ordin, iar poziția în contra slavilor să fie

neșovăitoare, orice formulă de separație, de neutralizare, de ocupare a teritoriilor slave este legitimă.

De aceea consider că formarea unui stat ucrainean și mai ales a unui mare stat ucrainean este o greșeală de ordin general european, după cum cred că întărirea și mărirea teritorială prea vastă a Bulgariei înseamnă tot o acțiune în folosul slavilor.

În orice caz, pentru România o Ucraină Mare sau o Bulgarie Mare, înseamnă că problema slavă este pentru noi identică, dacă nu chiar mai agravată.

Fiindcă un stat ucrainean la granițele noastre, fondat pe principii naționaliste și transformat în nucleu slav care atrage protoplasma maselor slave din afară, ca și o Bulgarie unitară și puternică în Balcani, nu fac decât să apese România între două flancuri, mai amenințătoare decât cele de ieri.

Poporul Român este anti-slav și a fost anti-slav, după cum a fost întotdeauna organic antisemit.

De aceea, el trebuie folosit în noua acțiune dusă de Germania și nu slăbit prin formațiuni slave de centură și apăsare la granițele sale.

Am încheiat, spunându-i că noi Românii avem toată încrederea în opera de pace și reconstrucție a Făhrerului, iar Mareșalul Antonescu și-a legat cu toată încrederea destinul românesc de cel german în lupta împotriva comunismului și a slavilor, pentru a salva Neamul Românesc.

Făhrerul a început prin a ataca marea problemă slavă, făcându-mi onoarea ca în trei ocazii să ia punctul de vedere expus de mine, în ce privește reconstrucția europeană drept bază de discuție, Făhrerul mi-a spus deschis:

„Aveți dreptate, problema slavă este o problemă biologică și nu ideologică, așa cum ați spus și Dvs., iar lupta împotriva slavilor trebuie să fie dată de toți europenii”.

În Europa viitoare nu trebuie să existe decât două rase: latinitatea și germanismul.

Aceste două rase trebuie să conlucreze în Rusia pentru a dărâma slavii.

Nu se poate veni împotriva Rusiei cu formule juridice sau politice, pentru că problema rusă este mult mai gravă decât se crede, și trebuie să aducem soluții de colonizare și înlăturare biologică a slavilor.

De aceea, toate popoarele europene trebuie să conlucreze la lupta împotriva slavilor, iar mâine, la acțiunea de reconstrucție europeană în Rusia.

Pentru ce belgienii să stea 224 locuitori pe km. pătrat, când în Rusia sunt aceste spații imense?

Pentru ce germanii mei de la Apus să stea în condiții grele de viață, atunci când spațiile de la Răsărit le oferă viitorul?

Misiunea mea, a spus Făhrerul, dacă izbutesc, este de a dărâma slavismul.

Am început lupta împotriva evreilor, a internaționalelor lor și pentru că n-am fost înțeles și ajutat, a trebuit să încep lupta împotriva plutocrației anglo-saxone și apoi a lumii anglo-saxone.

N-am fost înțeles, dar trebuie totuși să continui lupta pentru că altfel Europa va pieri invadată de slavi și comunizată.

În ce privește raporturile Dvs. cu Ungaria, știu că se fac atrocități, știu că se fac exagerări.

Și germanii suferă acolo.

Trebuie să vă mărturisesc, fiindcă eu nu fac farse, că mă preocupă în modul cel mai serios, problema româno-ungară și că va trebui să-i găsim o soluție.

Dvs. invocați dreptul natural al populației și al sângelui, Ungaria invocă drepturi istorice din secolul al XIII-lea și al XIV-lea.

Le-am spus: dar de ce nu o dați cu un secol mai înainte?

După cum le-am spus: cu acest sistem o să ajungeți într-o zi să cereți și Viena sau mai știu ce altă regiune germană în puterea Coroanei Sf. Ștefan.

Ceea ce însă este sigur, este că Ungaria ne-a ajutat oarecum în acest război, lăsând să treacă trupele noastre în acțiunea de Sud, după cum acum a mers alături de noi în război împotriva Rusiei.

Aceasta ne îngreunează oarecum situația.

Vă spun aceasta, pentru ca să înțelegeți că față de Dvs. sunt sincer și nu ascund absolut nimic din preocupările mele.

Aceasta nu înseamnă însă că nu țin seama de drepturile Neamului Românesc, de jertfa lui, de lupta soldatului român și de meritele conducătorului sau fanatic, Mareșalul Antonescu.

Poporul Român a făcut jertfe nu numai de ordin economic, dar jertfe prin sânge.

Eu nu sunt englez pentru a câștiga victorii cu sângele altora.

Sângele român a curs pentru drepturile Neamului Românesc și nu pentru noi, și acest lucru voi ști să-l respect.

Dvs. aveți la Răsărit drepturi și puteri fără limită: luați cât credeți.

Esențialul este însă să ocupați aceste teritorii cu populație românească nu numai cu suveranitatea politică, pentru ca să mă ajutați în lupta pe care trebuie s-o dăm cu toții împotriva biologiei slave.

În ce privește drepturile la Apus, așa cum v-am spus, va veni momentul ca să discutăm și această problemă, care nu este ușoară, mai ales în împrejurările de azi.

Führerul Adolf Hitler evocă neschimbata sa dorință de a vedea o Românie puternică, ceea ce a dorit întotdeauna, deși n-a fost înțeles.

Recunoaște că în 1940 a dat sfat potrivit intereselor României de a se ceda în fața presiunii ruse, explicând acest fapt în termenii următori: „Era prea târziu pentru ca să mai putem lua o altă poziție în această privință”.

„Pe de altă parte, România era amenințată la toate frontierele sale în același timp, Rusia, Bulgaria și Ungaria afirmându-și pretenții teritoriale deodată”.

„În asemenea condiții, a recomanda României să reziste atunci când Germania era angajată încă în Occident, însemna să se dea României un sfat de luptă care ar fi depășit-o”.

„În afară de acest sfat, care a fost un sfat de prieten, nu de dușman, n-am făcut absolut nici un act împotriva României, pentru că totdeauna am râvnit ca să ajut la formarea unei României puternice, cu rosturi naționale mari și care să aibă în Sud-Est misiunea sa”.

Führerul atinge în treacăt problema legionară.

Vorbește în termeni foarte aspri despre Horia Sima.

Repetă în termeni asemănători formula D-lui von Ribbentrop că Germania nu se amestecă în problemele interne, că a avut o simpatie pentru toți cei care în România, foarte puțini până în anul trecut, au sprijinit politica externă germană cu adeziunea lor,

dar că evident aceasta nu înseamnă nici dreptul Germaniei de a se introduce în problemele interne românești împotriva curentelor populare sau ale resentimentelor populare, nici dreptul de a se cere ca să nu se respecte oamenii de onoare, care înțeleg lupta germană și leagă interesele lor naționale de această luptă în mod serios și constructiv.

În legătură cu aceeași atitudine, Führerul Adolf Hitler, în convorbirea sa, îmi spune cu oarecare ironie: „Horia Sima se voia conducător în România. Într-o țară nu este loc pentru doi conducători ci numai pentru unul și era glumeț ca Horia să aspire la acest lucru, atunci când Mareșalul Antonescu se găsea la conducerea Țării”.

Cu Mareșalul Antonescu m-am înțeles foarte bine.

Am admirat în el pe cel mai fanatic apărător al unui popor și un general de mare calitate.

M-am legat de el și rămân legat.

Doresc însă să câștig nu numai stima și încrederea Mareșalului Antonescu, ci iubirea și încrederea întregului Popor Român, și voi face totul pentru aceasta.

(Arhiva C.N.S.A.S., vol. 41, filele 131-139).

ANEXA 2

23 septembrie 1944, București – Lista colaboratorilor lui Mihai Antonescu (1940-1944)

23 septembrie 1944

DOMNUL PROFESOR ANTONESCU MIHAIL

Fost Vicepreședinte al Consiliului de Miniștri

A avut drept colaboratori:

1. Ovidiu Vlădescu - Ministru de Stat și Subsecretar de Stat al Românilor, Colonizării și Inventarului.

2. Locotenent Colonel Marin Alexandru.

3. Grigore Basarabeanu - Secretar General al Președinției Consiliului de Miniștri.

4. Mircea Grigorescu - Consilier Ministerial, fost Director al ziarului *Ecoul*. Colaborator intim al D-lui Mihai Antonescu.

5. Profesor Constantin Giurescu - subvenționat de Dl. Mihai Antonescu.

6. Profesor George Brătianu - prieten.

7. General Diaconescu Niculae - Director General al Siguranței Statului.

8. Pamfil Șeicaru - Directorul ziarului *Curentul*. Primea numeroase subvenții.

9. Nichifor Crainic - primea numeroase subvenții de la Prof. M. Antonescu.

10. Tică Popescu - Inspector General Administrativ. A fost susținut și ridicat de Dl. M. Antonescu.

11. Profesor Petre Strihan - Subsecretar de Stat Administrativ pe lângă

Ministerul Afacerilor Interne.

12. Alexandru Bădăuță - Secretar General al Ministerului Propagandei Naționale. Omul de casă al D-lui Mihai Antonescu. Făcea numeroase afaceri, Ministerul Propagandei fiind la discreția acestuia.

13. C.Al. Atta Constantinescu - Ministrul Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor.

14. Radu Lecca - rezolva toate chestiunile în legătură cu evreii.

15. Lăzărescu Murgeni - Director de Cabinet al Vicepreședintelui de Consiliu. Omul de afaceri al lui Mihai Antonescu.

16. Ion A. Rădulescu - fost Director de Cabinet. A fost făcut Secretar General al Președintelui Consiliului de Miniștri, fiind omul cel mai apropiat al D-lui Prof. Mihai Antonescu. Actualmente se află în Portugalia, în calitate de Consilier Economic.

17. Dumitru Simionescu - Subdirector General la Cabinetul D-lui Vicepreședinte al Consiliului, al cărui om de încredere era.

18. Scărărătescu - Director de Cabinet. Stenodactilograf, funcționar de carieră.

19. Puiu Iordachesu - Stenodactilograf.

20. Doamna Ropală - Legionară. Soția lui Cătălin Ropală. Trimisă în câteva rânduri la Berna, pentru a aranja unele depuneri de bani pentru Dl. Prof. M. Antonescu.

21. Colonel Ropală - Șeful Poliției Comunale. Tatăl Doamnei Ropală. Venea deseori la Dl. Prof. M. Antonescu.

22. General Modreanu Rodrig - fost Primar General al Capitalei. Venea foarte des la Dl. Prof. M. Antonescu.

23. Doamna Bara - fostă șefă de Cabinet, cu foarte multă influență asupra D-lui Prof. M. Antonescu. În ultimul timp, fusese mutată la Contenciosul P.P.C.

24. Pompiliu Voiculeț - omul de încredere, cu care a făcut numeroase afaceri.

25. Paul Sterian - Șef de Cabinet. Idem.

26. Colonel Gallin Radu - Director de Cabinet al D-lui Prof. M. Antonescu.

27. Ionescu Ioan - Director. Mânuiitor de fonduri.

28. Zissu Dumitru - Directorul Personalului. Fost legionar.

29. Petrovici Alexandru - Director. Unchiul lui Ovid Vlădescu, însă care nu-l proteja prea mult.

30. Petriceanu Constantin - Director la Direcțiunea Relațiilor cu Departamentele. A fost ridicat la gradul de director prin intermediul lui Ovid Vlădescu, cu care era prieten de școală și concetățean.

31. Pinteza Gherasim - Referent. Simpatizant legionar. A fost trimis la Berlin ca atașat cultural.

32. Goilav Gheorghe - înlesnea afacerile cu Radu Lecca și Ov. Vlădescu.

Prieteni de casă

1. Prințesa Alice Sturza - prietenă intimă.

2. D-na Cherciu.

3. D-na Dumitriu - fiica Generalului Prezan.

4. D-na Nedelcu.

5. D-na Atanasiu.

6. Dr. Pierre - francez, medicul curant.

7. Căpitan Antonescu - făcea unele afaceri.
8. D-na Profesor G. Brătianu.
9. Dr. Lupu și Mihalache - care îl tapau de bani.

Prieteni de afaceri

1. Andrei Ștefan - al cărui fecior a fost timp de 10 ani. În ziua de 24 august, acesta – împreună cu șoferul Ilie Marin de la Direcția Generală a Poliției – au luat mașina D-lui Prof. M. Antonescu de la Butimanu, nemaifiind găsit în cursul zilelor următoare.

2. Brumell - comerciant de pălării.
3. Tanner - avocat, evreu (str. Victor Emanoil).
4. Kamerling - blănar.
5. Neuwirth - croitor.
6. Frații Karmitz.
7. Djaburov.

(Arhiva C.N.S.A.S., vol. 41, f. 75-77).

ANEXA 3

**3 decembrie 1945 – Depoziția martorului
Gh. Davidescu, fost Secretar General al
Ministerului Afacerilor Străine al României
(1941-1944)**

ROMÂNIA
MINISTERUL JUSTIȚIEI
TRIBUNALUL POPORULUI
ACUZATORUL PUBLIC, CAB. I
Str. B-dul Ferdinand nr. 92
BUCUREȘTI

PROCES-VERBAL

De depoziția martorului Gheorghe Davidescu, ascultat în ziua de 3, luna decembrie, anul 1945, conform art. 152, 153, 154, 157 și art. 304 din procedură penală.

Numele martorului: Gheorghe Davidescu

Etatea: 53 ani

Locul nașterii: Brașov

Domiciliul: București, Str. Haga nr. 8

Ocupațiunea: Ministru Plenipotențiar

Jurând conform art. 43 din pr. pen., declară: Am fost Ministru la Moscova din

octombrie 1939 până în 2 august 1940, la care dată am fost rechemat în Ad-ția Centrală la cererea mea. Succesorul meu la Moscova a fost Dl. Ministru Gafencu până la izbucnirea războiului. Din august 1940 până în noiembrie 1940, am fost în concediu. În noiembrie am luat conducerea Direcțiunii de Studii a Ministerului, până în mai 1941, la care dată am trecut la Direcția Afacerilor Politice. La 11 octombrie 1941 am primit delegație de Secretar General al Ministerului, funcțiune pe care am îndeplinit-o până la 1 octombrie 1944. Am avut satisfacția de a fi alături de bărbaiți care la 23 august au înfăptuit actul istoric de ieșire a României din Alianța cu Puterile Axei.

La 1 octombrie am fost desărcinat de atribuțiunile de Secretar General, tot la cererea mea, confirmată cu adresa Ministerului nr. 116 584 din 24 octombrie 1944.

La 11 octombrie 1941, am primit funcțiunea de Secretar General al Ministerului (numire la care se referă adresa nr. 75 456 din 11 octombrie 1941) la stăruințele fostului Secretar General, D-l Ministru Alexandru Cretzianu, care, după ce își dăduse demisia în urma unor grave neînțelegeri cu Mihai Antonescu, credea că tradițiile și interesele Ministerului ar putea fi servite mai bine grație cunoștințelor pe care le aveam în ce privește organizația Ministerului atât în Centrală cât și în serviciile externe.

La 9 ianuarie 1941⁵⁴, am însoțit pe Mareșalul Antonescu la Berchtesgaden și am fost de față la prima parte a conversației sale cu Hitler. Conversația a avut loc în prezența a vreo 24 de persoane, în timp ce se lua ceaiul. Mareșalul Antonescu a început prin a se plânge de complicațiile pe care le creau legionarii nu numai în ce privește situația politică a țării, dar și în viața economică, adăugând că în curând România nu-și va mai putea îndeplini obligațiile sale față de Germania și livrările vor suferi întârzieri.

La răspunsul său, Hitler a arătat că-și dă seama de aceste dificultăți de care a avut de suferit și el din partea unor membri fanatici ai partidului, care își imaginau că trebuie să permanentizeze revoluția. Hitler are totală încredere în Mareșalul Antonescu și aprobă de la început măsurile pe care acesta se va vedea nevoit să le ia.

După această primă parte a conversațiunii, anturajul a fost poftit într-o sală vecină și discuțiunile au continuat între Hitler, Mareșalul Antonescu, Ribbentrop și Mareșalul Keitel. Obiectul acestor conversațiuni cred că a fost situația generală pe front, planurile Marelui Stat Major German, precum și situația politică în țările din sud-est.

Nu am mai fost de față decât la o conversație a lui Mihai Antonescu cu von Ribbentrop, în ziua de 22 septembrie 1942, în decursul mesei. Probabil pentru a influența pe Mihai Antonescu, Ribbentrop a poftit la masă pe un locotenent german, care afirma că a sosit atunci de la Stalingrad, unde a mers până în primele rânduri. Colonelul dădea asigurări formale că „orice rezistență la Stalingrad va înceta în maximum 48 de ore”. Ribbentrop comenta această declarațiune, exprimându-și convingerea că înfrângerea de la Stalingrad va însemna și sfârșitul rapid al Rusiei Sovietice.

Am întrebat după masă pe Mihai Antonescu dacă crede că evenimentele se vor desfășura în sensul celor spuse de Ribbentrop. Mihai Antonescu mi-a spus categoric că nu dă nici un crezământ afirmațiilor Ministrului de Externe al Reichului și că este probabil că evenimentele vor lua cu totul altă întorsătură.

Relevez acest moment pentru că de atunci încolo Mihai Antonescu nu a mai

⁵⁴ Exact: la 14 ianuarie 1941.

crezut niciodată în vreo posibilitate ca Germania să câștige războiul.

În iunie 1944, Mareșalul Antonescu a fost poftit din nou la Cartierul General al lui Hitler și era evident că invitația trebuia pusă în legătură cu negocierile pe care Mihai Antonescu le ducea în străinătate pentru încheierea armistițiului.

Vorbind cu Mihai Antonescu despre această invitațiune, am fost de părere că nu trebuie să i se dea curs și că, cel puțin el, Mihai Antonescu, nu trebuie să însoțească pe Mareșal, căci altfel Aliații nu vor mai crede în sinceritatea negocierilor pe care le duce. (Totuși vizita a avut loc în zilele de 5 și 6 august 1944).

În 9 august 1944, m-am dus la Olănești, unde se găsea Mihai Antonescu și Mareșalul, pentru a supune titularului departamentului Externelor unele lucrări curente. L-am întrebat asupra rezultatului conversațiilor dintre Mareșal și Führer.

Mihai Antonescu mi-a făcut un rezumat cam în termenii următori: Mareșalul Antonescu a felicitat pe Führer pentru că a scăpat teafăr din atentatul de la 20 iulie. Führerul i-a mulțumit, descriind în amănunte atentatul, și arătând vizitatorilor unde a fost lovit de schijă. A debitat apoi o serie de amenințări la adresa acelor care își imaginează că Germania e slăbită și care cred că se pot îndepărta de ea luând anumite inițiative. A descris apoi mai multe arme secrete pe care le va pune în curând în funcțiune. La un moment dat, Führerul a derapat cu totul, a anunțat că va stârpi toate familiile prizonierilor de război germani din Rusia Sovietică. Mareșalul Antonescu, neprinzând exact sensul acestor cuvinte, Hitler și-a repetat intenția. Mareșalul Antonescu a observat atunci că printre prizonierii germani din Rusia Sovietică se găsesc și cei trei sute de mii de la Stalingrad care au ajuns în captivitate fără nici un fel de vină proprie. Întrebat care este cauza acestei hotărâri a Führerului, Hitler i-a declarat că membrii familiilor prizonierilor germani din Rusia ascultă Radio-Moscova și fac propagandă în favoarea Sovietelor. El, Führerul, preferă să omoare zece milioane de germani pentru a salva pe ceilalți șaptezeci de milioane. (Aceste declarațiuni ale Führerului l-au făcut pe Mareșalul Antonescu să declare în aceeași seară lui Mihai Antonescu că Hitler «E turbat» și că «nu mai e nimic de făcut cu el»).

În partea finală a conversațiunii dintre Mareșalul Antonescu și Hitler, acesta a declarat că, contraofensiva germană împotriva trupelor engleze și americane debarcate în Franța este hotărâtoare și că germanii vor arunca pe Aliați în Mare. Dacă totuși această contraofensivă nu va reuși, Hitler își va reface o armată de două milioane de oameni „și va dobândi victoria finală, căci ceea ce a fost cu puțină Mareșalului Stalin la Stalingrad îi va fi cu puțină și lui”.

Luând cunoștință de aceste declarații contradictorii și absurde, am întrebat pe Mihai Antonescu ce este hotărât să facă? Mi-a răspuns textual: „Aștept cinci zile și dacă, contraofensiva germană nu reușește, voi negocia armistițiul”.

Duminică, 20 august 1944, am avut ultima conversație cu caracter politic cu Mihai Antonescu. Era de față și Dl. Ministru D. Buzdugan. Am arătat lui Mihai Antonescu că, discutând cu colegii mei din Minister, am constatat convingerea generală că situația nu mai prezintă decât o latură pur militară: nemții trebuie scoși din țară imediat, în așa fel încât să nu se mai poată opri în trecătorile Carpaților, tăind țara în două. Mihai Antonescu mi-a răspuns că aceasta este cu neputință, deoarece în țară s-ar găsi 540.000 de germani. Am contestat această cifră, rugând să-și verifice informația. Mi-a răspuns că nu poate face această verificare din cauza unor servicii de la Marele

Stat Major, cu care nu poate colabora.

În cele trei zile ce au urmat am văzut în fiecare dimineață pe Mihai Antonescu, care mă chema telefonic cu intenția mărturisită de a trimite la Ankara o telegramă anunțându-și plecarea cu avionul pentru a negocia armistițiul. Până în ultimul moment, el nu a putut lua o hotărâre definitivă, neputându-se fixa asupra locului unde urma să negocieze: Cairo sau Moscova.

În tot decursul funcțiunii mele ca Secretar General, am colaborat strâns cu Directorul de Cabinet, Dl. Niculescu-Buzești; acesta, la rândul său, avea contact cu cercurile și factorii importanți care lucrau pentru schimbarea politicii noastre și ieșirea României din război.

Citindu-i-l, stăruie și semnează.

Acuzator Public,

ss. indescifrabil

Martor, ss. Gheorghe Davidescu

(Arhiva C.N.S.A.S., vol. 9, f. 9-10)

ANEXA 4

7 mai 1946, „Tribunalul Poporului” – Proces-verbal de interogare a acuzatului Mihai Antonescu

ROMÂNIA

TRIBUNALUL POPORULUI

COMPLETUL I

B-dul Ferdinand nr. 92

București, str. Știrbey Vodă nr. 115

PROCES-VERBAL

Sedința publică din ziua de 7 mai 1946

INTEROGATOR

Conform art. 304/305 proc. penală

Numele acuzatului: Antonescu Mihai

Etatea: 42 ani

Religiunea: ortodoxă

Locul nașterii: Nucet, județul Dâmbovița

Locuința: București

Cetățenia: română

Ocupațiunea: fost avocat și profesor universitar

Starea civilă: necăsătorit

Averea ce posedă: o casă, un loc la Predeal

Situațiunea militară: satisfăcută

Condamnat în trecut: nu a fost condamnat

După ce i s-a pus în vedere infracțiunea de care este învinuit, declară: Mențin în totul declarațiile date la cabinetul de Instrucție

ss. Mihai Antonescu

Președinte,

ss. indescifrabil

Grefier,

ss. indescifrabil

(Arhiva C.N.S.A.S., vol. 2, f. 191).

ANEXA 5

1946, „Tribunalul Poporului” – Declarația acuzatului Mihai Antonescu⁵⁵

DECLARAȚIE

Pe Mareșalul Antonescu l-am cunoscut în anul 1923 în casa D-lui Eftimie Antonescu, fost Consilier la Curtea de Casație. L-am revăzut după aceea tot la Dl. Eftimie Antonescu în 1927. Când m-a rugat să mă interesez la Paris de un act de stare civilă care interesa pe Ion Antonescu, atunci Colonel, în legătură cu divorțul soției sale.

L-am întâlnit pe Generalul Antonescu în 1933 la Pitești și l-am văzut apoi în 1934 la Predeal. În 1935, Dl. Eftimie Antonescu m-a anunțat că Generalul Antonescu dorește să-mi vorbească pentru a mă consulta și, eventual, a-mi solicita oficiul de avocat într-un proces de bigamie ce-i fusese intentat D-sale și soției. Ceea ce am primit. În perioada procesului l-am revăzut pe Mareșal de mai multe ori, întrucât procesul a durat aproape doi ani.

L-am mai revăzut pe Mareșal la sfârșitul anului 1937, cu ocazia formării Guvernului Goga. Am fost invitat de Mareșalul Antonescu la el acasă, când mi-a comunicat că fostul Rege Carol al II-lea i-a cerut să primească Ministerul Comunicațiilor în Guvernul Goga ce urma să ia locul Guvernului Tătărescu. Cu această ocazie, Mareșalul Antonescu m-a informat că Regele Carol al II-lea urmărea constituirea unui regim naționalist și chiar o federalizare a tuturor grupărilor politice naționaliste. Fostul Mareșal vedea ca o necesitate această regrupare; știu că în această perioadă l-a văzut și pe Codreanu în același scop. Tot în acest scop a fost solicitat și Dl. George Brătianu, atât de fostul Rege Carol, cât și de Mareșal, pentru a face parte din Guvernul Goga-Cuza. Mi s-a propus și mie să iau parte la acest Guvern, dar am refuzat, întrucât nu credeam în rezultatele guvernării Goga și, dimpotrivă, credeam că la acea dată se putea face altceva decât o guvernare de exces. În timpul cât Mareșalul a fost în Guvernul Goga-Cuza l-am văzut o singură dată. După această dată l-am văzut pe Mareșal de câteva ori, la Crăciunul din 1939, am fost invitat împreună cu Dl. Gheorghe Brătianu la Predeal.

⁵⁵ A nu se confunda cu interogatoriul în ședința publică din 7 mai 1946 (cf. **Procesul Mareșalului Antonescu. Documente**, vol. 1, p. 265-307).

Generalul Antonescu vedea la acea dată situația României foarte critică și credea că numai o guvernare autoritară și de baze naționaliste ar putea îndrepta situația internă, iar, pe plan internațional, vedea necesitatea adaptării la noua situație internațională în revizuirea politicii externe a României, în special după experiența Cehoslovaciei[1938-1939].

L-am revăzut, apoi, pe Mareșal la începutul anului 1940. La acea dată, Mareșalul nu avea nici un fel de însărcinare. Într-una din seri, mă găseam la Mareșal acasă, când a venit Maiorul Elefterescu să-l anunțe că trebuie să plece de acasă, întrucât se vor lua unele măsuri drastice împotriva legionarilor și că, printre aceștia, este vizat și el. Mareșalul a stat la mine acasă 3-4 zile, după care eu am luat contact cu Armand Călinescu, atunci Ministru de Interne, căruia i-am expus situația Mareșalului, acesta mi-a spus să nu aibă nici o teamă că nu i se va întâmpla nimic. După aceasta, Mareșalul Antonescu a primit comanda Corpului de Armată de la Chișinău [1938], unde a fost înlocuit de Regele Carol al II-lea pentru că a luat apărarea legionarilor, aflați în închisoarea de la Chișinău.

L-am văzut pe Mareșal de mai multe ori după aceea și, la data când a fost arestat (9 iulie 1940), mă găseam la Predeal în casa Mareșalului. L-am întrebat pe Mareșal care este motivul arestării: mi-a răspuns că a avut o întrevedere cu Horia Sima și că, probabil, acesta este motivul că a fost arestat. În afară de asta, ar mai putea fi faptul unei scrisori pe care a înmănat-o Regelui Carol al II-lea la ultima întrevedere ce a avut-o la Palat. L-am vizitat de mai multe ori la Bistrița, fără a avea vreo misiune decât numai cea de prieten. Știu că, înainte de arestare Mareșalul văzuse pe Col. german Gestenberg și pe D-na [Edith] von Koller (din Serviciul Secret German). Cu aceștia s-a întâlnit în casa Mareșalului Prezan. Am aflat, mai târziu, că la acea dată germanii intenționau să răstoarne monarhia în România înlocuind-o cu un regim legionar sub conducerea Mareșalului Prezan și a Generalului Antonescu. Nu știu să se fi petrecut acest lucru cu Mareșalul Antonescu. Știu însă că, [la] întrevederea cu H. Sima, Mareșalul se pusese de acord cu acesta.

În timpul cât Generalul Antonescu a stat închis la Bistrița nu am dus nici un fel de tratative, nici în numele Generalului Antonescu și nici din proprie inițiativă cu Legația Germană sau cu personalități germane venite în țară relativ la colaborarea politică și economică româno-germană. Am avut o singură convorbire cu Consilierul de Legație de la Legația Germană, anume Steltzer, care mi-a vorbit despre bunele intenții ale Germaniei privitoare la România, dar, după cunoașterea Conferinței de la Berchtesgaden – Gigurtu - Manoilescu⁵⁶, eu m-am ținut dator să-l văd pe Dl. Steltzer și să-i spun că, din rezolvarea problemei Transilvaniei, văd dimpotrivă. În aceiași vreme, l-am întâlnit și pe Dl. Neubacher, de care îmi vorbise Steltzer, că programul economic german urmărește naționalizarea economiei României și că acest program se află în posesia lui Neubacher. Neubacher mi-a declarat că Germania urmărește numai ridicarea economică a României, prin naționalizarea industriei de petrol, prin mari lucrări la Cataracte pentru electrificarea întregii regiuni, prin exploatarea bogăției din Deltă și industrializarea agriculturii, și nu acapararea bogățiilor românești. Pe Dl. Neubacher l-am

⁵⁶ Întrevederea primului-ministru și ministrului de Externe ai României din acel timp, la 26 iulie 1940, la Berghof, cu A. Hitler (cf. Ion Calafeteanu, **Români la Hitler**, București, 1999, p. 40-57).

întâlnit la acea dată la Dl. Gheorghe Brătianu, care făcea o politică de apropiere cu Germania, făcând chiar un voiaj în 1938 [1936] la Hitler și Goering cu care a discutat strângerea raporturilor politice dintre România și Germania⁵⁷. În acest voiaj Dl. Gheorghe Brătianu a fost însoțit de Dl. Atta Constantinescu. Textul convorbirii Hitler-Goering-Brătianu se găsește la Președinție, relatat și semnat de către Dl. A. Constantinescu. Aceasta a fost făcută la cererea Mareșalului, care vedea ca o vinovăție politică faptul că la 1938, când Hitler a declarat că e dispus să garanteze toate frontierele României, conducătorii politici de atunci nu au dat urmare acestei garanții.

După abdicarea Regelui Carol al II-lea, Mareșalul Antonescu s-a consultat cu Maniu și Brătianu. O întrevedere a avut loc și înainte de abdicare. D-nii Iuliu Maniu și C-tin Brătianu nu au fost împotriviți ca Generalul Antonescu să-și ia sarcina guvernării. Au făgăduit și au dat chiar colaboratori în Guvern, și anume: Dl. Dinu Brătianu a dat pe D-nii Cretzeanu, Mareș, Ottulescu, Leon, iar, mai târziu, D-nii Prof. Petrescu, Petre Strihan, Ghiolu, dintre care primii doi, au fost dați de către Dl. Maniu cu asentimentul partidului național-tărănesc. Dl. Gerota, care a fost Secretar General al Ministerului de Justiție în timpul Ministeriatului meu, mi-a spus că a fost autorizat personal de Dl. Maniu să intre în Minister.

D-nii Dinu Brătianu și Iuliu Maniu au declarat că nu pot da personal și formal concursul de guvernare Generalului Antonescu întrucât înțeleg să rămână o rezervă a țării față de situația internațională, dar nu-i vor face nici un fel de opoziție.

După rebeliune, fostul Mareșal Antonescu a discutat cu partidele național-tărănesc și național-liberal colaborarea acestora în Administrația Locală a Țării. Generalul Dimitrie Popescu, pe atunci Ministru de Interne, mi-a făcut cunoscut că cele două partide s-au angajat să dea liste în care erau desemnate persoane pentru locurile de primari și prefecți; dintre aceștia știu că au fost numiți și au funcționat primari, și mi se pare și prefecți.

De asemenea, cele două partide național-tărănesc și național-liberal au cerut Mareșalului, și mie, să fie numiți reprezentanți de ai lor în Societăți Anonime particulare, atât în cele românizate cât și în cele care intrau sub controlul Statului. Astfel, numeroși membri ai celor două partide au fost numiți în Consiliile de Administrație ale acestor societăți.

Menționez că partidul național-tărănesc și național-liberal erau de acord cu politica internă, atât formal cât și în fapt, a Guvernului Antonescu. Singurele critici se reduceau la cele câteva scrisori scrise de Maniu și Brătianu lui Ion Antonescu. Aceasta a durat tot timpul guvernării.

În timpul cât am fost Ministru de Justiție, nu am elaborat legi cu caracter rasial, ci m-am străduit să limitez la minimum proiectele ce-mi erau prezentate de miniștri legionari, care urmăreau, prin proiectele depuse la Minister, exproprierea generală a imobilelor, bunurilor comerciale și industriale evreiești și interzicerea oricărui drept de muncă pentru evrei.

Personal, am redactat numai legea de expropriere a bunurilor evreiești din 28 martie 1941.

Legea pentru administrarea teritoriilor ocupate nu a fost redactată de mine, ci de

⁵⁷ Cf. **ibidem**, p. 13-17 (minuta întrevederii de la Berlin, din 16 noiembrie 1936).

o Comisie care a funcționat la Președinție. Principiile acestei legi eu le-am indicat Comisiunii de Elaborare de la Președinție.

Ministrul de Interne Pflaumer nu a colaborat la redactarea acestei legi și nici nu a luat parte la vreun Consiliu de Miniștri sau la vreo conferință referitoare la Administrația Basarabiei sau a Bucovinei, ci numai la o conferință administrativă ce se referea la Administrația locală a Țării.

Legea privitoare la administrarea teritoriilor Basarabiei și Bucovinei poartă semnătura tuturor miniștrilor.

În calitate de Ministru al Propagandei, într-adevăr, dădeam normative pentru presă și radio, dar susțin că aceste normative nu conțineau nimic care să însemne o apologie a nazismului, a lui Hitler, o instigare la ura de rasă, ci, dimpotrivă, am confiscat unele manifeste cu acest caracter. Recunosc numai că prin aceste normative am susținut războiul pe care l-am considerat ca fiind războiul pentru Basarabia și Bucovina. Aceasta numai până în perioada anului 1944, normativele și propaganda ce am făcut au nemulțumit cercurile militare ale conducerii armatei ca fiind insuficiente, Secția Militară din Statul Major organizând propaganda războiului de multe ori peste normativele mele și împotriva indicațiilor date directorilor de ziar.

Ca Ministru de Externe, în luna noiembrie 1941 și în septembrie 1942, am avut singur întrevederi cu Ribbentrop, Goering și Funk, prima dată [1941] și foarte scurt timp cu Hitler, iar a doua oară [1942] cu Ribbentrop și 20 minute cu Hitler. Împreună cu Ion Antonescu am participat la întrevederile sale cu Conducătorul Germaniei hitleriste începând de la 1 ianuarie 1943⁵⁸. Precizez că, până la acea dată, nu am luat parte la nici o întrevedere a Mareșalului Antonescu cu fruntașii hitleriști, iar, după acea dată, nu absolut la toate.

Am participat la Conferința de la Berlin Anticomintern⁵⁹, unde am luat parte în numele Guvernului român, Ion Antonescu fiind bolnav. Acest Pact Anticomintern are o anexă a Pactului Tripartit și tot o anexă a acestui Pact și Protocolul de propagandă, pe care l-am semnat, însă afirm că nu l-am respectat.

Deși acest Protocol conținea următoarele clauze: Acțiunea de propagandă să fie unitară; Țările Pactului Tripartit să nu se atace între ele, la 15 septembrie 1941 am declarat caduc Actul de la Viena, iar, la 19 martie 1942, am organizat manifestarea antimaghiară și pentru românii din Transilvania de Nord, organizând și campania de presă cunoscută în contra Ungariei și alte acte. În ce privește propaganda, menționez că am respins cererile germane de a organiza un normativ comun germano-român, am înlăturat pe expertul german de propagandă pentru România, am respins propunerea Germaniei de a se crea societăți germano-române (majoritate germană) pentru controlul importului și exportului tuturor publicațiilor din străinătate și pentru distribuția ziarelor și publicațiilor în interiorul Țării. De asemenea, cererile germane privitoare la introducerea obligatorie a limbii germane pentru învățământul românesc, [acelea] de a se organiza pe teritoriul României un centru german pentru propagandă pentru Balcani, un post de radio de control exclusiv german precum și nenumărate normative de

⁵⁸ Exact, la 10 ianuarie 1943, întrevederea A. Hitler - I. Antonescu, cu participarea lui M. Antonescu (Rastenburg – Prusia Orientală) (cf. Ion Calafeteanu, *Ibidem*, p. 140-182).

⁵⁹ 25 noiembrie 1941.

propagandă, fie cu caracter ofensator împotriva Aliaților, fie a unor neutrii, fie pentru propaganda rasială și incitări antisemite. De asemenea, rog să se menționeze că Legea pentru exproprierea bunurilor evreiești am făcut-o la cererea Generalului Antonescu, care socotea că curentul naționalist din țară trebuia să-și primească o satisfacție, legionarii în rebeliune ceruseră îndepărtarea mea din Guvern pentru motivul că respinsesem proiectele de expropriere generală a bunurilor evreiești, iar, în perioada următoare rebeliunii, atât grupuri de legionari prin manifeste, cât și grupări naționaliste ca partidul Cuzist, Gogiștii, Grupul Generației de la 22 ceruseră Gen. Antonescu în scris să înlăture reformele începute încă pe vremea Regelui Carol al II-lea. La Președinția Consiliului și la Externe se găsește un memoriu semnat de 400 legionari care menționează că unul din motivele rebeliunii ar fi fost opunerea mea la decretele antisemite. Legea ce am redactat, pentru că Generalul Antonescu dorea să liniștească aceste curente, prevedea nenumărate excepții pentru toți evreii împământeniți, decorați sau care făcuseră servicii țării. De asemenea, prevedea că luarea în posesie a imobilelor evreiești expropriate se va face individual, după despăgubirea proprietarilor. Modificările ulterioare ale acestei legi, care a declarat posesiunea de drept a Statului și a trecut la luarea în administrare a bunurilor evreiești, nu-mi aparțin și s-au făcut fără acordul meu. În 1942, Generalul Stoenescu, propunând vânzarea unora din imobilele evreiești sau trecerea lor la Banca Națională sau Creditul Funciar în cadrul unui program financiar care crea noi venituri Statului, eu m-am opus la aceasta, cerând D-lui General Antonescu și Ministrului de Finanțe să nu se vândă sau să se înstrăineze nici un imobil evreiesc până la pace. Aceleași instrucțiuni le-am menținut miniștrilor românizării Dragoș și Vlădescu, opunându-mă la orice vânzări, chiar și pentru unele imobile care, fără știrea mea, fuseseră scoase în licitație. Aceasta pentru că voiam ca, indiferent de condiția economică a proprietății evreiești și românești și de soluțiile normale ce s-ar găsi, în nici un caz măsura exproprierii bunurilor evreiești în România să nu apară ca având legătură cu legile de la Nürnberg și reformele antisemite germane.

În ce privește întrevederile mele în Germania și acțiunea mea diplomatică, voi face o declarație suplimentară întrucât trebuie să explic toate greutățile și actele mele. Nu cred că am putut fi în serviciul Germaniei, de vreme ce Ministrul Germaniei, Dl. Fabricius, în ianuarie 1941, a cerut D-lui General Antonescu plecarea mea din Guvern, ceea ce a repetat însuși Adolf Hitler la 14 martie 1943⁶⁰. Am făcut tot ce conștiința îmi cerea ca să nu participe trupe românești la Stalingrad, peste obiectivele naționale ale României, și pentru ieșirea țării din război. Declar din propria mea pornire că recunosc că România nu putea întârzia armistițiul peste 23 august 1944.

După rebeliune, germanii au sugerat lui Ion Antonescu să înființeze o Legiune "General Antonescu", folosind elemente legionare și unele elemente naționaliste. Ideea Legiunii n-a fost acceptată de Mareșal; chiar eu l-am sfătuit să nu o facă, pentru că însăși noțiunea de legiune era compromisă de fosta legiune a lui Codreanu și de rebeliune. Ulterior, tot nemții au venit cu sugestia înființării unui Partid național-socialist în România, în care scop au adus 16 experți pentru organizarea acestui partid. Și această propunere nu s-a realizat, întrucât sistematic am înlăturat-o, nesocotind-o

⁶⁰ Exact - 12-13 aprilie 1943, în cursul întrevederilor A. Hitler-I. Antonescu de la Salzburg (cf. Ion Calafeteanu, **Români la Hitler**, p. 194-197).

folositoare Țării. Hitleriștii germani doreau să aibă în România un partid politic în locul Gărzii de Fier, pentru a da Mareșalului Antonescu un sprijin politic și pentru a avea prin cine guverna în cazul dispariției Mareșalului Antonescu.

Tot pentru a îndepărta bănuiala nemților că Ion Antonescu nu are suport politic, s-au organizat cele două plebiscite. Abia în 1942, după ce am luptat contra ideii creării în România a “Legiunii Ion Antonescu” și a Partidului național-socialist, sau a unei Federații Naționaliste (o altă soluție sugerată de germani și sprijinită de Cuza, Gigurtu, Vaida, Cuza, Manolescu și alții), am înființat Asociația Româno-Germană a cărei activitate s-a redus la o ședință de constituire (la care au luat parte mulți dintre amatorii de a forma un partid politic) și la un concert și o conferință.

Știu că înainte de începerea războiului Generalul Antonescu a încercat să facă un Guvern de uniune națională în vederea purtării războiului contra Uniunii Sovietice. În acest scop, prin D-nii Mihalache și Gheorghe Brătianu, a transmis această propunere D-nilor Maniu și Brătianu. Știu că Dl. Maniu a răspuns că nu crede folositoare uniunea națională, D-sa înțelegând să rămână o rezervă pentru cazul când Germania pierde războiul. De asemenea, Dl. Dinu Brătianu a amintit că, încă de la începutul Guvernării Generalului Antonescu, s-a înțeles cu dânsul ca partidul național-liberal și mai ales D-sa personal să rămână în rezervă. Nici unul, nici celălalt nu au formulat însă nici o opunere formală sau de fapt la intrarea în război. Îmi amintesc chiar că la 20 ianuarie 1941 Dl. Dinu Brătianu a trimis Generalului Antonescu o scrisoare în care vorbea de unele cereri economice germane pe care Guvernul le-ar fi acceptat “în iluzia” că germanii vor începe războiul cu U.R.S.S. De asemenea, îmi amintesc că mai târziu ambii i-au trimis o scrisoare Generalului Antonescu spunând “Țara a înțeles să luptați pentru Basarabia și Bucovina”, adică au ratificat acțiunea militară întreprinsă la 22 iunie 1941, cel puțin pentru teritoriile Basarabiei și Bucovinei.

Îmi amintesc că, dintre persoanele care au participat în Consiliile de Administrație ale Întreprinderilor particulare, sub controlul Statului sau sub influența Ministerului Economiei Naționale, Finanțelor și Înzestrării, dintre care unele erau și cu participare de capital german, persoanele care, parte erau numite direct de către Ministrul de resort, iar parte din adunările generale, a căror decizii erau supuse aprobării ministrului, [au fost]:

Membrii ai partidului național-țărănesc: Dl. Bocu (Reșița), Dl. Ghilezan (Banca Ardeleană), Hudîță (Cooperativa Cinematografică), Stan (Astra), Mladenatz și Tatos (Centrala Cooperativelor), de asemenea, membrii ai partidului național-liberal: Dr. Leon (Banca Națională și Radiodifuziune), Victor Bădulescu (B.N.R. și Creditul Industrial), Nasta (Credit Agricol), Netta și Mandrea (Casa de Economii și Cecuri), C. Zamfirescu (Astra), Ada Constantinescu (Astra și Reșița), Portocală (Credit Industrial), Lapedatu, Teodorescu și Lăzeanu (B.N.R.).

Știu că în 1941 și 1942 atât Ministerul de Finanțe (General Stoenescu), cât și Ministerul Economiei Naționale și Înzestrării Armatei au făcut, sau înlesnit, foarte multe numiri în Consilii de Administrație de persoane membrii ai partidului național-țărănesc și [ai] partidului național-liberal, de pildă, la Banca Timișoara, Consiliul de Administrație era format din liberali și țărăniști. Alții au fost prelungiți sau confirmați în locurile pe care le aveau. La Președinția Consiliului de Miniștri se găsește o listă întocmită la sfârșitul anului 1942 de Ministerele Finanțe, Economiei Naționale,

Înzestrare și Românizare, cuprinzând pe toți membrii Consiliilor de Administrație de la toate întreprinderile și instituțiile de Stat sub control sau particulare și în care figurează numeroase alte persoane de care nu-mi mai amintesc.

De asemenea, la Ministerul Justiției se găsește o listă întocmită în 1941 a celor care au primit autorizarea guvernului de a funcționa în Consiliile de Administrație, în conformitate cu legea din 1940.

De asemenea, amintindu-mi numele persoanelor care au făcut parte din Asociația Româno-Germană sau participând la constituire, declar că ei sunt următorii: Al. Vaida-Voevod, Ing. Gigurtu, Manoilescu, A. C. Cuza, Gh. Cuza, Nichifor Crainic, Prof. Caracostea, D.R. Ioanițescu, Dr. Banu, Arhitect Enescu, Ion Marin Sadoveanu, Dr. Dănulescu, N. Leon, Tzigara Samurçaș, Penescu Cherci, Bujoi, Sculi Logotetti, Sextil Pușcariu, Rebreanu, Prof. Oteteleșeanu, Rădulescu-Motru, Dr. Antipa, Ion Petrovici, Ion Marinescu. Prof. Sângiorgiu a avut o atitudine rușinoasă, neromânească și de slugă germană în această perioadă; de asemenea, Gr. Manoilescu care după rebeliune a continuat să facă la Institutul Român de la Berlin un centru de acțiuni nedemne și împotriva Țării.

În ceea ce privește pe Dl. Gheorghe Brătianu s-a discutat ca D-sa să fie chiar Președinte sau Vice-Președinte, însă la constituire mi-a trimis o scrisoare că lipsește din București, fiind plecat pe front.

În ce privește politica economică a României față de Germania, atitudinea mea a însemnat o permanentă opoziție față de tendința hitleriștilor de aservire economică și financiară a Țării Românești. În chestiunea petrolului am ajuns la un moment dat de am oprit orice export de petrol către Germania și Italia⁶¹, întrucât balanța comercială nu era acoperită de livrările germane.

În ce privește transferul de acțiuni al Marilor Întreprinderi față de Germania, m-am opus categoric la foarte multe chiar pentru acțiunile obținute de germani în Franța, Belgia și Olanda. Îmi amintesc chiar că la o scrisoare a fostului Ministru de Externe italian, Ciano, prin care acesta îmi cerea transferul acțiunilor petroliere „Unirea” către un consorțiu italian, nu am răspuns. În această perioadă, 1940-1944, am obținut în acoperirea plăților germane, pe lângă mărfuri, și 7½ vagoane aur.

În scopul arătat mai sus de a apăra Economia Națională de aservire către Germania, am trecut Direcția Acordurilor Economice de la Ministerul Economiei Naționale la Ministerul de Externe, la începutul anului 1943, și am controlat direct orice acorduri.

În perioada 1943-1944 Direcția a funcționat la Externe.

Măsura de evacuare a populației evreiești din Basarabia și Bucovina a fost ordonată de Dl. General Ion Antonescu în prima perioadă după începerea războiului și ocuparea Basarabiei și Bucovinei. D-sa se găsea atunci chiar în această zonă, care nu intra în competența Guvernului, fiind zonă militară, depinzând de Comandamentul de Căpetenie al Armatei și Marele Stat Major, care a executat măsura.

În legătură cu evacuările bunurilor din Transnistria, acestea au fost de mai multe feluri: cereale, vite și în perioada 1943 tractoare și unele întreprinderi industriale. Administrația teritoriului ocupat între Bug și Nistru se găsea sub conducerea unui guvernator numit pe lângă Comandamentul de Căpetenie al Armatei. Această zonă, prin

⁶¹ Inexact.

chiar Decretul de ocupare și instituire a Administrației de ocupație, nu intra în jurisdicția guvernului. La Președinția Consiliului, pe lângă Cabinetul D-lui Mareșal Antonescu, a funcționat un serviciu de legătură care transmitea și primea toate ordinele privitoare la întregul regim de administrare al teritoriului ocupat.

Știu că, în afară de transporturile de cereale, vite și altele, aprobate de Dl. Mareșal Antonescu la propunerea D-lui Alexianu, s-a întocmit și un plan de evacuare a unor instalații industriale, plan care a fost făcut de Ministerul Economiei Naționale (Dl. General Dobre, împreună cu Dl. Alexianu).

ss. Mihai Antonescu

Acuz public,

ss. indescifrabil

(Arhiva C.N.S.A.S., vol. 3, f. 21-27).

MASS MEDIA OCCIDENTALĂ ȘI DIABOLIZAREA REGIMULUI CEAUȘESCU

Ioan Scurtu

Abstract: In their effort to remove the Ceausescu regime from power, the western states have made wide use of the media. Most attacks did not have a real basis, but were part of a larger campaign meant to demonize Nicolae Ceausescu. This campaign succeeded, and, as a result, the Romanian political leader was forced to leave power on December 22nd, 1989.

Keywords: *Ceausescu, Gorbachev, Bush, Mitterand, national minorities, human rights.*

De la începutul anilor '60 ai secolului trecut, mai ales după **Declarația** din aprilie 1964, România s-a bucurat de un autentic prestigiu internațional, s-a implicat în rezolvarea marilor probleme ale acelei perioade, fapt reflectat și de alegerea ministrului său de externe, Corneliu Mănescu, în funcția de președinte al Adunării Generale al ONU (1967). Nicolae Ceaușescu a fost primit, cu toate onorurile, la Washington, Londra, Paris, Moscova, Beijing, Ankara și în alte capitale. Timp de două decenii, România a fost un centru al diplomației mondiale.

Schimbarea raportului de forțe pe plan internațional, decăderea Uniunii Sovietice și plasarea SUA ca singura superputere, a permis liderilor occidentali să declanșeze programul de răsturnare a regimurilor socialiste totalitare din Europa.

Una dintre modalitățile de acțiune a fost campania de diabolizare a acestor regimuri și a liderilor săi, cu excepția lui Mihail Gorbaciov, care lansase lozincile *glasnosti* și *perestroika*. Ei au apreciat că, prin aplicarea acestor lozinci, se va crea un adevărat haos în Uniunea Sovietică și se va ajunge la prăbușirea regimului „comunist”. Liderul sovietic era elogiât de mass-media occidentală, prezentat ca un mare om politic, reformator și campion al păcii, drept care i s-a acordat *Premiul Nobel*.

În buna „tradiție” sovietică, Gorbaciov a acționat pentru schimbarea liderilor din țările socialiste și promovarea unor tineri care să-i împărtășească ideile și să acționeze în spiritul reformelor preconizate de el.

Nicolae Ceaușescu a sesizat de la început faptul că reformele lui Gorbaciov vor duce la prăbușirea regimului socialist, drept care nu numai că nu le-a acceptat, dar declara public că ele constituiau o abatere de la învățătura marxist-leninistă, care trebuia apărată și aplicată în toate țările socialiste. Atitudinea lui Ceaușescu nu convenea lui Gorbaciov și nici liderilor politici din Occident. Ca urmare, în 1986-1987 s-a declanșat o vastă campanie de diabolizare a lui Nicolae Ceaușescu.

Pornind de la unele fapte reale, mijloacele de propaganda din occident le hiperbolizau, dându-le o imagine apocaliptică. S-a folosit o gamă largă de forme și mijloace, vizând, în ultimă instanță, crearea unei stări de spirit ostile lui Ceaușescu și pregătirea psihologică a înlăturării lui din fruntea partidului și a statului.

Atacul principal s-a îndreptat împotriva principalei instituții pe care se baza regimul dictatorial: Securitatea. De-a lungul anilor, Securitatea devenise o adevărată spaimă, abuzurile și ilegalitățile acesteia afectând milioane de români, bărbați și femei, tineri și bătrâni, țărani și orășeni. Cel ales pentru a condamna această institutie a fost generalul de securitate Ion Mihai Pacepa. După aproape zece ani de la dezertarea sa, Pacepa a publicat, în 1987, la Washington, cartea **Orizonturi roșii**, în care Ceaușescu apărea ca un personaj patologic, obsedat, ca și soția sa, de supravegherea tuturor locuitorilor României. Potrivit relatărilor lui Ion Mihai Pacepa, un general de Securitate i-ar fi raportat Elenei Ceaușescu: „Începând cu 1 ianuarie 1984, vom fi în stare să supraveghem zece milioane de microfoane simultan. Presupunând că populația noastră va păstra același ritm de creștere în următorii cinci ani, estimarea noastră e că fiecare familie va putea fi supravegheată periodic timp de un an calendaristic, iar cei suspecți vor fi urmăriți continuu”¹.

Asemenea texte erau transmise la radio *Europa Liberă*, iar românii luau cunoștință, din „sursa cea mai competentă“, că sunt urmăriți, cu toții, pas cu pas de regimul Ceaușescu. În atmosfera de atunci, o asemenea afirmație părea credibilă, iar teama de Securitate era generală.

În realitate, afirmațiile lui Ion Mihai Pacepa erau fanteziste, atât din punct de vedere tehnic, cât și al logicii elementare: pescarul din Delta, țăranul din Bărăgan sau ciobanul de pe munte nu prezentau un interes special pentru regim și nu se aflau în atenția Securității. Tot atât de

¹ Ion Mihai Pacepa, **Orizonturi roșii Amintirile unui fost general de securitate**, București, Editura Venus, 1992, p. 161.

fanteziste erau dezvăluirile lui Pacepa, făcute într-o altă carte a sa, despre „orgiile sexuale” ale Zoei Ceaușescu cu Petre Roman, fiul lui Valter Roman².

Desigur, asemenea „licențe” aveau menirea de a câștiga publicul american, amator de „senzații tari” și de a diaboliza regimul Ceaușescu, atât în privința marilor probleme de politică internă și externă, cât și în cele vizând existența intimă a fiecărui cetățean al României.

De la mijlocul anilor '80, Nicolae Ceaușescu a fost atacat și în legătură cu politica sa externă. După venirea la putere a lui Gorbaciov în Uniunea Sovietică, rolul lui Ceaușescu de mediator între Est și Vest s-a diminuat, noul lider de la Kremlin începând un dialog direct cu Occidentul. Pe lângă această realitate, care afecta orgoliul lui Ceaușescu, s-a adăugat campania mass mediei occidentale de minimalizare a întregii sale politici externe. El era prezentat ca un pion al Moscovei, iar politica sa de independență – inclusiv condamnarea intervenției în Cehoslovacia, în 1968 – ca o adevărată cacealma. În această acțiune un rol important l-a avut decizia ambasadurului American la București, David Funderburk, de a demisiona din funcție la 29 aprilie 1985, în semn de protest față de politica „nemeritat de favorizantă” pe care Administrația de la Washington o avea față de România³. El aprecia că regimul Ceaușescu se caracteriza printr-o politică represivă de mari proporții și călcarea în picioare a drepturilor și libertăților democratice ale românilor.

Atitudinea lui Funderburk se înscria pe linia politicii promovate de președintele Ronald Reagan, vizând apărarea drepturilor omului, indiferent de țară și de regim politic. Bunele relații cu România, cultivate de președinții americani Richard Nixon, Gerald Ford și Jimmy Carter au început să se clatine tot mai mult.

Brent Scowcroft, consilierul pentru problemele securității naționale al președinților Gerald Ford și George Bush explica modul în care naționalismul lui Ceaușescu a fost folosit împotriva Uniunii Sovietice, pentru ca apoi, după ce s-a decis o schimbare de strategie în ceea ce privește slăbirea imperiului sovietic, liderul de la București și, implicit, România, să fie izolate de către S UA: „Ani de zile Statele Unite au

² Idem, **Moștenirea Kremlinului. Rolul spionajului în sistemul comunist de guvernare**, București, Editura Venus, 1993, p. 310.

³ David B. Funderburk, **Un ambasador american între Departamentul de Stat și clanul Ceaușescu**, București, Editura Ion Dumitru, f.a., p. 114.

acordat un tratament privilegiat acelor sateliți ai Uniunii Sovietice care dovedeau un grad ridicat de independență față de direcțiile politice ale sovieticilor sau față de controlul lor asupra politicii externe a respectivilor sateliți. Această abordare era de bun simț, dacă doream să creăm complicații unei Uniuni Sovietice care ne rămânea ostilă. În virtutea acestei politici, România, unul dintre cele mai staliniste dintre aceste state, a devenit o favorită a Statelor Unite. Dacă dorim să dezvoltăm o relație mai cooperantă cu Uniunea Sovietică, cred că trebuie să înlocuim această strategie cu una care să acorde un tratament preferențial acelor sateliți care promovează cu mai multă vigoare reforme politice și economice. Asta înseamnă să încurajăm în mai mare măsură guvernele din Estul Europei în promovarea reformelor, în speranța că astfel ne vom atinge obiectivele pe termen lung, de a elibera întreaga zonă. O astfel de schimbare politică față de zona est-europeană va face ca România, din cauza controlului totalitar brutal al dictatorului Nicolae Ceaușescu asupra țării, să coboare de pe primul pe ultimul loc în atenția noastră”⁴.

În această campanie de minimalizare a politicii externe a României s-au implicat masiv serviciile secrete din Uniunea Sovietică, R.D. Germană, Ungaria, Polonia, Bulgaria și Cehoslovacia. Pe de o parte, regimul de la București era prezentat în țările socialiste ca un adversar al Tratatului de la Varșovia, aflat sub influența occidentalilor, iar pe de altă parte în Occident se acredita ideea că opoziția față de unele aspecte ale politicii externe sovietice erau doar de formă, pentru că, în fond, Ceaușescu acționa de conivență cu conducerea sovietică.

Președintele Ronald Reagan era un lider politic pragmatic, iar obiectivul său fundamental viza lichidarea regimurilor totalitare, inclusiv a celui în fruntea căruia se afla Nicolae Ceaușescu. În consecință, Administratia Americană a recurs la diferite presiuni pentru a-i crea dificultăți.

S.U.A. acordau României clauza națiunii celei mai favorizate anual și în anumite condiții, vizând respectarea drepturilor omului și mai ales a dreptului la emigrare. Regimul de la București îndeplinea aceste condiții cu întârziere și incomplet. Era nevoie ca, an de an, să se recurgă la bunele

⁴ George Bush, Brent Scowcroft, **A World Transformed**, New York, Alfred A. Knopf, 1998, p. 38-39, apud **Prefața lui Adrian Năstase la România după Malta**, 2 vol., București, Fundația Europeană Titulescu, 2006.

oficii ale lui Moses Rosen, șef rabinul cultului mozaic din România, care se deplasa la Washington și stăruia pe lângă liderii evreilor americani să intervină pentru acordarea clauzei. Dar, la 26 februarie 1988, Departamentul de Stat a anunțat hotărârea S.U.A. de a retrage clauza națiunii celei mai favorizate pentru România, începând cu 8 iulie 1988, deoarece regimul de la București încălca drepturile omului și mai ales libera emigrare a cetățenilor români. În replică, la 28 februarie 1988, guvernul român a publicat o declarație prin care România renunța la clauză în relațiile comerciale cu S.U.A. Acest fapt a dus la înghețarea raporturilor cu cea mai mare putere a lumii, iar pretențiile lui Nicolae Ceaușescu de a mai juca un rol internațional major au fost, practic, anulate.

Cea mai mare vulnerabilitate a dovedit regimul de la București în privința respectării drepturilor omului. Deși semnase **Actul final** al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (1975), care avea un capitol („coș”) consacrat drepturilor omului, Nicolae Ceaușescu nu numai că nu a acționat pentru relaxarea regimului în fruntea căruia se afla, dar a introdus noi restricții și un control mai riguros asupra cetățenilor români.

De la începutul anilor ‘80 statele occidentale s-au dovedit extrem de interesate de libertatea de circulație a românilor și mai ales de dreptul lor de emigrare. La rândul său, pentru a descuraja tendința de emigrare, regimul de la București a decis, în februarie 1983, să instituie o taxă pentru cei care doreau să emigreze din România. Se afirma că statul român trebuia să recupereze o parte din sumele cheltuite pentru întreținerea în școală (fără taxe, manuale gratuite, burse etc.), medicamente și asistență medicală (gratuite); în urma protestelor internaționale, guvernul român a suspendat aplicarea acestui decret, dar nu l-a abrogat⁵.

Problema emigrării s-a aflat pe ordinea de zi a tuturor întâlnirilor avute de liderii occidentali cu Nicolae Ceaușescu; de regulă, aceștia veneau cu liste dinainte pregătite, iar președintele român dădea curs celor mai multe dintre solicitări. S-a ajuns la încheierea unor acorduri cu R.F. Germania și cu Israelul, stabilindu-se o cotă anuală de germani sau evrei care primeau aprobarea să emigreze și sumele de răscumpărare care trebuiau achitate României. Potrivit unor informații, anual, guvernul de la

⁵ Georges Castellan, **Histoire du peuple Roumain**, Paris, Editions Armeline, 2002, p. 300.

București isi dădea acordul pentru emigrarea a circa 11.000 de etnici germani și 1.000 evrei, la care se adăugau circa 2.500-3.000 de români, pe baza acordului dintre România și S.U.A. semnat în 1975⁶. Potrivit unor calcule, în deceniul 1978-1988 au emigrat aproximativ 120.000 de etnici germani⁷; sumele variau, după cum urmează: 650 dolari pentru o persoană fără școală, 1.964 pentru un student, 2.500 pentru un elev în ultimul an de liceu, 3.298 dolari pentru un absolvent de universitate, 1.035 dolari pentru un muncitor calificat⁸. Pe baza acordului dintre România și Israel, în perioada 1968-1989 au emigrat 40.577 evrei, statul român primind între 2.500 și 3.300 dolari de persoană. În fapt, Israelul a achitat sume mai mici decât cele menționate, având în vedere că nu se plătea pentru copii și pensionari⁹.

Yosef Govrin, fostul ambasador al Israelului în România, a oferit o statistică privind emigrarea cetățenilor români de origine evreiască în Israel¹⁰, din care rezultă că procesul de emigrare a fost foarte intens în primii trei ani de la crearea acestui stat; între 1948 și 1951 au emigrat 118.899 de etnici evrei, în timp ce în ultimii trei ani ai regimului Ceaușescu au emigrat doar 4.645 dintre aceștia. Făcând o analiză pe o perioadă mai lungă, se poate observa că în timpul lui Gheorghiu-Dej (1948-1964) au emigrat 208.426 evrei, iar în vremea lui Ceaușescu (1965-1989) numărul lor a fost de 58.426.

Aceste cifre arată că problema emigrării evreilor a făcut parte dintr-un „scenariu” care diaboliza regimul Ceaușescu, exagerându-se mult cifrele, astfel încât acesta să fie prezentat într-o lumină cât mai negativă, ca unul naționalist și antisemist și să fie izolat pe plan internațional. Este semnificativ faptul că, după Revoluția din decembrie 1989, procesul de emigrare a continuat; în intervalul 1990-1994 au părăsit România cu destinația Israel, 94.616 cetățeni români de origine evreiască; evident, aceștia nu erau „vânduți” și nici siliți să plece ca urmare a „politicii de purificare etnică”, a guvernanților de la București.

În anii ‘80, mass-media occidentală a dezlănțuit o adevărată

⁶ David B. Funderburk, **Un ambasador american...**, p. 114.

⁷ Radu Ioanid, **Răscumpărarea evreilor. Istoria acordurilor secrete dintre România și Israel**. Traducere Ciprian Dumea și Mirela Mircea, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 169.

⁸ **Ibidem**, p. 171.

⁹ **Ibidem**, p. 173.

¹⁰ Yosef Govrin, **Israeli-Romania relations at the Ceaușescu Era**, London, Portland Frank Cass, 2002, p.260-262.

campanie împotriva regimului de la București, acuzându-l că-și vinde proprii cetățeni, ca pe niște obiecte sau ființe necuvântătoare.

La Paris s-a înființat *Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului în România*, condusă de câțiva emigranți români (Mihnea Berindei, Sanda Stolojan etc.), care culegeau date privind încălcarea acestor drepturi; ei transmiteau informații organismelor internaționale și le difuzau prin posturile de radio *Europa Liberă* și *Vocea Americii*.

S-a recurs și la înscenări, cum a fost cea a „răpirii” scriitorului Virgil Tănase, aflat în Franța. Întreaga mass media occidentală a acuzat Securitatea română că l-a răpit și asasinat pe Tănase, drept care președintele François Mitterand și-a anulat vizita la București, programată în 1982. În schimb, președintele Mitterand s-a deplasat la Budapesta, unde a făcut declarații împotriva regimului politic din România și a lansat ideea că situația Transilvaniei nu era definitiv rezolvată, aprecieri primite cu aplauze de revizioniștii maghiari. Realitatea este că serviciile secrete franceze l-au ținut ascuns pe Virgil Tanase, care a aparut în public („inviat din morți”) imediat după revoluția română.

Situația minorităților naționale, mai ales a maghiarilor, a constituit o altă temă majoră în campania mass media occidentală de diabolizare a lui Ceaușescu. Propaganda maghiară – dispunând de o vastă experiență și de o logistică impresionantă – acredita ideea că prin tratatul de la Trianon din 1920, Transilvania a fost atribuită României, unde maghiarii au fost supuși unei crunte politici de desnaționalizare. Tezele din perioada interbelică, promovate de regimul lui Horthy, au fost „aduse la zi”, în sensul prezentării unei situații catastrofale a minorității maghiare în timpul lui Ceaușescu.

Mass-media din Occident a preluat acest mesaj și l-a amplificat, acreditând ideea că ungurii din Transilvania s-ar afla într-un mare pericol, iar comunitatea internațională trebuia să intervină de urgență. Regimul de la Budapesta susținea această campanie, publicând lucrări de istorie cu caracter revizionist (între care **Istoria Transilvaniei**, sub egida Academiei de Științe a Republicii Populare Ungare, tradusă în limbi de circulație internațională), difuzând filme despre „tragedia” ungurilor din Ardeal, făcând declarații oficiale prin care cerea României să înceteze politica de discriminare a minorităților etc.

Problema drepturilor omului și în special a minorității maghiare din România a format obiectul unei întruniri în Camera Reprezentanților a

SUA, desfășurată în ziua de 24 mai 1988, din inițiativa congresmenilor americani de origine maghiară Tom Lantos și E. Porter. Cu acest prilej, Ion Rațiu – care trăia în Marea Britanie, de unde desfășura o amplă campanie împotriva regimului Ceaușescu – a vrut să depună mărturie, dar i s-a răspuns că programul era deja stabilit. Martori au fost doar trei etnici maghiari, care au acuzat guvernul român că promova o politică de asimilare forțată și că persecuta pe cei două milioane de maghiari din Transilvania. Președintele Uniunii Mondiale a Românilor, Ion Rațiu, a intervenit prin întrebări, menționând că toată populația românească era persecutată și nu exclusiv cea maghiară, și că ungurii membri ai P.C.R. sunt, proporțional, mai numeroși decât românii¹¹. Intervenția sa nu a impresionat asistența, care era convinsă de faptul că în România minoritățile naționale erau supuse unei crunte politici represive; colaboraționismul liderilor politici ai minorității maghiare cu regimul Ceaușescu nu era o problemă reală, în opinia occidentalilor.

În timp ce propaganda maghiară în Occident era extrem de activă, istoricii români străluceau prin absență de la congresele și conferințele internaționale, unde se discutau probleme acute, cu o puternică tentă politică. Se făcea economie de valută (pentru a se putea achita rapid datoria externă), și se dădeau replici în ziarele din România.

O analiză concretă a situației minorității maghiare relevă unele date semnificative. În primul rând, conducerea de la București era interesată ca minoritățile naționale să ocupe funcții în organismele politico-administrative, cel puțin la nivelul ponderii pe care acestea o ocupau în totalul populației României. Potrivit recensământului din 1988, maghiarii, care constituiau 7,74% dintre cetățenii acestei țări, reprezentau 8% din totalul membrilor Partidului Comunist Român, 7,8% din numărul membrilor Marii Adunări Naționale (Parlamentul), 8% din membrii Consiliului General al Sindicatelor, 8,5% din Consiliul Național al Femeilor din România. În învățământul superior erau secții cu predare în limba maghiară la Universitatea *Babeș-Bolyai*, Institutul de Arte Plastice *Ion Andreescu* și Conservatorul *Gheorghe Dima* din Cluj-Napoca, la Institutul de Medicină și Farmacie, Institutul de Învățământ Superior și Institutul de Teatru *Szentgyörgyi István* din Tg. Mureș. În județele Covasna și Harghita inspectorii generali de la Inspectoratele județene de

¹¹ Gheorghe Onișoru, **Disidența românească în anul 1989. Cazul Dumitru Mazilu**, în *Clio* 1989, nr.1/2007, p. 16.

învățăământ erau maghiari, iar în alte șase județe inspectorii generali adjuncți aparțineau minorității maghiare. În 1989 presa de limba maghiară se tipărea în 83 de milioane de exemplare. Din anul 1970 în România funcționa editura *Kriterion* care tipărea cărți în limba maghiară, a căror număr a ajuns până în decembrie 1989 la 3.838 titluri, în peste 40 de milioane de exemplare (fără cartea școlară)¹².

În România funcționau trei teatre de stat în limba maghiară (la Cluj- Napoca, Sfântu Gheorghe și Timișoara), precum și secții în limba maghiară la teatrele din Oradea, Satu-Mare și Tg. Mureș; la Cluj-Napoca funcționa Opera Maghiară, finanțată de statul român. La teatrele de păpuși din Cluj-Napoca, Oradea și Tg. Mureș se prezentau programe în limba maghiară.

Propaganda maghiară, susținută de posturile de radio, TV și de presa din occident, ascundea aceste realități, prezentând o imagine catastrofică privind situația minorității maghiare din România.

În realitate, toți cetățenii, inclusiv etnicii români, sufereau de pe urma politicii regimului Ceaușescu. În fond, denigrat era nu numai Ceaușescu, denigrată era și România prin falsificarea realităților. Cunoscând această realitate, Dorina Al-George (medic, soția renumitului cărturar Sergiu Al-George, fost deținut politic) avea să aprecieze că în anii '80 a avut loc un „monstruos asalt” al Occidentului, care a impus anumite „formulări trase la xerox”, toate denigratoare la adresa poporului român, care nu ar fi capabil să acționeze pentru a asigura instaurarea unui regim democratic¹³.

Tensiunile în relațiile dintre România și Ungaria au cunoscut, în vara anului 1988, cote extrem de ridicate. Plenara C.C. al P.C.R. din 28 iunie 1988 a condamnat „manifestările antiromânești semnalate în Ungaria” și s-a pronunțat pentru soluționarea problemelor care afectau buna colaborare între România și Ungaria. Întâlnirea de la Arad, din 28 august, între liderii de partid din cele două țări, Nicolae Ceaușescu și Grósz Károly, consacrată găsirii modalităților „pentru depășirea unor probleme care s-au ivit în raporturile româno-maghiare”¹⁴, s-a desfășurat

¹² Datele concrete sunt preluate din volumul **Naționalitatea maghiară din România** (studiile seminate de Koppandi Sándor, Lörincz László, Debreczi Árpád, Nagy Ferdinand, Bodor Pál, Szász János, Veress Dániel); vezi și Mihai Stratulat, **Revizionismul și neorevizionismul ungar**, București, Editura Globus, 1994

¹³ Doina Al-George, **Șocul amintirilor**, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Pitești, Editura Paralela 45, p. 268-269.

¹⁴ **Enciclopedia istoriei politice a României. 1859-2002**. Sub redacția lui Stelian

într-o atmosferă glacială și nu a eliminat tensiunile între cele două state, guvernul de la Budapesta continuând să susțină că ungurii din România erau supuși unui regim de asimilare forțată.

Dorind parcă să ofere mass-mediei internaționale un nou subiect de critică la adresa regimului său, Nicolae Ceaușescu a relansat în 1988 programul de sistematizare a localităților rurale. La mijlocul anilor '80, satele cu mai puțin de 999 locuitori reprezentau 70,9% din totalul localităților rurale, iar cele sub 1.999 locuitori ocupau un procent de 89,6%¹⁵. Viața în satul românesc cunoștea o evoluție spre modernitate. Circa două treimi dintre casele de la țară fuseseră construite după 1950, folosind materiale durabile, având un confort sporit, o arhitectură specifică zonei geografice respective. Evident, satul românesc era lipsit de infrastructura necesară pentru apă curentă, canalizare etc fapt ce influența negativ igiena și sănătatea țăranimii.

Pornind de la faptul că în România existau foarte multe sate de dimensiuni mici, inca din 1968 s-a trecut la adoptarea unui plan care prevedea constituirea unor puternice centre comunale, care să beneficieze de roadele civilizației moderne (canalizare, energie electrică și termică, magazine, cinematografe, licee etc.). În acest scop se avea în vedere desființarea satelor mici și mutarea locuitorilor lor în centrele de comună, care aveau perspectiva de a deveni orașe. La cea de-a patra conferință a președinților Consiliilor popular, din martie 1988, Nicolae Ceausescu a preconizat ca până în anul 2000, dintr-un total de circa 13.100 de sate, să dispară cam 7.500, adică mai mult de jumătate¹⁶. Acest fapt ar fi afectat existența a peste 4 milioane de cetățeni, care trebuiau să renunțe la habitatul lor tradițional, la gospodăria proprie, constituită de-a lungul deceniilor, pentru a se muta în localități stabilite de organele de partid și de stat. S-au elaborat chiar proiectele de „locuințe tip“, cu unul sau mai multe etaje, în care să trăiască locuitorii satelor care-și construiau case noi. Un asemenea model fusese deja experimentat în satul Otopeni, pentru locuințele din preajma șoselei care ducea la aeroportul internațional (Viitor Coandă).

Acest plan a generat o puternică reacție pe plan internațional,

Neagoe, București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2003, p. 538.

¹⁵ Dinu C. Giurescu, **Distrugerea trecutului României**, București, Editura Museion, 1994, p. 29.

¹⁶ *Scântea* din 4 martie 1988.

acreditându-se ideea că Ceaușescu urmărea demolarea satelor, distrugerea mediului, a civilizației și tradițiilor țărănimii. Presa occidentală afirma că țăranii din România, mai ales cei de naționalitate maghiară și germană, trăiau sentimente de groază, așteptând ca, dintr-o clipă în alta, să apară buldozerele, care să șteargă de pe fața pământului casele în care locuiau. Organizațiile pentru apărarea drepturilor omului au intrat în alertă, cerând guvernului de la București să sisteze această operațiune, iar forurilor internaționale să intervină energic pentru salvarea unei valoroase părți din tezaurul cultural și etnografic al Europei. În concepția acestora, satele României trebuiau să rămână un fel de rezervație etnografică a Europei, ferite de efectele modernizării și urbanizării (etapă pe care Occidentul o depășise cu mai mult de un secol). O delegație de șase parlamentari europeni a intervenit pe lângă președintele Ceaușescu și primul-ministru Dăscălescu, cerându-le să renunțe la planul de distrugere a satelor din regiunile locuite de secui¹⁷. În mai multe state din Occident s-a dezvoltat o acțiune de „înfrățire” cu sate românești, pentru ca acestea să nu fie demolate. Deosebit de active au fost Olanda și Franța, care au susținut *Operation Vilages Roumains* (Operațiunea Satele Românești)¹⁸. Campania împotriva demolării satelor în România era atât de puternică, încât la ea au aderat și personalități culturale de prestigiu, precum Eugen Ionesco, Andrei Saharov și Yehudi Menuhin.

Această campanie se înscria în planul mai amplu de diabolizare a regimului de la București. Potrivit unor informații, au fost „adoptate” sate românești de către 231 comune din Belgia, 95 din Franța, 42 din Elveția, 52 din Marea Britanie. Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului, în raportul pe anul 1989, afirma că „în 1991, 90% din populația rurală *ocupa deja noile cartiere*”, o previziune cel puțin ciudată, iar Doina Cornea cerea „sprijin internațional în fața tragediei românești”, a distrugerii satelor¹⁹.

Cele mai apocaliptice scenarii erau transmise în eter, de la distrugerea locuințelor propriu-zise, la dezgroparea morților și desființarea cimitirelor, de la valorile culturale căzute sub greutatea

¹⁷ Georges Castellan, *Historie du peuple Roumain...*, p. 303.

¹⁸ Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 309.

¹⁹ Apud Patricia Gonzales Aldea, *Helsinki 1975. Începutul sfârșitului*, București, Editura Curtea Veche, 2008, p. 105-106.

buldozerelor, la oamenii care leșinau de emoția îngrozitorului spectacol al lichidării acumulărilor de generații și generații. Până și prințul de Wales s-a implicat în această campanie, condamnând „traumele provocate de desrădăcinarea comunităților tradiționale” din România²⁰.

În realitate, hotărârea de sistematizare a localităților rurale urma să se aplice în timp, neexistând nici o primejdie iminentă de distrugere a satelor. Până în decembrie 1989 au fost dislocate doar trei sate, amplasate pe traseul canalului Dunăre-București, aflat în construcție și unul lângă Snagov. Nu a fost demolat nici un sat din Transilvania și, evident, nici un sat locuit de unguri sau de germani.

Propaganda occidentală își făcea „datoria”, falsificând realitatea și compunând scenarii menite să impresioneze opinia publică. Între altele, s-au transmis „interviuri” cu țărani maghiari, mai ales femei, care plângeau în hohote văzând cum „buldozerele le dărau casele”. Evident, cetățenii din Occident nu aveau de unde să știe că aceste „interviuri” erau „mixate” în studiourile de la *Europa Liberă* sau de la *BBC*, constituind niște falsuri grosolane.

În preajma anului 1989, când s-a declanșat acțiunea de lichidare a regimurilor socialist-totalitare din Europa, Nicolae Ceaușescu era supus unui adevărat asediu din partea mass-mediei occidentale, era privit cu ură și dispreț de Gorbaciov, dar, mai ales, se confrunta cu o stare de profundă nemulțumire din partea poporului român. Cu certitudine, diabolizarea regimului Ceaușescu în mass media occidentală a avut o contribuție importantă la crearea stării de spirit care a dus la Revoluția din decembrie 1989²¹.

²⁰ Dennis Deletant, **România sub regimul comunist**, Ediția a II-a. În românește de Delia Răzdolescu, București, Fundația Academia Civică, 2006, p. 236.

²¹ Vezi, pe larg, Ioan Scurtu, **Revoluția Română din Decembrie 1989 în context internațional**, București, Editura Redacției Publicațiilor pentru Străinătate, 2009.

EPISTOLE ISTORICE (III)

Virgil Mihăilescu-Bîrliba

Abstract: The series of letters previously published (**Historical letters (I-II)**, în *Zargidava*, X (2011, pp. 174-182) and XI (2012, pp. 291-304) continues this time with other eleven letters consisting of the correspondence between the author of these lines and prof.dr. Géza Alföldy and prof.dr. Franco Sartori.

These letters reveal the relationships between the above mentioned scholars and the author of these lines on one hand, and some opinions and information concerning the Romanian historiography or the political situation of Romania on the other hand.

The copies of two letters sent by prof.dr. Géza Alföldy and prof.dr. Franco Sartori are also added.

Keywords: *Correspondence, prof.dr. Géza Alföldy, prof.dr. Franco Sartori*

Așa cum anunțam în **Epistolele** anterioare¹, de această dată reproducem unele scrisori din corespondența pe care am avut-o cu unele personalități de peste hotare. Am introdus și acum câteva din răspunsurile adresantului.

Insistăm asupra publicării unor asemenea mărturii istoriografice, întrucât, în epoca pe care o trăim – a mesajelor transmise prin poșta electronică –, tot mai mult se va pierde uzanța corespondenței clasice, pe suport de hârtie. Mesaje electronice (e-mail) nu se pastrează de obicei și astfel istoriografia se vede văduvită de această însemnată sursă de informații, care este corespondența și din care putem afla: natura și statutul relațiilor dintre diverși specialiști, mentalitatea oamenilor de știință și acțiunile lor dintr-o anumită perioadă, dificultățile muncii de cercetare etc.; ele nu se vor mai păstra în vederea analizării trecutului.

În paginile următoare ne-am oprit asupra corespondenței purtate cu doi remarcabili oameni de știință, prof.dr. Géza Alföldy² și prof.dr. Franco

¹ V. Mihăilescu-Bîrliba, **Epistole istorice (II)**, în *Zargidava*, XI, 2012, p. 291.

² Prof.dr.dr.h.c.mult. Géza Alföldy (1935-2011) a predat la universitățile din Budapesta, Bonn, Bochum și Heidelberg (la aceasta din urmă în anii 1975-2002/2005) istorie antică; numeroasele sale studii au atacat teme legate de epigrafiă romană, viața socială,

Sartori³, a căror amintire va rămâne mereu vie în fața ochilor mei.

Fiind vorba de scrisori redactate în limbi de largă circulație internațională nu am socotit necesar să le și traducem. De asemenea, ținând seama de cerințele unui spațiu tipografic mereu neîndestulător, am renunțat uneori să redăm adresele celor doi participanți așa cum au fost amintite în schimbul menționat de misive, atunci când acestea se repetau. Scrisorile sunt numerotate în continuarea celor publicate anterior, indiferent de autorul respective și două dintre ele sunt reproduse în copii.

1

SEMINAR FÜR ALTE GESCHICHTE 69 Heidelberg, den 14. Dez. 1990
DER UNIVERSITÄT HEIDELBERG Marstallhof 4
Prof. Dr. Géza Alföldy Tel. 542233

Herrn
Dr. Virgil Mihailescu-Bîrliba
Institut für Alte Geschichte
Universität des Saarlandes
Bau 10
6600 Saarbrücken

Sehr geehrter Herr Dr. Mihailescu-Bîrliba,
haben Sie besten Dank für Ihren Brief vom 6.12.1990 und für Ihre Arbeit,
die für die Bibliothek unseres Seminars bestimmt war. Es freut mich, daß
wir auf diese Art und Weise Kontakt miteinander aufgenommen haben, und
ich hoffe, daß es auch in der Zukunft dabei bleibt.
Eine kleine Gegengabe geht Ihnen gesondert zu.

militară și administrativă a Imperiului Roman, prosopografie etc. A fost distins cu numeroase premii internaționale și a devenit membru de onoare a mai multor universități din Europa, printre care și Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca.

³ Prof.dr. Franco Sartori (1922-2004) a susținut cursuri de epigrafie romană și de istorie greacă și romană la renumita universitate din Padova (1958-1996). A cunoscut în tinerețe mulți viitori mari specialiști români, care pe atunci studiau la Școala Română din Roma (prof.dr. Emil Panaitescu, prof.dr. Scarlat Lambrino, prof.dr. Dinu Adameșteanu, prof.dr. Dumitru Tudor, dr.doc. Bucur Mitrea, prof.dr. Dumitru Berciu etc.), cărora le-a păstrat o caldă prietenie și pe care i-a ajutat de multe ori, mai ales în calitate de profesor și director al Institutului de istorie Antică, dar și de prorector al universității padovane.

Mit besten Wünschen für Ihren Aufenthalt in Deutschland sowie für
Weihnachten und für das kommende Neue Jahr bleibe ich

Ihr
ss/G. Alföldy

2

SEMINAR FÜR ALTE GESCHICHTE
UNIVERSITÄT HEIDELBERG
Prof.dr.dr.h.c.mult. Géza Alföldy

69 Heidelberg, den 3.2.93
Marstallhof 4.
Tel. 54 22 33

Herrn
Dr. Virgil Mihailescu-Bîrliba
Deutsches Archäologisches Institut
- Zentrale -
Podbielskiallee 69/71
D-1000 Berlin 33

Sehr geehrter Herr Mihailescu-Bîrliba,
haben Sie Dank für Ihren Brief vom 5.1.1993. Wir haben für Sie für die
beiden Nächte vom 3. und 4. März 1993 hier in Heidelberg im Hotel
"Weißer Bock" (Große Mantelgasse 24, Telefon 22231) ein Zimmer
reserviert. Es kostet pro Tag DM 55,- (Dusche, Frühstück). Das ist wohl am
ehesten das Preiswerteste, was man in Heidelberg auftreiben kann. Es wäre
wichtig, daß Sie das Zimmer am 3.3. bis ca. 18.00 Uhr beziehen. Auf jeden
Fall bitte ich Sie, zu bestätigen, daß Ihnen diese Reservierung entspricht. Es
ist immer sehr schwierig in Heidelberg etwas zu finden, und wir müssen
sicher sein, ob das Zimmer für Sie reserviert bleiben soll oder nicht.

Gerne wüßte ich auch, wann Sie genau ankommen. Ich werde am 3.3.
vormittags im Seminar sein. Ob ich am 4. kommen kann, ist noch
ungewiß, ich könnte es aber eventuell einrichten. Am 5. oder am 6.
werde ich für längere Zeit verreisen. Doch selbst wenn wir uns nicht
treffen könnten, was ich bedauern würde, meine Mitarbeiter werden Sie
hier empfangen und Ihnen alles zeigen.

Mit freundlichen Grüßen und besten Wünschen für Ihren Aufenthalt in
Deutschland bleibe ich

Ihr
ss/G. Alföldy

3

Dr. Virgil Mihailescu-Bîrliba
Deutsches Archäologisches Institut. Zentrale
Podbielskiallee 69/71. Postfach 33 00 14
D-1000 Berlin 33

Berlin, den 15.02.1993

Sehr geehrter Herr Professor. Alföldy !

Ich danke Ihnen sehr für Ihren so freundlichen Brief vom 3.2.1993.

Gleichzeitig, möchte ich Ihnen danken für Ihre Anteilnahme.

Ich freue mich sehr, daß ich anschließend für einige Tage nach Heidelberg kommen kann und daß Sie mich freundlicherweise empfangen können. Ich plane am 3. März in Heidelberg einzutreffen und am 5. März weiterzureisen.

Ich werde versuchen am 3. März vormittags Sie in Seminar zu besuchen.

Falls ich es nicht schaffe schreibe ich Ihnen oder rufe Sie an.

Die beste Grüße,

Ihr,

(Dr. Virgil Mihailescu-Bîrliba)

4

Prof. Dr. Géza Alföldy

69117 HEIDELBERG, den 4.12.95

Herrn Professor

Dr. Virgil Mihailescu-Bîrliba

Universitatea "Al. I. Cuza"

Institutul de Istorie și Arheologie "A.D.Xenopol"

Str. Lascăr Catargi 18

6600 Iași. România

Lieber Herr Mihailescu-Bîrliba,

ich danke Ihnen bestens für Ihren Brief vom 13. 11. 1995 und für die wertvollen Publikationen. Ich bedauere sehr, daß ich seinerzeit am Kolloquium über die Beziehungen zwischen Rom und anderen Völkern nicht teilnehmen konnte. Desto mehr freue ich mich darüber, jetzt die Veröffentlichung der Akten dieses Kongresses zu besitzen⁴.

⁴ În *Arheologia Moldovei*, XVII/1994 (p. 11-116) au fost publicate lucrările Colocviului

Ich hoffe Ihnen in absehbarer Zeit einiges schicken zu können, was Sie interessieren dürfte. Sonst möchte ich Ihre besten Wünsche zu Weihnachten und für das kommende Neue Jahr von Herzen erwidern und bleibe mit freundlichen Grüßen

Ihr
ss/G. Alföldy

5

Università di Padova
Istituto di Storia Antica
Telefono 20.154. Via Accademia, 5
35100 Padova

Padoue, le 9. 5. 1981

Cher Monsieur et Collègue,

après une longue absence de Padoue je trouve votre cadeau *La monnaie romaine chez les Daces Orientaux*⁵ et le livre de P. Diaconu sur *Les Coumans*⁶ etc.

Je vous remercie de votre générosité, qui est une nouvelle épreuve de votre souvenir. J'ai pu seulement feuilleter votre livre, car j'ai ici maintenant une foule de chose à faire. Mais cela a été suffisant pour voir que votre livre, pour moi au moins, apporte du nouveau.

Je vous félicite très chaleureusement de votre activité scientifique, qui continue d'une façon admirable. Malheureusement j'ai peu de temps pour la sciences à cause de plusieurs tâches administratives que mon Université m'a confiées. Toutefois j'ai quelques chose sous presse, que je vous enverrai dans un temps prochain.

J'espère que tout est bien chez vous !

Encore merci, avec mes meilleurs souvenirs.

Votre très dévoué

ss/Franco Sartori

internațional **Beziehungen des Römischen Reiches mit anderen Völkern (1. bis 4. Jh. u. Z.). Rumänisch-Deutsches Kolloquium (Bukarest, 12. – 14. April 1988).**

⁵ V. Mihailescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, București, Editura Academiei, 1980.

⁶ Este vorba de cartea cunoscutului arheolog dr. Petre Diaconu (1924-2007), *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*, București, Editura Academiei, 1978.

6

Padoue, le 10 avril '91

Cher Monsieur et collègue,
je viens de recevoir *Dacia rășăriteană în secolele VI-I î. e. n. Economie și monedă*⁷ et je vous remercie beaucoup de ce cadeau important. L'histoire de la Dacie orientale est une page éminente de l'histoire de l'entière péninsule balcanique et de la phase précédent la conquête romaine.

Je voudrai me "revancher" (dans le sens amical de ce terme). Avez-vous quelques désirs de publications italiennes ? Peut-être vous connaissez des titres. Si vous me les écrivez, je pourrais voir de trouver un livre qui vous soit utile.

Je pense souvent à votre Pays, auquel je souhaite de reprendre force économique, comme il le mérite. J'espère que tout ira bien dans peu de temps, à vous aussi.

Ma santé n'est pas la meilleure. En novembre j'ai eu un infarctus cardiaque et après deux séjours à l'hôpital je suis maintenant „partagé" entre ma maison et l'Université. Mais toujours avec beaucoup de prudence et de médicaments!

En attendant vos nouvelles je vous prie de bien vouloir agréer mes salutations les plus cordials.

ss/Franco Sartori

7

Università di Padova
Storia Antica
Telefono 8758344. Via Accademia, 3
35139 Padova

Padoue, le 12. 01. 1992

Monsieur le Professor
Dr. Virgil Mihailescu-Bîrliba
Academia Română, Filiala Iași
Institutul de Arheologie
Str. Lascar Catargi 18

⁷ V. Mihailescu-Bîrliba, *Dacia rășăriteană în secolele VI-I î.e.n., Economie și monedă*, Iași, Editura Junimea, 1990.

6600 Iași

Cher Monsieur et Collège,

Je vous remercie de vos vœux pour la nouvelle année, que j'ai reçu avec le retard auquel nos services de poste nous ont habitués. À vous aussi la meilleure années possible dans les temps orageux que nous vivons.

Je n'avais pas oublié votr désir de passer quelques mois en Italie, mais j'ai dû attendre que la chaire de numismatique dans mon université pour l'années académique 1991-1992 (qui commence en novembre) pût avoir son titulaire, qui, comme vous le savez bien, est maintenant notre ami Giovanni Gorini⁸.

D'accord avec lui je pense tenter d'obtenir l'argent nécessaire de notre CNR (Conseil National des Recherches). M. Gorini se charge de tout ce qu'il faut faire du point de vous bureaucratique. Il y aura certainement des imprimés à remplir, soit de votre côté (nous les enverrons) soit du côté de notre **Dipartimento di scienze dell'antichità**, qui a "assimilé" les Instituts classiques (Archéologie, Philologie grecque et latine, Etudes byzantines et neo-grecques, Histoire ancienne).

Surtout il faudra trouver à Rome un bon patronage... M. Gorini vous mettra à jour de tout.

Veuillez agréer mes meilleurs sentiments de consideration.

Votre

(Franco Sartori) ss/Franco Sartori

8

Dr. Virgil Mihailescu-Bîrliba

Iași, le 20e Avril 1992

Cher Monsieur le Professeur,

Le temps a passé très vite et je n'ai pas vous écrit. Je m'excuse. Mais, il-y-a toujours des choses inattendu: j'ai été en Bessarabie pour un cours d'histoire ancienne à l'Université⁹; et après ça mon père (professeur de la langue latine)¹⁰ a décédé et j'ai traverse un laps de

⁸ Prof.dr. Giovanni Gorini, titularul cursului de numismatică antică de la Universitatea din Padova.

⁹ Autorul a fost invitat să susțină o conferință la Universitatea „Alecu Russo” din Bălți (Republica Moldova) în luna martie, 1992.

¹⁰ Prof. Haralambie Mihailescu (1906-1992).

temps d'inactivité.

Maintenant, nous attendons les Pâques. Mes félicitations pour vous et votre famille! Seul le Dieu peut nous aider!

Je vous remercie infiniment pour votre effort en ce qui me concerne. M. Prof. Gorini m'a écrit et j'ai lui répondu. Mais, j'ai compris que en quelques sort les choses se peuvent s'arranger.

J'ai reçu aussi l'annonce pour le livre en l'honneur de vous. Mes voeux et je vous souhaite santé et une longue vie!

Avec mes meilleurs sentiments,

votre

ss/Virgil Mihailescu-Bîrliba

9

le 2.9.92

Cher monsieur et collègue,

Je viens de recevoir "Arheologia Moldovei" XIV, 1991 et je pense vous devoir ce cadeau, où je trouve vos articles sur le trésor de *denarii* de Gherăești Noi¹¹ et sur le premier *symposion* balkanique de numismatique¹² et où je vois votre nom comme celui du rédacteur responsable. Je vous remercie beaucoup, même de votre letter du 20e avril, à laquelle je n'avais pas encore répondu. Je regrette d'avoir appris la nouvelle de la mort de votre père: c'est une expérience que j'ai eue en 1959 (ma mère mourut en 1939). Depuis beaucoup de temps je ne vois pas Gorini et je ne sais pas s'il a réussi à découvrir quelque possibilité pour votre visite à Padoue. Mais je crains que les récentes mesures d'économie décidées par notre gouvernement (la situation italienne est mauvaise) seront un obstacle plutôt sérieux. J'ai envoyé à votre adresse personnelle quelques articles que j'ai publiés dans les années passées.

Veuillez agréer mes amitiés

ss/Franco Sartori

¹¹ V. Mihailescu-Bîrliba, **Tezaurul de denari romani imperiali de la Gherăești Noi, jud. Neamț**, în *Arheologia Moldovei*, XIV, 1991, p. 57-65.

¹² V. Mihailescu-Bîrliba, **Primul Simpozion Balcanic de Numismatică (Varna, 1988)**, în *Arheologia Moldovei*, XIV, 1991, p. 174-175.

10

Franco Sartori

Padoue, le 4 mai 1993

Monsieur le Professeur
Dr. Virgil Mihăilescu-Bîrliba

Cher collègue,

J'ai reçu – il y a quelques jours – votre envoi: **Le paléolithique et le néolithique de la Roumanie en contexte européen** (1991)¹³ et *Arheologia Moldovei* XV, 1992. Je vous remercie beaucoup. Vous travaillez toujours intensément, avec de très bons résultats. J'ai montré ces dernières publications à quelques collègues de notre Institut d'Archéologie, qui m'ont demandé de pouvoir les avoir un peu de temps pour les étudier, chose que j'ai "octroyées" bien volontiers.

Dans ce jour est en Italie M.I. Fischer¹⁴, maintenant doyen de la Faculté des Lettres de București. Il nous a donné hier une belle conférence sur le latin "vulgaire", en particulier dans la région danubienne. Je l'avais vu la dernière fois en 1967 dans votre Pays. Il a pu jouir d'un accord interuniversitaire, dont je voudrais connaître les conditions pour voir s'il peut être appliqué à d'autres savants roumains, parmi lesquels vous aussi. J'en parlerai même à Gorini.

Nous vous enverrons quelques travaux récents qui pourront vous intéresser.

Veuillez agréer, cher collègue, mes salutations distinguées.

Votre Franco Sartori

11

le 10.01.1996

Mon cher collègue,

Merci de vos vœux, que je viens de recevoir aujourd'hui. À vous aussi je souhaite la meilleure année possible. Je vous espère en bonne santé et toujours travaillant du point de vue scientifique. Je suis presque à la retraite, mais, jusqu'à octobre, je donnerai encore un petit cours dans l'École de spécialisation en Archéologie de mon Université. Ma santé

¹³ **Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen**, ed. V. Chirica, BAI, IV, Iași, 1991.

¹⁴ Prof.dr. Iancu Fischer, renommé linguiste (1923-2002).

n'est pas la meilleure, mais on doit se contenter.

J'ai reçu "Arheologia Moldovei" XVII, où j'ai lu avec profit votre article sur les monnaies romaines à l'est de la Dacie¹⁵ et les trois comptes-rendus que vous avez rédigés¹⁶. Qui est Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba¹⁷ ? Votre fils ? Dans ce cas, je le félicite.

Tout mes amitiés
ss/Franco Sartori

¹⁵ V. Mihailescu-Bîrliba, **Römische Münzen östlich der Provinz Dazien im 2.-3. Jh. u. Z.**, în *Arheologia Moldovei*, XVII, 1994, p. 69-73.

¹⁶ În *Arheologia Moldovei*, XVII, 1994, p. 344-345.

¹⁷ Prof.dr. Lucrețiu Mihăilescu-Bîrliba, Facultatea de Istorie a Universității „Al.I. Cuza” Iași.

RUPRECHT-KARLS-
UNIVERSITÄT HEIDELBERG
SEMINAR FÜR ALTE GESCHICHTE

69117 HEIDELBERG, den
Marstallhof 4 4.12.95
Tel.: (0 62 21) 54 22 33
Fax: (0 62 21) 54 22 34

Prof. Dr. Géza Alföldy

Herrn Professor
Dr. Virgil Mihăilescu-Bîrliba
Universitatea "Al. I. Cuza"
Institutul de Istorie si
Arheologie "A.D. Xenopol"
Str. Lascăr
6600 Iași
România

Lieber Herr Mihăilescu-Bîrliba,

ich danke Ihnen bestens für Ihren Brief vom 13.11.1995 und für die wertvollen Publikationen. Ich bedauere sehr, daß ich seinerzeit am Kolloquium über die Beziehungen zwischen Rom und anderen Völkern nicht teilnehmen konnte. Desto mehr freue ich mich darüber, jetzt die Veröffentlichung der Akten dieses Kongresses zu besitzen.

Ich hoffe Ihnen in absehbarer Zeit einiges schicken zu können, was Sie interessieren dürfte. Sonst möchte ich Ihre besten Wünsche zu Weihnachten und für das kommende Neue Jahr von Herzen erwidern und bleibe mit freundlichen Grüßen

Ihr

L. Alföldy

Dipartimento Scienze dell' Antichità

Università di Padova

Sezione di Storia Antica

Telefono 36.088 - Piazza Capitaniato, 7
35100 Padova

Padoue, le 10 avril '91

Cher Monsieur et collègue,

Je viens de recevoir Dacia răsariteană în secolele VI - I î. e. n. - Economie și monedă et je vous remercie beaucoup de ce cadeau important. L'histoire de la Dacie orientale est une page éminente de l'histoire de l'entière péninsule balcanique et de la phase précédant la conquête romaine.

Je voudrais me "revancher", (dans le sens amical de ce terme). Avez-vous quelques désirs de publications italiennes? Peut-être vous connaissez des titres. Si vous me les écrivez, je pourrais voir de trouver un livre qui vous soit utile.

Je pense souvent à votre Pays, auquel je souhaite de reprendre force économique, comme il le mérite. J'espère que tout ira bien dans peu de temps, à vous aussi.

Ma santé n'est pas la meilleure. En novembre j'ai eu un infarctus cardiaque et

après deux séjours à l'hôpital je suis maintenant "partagé" entre ma maison et l'Université. Mais toujours avec beaucoup de prudence et de médicaments!

En attendant vos nouvelles je vous prie de bien vouloir agréer mes salutations les plus cordiales.

Jean Colectu

PROSPECȚIUNI MAGNETOMETRICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: REZULTATE ȘI PERSPECTIVE ALE UNUI PROIECT ȘTIINȚIFIC MOLDO-GERMAN

Alexandru Popa¹, Sergiu Musteață², Hans-Ulrich Voss³

Abstract: This article report the main findings of an archaeological project from „Ion Creangă” Pedagogical State University in Chișinău. The main goal of this project is to enrich the competitiveness of archaeological science from Republic of Moldova. With support of strategic partners from two European countries and Moldovan Diaspora we will ensure the transfer of the know-how and experience to Moldova in the field of Landscape Archaeology. The main objectives is to do the common investigations, to train experts in the field, to organize a high equipped base, to promote the archaeological potential of Moldova and to prepare in partnership with German and Romanian colleagues a FP7 pilot-project in the field of Landscape Archaeology.

Keywords: *Republic of Moldova, gradiometers, magnetometric prospectings*

Introducere

Prospecțiunile magnetometrice, cunoscute și sub numele de gradietrie⁴, nu sunt o noutate în arheologia europeană. Însă abia în ultimii ani, în urma dezvoltării rapide a tehnologiilor informaționale, a fost posibilă optimizarea utilizării acestei metode în arheologie: între timp aparatajul a devenit accesibil din punct de vedere financiar, iar datorită utilizării computerelor mobile performante – prelucrarea și procesarea datelor este posibilă în câmp. Aceste circumstanțe, în paralel cu procesul de internaționalizare a cercetării arheologice de la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” în colaborare cu

¹ Cercetător științific, Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, str. Gábor Áron 16, RO – 520008, Sfântu Gheorghe.

² Conferențiar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Facultatea de Istorie, Strada Ion Creangă 1, MD – 2051 Chișinău.

³ Cercetător științific, Römisch-Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Institut, Palmengartenstr. 10-12, D – 60325 Frankfurt/Main.

⁴ Măsurarea gradientului componente magnetice verticale a pământului, efectuată cu ajutorul unui gradiometru magnetic.

Asociația Națională a Tinerilor Istorici din Moldova, au făcut posibilă desfășurarea în anii 2009-2010 a proiectului „Prospecțiuni geofizice în Moldova”, unele rezultate și perspective ale căruia le prezentăm în cele ce urmează⁵.

Ca metodă de cercetare în arheologie, magnetometria se bazează pe interpretarea contrastului dintre valorile câmpului magnetic al suprafeței solului într-un punct anumit și valorile câmpului magnetic natural al pământului. Această diferență permite evidențierea de anomalii magnetice care indică existența unor structuri subterane de origine naturală sau umană. Utilizată împreună cu alte metode de cercetare, magnetometria contribuie la o recunoaștere mult mai eficientă a urmelor arheologice subterane. Spre deosebire de multe alte metode de studiu arheologic, magnetometria posedă particularități deosebite: rezultatele ei nu depind considerabil de timpul zilei, anotimp, condiții climaterice, culturi agricole sau starea suprafeței solului. În afară de aceasta, metoda respectivă oferă posibilitatea de a desluși structuri arheologice aflate în totalitate sub pământ, până la o adâncime de circa 2 m.

Magnetometria în arheologie este o cercetare non-distructivă, care nu afectează în niciun fel suprafața actuală a solului. Grație acestei particularități, ea se pretează drept tehnologie de vârf în cercetarea unor situri în care săpăturile arheologice sunt fie imposibile, fie nedorite, fie greu de finanțat, devenind prin aceasta un instrument indispensabil pentru o cercetare arheologică modernă. În statele puternic industrializate domeniul aplicațiilor magnetometrice în arheologie a cunoscut în ultimii ani o dezvoltare largă. Aparatele, care ajung pentru moment să devină dotarea standard a cercetătorilor-arheologi, au fost acum câțiva ani un instrument sofisticat, disponibil doar unor geofizicieni selecți. Aplicarea la scară largă a acestei tehnologii de cercetare în Republica Moldova a fost până în prezent limitată de lipsa de aparataj adecvat. Astfel, în vederea inventarierii patrimoniului arheologic al Republicii Moldova, utilizarea acestei metode devine extrem de necesară.

Istoria aplicării magnetometriei în arheologie începe în anii '50 ai secolului al XX-lea. Drept pionieri ai acestei metode de cercetare sunt considerați doi cercetători englezi – Martin Aitken și Edward Hall de la Oxford. Aceștia erau antrenați în cercetările de salvare de dinaintea construirii în zona Peterborough a unui segment de autostradă și încercau

⁵ Pentru rezultatele preliminare ale cercetărilor a se vedea: POPA 2010a; POPA 2010b.

să localizeze cuptoarele de ars ceramică de epocă romană din zona respectivă. Evenimentul produs în anul 1958 este considerat momentul de început al aplicației magnetometrice în arheologie. Cum s-au desfășurat aceste prime investigații? Distanța dintre puncte era fixată de 1,5 x 1,5 m, așa încât pentru o suprafață de 5 ha a fost nevoie de o săptămână de lucru. La sfârșitul acesteia s-a putut identifica în teren un cuptor de ars ceramică, care fusese scopul principal al căutărilor⁶.

După același sistem a lucrat și V.P. Dudkin cu magnetometrul de tip „M 27”, efectuând măsurări, inclusiv pe teritoriul actual al Republicii Moldova, ale căror rezultate ilustrează evoluția aplicațiilor magnetometrice în slujba arheologiei secolului al XX-lea⁷. Ulterior această metodă de investigații nu a mai fost folosită în Republica Moldova. Din informația de care dispunem, o primă încercare s-a făcut abia în anul 2005. Cu ajutorul magnetometrului cu o singură sondă de la RGK (Römisch-Germanische Kommission), cercetătoarea Elke Kaiser de la Freie Universität zu Berlin a efectuat, împreună cu Eugen Sava din Chișinău, o prospecțiune geomagnetică în situl de la Miciurin-Odaia din raionul Drochia. Din rezultatele acestor investigații, putem deduce că cercetările geomagnetice nu s-au soldat cu evidențierea unor anomalii de origine umană⁸.

Proiectul moldo-german „Prospecțiuni geofizice în Moldova”

În ultimul timp, în organizarea și desfășurarea unor asemenea cercetări se implică activ Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Astfel, cu sprijinul Institutului German de Arheologie din Frankfurt pe Main, în anii 2009-2010 s-au efectuat primele sondaje geofizice comune. În desfășurarea acestor sondaje au fost implicați, alături de cercetători-arheologi consacrați, masteranzi și doctoranzi ai facultății de istorie. În paralel, a fost organizat la Chișinău un curs teoretico-practic pentru studenții de la masterat care a avut în atenție metodele non-distructive de cercetare în arheologia modernă. Cu ajutorul magnetometrului cu 5 sonde și al aparatelor complementare, puse la dispoziție de partenerul german, a fost posibilă o demonstrație pe scurt atât a posibilităților, cât și a limitelor aplicării în arheologie a acestei tehnologii din domeniul geofizicii.

În anul 2009 lucrările s-au desfășurat în luna octombrie, fiind

⁶ Aitken 1961.

⁷ Dudkin/Videkko 2004.

⁸ Kaiser/Sava 2006.

realizate sondaje pe suprafața a 5 situri arheologice din Republica Moldova – Horodca și Costești, raionul Ialoveni, Petreni, raionul Drochia, Sobari, raionul Soroca și Trebujeni, raionul Orhei⁹. Măsurări geomagnetice au fost posibile pe o suprafață de peste 20 000 mp, fiind descoperite urmele unor complexe de locuit și ale unor sisteme de fortificație¹⁰. Pentru investigații s-a folosit un magnetometru, compus din cinci sonde de tip „Dr. Förster” dispuse pe un suport mobil non-magnetic al firmei Sensys din Germania (Fig. 1). Distanța dintre sonde era de 0,25 m, viteza de propulsare a căruciorului varia între 0,6 – 1,2 m/s. În cadrul acestei campanii de teren rezultate deosebit de interesante au fost obținute, de exemplu, în așezarea de tip Cucuteni-Tripolie dispusă între satele Petreni și Sofia din raionul Drochia, precum și în așezarea de epocă romană târzie de la Sobari, raionul Soroca.

În cadrul așezării de la Petreni/Sofia¹¹ au fost investigate două casete cu dimensiunile de 50x50 și 30x50 m¹². Drept rezultat a fost posibilă identificarea câtorva anomalii magnetice, care după formă și dimensiuni pot fi identificate cu resturi de locuințe din cadrul așezării. Prospekțiunile de teren realizate în paralel cu măsurările geomagnetice au confirmat posibilitatea extinderii sitului pe o arie de peste 36 ha. La suprafața actuală a solului s-au observat numeroase aglomerări de vase ceramice și lipituri arse de lut. Toate acestea creau condiții prielnice pentru o cercetare geomagnetică integrală, care a fost posibilă în campania anului 2010 (Fig. 2) și apoi a anului 2011¹³.

⁹ Pentru raportul preliminar al acestor investigații – a se vedea POPA u. a. 2010b.

¹⁰ La proiect au participat, din partea Institutului German de Arheologie din Frankfurt am Main/Germania - Friedrich Lüth, Alexandru Popa, Knut Rassmann, Klaus Baltes, iar din partea Republicii Moldova – Gheorghe Postică, Sergiu Musteață, Veaceslav Bicbaev, Octavian Munteanu, Vasile Iarmulschi, Ghenadie Sîrbu, Ecaterina Crețu, Livia Ermurachi și Corina Rezneac.

¹¹ Situl este cunoscut sub numele de „Sofia I” / „La Șulim” / „Via Boierească” și se găsește la circa 6 km spre sud-vest de satul Petreni, raionul Drochia. Așezarea este cunoscută de la începutul secolului al XX-lea, când E. Stern a investigat prin săpături arheologice opt locuințe din lemn cu lipituri de lut. Ulterior situl a mai fost investigat de V. Zirra, T. Passek, K. Šiskin, V. Marchevis și V. Bicbaev. Štern 1906; Штерн 1907; Маркевич 1981; Sorochin 2004.

¹² La măsurări au participat Knut Rassmann, Klaus Baltes, Alexandru Popa, Ghenadie Sîrbu și Viaceslav Bicbaev.

¹³ Cercetarea suplimentară din anul 2011 a fost efectuată de colegul Knut Rassmann de la Römisch-Germanischen Kommission din Frankfurt/Main. La momentul redactării acestui studiu planul magnetometric final al așezării culturii Cucuteni de la Petrei/Sofia

La Sobari, raionul Soroca¹⁴, măsurările s-au concentrat parțial asupra spațiului din interiorul incintei, azi nefolosit pentru agricultură, precum și la sud de acesta. În colțul de sud-vest a incintei investigațiile nu au fost posibile din cauza arbuștilor deși care au crescut necontrolat în această parte a sitului. De asemenea, spațiile investigate anterior prin săpături de E. Rikman și I. Niculiță nu au putut fi cercetate din cauza gropilor adânci, rămase pe locul săpăturilor arheologice. În total, la Sobari a fost investigată o suprafață de circa 10 000 mp. Imaginea preventivă obținută de pe urma investigațiilor (Fig. 3) confirmă observațiile anterioare ale lui Rikman despre structura internă a așezării și a dispunerii în teren a resturilor de construcții. Relativ bine se observă urmele celor trei laturi ale incintei de piatră din partea de nord-vest a așezării. Noutatea investigațiilor le reprezintă cel puțin trei construcții, probabil de lemn, cu lipituri de lut. Procesarea finală a imaginii obținute și mai ales extinderea pe parcursul campaniilor viitoare a investigațiilor la dimensiunea întregului sit ne întărește optimismul, că vom putea obține cu ajutorul măsurărilor rezistivității magnetice imaginea completă a așezării și eventual a necropolei aferente.

Proiectul privind cercetările geomagnetice moldo-germane a fost continuat și în anul 2010. Spre deosebire de anul precedent, Institutul German de Arheologie a pus la dispoziția echipei de lucru un echipament și mai performant, compus din 16 sonde de tip „Dr. Förster” (Fig. 4). Sondele au fost dispuse pe un suport non-magnetic, elaborat și asamblat ca și cel precedent de firma Sensys din Germania și propulsat în câmp de un automobil de teren. Distanța din sonde era de 0,25 m, iar concomitent putea fi măsurată o fâșie cu lățimea de 4 m. Viteza de propulsare varia între 0,6-15 km/oră. Cu ajutorul acestui echipament s-au efectuat măsurări geomagnetice într-o serie de situri din diferite epoci pre- și protoistorice, precum și pe suprafața orașului medieval de lângă satul Trebujeni, raionul Orhei.

Din punct de vedere al dezvoltării metodei de cercetare, deosebit de

înca nu era procesat.

¹⁴ Situl este cunoscut de pe urma cercetărilor lui Emanoil Rikman în anii 1966-1972 și Ion Niculiță în anii 1990-1994. Situl reprezintă o așezare a culturii Sântana de Mureș-Černjachov, la extremitatea de vest a căreia s-a descoperit o incintă de piatră cu construcții de piatră și lemn pe interior. Pentru principalele rezultate ale investigațiilor din așezarea de la Sobari a se vedea RIKMAN 1970; NICULIȚĂ 1996; POPA 1997.

promițătoare sunt rezultatele cercetării de la „Orheiul Vechi”¹⁵. Aici a fost investigată o suprafață de circa 1,0 ha, dispusă la sud de incinta așa-numitei citadele de piatră. Spre deosebire de cercetările din cadrul campaniei anului 2009, care s-au efectuat în interiorul incintei, aici s-au putut desluși o serie de anomalii magnetice, indicând existența sub nivelul actual al solului a diferitor construcții din perioada medievală. Amploarea cu care pot fi făcute investigațiile respective (circa 20 ha/zi) și, respectiv, susceptibilitatea magnetică a suprafeței fostului oraș medieval, sunt factorii decisivi pentru utilizarea magnetometriei la planificarea și managementul cercetărilor ulterioare din acest sit arheologic de importanță internațională.

Cercetări geomagnetice de amploare au fost efectuate în situl de la Sângerei, raionul Sângerei, marcat la suprafață prin materialul arheologic de tip Cucuteni-Tripolie și Sântana de Mureș-Cernjahov¹⁶. Aici a fost investigată geomagnetic o suprafață de peste 20 ha. Rezultatele au confirmat concluzia formulată pe marginea materialului de suprafață despre existența aici a două situri arheologice – eneolitic și de epocă romană târzie. Astfel, în partea de sud a promontoriului au fost fixate o serie de anomalii dispuse în câteva rânduri concentrice (Fig. 5). Pe baza analogiilor în așezarea de la Petreni, raionul Drochia, acestea pot fi interpretate drept locuințe ale așezării culturii Cucuteni-Tripolie. În afară de locuințe de dimensiuni „mici”, s-au descoperit și anomalii de formă alungită de dimensiuni de circa 6 x 15 m. Probabil, este vorba fie de câte o construcție de dimensiuni mari, fie de două construcții mai mici alăturate. În baza distribuției materialului arheologic de suprafață, estimăm dimensiunea așezării la circa 7 ha.

În partea opusă a promontoriului s-a descoperit o anomalie geomagnetică de formă alungită, care poate fi interpretată drept o construcție de piatră cu o lungime de circa 28,0 m. Aceasta poate fi pusă în legătură cu materialul arheologic de tip Sântana de Mureș-Cerneahov adunat la suprafața sitului. Unele dintre anomaliile magnetice de dimensiuni mai mici pot fi, la rândul lor, interpretate drept gropi de morminte. Această ipoteză urmează să fie însă verificată prin intermediul

¹⁵ Pentru o prezentare recentă a orașului medieval – a se vedea POSTICĂ 2006.

¹⁶ Punctul se află pe un promontoriu dispus la circa 10 km de la centrul orașului Sângerei. Situl este cunoscut de pe urma periegezelor de teren efectuate de către arheologul Veaceslav Bicbaev.

unor cercetări pluridisciplinare mai aprofundate.

O atenție deosebită a fost acordată investigațiilor din așezarea de la Petreni. Cunoscându-se potențialul științific al sitului de pe urma investigațiilor din anul 2009, aici s-au efectuat măsurări geomagnetice pe o suprafață de peste 14 ha (Fig. 2).

Suprafața prospectată în anul 2010 reprezintă aproximativ o jumătate din așezarea a cărei cercetare a început cu peste un secol în urmă. Inițial dimensiunile locuirii au fost estimate pe baza aerofotografiei sitului, precum și pe baza cartării materialului de suprafață. Jumătatea de nord a așezării era ocupată în anul 2010 de culturi agricole de iarnă și nu a putut fi investigată. Planul magnetometric realizat pe urma campaniei de la Petreni indică cu claritate o locuire a cărei construcții sunt dispuse în linii concentrice grupate în jurul unui sector central. Calitatea înaltă a imaginii procesate pe baza măsurărilor de la Petreni se datorează cantității mari de lut ars din componența resturilor caselor eneolitice.

Un rezultat important al cercetărilor din anul 2010 îl reprezintă descoperirea unei anomalii semicirculare de dimensiuni mari, care înconjoară aglomerarea de locuințe pe din afară, interpretată drept urmă a șanțului de la palisada ce înconjură așezarea. Urme mult mai puțin vizibile ale unui alt șanț se observă în presupusa parte centrală a așezării. În concluzie putem conchide, că investigațiile geomagnetice de la Petreni, raionul Drochia, indică încă o dată fiabilitatea acestei metode pentru cercetarea structurii interne a siturilor eneolitice în care se păstrează resturile unor construcții de lemn cu lipituri de lut.

Urmele așezării par a fi bine păstrate. Situl este relativ ușor accesibil. Terenul este folosit pentru culturi agricole de gospodăria colectivă din localitatea Sofia, raionul Drochia, dar, spre deosebire de alte situri, suprafața așezării nu este parcelată. Măsurările geomagnetice din anul 2010 vin să confirme clar importanța și potențialul științific ale sitului, care la moment după gradul de păstrare și posibilitățile de explorare științifică apare drept unicat în Europa. Cercetările pluridisciplinare din viitorul apropiat ar putea scoate la iveală și alte particularități specifice ale locuirii eneolitice din Podișul Central Moldovenesc în particular și a culturii Cucuteni-Tripolie în general.

În finalul campaniei de cercetări comune, care a durat aproape întreaga lună octombrie 2010, reprezentanții Institutului German de Arheologie au ținut o conferință în fața colegilor și studenților de la UPS, prezentând rezultatele preliminare ale investigațiilor desfășurate. Primele

rezultatele preliminare ale acestor investigații au fost publicate în periodice din Republica Moldova și urmează să fie publicate în Germania¹⁷.

În acest mod, activitatea grupului de lucru reprezintă o continuare logică a colaborării între Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău cu Institutului German de Arheologie prin implementarea unei tehnologii moderne de cercetare non-distructivă a siturilor arheologice, cumulat cu instruirea viitorilor utilizatori ai acestei tehnologii în Republica Moldova în cadrul programelor de masterat în domeniile istorie și patrimoniu cultural.

Quo vadis? Probleme și perspective ale parteneriatului moldo-german

Rezultatele preliminare ale sondajelor geomagnetice din anii 2009 și 2010 au confirmat o serie de situații arheologice atât în cadrul siturilor preistorice, cât și ale celor antice și medievale, care merită a fi dezvoltate în anii următori. Extinderea parteneriatului moldo-german ar putea asigura și transferul de experiență și cunoștințe în domeniul metodelor moderne de cercetare arheologică. Cu atât mai mult cu cât utilizarea metodelor de cercetare geomagnetică în cadrul proiectelor arheologice se încadrează perfect în contextul prevederilor și îndemnului unui șir de convenții internaționale de a utiliza tehnicile non-distructive și conservarea *in situ* a urmelor arheologice. Carta ICOMOS pentru protecția și gestiunea patrimoniului arheologic din 1990 menționează, spre exemplu, că săpăturile trebuie executate cu preferință în siturile condamnate distrugerii, fie ca rezultat al programelor de amenajare a terenurilor, fie ca rezultat al unor calamități naturale.

Pentru perioada imediat următoare, ne-am stabilit drept sarcină prioritară creșterea competitivității științifice a echipei noastre de cercetare din cadrul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău și crearea premiselor necesare în vederea aderării la un program european de cercetare de excelență din cadrul „Framework Programme 7”. Pentru aceasta am definit trei obiective de bază: a) realizarea unui studiu de caz de *Landscape Archaeology* pentru epoca romană și romană târzie cu scopul evidențierii potențialului științific al monumentelor arheologice din Moldova; b) crearea bazei tehnico-materiale necesare pentru implementarea tehnologiilor moderne în arheologie; c) pregătirea

¹⁷ Popa u. a. 2010a; Popa u. a. 2010b.

în cadrul Facultății de Istorie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău de specialiști tineri în vederea utilizării noilor tehnologii GIS, magnetometriei și prospecțiunilor non-destructive pentru arheologie. Rezultatele acestor activități se vor face vizibile abia pe parcursul timpului și necesită, pe lângă munca asiduă a echipei noastre de cercetare, o susținere multilaterală din partea statului.

Bibliografie:

AITKEN 1961

M.J. AITKEN, **Physics and archaeology**, New York and London, 1961.

DUDKIN/VIDEKKO 2004

V.P. DUDKIN/M. J. VIDEKKO, **Planuvannja poselen' trypil'koji kul'tury (Планування поселень трипільської культури)**, în: **Enciklopedia trypil'skoji cyvilizaciji (Енциклопедія трипільської цивілізації)**, 1, Kyjiv (Київ), 2004, p. 304-314.

KAISER/SAVA 2006

E. KAISER/E. SAVA, **Ausgrabungen an einer Gruppe von "Ascherhügeln"** în *Moldawien. Archaeologia Circumpontica* 4, 2006, p. 3-6.

NICULIȚĂ 1996

I. NICULIȚĂ, **Situl de epocă romană de la Sobari și unele aspecte ale romanizării în spațiul de la est de Carpați**, în: **Romanizarea la Est de Carpați. Probleme actuale ale istoriei, economiei și culturii moldovenilor la Est de Prut**, 2, Chișinău, 1996, p. 14-23.

POPA 1997

A. POPA, **Die Siedlung Sobari, Kr. Soroca (Republik Moldau)**. în *Germania*, 73, 1, 1997, p. 119-131.

POPA u. a. 2010a

A. POPA/ S. MUSTEAȚĂ/ V. BICBAEV/ K. RASSMANN/ O. MUNTEANU/ G.I. POSTICĂ/ G. SÂRBU, **Considerații privind sondajele geofizice din anul 2009 în Republica Moldova**, în. *Revista Arheologică*, Chișinău, Serie nouă VI, 1, 2010a, p. 171-179.

POPA u. a. 2010b

A. POPA/ S. MUSTEAȚĂ/ V. BICBAEV/ K. RASSMANN/ O. MUNTEANU/ G.I. POSTICĂ/ G. SÎRBU, **Rezultate preliminare privind sondajele geofizice din anul 2009 și perspectivele folosirii magnetometriei în Republica Moldova**, în S. MUSTEAȚĂ/ A. POPA/ J.-P. ABRAHAM (Hrsg.), **Arheologia între știință, politică și economia de piață**, Chișinău, 2010b, p. 115-127.

POSTICĂ 2006

G.I. POSTICĂ, **Observation concerning the topography and the structure of the early medieval settlements from the Pruth-Dniester Space**. în: V. MIHĂILESCU-BÎRLIBA/ C. HRIBAN/ L. MUNTEANU (Hrsg.), **Miscellanea romano-barbarica. In honorem septagenarii magistri Ion Ioniță oblată**, Iași, 2006) p. 265-286.

RIKMAN 1970

E.A. RIKMAN, **Poselenie pervykh stoletij našej ery Sobar'v Moldavii**, în

Sovetskaja Archeologija, 2, 1970, p. 180-197.

SOROCHIN 2004

V. SOROCHIN, **Așezarea cucuteniană de la Petreni, jud. Bălți. Un secol de la descoperire**, în: *Memoria Antiquitatis*, 23, 2004, p. 253-264.

ŠTERN 1906

E.V. ŠTERN, **Die prämykenische Kultur in Süd-Rusland: Die Ausgrabungen in Petreny, im Bielzer Kreise des Gouvernements Bessarabien, 1902 und 1903**, Moskau, 1906.

МАРКЕВИЧ 1981

В.И. МАРКЕВИЧ, **Позднетрипольские племена Северной Молдавии**, Кишинёв, 1981.

ШТЕРН 1907

Э. ШТЕРН, **Доисторическая греческая культура на юге России**, în: *Труды XIII, АК в Екатеринославе в 1905*, г. I, Москва 1907, p. 9-94.

Fig. 1. Sistemul de prospectare geomagnetică cu 5 sonde.

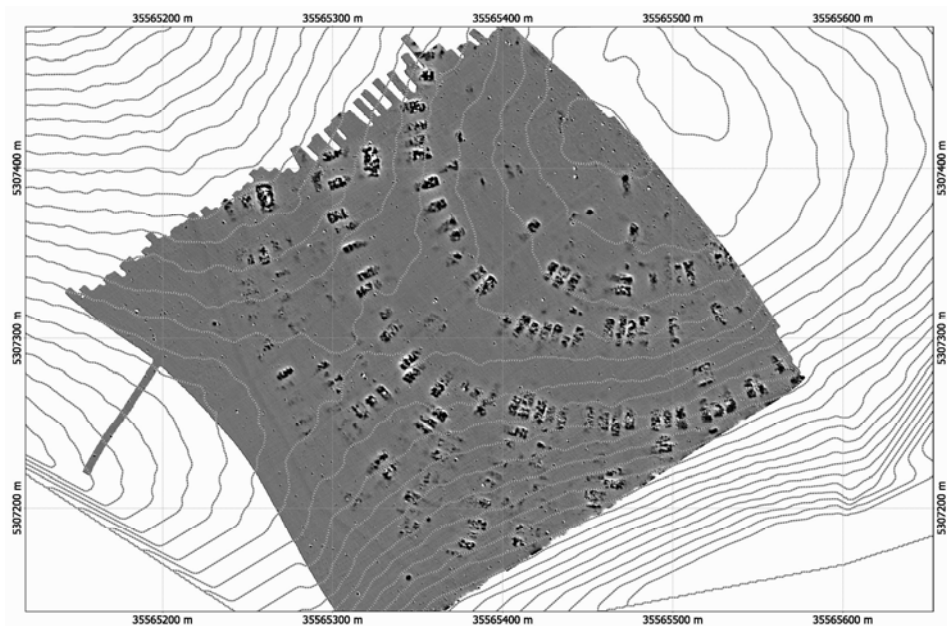

Fig. 2. Petreni/Sofia. Planul magnetometric al secțiunii prospectate în campania anului 2010.

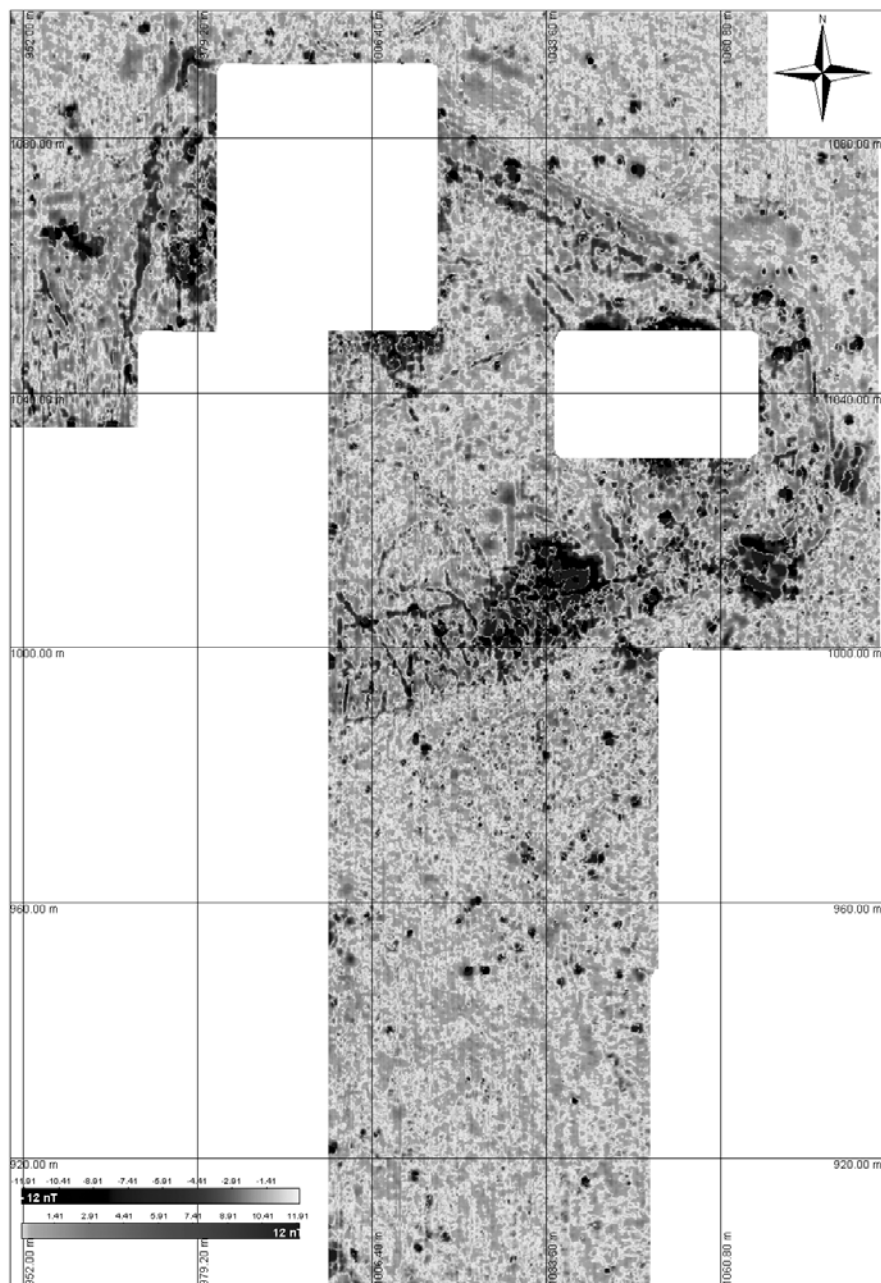

Fig. 3. Sobari. Planul prospecțiunilor anului 2009.

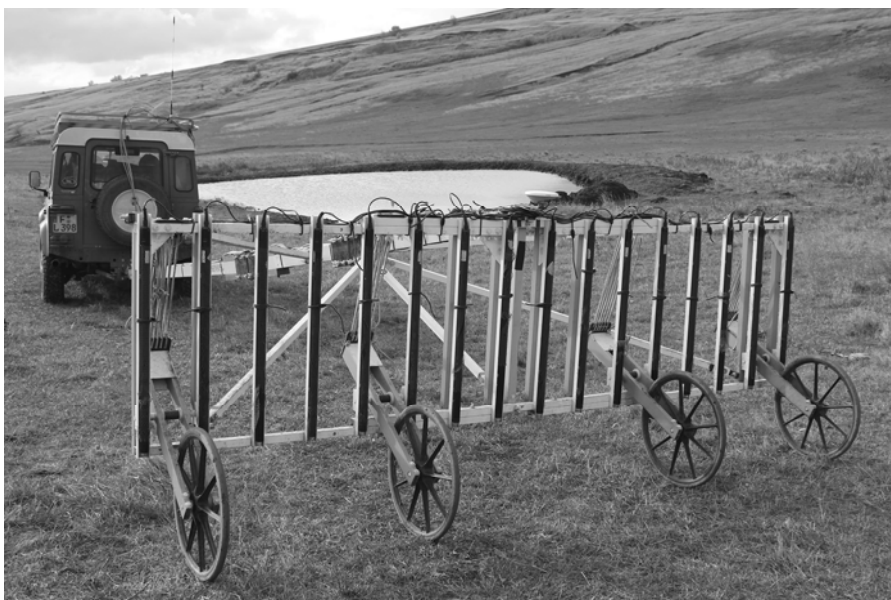

Fig. 4. Sistemul de prospectare geomagnetică cu 16 sonde.

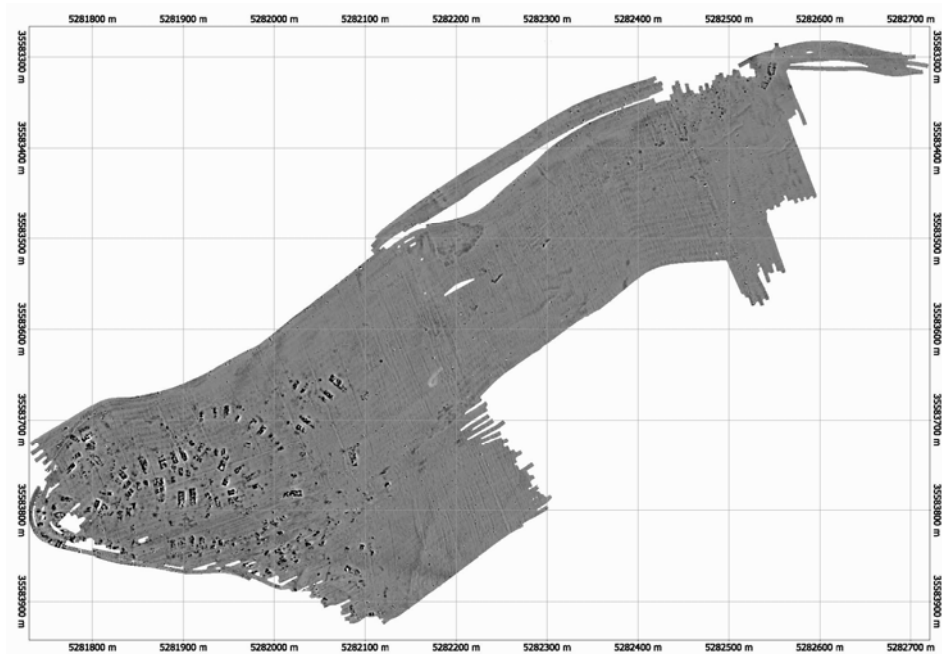

Fig. 5. Sângerei. Planul magnetometric al sitului pluristratigrafic.

UN MONUMENT RUPESTRU DIN ZONA BUZĂULUI

Editura *Istros*, care funcționează de ani buni la Muzeul Brăilei, a făcut să apară de curând un nou și impozant volum monografic¹, dedicat unei peșteri, *Nucu*, din regiunea Buzăului, în care au fost studiate gravuri din epoca bronzului și unele reprezentări plastice medievale. O echipă interdisciplinară s-a ocupat, în ultimii ani, mai ales din 2008, de acele vestigii rupestre, cunoscute anterior numai secvențial, și supuse abia acum unui studiu sistematic. Coordonatorul echipei, Valeriu Sîrbu, s-a ocupat și de analiza științifică a rezultatelor, ca și de conservarea aceluși sit, în care au fost identificate cam 140 de reprezentări, înainte ca investigația să fi luat sfârșit.

„Schiturile monahale” din zonă au fost menționate, la finele secolului XVII, se știe, în harta stolnicului Constantin Cantacuzino, apoi în monografia privind **Tezaurul de la Pietroasa**, întocmită de Al. Odobescu, în 1871, dată de la care se poate vorbi și de un interes extern (pictorul H. Trenk ș.a.) pentru antichitățile din zonă, nici astăzi explicate deplin. A trebuit să mai treacă un secol până ce un medievist, Pavel Chihaia, să se ocupe mai riguros de acele vestigii: **Un complex necunoscut de sihăstrie din Munții Buzăului din vremea lui Neagoe Basarab**, 1973; **Noi date despre bisericile rupestre din Munții Buzăului**, 1974; **Artă medievală. Învățăture și mituri în Țara Românească**, 1988. Era momentul când și sinteza lui Odobescu a fost repusă magistral în circulație (Mircea Babeș, 1976), iar vestigiile respective repertoriate sistematic (1981), până la studiile întreprinse de V. Boroneanț: **Peștera de la Nucu Bozioru (județul Buzău), monument al artei preistorice**, 1988; **Arheologia peșterilor și minelor din România**, 2000, moment de bilanț și de nou început în domeniu. Masivul tom monografic, editat acum de Valeriu Sîrbu, la Muzeul Brăilei, se cuvine apreciat pe această linie, ca un nou pas, menit a stimula alte investigații multidisciplinare.

Se degajă din toate eforturi consonante de „a înțelege locul pe are îl ocupă peștera de la Nucu în ansamblul grotelor frecventate de oamenii preistorici – mai ales de cei din epoca neolitică și a bronzului din Carpați – dar și structurile religioase ale societății contemporane lor” (p. 200). S-a remarcat,

¹ **Un monument din Carpații Orientali cu reprezentări din preistorie și evul mediu: Nucu – „Fundu Peșterii”, județul Buzău / Un monument des Carpates Orientales avec des représentations de la préhistoire et du moyen âge: Nucu – „Fundu Peșterii”, département de Buzău**, coordonator Valeriu Sîrbu, editori Valeriu Sîrbu / Sebastian Matei, Muzeul Brăilei, Editura Istros, 2012, 549 p.

cu temei, că grotă de la Nucu a putut servi, asemeni altora, ca „locuință sau refugiu pentru oameni și animale, loc pentru ascunderea unor bunuri de orice fel, atelier, necropolă, spațiu pentru diverse ceremonii etc. Posibilitatea cea mai plauzibilă ni se pare aceea a unui loc de izolare în vederea inițierii legate de riturile de trecere, adică riturile practicate de tinerii care trebuiau să devină adulți și în imensă majoritate războinici” (p. 229-230).

Saltul peste secole, impus de alte vestigii din zonă, în speță de documentele medievale emise de Neagoe Basarab (1515) sau de Mihnea Turcitul (1587) pentru satele din zonă nu e un capriciu al istoriei, ci o realitate socială, pe linia unei continuități de locuire și expresie.

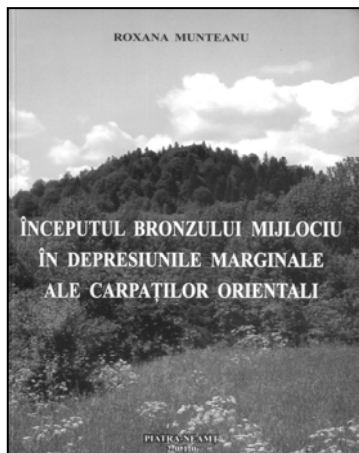
Concluzia cea mai de seamă a complexei investigații este că „timp de peste două milenii (4000-1500 a.Chr.), în această peșteră s-au efectuat ritualuri sacre, materializate în gravarea unor reprezentări tipice credințelor elitelor vremii, uneori rezultând adevărate panoplii de arme”, ca expresie a nevoii de „elite războinice” în zona carpato-danubiană, cu reprezentări de circulație europeană care comportă analogii în diverse arii, dar se leagă îndeosebi de cultura *Monteoru* din partea locului (p. 494-496). Cu alte cuvinte, „mica grotă a fost un adevărat *creuzet* în care *s-au topit* credințe și ritualuri locale cu altele venite din zone îndepărtate, așa cum sunt de exemplu cele din Peninsula Iberică și din nordul Italiei. (...) Care au fost *executanții* gravurilor și care au fost *beneficiarii* ritualurilor? Localnicii, noii veniți sau și unii și alții? Cum au comunicat între ei? Ce a determinat acest îndelung periplu Vest-Est sau/și Est-Vest?” (p. 497).

Sunt chiar întrebările cu care se încheie oarecum volumul, pentru a sugera că asemenea chestiuni rămân deschise pentru noi abordări. „Fără doar și poate, citim la urmă, mica grotă de la Nucu ne oferă o *fereastră* – chiar dacă doar întredeschisă –, de privit spre o lume misterioasă, cu o bogată viață religioasă și cu realizări artistice deosebite, noi având datoria de a o conserva și valorifica cultural-științific” (p. 499).

Este ceea ce au izbutit să facă autorii volumului **Un monument din Carpații Orientali cu reprezentări din preistorie și evul mediu: Nucu – „Fundu Peșterii”, județul Buzău**, coordonat de Valeriu Sîrbu, în seria *Biblioteca Mousaios*, volum ce dovedește o dată în plus calitatea travaliului științific prestat, sub direcția profesorului Ionel Cîndea, la Muzeul Brăilei.

Alexandru Zub

**ROXANA MUNTEANU, ÎNCEPUTUL BRONZULUI MIJLOCIU ÎN
DEPRESIUNILE MARGINALE ALE CARPAȚILOR ORIENTALI,
BIBLIOTHECA MEMORIAE ANTIQUITATIS, XXIV, EDITURA
„CONSTANTIN MATASĂ”, PIATRA NEAMȚ, 2010, 351 p.**

În ultimii ani au apărut numeroase lucrări de sinteză dedicate unei problematice diverse a epocii bronzului din România și care au adus evidente elemente de noutate pentru înțelegerea fenomenelor culturale ce au cuprins anumite spații geografice și s-au manifestat în forme distincte.

O astfel de contribuție este și cea semnată de tânăra cercetătoare Roxana Munteanu, care a întocmit un studiu amplu referitor la perioada mijlocie a epocii bronzului în depresiunile marginale ale Carpaților Orientali.

Pregătită inițial ca teză de doctorat, lucrarea la care facem referire constituie cel de-al XXIV-lea volum al binecunoscutei colecții *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis*, editată de Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra Neamț, unde, cu profesionalism, își desfășoară activitatea și autoarea cărții.

Volumul, destul de consistent și cu o valoare informațională densă, este „deschis” printr-un **Cuvânt înainte**, semnat de editor – dr. Gh. Dumitroaia, în care este argumentată necesitatea lucrării și ne este prezentată pe scurt și structura acesteia.

Deși suntem convinși că la momentul când scriem aceste rânduri cartea colegei Roxana Munteanu a putut fi cunoscută de către cei interesați de problematica epocii bronzului, considerăm ca fiind totuși necesară o scurtă expunere a conținutului acesteia.

Prin modul de organizare a materialului informativ, putem spune că lucrarea are o structură oarecum tradițională pentru contribuțiile cu caracter monografic întâlnite în literatura arheologică românească.

Așa cum era și firesc, un prim capitol a fost rezervat caracteristicilor **Cadrului natural** specific zonelor depresionare arundate

Carpaților Orientali. Fără să intrăm în detalii, amintim că alături de o succintă descriere a peisajului geomorfologic, un loc important a fost dedicat resurselor naturale utilizate pe parcursul epocii bronzului, cu toate că, de multe ori, dovezi palpabile ale exploatării lor sunt greu de identificat. Dacă pentru sursele de sare au putut fi observate mărturii arheologice concrete, nu același lucru se poate spune despre zăcămintele de cupru sau staniu, fapt care limitează destul de mult discuțiile privitoare la activitățile metalurgice.

Catalogul descoperirilor ocupă un spațiu important în cadrul lucrării și este structurat în două părți: mărturiile arheologice care au constituit preliminariile bronzului mijlociu și descoperirile specifice perioadei mijlocii a epocii bronzului (ordonate pe culturi – Monteoru, Costișa, Komarov, Wietenberg). Deși sunt înregistrate 183 de puncte cu descoperiri ce se încadrează în palierul cronologic al lucrării, la o privire atentă se observă că stadiul actual al cercetărilor nu oferă o imagine complexă asupra realităților istorice din perioada mijlocie a epocii bronzului.

Un capitol distinct cuprinde analiza așezărilor caracteristice segmentului cronologic amintit. Dacă pentru etapa finală a bronzului timpuriu datele arheologice nu sunt foarte consistente, majoritatea provenind din situri ale culturii Jigodin, pentru bronzul mijlociu situația este cu totul diferită și prin prisma faptului că sunt analizate numeroase descoperiri care provin din medii culturale diferite – Monteoru, Costișa, Komarov și Wietenberg. O privire de ansamblu asupra tipurilor de așezări ne arată faptul că pentru primele două culturi menționate anterior sunt frecvent întâlnite locuirile pe poziții dominante, însoțite adesea de elemente de fortificare antropică sau naturală, în timp ce pentru celelalte nu poate fi identificat un anumit standard, siturile ocupând atât forme joase de relief cât și zone mai înalte, cu posibilități defensive.

Descoperirile funerare și de cult consituie un alt segment al lucrării în care autoarea, pornind de la informațiile oferite de literatura arheologică, la care pot fi adăugate și rezultatele propriilor cercetări (în situl de la Poduri), reușește să creioneze destul de clar aspecte legate de comportamentul funerar și de anumite structuri rituale. Dacă în ceea ce privește descoperirile mortuare nu pot fi observate elemente de noutate față de etapa cronologică anterioară, locurile de cult par să aducă un plus de informații în ceea ce privește spiritualitatea comunităților umane din perioada mijlocie a epocii bronzului.

În ceea ce privește materialul arheologic, cea mai complexă analiză a fost efectuată asupra **ceramicii**, în funcție de etapele cronologice și mediile culturale caracteristice perioadei de început a bronzului mijlociu. Pentru culturile Monteoru, Costișa, Komarov și Wietenberg au fost discutate în detaliu principalele forme ceramice și elementele de decor, fiind obținută o imagine unitară pentru arealul geografic analizat, dar care își poate găsi aplicabilitate și pentru zonele învecinate.

Inventarul metalic, de piatră și os constituie subiectul unui alt capitol al cărții. Așa cum era și firesc, o atenție deosebită a fost acordată pieselor metalice, mai ales din punctul de vedere al importanței cronologice a acestora. În cadrul tuturor culturilor studiate, ponderea cea mai mare o dețin pumnalele și topoarele de bronz, în timp ce uneltele și piesele de podoabă reprezintă o proporție relativ scăzută. Artefactele de piatră și os se întâlnesc într-un număr redus și nu se remarcă printr-o mare variabilitate tipologică, neexistând diferențe nici de la o cultură la alta.

Cronologia descoperirilor reprezintă una dintre „provocările” pe care autoarea cărții a știut să o ducă la bun sfârșit. Pornind de la diferite analogii și sincronisme, este creat un tablou coerent al cronologiei relative a celor patru culturi importante specifice bronzului mijlociu de pe ambii versanți ai Carpaților Orientali. Imaginea aceasta este completată în chip fericit prin câteva elemente de datare absolută, care, deși puține, permit o raportare la manifestările culturale contemporane din teritoriile învecinate.

Pe baze celor expuse în capitolele anterioare, într-un alt segment al lucrării, intitulat **Perioada mijlocie a epocii bronzului la est și vest de Carpații Orientali**, sunt discutate aspecte care pornesc de la stadiul cunoștințelor despre cele patru culturi (Monteoru, Costișa, Komarov, Wietenberg), originea lor, ariile de răspândire și etapele evolutive. Subcapitolul **Legături peste Carpați** reprezintă concluziile lucrării în care se arată că au existat anumite contacte între comunitățile de pe ambele părți ale arealului montan. Chiar dacă unele medii culturale contemporane au fost separate de lanțul carpatic (Monteoru și Wietenberg), există și situații când ariile unor culturi depășesc linia carpatică, fapt ilustrat destul de bine prin descoperirile de factură Jigodin și Costișa.

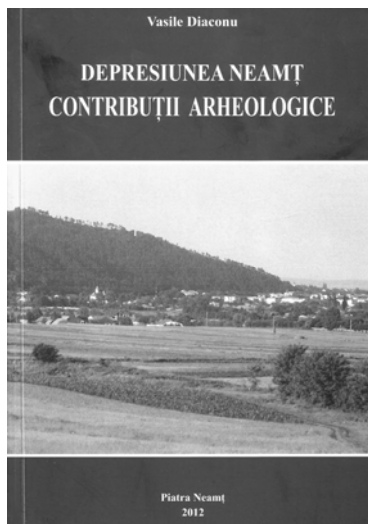
Lucrarea este completată de un rezumat în limba engleză și de o bibliografie consistentă care argumentează complexitatea subiectelor

discutate în volumul de față. De asemenea, ilustrația bogată, bine structurată și concludentă, constituie un punct de sprijin solid pentru afirmațiile din text.

Chiar dacă în anumite direcții de studiu pot fi aduse completări pe parcursul sporirii bazei documentare, suntem convinși că lucrarea colegei Roxana Munteanu constituie o contribuție importantă, care va servi ca punct de reper pentru viitoarele cercetări din zona pericarpatică, mai ales pentru etapa mijlocie a epocii bronzului.

Vasile Diaconu

VASILE DIACONU, *DEPRESIUNEA NEAMȚ. CONTRIBUȚII ARHEOLOGICE*, BIBLIOTHECA MEMORIAE ANTIQUITATIS, XXVIII, PIATRA NEAMȚ, EDITURA „CONSTANTIN MATASĂ”, 2012, 306 p.

Contribuția autorului, prin publicarea volumului prezentat în următoarele rânduri, este importantă, mai ales datorită faptului că literatura arheologică actuală are nevoie de sinteze care să se refere la anumite spații geografice, fie ele cât de restrânse. Aceste sinteze sunt utile atât specialiștilor, cât și „cititorilor pasionați de istorie care ar dori să aprofundeze mărturiile trecutului acestor locuri” (p. 9). De asemenea, în volum este de remarcat, pe lângă modul de prezentare științific al regiunii Depresiunii Neamț, din punct de vedere arheologic, din paleolitic până în sec. VIII p.Chr., faptul că Vasile Diaconu

completează stadiul cercetărilor arheologice cu numeroase contribuții proprii de noi puncte pe harta zonei studiate, rezultate obținute în urma cercetărilor de teren efectuate de autor. Astfel autorul, în urma recunoașterilor arheologice de suprafață efectuate în ultimul deceniu în cuprinsul Depresiunii Neamț, a surprins un număr de 30 de stațiuni noi.

Publicat ca al XXVIII-lea volum al colecției *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis*, editată de Muzeul de Istorie și Arheologie Piatra Neamț, în condiții grafice deosebite, lucrarea prezentată a apărut la cunoscuta Editură „Constantin Matasă” în anul 2012.

Lucrarea se dorește o sinteză a descoperirilor din zona Depresiunii Neamțului, în intervalul cronologic cuprins între paleolitic și până în sec. VIII p.Chr. Autorul motivează prin două argumente acest interval cronologic: apariția izvoarelor documentare la început de ev mediu (fapt ce implică o altă abordare de studiu față de cea de repertoriere arheologică); de asemenea, constatarea faptului că în Depresiunea Neamțului în perioada secolelor IX-XIV se constată o locuire mai puțin

intensă, în comparație cu intervalul de timp studiat în cuprinsul volumului.

Volumul debutează cu o listă de **Abrevieri** (p. 7-8), urmată de o scurtă **Introducere** (p. 9-10), urmând apoi, în mod firesc, derularea structurii lucrării. Aceasta începe cu prezentarea cadrului natural și al elementelor de habitat (p. 11-22) și un istoric al cercetărilor (p. 23-26). În cadrul acestui capitol V. Diaconu analizează pe de o parte stadiul cercetărilor arheologice întreprinse în Depresiunea Neamț, prezentând siturile existente în literatura de specialitate până la zi, precum și rezultatele cercetărilor de teren efectuate de autor în ultimul deceniu în regiunea vizată, în urma cărora au fost depistate un număr de 30 de stațiuni arheologice noi, îmbogățind astfel harta zonei cu puncte arheologice inedite.

În continuare volumul ne prezintă **Repertoriul stațiunilor și al descoperirilor izolate** (p. 27-52), pe care autorul îl împarte în 3 subcapitole: I. Stațiuni arheologice; II. Descoperiri izolate și III. Movile/tumuli. Repertoriul este întocmit riguros, fiind întocmită câte o fișă pentru fiecare stațiune în parte, „care cuprinde informații edificatoare privitoare la tipul cercetării, anul și autorul acesteia, amplasamentul geomorfologic, descrierea succintă a materialelor arheologice, încadrarea cronologică și culturală, precum și unele referințe bibliografice” (p. 27). Pentru o mai bună localizare, autorul a indicat și coordonatele georeferențiale ale stațiunilor arheologice la care a avut aceste date. Astfel, sunt repertoriate un număr de 68 de stațiuni arheologice. Capitolul dedicat repertoriului arheologic se încheie cu un grafic în care sunt prezentate stațiunile în funcție de tipul cercetărilor și un tabel privind situația cronologică a stațiunilor incluse în repertoriu.

După prezentarea repertoriului, autorul ne propune un capitol intitulat **Considerații arheologice** (p. 53-142), în care tratează descoperirile repertoriate din punct de vedere arheologic, cronologic și cultural pe subcapitole (pe epoci istorice).

După acest capitol, ne sunt prezentate câteva **Considerații finale** (p. 143-146), în care autorul constată o anumită „dinamică teritorială a comunităților umane care au locuit în Depresiunea Neamț, din etapele timpurii ale preistoriei și până la începutul evului mediu” (p. 143). Este subliniat și faptul că pentru o sinteză mai fidelă, trebuie luat în calcul și stadiul actual al cercetărilor, variabilitatea acestora se reflectă direct în creionarea timpului istoric la care se face referire, autorul subliniind că

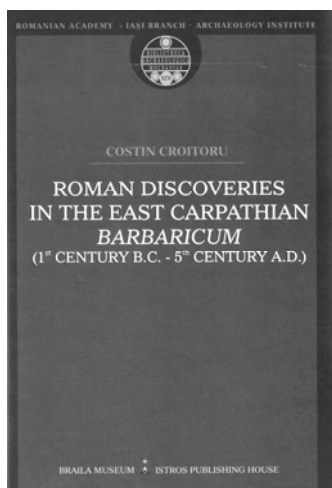
zona Depresiunii Neamțului (ca de altfel multe alte zone geografice) sunt necesare cercetări sistematice și chiar metode de investigare neintruzive.

De altfel, autorul își încheie volumul cu date despre **Cercetări interdisciplinare** (p. 147-176) efectuate pe zona studiată, binevenite, cu referire la petrografie, arheozoologie, sedimentologie, metalografie, efectuate de specialiști pe fiecare domeniu în parte: Otis Crandele, Florentina Oleniuc, Luminița Bejenaru, Constantin Haită, Viorica Vasilache, Ion Sandu, care aduc date suplimentare importante pentru studierea istorică zonală.

Volumul are un succint rezumat în limba engleză (p. 177-181), urmat de **List of figures** (p. 182-184) și **Bibliografie** (p. 185-206). În continuare volumul este îmbogățit cu capitolul **Ilustrație** (p. 207-298), ilustrativ prezentat și un adevărat instrument de lucru pentru specialiști, încheindu-se cu un foarte util **Indice** (p. 299-305).

Lăcrămioara Elena Istina

**COSTIN CROITORU, *ROMAN DISCOVERIES IN THE EAST
CARPATHIAN BARBARICUM (1ST CENTURY B.C.-5TH CENTURY A.D.)*,
BRĂILA, ED. ISTROS, 2011, 625 p.**

În ansamblul cercetărilor de istorie veche și arheologie întreprinse de-a lungul multor decenii, o importanță aparte prin problematica diversă, complexă și rămasă peste ani de o netăgăduită actualitate o prezintă perioada cuprinsă între secolul I î.Hr. și secolul al V-lea d.Hr. inclusiv, perioadă având o semnificație deosebită pentru înțelegerea desfășurării procesului de etnogeneză românească. Este perioada în care, în contextul prezenței imperiului roman în regiunile Dunării de Jos, au loc multiple și profunde prefaceri social economice, etnolingvistice și nu în ultimul rând politice cu consecințe definitorii pentru destinul romanității din această parte a sud-estului european.

Eforturile susținute ale multor specialiști de a descifra o însemnată parte din aspectele vizând evoluția societății locale, mai ales din zonele care nu au făcut parte din posesiunile statului roman, cum sunt cele de la est de Carpați, au fost răsplătite de numărul și valoarea rezultatelor obținute de cercetările arheologice, datele puse în circuitul științific fiind singurele posibile de a contura o imagine coerentă și mai completă despre realitățile din vremea respectivă. De aceea, se cuvine să scoatem în evidență aceste importante contribuții, trecute adesea cu vederea sau minimalizate de unii mai tineri arheologi, zestre considerabilă de informații fără de care elaborarea unor sinteze, monografii sau teze de doctorat nu ar putea fi realizată, și care numai astfel lasă deschise căi de înțelegere corectă a evenimentelor derulate.

În acest larg context, elaborarea unei lucrări monografice care să valorifice, pe cât posibil exhaustiv, descoperirile de factură romană atestate în regiunile din imediata vecinătate a statului roman, poate contribui efectiv la mai buna cunoaștere, nu numai a unui amplu fenomen

de aculturație, ci chiar la precizarea limitelor în care s-a desfășurat îndelungatul și complexul proces etno-lingvistic și cultural explicând astfel cu argumente concrete și convingătoare dănuirea romanității în această parte a continentului european.

O atare monografie, deosebit de complexă, incitantă și de o netăgăduită actualitate a apărut, în excelente condiții tipografice, la editura *Istros* a Muzeului de Istorie din Brăila, datorată muzeografului dr. Costin Croitoru, intitulată **Roman Discoveries in the East Carpathian Barbaricum) 1stCentury B.C.-5thCentury A.D.)**, cuprinzând 407 pagini de text, 166 figuri și 50 de hărți.

Din capul locului reținem că lucrarea de față este judicios structurată, prezentând după considerațiile metodologice și istoricul cercetărilor, un amplu *corpus* al descoperirilor, apoi tipologia și cronologia vestigiilor atestate, urmate de considerațiile generale privitoare la zonele de contact dintre lumea romană și aceea barbară, drumurile comerciale și zonele de interacțiune economică, evidențiindu-se rolul provinciilor romane Dacia și Moesia Inferior, în cadrul schimburilor pe care acestea le-au avut cu regiunile barbare de la nordul Dunării de Jos în general și cu cele dintre Carpați și Prut în special. Un capitol de considerații finale și o amplă ilustrație completează în chip firesc și necesar lucrarea elaborată de Costin Croitoru.

Autorul și-a realizat lucrarea sprijinindu-se, așa cum am mai amintit, pe numărul considerabil al informațiilor oferite de investigațiile arheologice, unele de mare amploare, efectuate constant de-a lungul multor decenii. Investigații arheologice de acest fel, din nefericire, în zona menționată în perioada actuală sunt extrem de rare.

Trebuie să facem și precizarea că o imagine reală a ceea ce a însemnat de-a lungul secolelor prezența romană în regiunile dintre Carpați și Prut și chiar dincolo de ele, nu va putea fi totuși niciodată realizată de vreme ce multe din obiectivele care au fost investigate sistematic și care ar fi putut oferi informații mai bogate au fost distruse încă din vechime de vicisitudinile timpului sau au rămas incomplet cercetate din cauze obiective.

Cu toate acestea, autorul lucrării a reușit să adune cu migală toate descoperirile de factură romană cunoscute până acum, prezentându-le alfabetic și cronologic pe județe, constituind astfel o bază temeinică de informații menită să faciliteze cunoașterea generală a dinamicii relațiilor dintre locuitorii de la est de Carpați și imperiu, sugerând în același timp

comparativ posibila ei amploare de altă dată.

Evident, analiza pertinentă a descoperirilor pe care o face cu acribie Costin Croitoru ne arată clar că multe din obiectele decoperite au putut fi aduse din imperiu, dar altele și nu puține au fost produse local, fie de către meșteri autohtoni, fie de meșteșugari itineranți veniți de la sudul Dunării. Concluzia poate fi corectă dacă avem în vedere că legislația romană menținută constant ulterior și amendată în secolele V-VI și chiar mai târziu în *bazilicalele* din secolele IX-X, interzicea cu deăvărșire, sub pedeapsa capitală uneori, să se exporte în țările barbare armele și obiectele din fier, aurul și argintul și alte produse. De aceea, credem că mai curând brăzdarele de plug, cheile și altele din fier au putut fi făurite, așa cum lasă să se înțeleagă chiar autorul și de către meșteșugarii locali, care aveau și ei o îndelungată experiență în prelucrarea metalelor.

De asemenea, trebuie să admitem că unele descoperiri de factură romană au putut ajunge aici și prin încălcarea embargoului economic impus de imperiu, altele poate pierdute în luptele care au avut loc în zonă sau chiar obținute ca pradă în urma expedițiilor militare întreprinse la sud de Dunăre.

Încadrarea tipologică și cronologică a acestor descoperiri făcută cu discernământ de autorul lucrării oferă astfel o viziune clară asupra desfășurării relațiilor multiple care au avut loc între locuitorii zonei de la est de Carpați și cele de la sud de Dunăre în care Moesia Inferior a jucat incontestabil un rol deosebit de important, depășindu-l cu mult, după părerea noastră pe cel al Daciei intracarpatică.

În desfășurarea acestor ample relații economice trebuie reținut și faptul că și regiunile de la est de Carpați puteau oferi o serie de produse de schimb (sare, miere și ceară de albine, blănuri de animale sălbatice, petrol etc.) care lipseau de regulă în regiunile Peninsulei Balcanice.

Drumurile comerciale, constituite de-alungul marilor râuri Siret și Prut, dar și pe unii din afluenții lor, utilizate constant încă din străvechime, au avut rolul de a înlesni derularea acestor schimburi economice facilitând cum era și firesc, contacte și dincolo de ele spre nord în conexiune cu drumul chihlimbarului de la Marea Baltică, dar și spre est cu litoralul de nord al Mării Negre.

Studiul atent al descoperirilor romane de la est de Carpați întreprins de autor pune în evidență nu numai marea varietate a vestigiilor atestate, ci într-o anumită măsură și amploarea sau diminuarea de la o etapă cronologică la alta a acestui fenomen economic. Activitățile comerciale

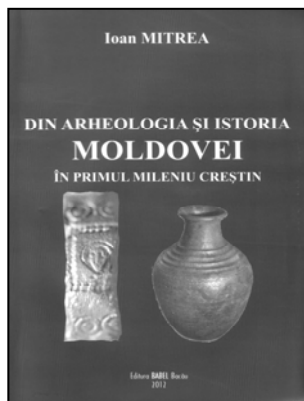
cu zonele romane de la sud de Dunăre sau din alte părți ale imperiului, desfășurate constant de-a lungul multor secole au avut și rolul de a consolida și legăturile culturale și spirituale cu civilizația imperiului, contribuind într-o anumită măsură la menținerea sau chiar sporirea nucleelor etno-lingvistice romane existente în regiunile de la est de Carpați. În felul acesta, descoperirile romane din zona menționată ilustrează, măcar și parțial, realitățile existente în ansamblul derulării contactelor dintre imperiu și lumea barbară de la nordul Dunării de Jos. Ele oferă în plus posibilitatea de a înțelege corect noțiunile formulate de unii specialiști autorizați ai problemei referitoare la *granițele invizibile ale imperiului roman* sau la *Roma de dincolo de frontiere* descifrând astfel nu numai prestigiul statului roman, ci și interesele sale imediate economice și militare.

În concluzie, privită în ansamblul ei prezenta lucrare elaborată pe baza unui bogat quantum de informații, pe rezultatele unei atente și complexe analize a vestigiilor cunoscute până acum constituie, așa cum am mai menționat, o excelentă sinteză referitoare la difuzarea bunurilor civilizației romane în barbaricum.

Remarcabilă prin expunerea documentată a aspectelor discutate, a analizelor pertinente, a punctelor de vedere noi, formulate cu claritate, lucrarea elaborată de Costin Croitoru prezintă o evidentă realizare științifică, deosebit de utilă specialiștilor prin multiplele contribuții aduse la cunoașterea unora din realitățile unei perioade interesante având o semnificație istorică aparte. Această excelentă sinteză arheologică oferă astfel largi posibilități de a evidenția, cu argumente concrete și hotărâtoare, aportul considerabil al civilizației romane la constituirea și dăinuirea în spațiul carpato-dunărean a *Romanității Orientale*.

Dan Gh. Teodor

IOAN MITREA, *DIN ARHEOLOGIA ȘI ISTORIA MOLDOVEI ÎN PRIMUL MILENIU CREȘTIN*, EDITURA BABEL, BACĂU, 2012, 280 p.

Ar fi de prisos o încercare de prezentare în detaliu a autorului acestei cărți, dar este locul să reamintim că prof.dr. Ioan Mitrea reprezintă unul dintre cei mai buni cunoscători ai realităților arheologice și istorice specifice primului mileniu creștin din zonele est-carpătice ale României¹. Poate tocmai din acest motiv, o nouă apariție editorială semnată de profesorul Ioan Mitrea nu ar trebui să surprindă pe nimeni, ba din contră suntem convinși că va suscita interes în rândurile specialiștilor atrași de perioada cuprinsă între sfârșitul antichității și începuturile evului mediu.

În rândurile următoare nu facem decât să venim în întâmpinarea cercetătorilor, a profesorilor și a publicului larg prin realizarea unei scurte prezentări a lucrării profesorului Ioan Mitrea, cu speranța că unele aspecte, cunoscute sau mai puțin cunoscute, vor putea servi drept bază documentară pentru înțelegerea etapei cronologice analizată în paginile cărții.

Așa cum menționează încă din **Prefață** (p. 7-8), lucrarea conține mai multe studii și articole (16) care tratează o perioadă destul de îndelungată, cuprinsă între sec. II-XI. Deși cea mai mare parte a acestor contribuții au fost deja publicate în diverse reviste de specialitate, reunirea lor într-o formă unitară este justificată, mai ales acum, când cercetarea mileniului I p.Chr. cunoaște o anumită stagnare, în special pe segmentul investigațiilor arheologice.

Așa cum era și firesc, textele incluse în carte au fost ordonate în funcție de palierul cronologic la care se refereau. Din acest motiv, un

¹ Vezi spre exemplu lista lucrărilor și despre activitatea sa la Gh. Dumitroaia, **Dr. Ioan Mitrea la 70 de ani!**, în *MemAntiq*, XXIV, 2007, p. 7-16; D.-O. Boldur, **Profesorul dr. Ioan Mitrea la 70 de ani**, în *Zargidava*, VI, 2007, p. 5-30; L. E. Istina, **Prof.dr. Ioan Mitrea la 70 de ani**, în *Zargidava*, VII, 2008, p. 271-277; Dan Gh. Teodor, **Dr. Ioan Mitrea la 75 de ani**, în *Arheologia Moldovei*, XXXV, 2012, p. 384-385; D.O. Boldur, **Honorem unui slujitor al Muzei Clio. Prof.dr. Ioan Mitrea la 75 de ani**, în *Zargidava*, XI, 2012, p. 7-38; Livia Liliana Sibișteanu, **Profesorul dr. Ioan Mitrea la 75 de ani. Portret aniversar**, în *Carpica*, XLI, 2012, p. 29-54.

prim studiu are menirea de a-l familiariza pe cititor cu importanța **Cercetărilor arheologice ale Muzeului din Bacău privind epoca secolelor II-X**, pentru ca în continuare să poată fi consultate diverse contribuții referitoare la anumite etape ale intervalului temporal amintit.

La o analiză sumară, se poate observa și o grupare tematică a textelor semnate de profesorul Ioan Mitrea, în sensul că pot fi identificate subiecte care privesc civilizația dacilor liberi, sfârșitul culturii Sântana de Mureș și constituirea culturii Costișa-Botoșana-Hansca, dar au fost abordate și probleme etno-culturale sau aspecte legate de creștinism în perioada sec. V-VII din teritoriul aflat la răsărit de Carpați. Un loc important a fost rezervat prezentării într-o formă concisă a rezultatelor din câteva situri arheologice deosebite, cum sunt cele de la Izvoare-Bahna și Davideni, ilustrative pentru evoluția comunităților autohtone specifice sec. V-IX din spațiul aflat între Siret și lanțul carpatic. Deși cunoscute prin publicații monografice² și numeroase studii, considerăm util să punctăm pe scurt câteva detalii care privesc cele două așezări (p. 135-163; p. 217-232).

În cazul stațiunii de la Davideni, cercetările sistematice au pus în evidență continuitatea locuirii în intervalul sec. V-VIII, perioadă în care se manifestă influențe etnice de factură slavă, care au contribuit într-o anumită măsură la modificarea tabloului cultural al zonei de la răsărit de Carpați, dar care va continua să fie dominat de populația romanică autohtonă. Un alt amănunt care merită a fi reținut este cel privitor la mărturiile de factură creștină, bine evidențiate în așezarea amintită și discutate pe larg în alte studii din volumul pe care-l aducem în prim plan (p. 102-110; p. 111-118; p. 119-134).

În ceea ce privește așezarea de la Izvoare-Bahna, rezultatele cercetărilor arheologice au confirmat în mare măsură situația de la Davideni, în sensul că elementul autohton, romanic, a fost preponderent, chiar dacă au fost surprinse și mărturii ale populațiilor slave. Situația înregistrată la Izvoare-Bahna a oferit elemente importante pentru stabilirea unor etape evolutive ale vechilor comunități specifice celei de-a doua jumătăți a mileniului I p.Chr. Astfel, de la sfârșitul sec. VI p.Chr. și

² I. Mitrea, **Așezarea din secolele VI-IX de la Izvoare-Bahna. Realități arheologice și concluzii istorice**, BMA, IV, Piatra Neamț, 1998; idem, **Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor. Așezarea de la Davideni din secolele V-VIII**, BMA, IX, Piatra Neamț, 2001.

prima parte a secolului următor se observă un anumit regres în ceea ce privește componenta materială a vieții, pentru ca de la sfârșitul sec. VII p.Chr. și începutul sec. VIII p.Chr. să putem observa o anumită „renaștere”, după cum afirma însăși autorul cercetărilor. Perioada sec. VIII-IX p.Chr. este una modificată radical față de cea anterioară, mai ales prin prisma reluării contactelor cu lumea bizantină.

Fără să abuzăm de spațiul editorial, ne oprim aici cu observațiile pe baza celor două așezări-etalon din zona vestică a Moldovei, pentru a continua cu unele detalii privitoare la lucrarea de față.

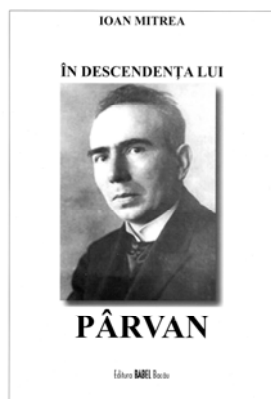
Deși este cunoscut că prof.dr. Ioan Mitrea a desfășurat o prolifică activitate arheologică mai ales în județele Bacău și Neamț, unele studii din acest volum privesc și alte regiuni ale teritoriului extra-carpatic (p. 196-206; p. 235-273). Relevant este articolul dedicat stațiunilor arheologice din microzona Budureasca (jud. Prahova) și importanța pe care acestea o prezintă pentru creionarea tabloului istoric de la jumătatea mileniului I, la fel ca și rezultatele cercetărilor efectuate în județul Vrancea, dar pentru un palier cronologic mai amplu, de la sec. IV până în sec. XI.

Deși acest volum semnat de profesorul Ioan Mitrea reia în mare măsură texte mai vechi sau mai recente, problemele surprinse de autor sunt încă de actualitate și, în mod cert, vor fi aduse noi contribuții³, care să confirme sau, de ce nu, să infirme unele dintre afirmațiile domniei sale. Suntem convinși că prin tenacitatea de care dă dovadă, autorul citat va continua să aducă în prim plan noi și interesante „roade științifice” atât de necesare pentru a înțelege diferitele fenomene istorice care s-au petrecut în trecutul îndepărtat al Moldovei.

Vasile Diaconu

³ Spre exemplu poate fi amintită recenta lucrarea lui G.D. Hânceanu, **Evoluții etno-demografice și culturale în bazinul Bârladului (sec. VI-XI)**, Iași, 2011.

**IOAN MITREA, ÎN DESCENDENȚA LUI PÂRVAN,
EDITURA BABEL, BACĂU, 2012, 340 p.**

Această ultimă lucrare tipărită a lui Ioan Mitrea, reputat specialist în domeniul istoriei medievale de la est de Carpați, constituie un omagiu adus peste timp lui Vasile Pârvan, legendarul fondator al școlii moderne de arheologie din România. Așa cum ne-a obișnuit, autorul face dovada unei bune cunoașteri a epocii și a literaturii de specialitate, fiind aidoma lui Pârvan „dominat de cultul muncii creatoare” (p. 19).

Lucrarea îi oferă prilejul lui Ioan Mitrea să evidențieze efortul depus pentru recuperarea trecutului istoric al poporului român și de alți specialiști de prestigiu, precum Ion Nestor, Mircea Petrescu-Dîmbovița. Dumitru Protase, Iulian Antonescu, Dan Gh. Teodor, Alexandru Zub, Răzvan Theodorescu, Ioan Scurtu, Victor Spinei. Temele abordate de cei nominalizați scot la iveală aspecte sensibile ale istoriei noastre, aspecte care ne definesc profilul etnocultural și ne conferă o identitate proprie în arealul european. Amintim, în treacăt, problema continuității, care a polarizat decenii de-a rândul atenția istoriografiei românești. Din multitudinea de lucrări consacrate acestei chestiuni, se remarcă **Getica**, considerată de la apariție și până în zilele noastre una dintre cele mai populare și influente cărți din cultura contemporană (p. 93). Ioan Mitrea susține pe bună dreptate că „Prin **Getica**, V. Pârvan a creat fundamentul științific al cunoașterii procesului de formare a poporului român, ca exponent al romanității orientale” (p. 93). Dar aceasta nu este singura lucrare de referință a lui Pârvan. **Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman** (București, 1911) și **Începuturile vieții romane la gurile Dunării** (București, 1923) sunt două sinteze care prezintă într-o manieră erudită specialiștilor și publicului larg coordonatele fundamentale ale etnogenezei românești: *romanitatea* și *creștinismul* (p. 92). Dincolo de latura profesională însă, V. Pârvan rămâne în cadrul memoriei colective, „un model care ne provoacă mereu și ne mobilizează” (p. 94).

Printre cei care i-au continuat munca se numără Ion Nestor, Mircea

Petrescu-Dîmbovița, Dumitru Protase, Dan Gh. Teodor și Victor Spinei, care au dat cercetării arheologice o nouă strălucire și profunzime. Primul s-a impus în fața colaboratorilor și discipolilor, „prin metoda riguros științifică aplicată cu consecvență în cercetările de teren, prin felul ingenios de a «citi» și interpreta stratigrafia unui sit arheologic, prin felul în care încadra cronologic și cultural chiar și o descoperire arheologică întâmplătoare” (p. 122). Numele lui Ion Nestor va fi asociat întotdeauna cu „întemeierea” școlii de arheologie medievală, deși era specialist și în preistorie. De prisos să mai spunem că a ridicat „vălul misterului” care acoperea primul mileniu creștin (în special, perioada etnogenezei), definind și impunând în literatura de specialitate atât conceptul de „cultură de tip Bratei sau Bratei-Morești”, cât și pe cel de „cultură de tip Ipotești-Cândești”, culturi specifice Transilvaniei și regiunilor de la sud de Carpați (datate în secolele V-VI). Și tot el a valorificat primul rezultatele de la Dridu (p. 121).

Cel de-al doilea specialist nominalizat de noi s-a dovedit a fi un promotor al unor metode noi de cercetare în arheologie. Dascăl iubit de studenți, Mircea Petrescu-Dîmbovița a rămas în memoria acestora drept un exemplu de profesionalism și de rigoare științifică, care a urmărit atent integrarea acestora și după terminarea facultății (p. 136). Nu-i de mirare că recunoștința acestora se manifestă și sub forma unor lucrări omagiale. Un exemplu în acest sens fiind chiar lucrarea de față.

O operă științifică impresionantă are și Dumitru Protase, cel care s-a remarcat prin cercetarea lumii rurale, activitate de pionierat în adevăratul sens al cuvântului, devenită o constantă a preocupărilor sale de-a lungul timpului (p. 160). Istoric și arheolog al antichității, Dumitru Protase a știut să asculte și să respecte și opiniile celor care nu i-au împărtășit ideile, inclusiv a celor mai tineri, făcând dovada caracterului său deosebit (p. 165).

Dan Gh. Teodor este un alt magistru al arheologiei primului mileniu creștin, a cărui operă a fost bine primită de specialiștii din țară și de peste hotare (p. 229). Fin cunoscător al cercetărilor specialistului cu origini băcăuane, cercetări care se întind pe o perioadă mai mare de 50 de ani, Ioan Mitrea afirmă că „tot ceea ce a acumulat profesorul Dan Gh. Teodor cu privire la tehnicile cercetării arheologice moderne, de la magistrii săi, din propria-i experiență de teren, de la colegii de generație etc., nu a rămas ca „o bancă de date închisă, ferecată”, ci a împărtășit la rândul său din această experiență cu multă deschidere și talent pedagogic,

mai tinerilor săi colaboratori, convins fiind că aceasta este o datorie de conștiință a unui autentic cercetător, devenit în timp mentor, formator de noi specialiști” (p. 232-233).

Despre Victor Spinei autorul spune că are un adevărat cult pentru marii înaintași, mergând pe linia valorificării și continuării operelor acestora. Prin punerea în acord a informațiilor izvoarelor scrise cu rezultatele săpăturilor arheologice, Victor Spinei „rescrie” istoria spațiului balcano-carpatic în epoca marilor migrații (p. 327). Distins cu numeroase premii și distincții, cercetătorul ieșean rămâne o prezență activă în viața științifică românească (p. 325 și *passim*).

Alături de acești corifei ai școlii românești de arheologie este menționat și Iulian Antonescu, cunoscut contemporanilor în calitate de fondator al Muzeului de Istorie și Arheologie din Bacău și al revistei *Carpica*. Dând dovadă de o mare abilitate managerială Iulian Antonescu a reușit să obțină fonduri pentru finanțarea cercetărilor de la autorități chiar în condiții grele. Tot timpul a căutat să ofere altora condiții pentru a cerceta și publica, refuzând să-și pună semnătura pe rapoartele arheologice ale șantierelor unde el nu a participat (p. 193). Însă marele său merit constă în introducerea în circuitul istoriografiei naționale a rezultatelor cercetărilor arheologice (p. 190). Martor al activității sale, Ioan Mitrea, afirmă că acestuia i se potrivește de minune zicala conform căreia „omul sfințește locul” (p. 187). Corect, dedicat și pasionat, acesta e Iulian Antonescu, de la a cărui trecere în veșnicie au trecut peste două decenii.

Alte capitole ale lucrării au fost consacrate academicienilor Alexandru Zub și Răzvan Theodorescu. Acești mari seniori ai istoriei naționale, sunt repere ale culturii contemporane și modele pentru generațiile tinere. Teoritician și analist de marcă al istoriei (p. 258), academicianul Alexandru Zub „gândește mereu disciplina istoriei nu numai ca formă de cunoaștere a trecutului, dar și ca un mijloc de regenerare și spiritualizare a nației sale” (p. 259). Este o dovadă clară că îi pasă de destinul nației în mijlocul căreia s-a născut, implicându-se activ în viața cetății, lucru perfect valabil și în cazul celui alt senior, Răzvan Theodorescu. Deși s-au scris multe lucruri „pro” și „contra”, nimeni nu i-a putut însă contesta lui Răzvan Theodorescu opera științifică, după ce a acceptat un loc în conducerea cetății (p. 279). Important este că „fuga” din „turnul de fildeș” în spațiul locuit de cetățeni l-a întărit și motivat, dar i-a adus și nebanuite satisfacții și o faimă binemeritată. Fiind o voce

ascultată cu interes și plăcere nu numai de specialiști, ci și de cei mai tineri, Răzvan Theodorescu a reușit să integreze prin scrisul său civilizația românească și balcanică în aria culturală europeană (p. 280-281), evidențiind interdependența fenomenelor spirituale și impacul acestora asupra mentalului colectiv european. Această voce inconfundabilă încă nu și-a încheiat „dialogul” cu neamului său, din rândurile căruia încă se mai ridică în chip miraculos cei care știu să prețuiască adevăratele valori.

Din „clubul” marilor istorici face parte - în opinia autorului - și profesorul universitar Ioan Scurtu, care are un stil de muncă pârvanian. Fiind o personalitate complexă și cu o disciplină a muncii exemplară, Ioan Scurtu a demonstrat că și-a ales cu grijă „drumul în viață, în lumea științei” (p. 284). „Dovadă bibliografia impresionantă, care îl onorează și îl situează cu certitudine în elita istoricilor români din ultima jumătate de secol” (**Ibidem**).

Ce-ar mai fi de spus despre lucrarea distinsului cercetător Ioan Mitrea, lucrare care consemnează activitățile celor care și-au luat rolul în serios în plan științific, reușind să mai scrie încă o filă în cartea de istorie a neamului românesc? Cuvintele sunt prea sărace și nu pot transmite emoția și bucuria unui martor care vede cum se scrie adevărata istorie și, mai ales, de către cine.

Liliana Trofin

**ION AGRIGOROAIEI, *BASARABIA ÎN ACTE DIPLOMATICE*
1711-1947, CASA EDITORIALĂ „DEMIURG”, IAȘI, 2012,
260 PAGINI ȘI 17 HĂRȚI.**

În continuarea unor preocupări referitoare la statul național unitar român, istoricul Ion Agrigoroaiei publică recent o lucrare care, în esență, vizează România anului 1918, cu premisele, realizarea și consecințele a ceea ce s-a denumit „România Mare”. Două sunt părțile importante ale lucrării: o sinteză a evenimentelor referitoare la evoluția statului român medieval, modern și contemporan și 57 de documente (complete sau extrase) despre statutul Basarabiei din 1711 și până în 1991.

Deși are în vedere îndeosebi istoria teritoriului dintre Prut și Nistru, în cele șapte capitole (intitulate, de exemplu: **Hotarele firești ale statului român, În cadrul României reîntregite, Țara Românească a Moldovei de la Carpați la Marea Neagră, de la Dunăre la Nistru**) ce alcătuiesc prima parte a lucrării, autorul se referă de fapt la statul român în ansamblul său. Teritoriul statului român este considerat „patrimoniul său [...] în care s-a format și a evoluat, cu o continuitate neîntreruptă, poporul român” (p. 7), iar Basarabia nu a fost niciodată „provincie istorică distinctă și nici unitate administrativă aparte”, ci „o parte integrantă a Țării Moldovei” (p. 8). Citatele anterioare (din **Introducere**) ar putea lăsa impresia că ne aflăm în fața unei lucrări exclusiv cu caracter polemic. De fapt este vorba de un studiu critic cu o argumentare științifică impecabilă și exigentă cu care istoricul ieșean ne-a obișnuit. Astfel, unirea Basarabiei cu România este considerată, pe bună dreptate, un act de „eliberare națională și de integrare firească într-o societate aflată în proces de modernizare susținând valorile culturii și civilizației europene” (p. 78), iar pentru raptul teritorial din iunie 1940 se subliniază „caracterul ilegal” al acestuia și faptul că „teritoriile românești au fost ocupate prin forța armată” (p. 92). Din lectura cărții rezultă și o anumită nuanță critică susținută cu fermitate față de teorii ce nu se bazează pe realitate și care țin „de un trecut pe care nu avem a-l regreta” (p. 8). Reluarea unor teze neștiințifice („acest trecut revine printre noi”) subordonate anumitor interese politice („slavizarea” populației geto-dacice de la răsărit de Carpați, constituirea „poporului și statului moldovenesc”, „eliberarea” Basarabiei de sub jugul turcesc în 1812, România – „stat imperialist”), primește pe bună dreptate, pe lângă argumente științifice

irefutabile, și calitative severe precum „elucubrații”. „Cel mai bun răspuns la această manieră de abordare – susține autorul – îl reprezintă cunoașterea și înțelegerea evenimentelor, a trecutului, printr-o cercetare atentă a izvoarelor și istoriografiei, prin angajarea în dezbateri științifice de ținută, lipsite de idei preconcepute, pasiuni și urme de dogmatism” (p. 98).

O asemenea abordare presupune interpretarea corectă izvoarelor istorice și a principalelor lucrări referitoare la Basarabia. În ceea ce privește istoriografia problemei se poate aprecia fără rezerve, parcurgerea și interpretarea sa critică exhaustivă. Lucrarea se bazează pe ceea ce s-a publicat despre trecutul Basarabiei în ultimele două-trei decenii. Aprecierile formulate de istoricul Ion Agrigoroaiei sunt susținute atât prin lucrări speciale sau generale referitoare la statul român (mai ales la Basarabia ca parte integrantă a sa), cât și prin documentele selectate.

Partea a doua a cărții cuprinde documente (sau fragmente din documente) publicate în colecții speciale sau în presa oficială. 13 dintre ele se referă la unirea Basarabiei cu România în anul 1918, 18 la raptul teritorial din anul 1940, iar 4 la statutul Basarabiei așa cum este el stabilit în anul 1991. Documentele selectate (de la Tratatul de la Luck până la Declarația Parlamentului României privind proclamarea independenței Republicii Moldova) au în vedere statutul internațional al Basarabiei. Unele sunt, în general, cunoscute publicului larg; altele (cum ar fi cele ce fac referire la pretențiile Ucrainei în 1918 sau ale Uniunii Sovietice în vara anului 1940) probabil doar până la apariția acestei cărți.

Basarabia în acte diplomatice 1711-1947 este o lucrare științifică de certă valoare și în același timp necesară. Felul în care este scrisă (riguros științific, sobru și clar) o face utilă în mediul academic, dar accesibilă și publicului larg. Ordinea cronologică în care este tratată istoria Basarabiei (istoricul Ion Agrigoroaiei este dezamăgit de prezentarea trecutului nostru în manualele școlare prin „topirea” lui „într-un cadru general prezentat tendențios”), cele 17 hărți lămuritoare ce încheie volumul, concluziile științifice și documentele ce le susțin cer, chiar impun, ca această carte să aibă mulți cititori. Nădăjduim că așa va fi. Urmează oare **Bucovina în acte diplomatice**? Așteptăm.

Adrian Horodnic

ABREVIERI

AIIAI	<i>Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”, Iași</i>
AMM (ActaMM)	<i>Acta Moldaviae Meridionalis. Anuarul Muzeului Județean de Istorie, Vaslui</i>
AMN	<i>Acta Musei Napocensis, Muzeul de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca</i>
ArhMold	<i>Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie, Iași</i>
AMT	<i>Acta Musei Tutoveniensis. Muzeul „V. Părvan”, Bârlad</i>
AȘUlist	<i>Analele științifice ale Universității „Al.I. Cuza” Iași. Istorie, Iași</i>
Ateneu	<i>Ateneu – revistă de cultură, Bacău</i>
BAI	<i>Bibliotheca Archaeologica Iassiensis, Institutul de Arheologie Iași</i>
BAR	<i>British Archaeological Reports, Oxford</i>
BerRGK	<i>Bericht der Römisch-Germanischen Kommission</i>
BCMI	<i>Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București</i>
BMA	<i>Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra Neamț.</i>
BMN	<i>Bibliotheca Musei Napocensis, Muzeul de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca</i>
Carpica	<i>Carpica. Muzeul Județean de Istorie și Artă (Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”), Bacău</i>
CercArh	<i>Cercetări arheologice, Muzeul Național de Istorie a României, București</i>
Cronica	<i>Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania, CIMEC, București</i>
Dacia	<i>Dacia. Revue d'Archeologie et d'Histoire Ancienne, N. S., București</i>
EAIVR	<i>Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României, București</i>
ESA	<i>Eurasia Septentrionalis Antiqua</i>
MCA	<i>Materiale și cercetări arheologice, București</i>
MemAntiq	<i>Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis, Complexul Muzeal Județean Neamț</i>
MN (Muz.Naț.)	<i>Muzeul Național, București</i>
Mousaios	<i>Mousaios. Muzeul Județean Buzău, Buzău</i>
Peuce	<i>Peuce. Studii și Comunicări de istorie și Arheologie, Muzeul “Delta Dunării” Tulcea</i>
Pontica	<i>Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța</i>

PZ	<i>Praehistorische Zeitschrift</i> , Berlin
RÉSEE	<i>Revue de Études Sud-Est Européennes</i> , București
RI	<i>Revista istorică</i> , București
RIM	<i>Revista de istorie militară</i> , București
RRH	<i>Revue Roumaine d'Histoire</i> , București
SAA	<i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Seminarul de Arheologie al Universității „Al. I. Cuza” Iași
SAI	<i>Studii și articole de istorie</i> , București
SCIV(A)	<i>Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)</i> , București
SympThrac	<i>Symposia Thracologica</i> . Institutul Român de Tracologie, București
Studii	<i>Studii. Revistă de istorie</i> , București
Suceava	<i>Suceava. Anuarul Muzeului Județean Suceava</i>
TD	<i>Thraco-Dacica</i> , București
Vitraliu	<i>Vitraliu</i> . Periodic al Centrului Cultural Internațional „George Apostu” Bacău
WPZ	<i>Wiener Prähistorische Zeitschrift</i>
Zargidava	<i>Zargidava. Revistă de istorie</i> . Societatea de Științe Istorice din România. Filiala Bacău și Fundația Cultural-Științifică „Iulian Antonescu”

Notă către autori

Responsabilitatea asupra conținutului și corectitudinii materialelor revine în exclusivitate autorilor.

Studiile și articolele, în limita a 10-15 p. de revistă, vor fi însoțite de un rezumat într-o limbă de circulație internațională și 5-6 cuvinte cheie.

Pentru viitoarele numere ale revistei, materialele se trimit tehnoredactate pe dischetă/ CD, în WORD, 12, Times New Roman, pe adresa: Fundația Cultural-Științifică „Iulian Antonescu”, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău sau la adresele de e-mail: laqramioaraist@yahoo.com și malistina@yahoo.com

Materialele nepublicate nu se restituie. Pentru alte informații punctuale, apel la telefon 0743037160.

SCRISOARE DE MULȚUMIRE

*Apariția acestui nou număr al revistei de istorie **Zargidava** (XII/2013) a fost posibilă datorită distinșilor colaboratori care ne-au oferit studii și articole spre publicare. Tuturor le mulțumim și pe această cale.*

Mulțumirile noastre se îndreaptă spre cei care ne-au susținut financiar pentru apariția revistei.

Ne facem o datorie de onoare în a-i menționa: S.I.F. Moldova, președinte – director general Dr.ing.ec. Costel Ceocea; Parohia Precista Bacău – Pr.Ic.Stavr. Constantin Tomozei; Parohia „Sf. Gheorghe” Bacău – Preot paroh Vasile Radu; S.C. HIDROCONSTRUCȚIA S.A. – Sucursala Bacău, director general ing. Viorel Grosu; S.C. MICROMEDICA S.A. Piatra Neamț – director general Ec. Dorel Botez; S.C. FAIR-PLAY S.R.L. Bacău – președinte Neculai Dumitrache; S.C. ALEXRAL CONSULT S.R.L. – director Adrian Sechel; S.C. MARCIB COM. S.R.L. – Bacău, director ing. Gheorghe Baciuc și MUNDEXIM ASIGURĂRI SRL Bacău, director Radu Munteanu.

*Pentru susținerea financiară a revistei de istorie **Zargidava** mulțumim și ASOCIAȚIEI CULTURALE „ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÂNT” Bacău – președinte prof.univ.dr.ing. Dumitru Bontaș.*

Un gând de mulțumire tuturor celor care au optat pentru a susține „cu 2% din impozitul anual” activitățile noastre cultural-științifice, precum și doamnei Ec. Maria Anton, care ne asigură, gratuit, evidența financiar-contabilă a Fundației Cultural-Științifice „Iulian Antonescu”.

În numele Colegiului de redacție
Prof.dr. Ioan Mitrea